ANTROPOLOJİ ve SÖMÜRGECİLİK

Derleyen:
TALAL ASAD

PYA
Antropoloji

ÜTOPYA

Ütopya Yayınları: 159
Antropoloji Dizisi

© 2008 Ütopya Yayınevi

Kitabın Orijinal Adı
Anthropology and Colonial Encounter

1. Baskı
Mart 2008

Editör
Sibel Özbudun

Sayfa Düzeni
Sevgi Küçük Çoban

Baskı ve Cilt
Sözkesen Matbaası
İvedik Org. San. Matbaacılar Sitesi
558. Sok. B Blok No: 41 Yenimahalle - Ankara
Tel: (0 312) 395 21 10

ISBN 978-975-6361-67-2

Ütopya Yayınevi
Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara
Tel-Fax: (0 312) 433 88 28
İnternet: www.utopyayayinevi.com.tr
E-Posta: utopya@utopyayayinevi.com.tr

ANTROPOLOJİ VE SÖMÜRGECİLİK

Derleyen:

TALAL ASAD

Çeviren: Ayşe Karınca

İçindekiler

GİRİŞ 7
Talal Asad

AMPİRİZM VE EMPERYALİZM: YENİ SOLUN SOSYAL ANTROPOLOJİ ELEŞTİRİSİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ 21
Peter Forster

GÖNÜLSÜZ EMPERYALİST OLARAK ANTROPOLOG 41
Wendy James

BRİTANYA SOSYAL ANTROPOLOJİSİNİN SÖMÜRGECİ OLUŞUMU 77
Stephan Feuchtwang

AVRUPALI–OLMAYAN YÖNETİMİN İKİ AVRUPALI İMGESİ 119
Talal Asad

SOSYAL ANTROPOLOJİ VE DOLAYLI YÖNETİM:
DOĞU NİJERYA'DA SÖMÜRGE YÖNETİMİ VE ANTROPOLOJİ: 1920–40. 141
Helen Lackner

PAX BRİTTANİCA VE SUDAN: S.F. NADEL 181
James C. Faris

ANTROPOLOJİ VE SÖMÜRGE YÖNETİMİ: GODFREY WILSON VE RHODES–LIVINGSTONE ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ, KUZEY RODEZYA 205
Richard Brown

SÖMÜRGECİLİK VE FİJİ'DE GELENEK ANLAYIŞI **241**

John Clammer

ANTROPOLOJİ VE EMPERYAL YÖNETİM: SIR ALFRED LYALL VE HİNDİSTAN'DA 1857'DEN SONRA GELİŞTİRİLEN TOPLUMSAL DEĞİŞİM KURAMLARININ RESMİ KULLANIMI **271**

Roger Owen

SÖMÜRGECİLİĞİN YERLİ ELEŞTİRİSİ: BİR VAKA ÇALIŞMASI **299**

Roy Willis

ANTROPOLOJİ VE SÖMÜRGECİLİK ÜZERİNE ÜÇÜNCÜ DÜNYADAN BAZI GÖZLEMLER: SUDAN **315**

Abdel Ghaffar M. Ahmed

BİBLİYOGRAFİK MAKALE **331**

Philip Marfleet

GİRİŞ

Talal Asad

Britanya işlevsel antropolojisi, ayrı bir disiplin olarak, 1. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, Malinowski ve Radcliffe-Brown'un çabalarıyla belirmeye başladı; fakat 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar üniversitelerde kesin bir akademik konum elde edemedi. 2. Dünya Savaşı'ndan önceki yirmi yılla karşılaştırıldığında, savaş sonrası yirmi yılda büyük miktarda antropoloji yazını yayımlandı. Bu kısa zaman içerisinde, akademik saygınlık iddiaları hemen hiçbir meydan okumayla karşılaşmadı. 1961 yılına gelindiğinde, önemli bir sosyolog şöyle yazabiliyordu: "sosyal antropoloji, diğer şeylerin yanı sıra, küçük ama bana göre gelişmekte olan bir uzmanlıktır. Bu alan, sosyal çalışma gibi ve sosyolojiden farklı olarak itibara sahiptir".[1] Birkaç yıl sonra, bir siyaset bilimci, sosyal antropolojiyi olumlayan bir tarzda, sosyoloji ile karşılaştırdı; sosyolojinin tersine, ama diğer otantik (*bono fide*) sosyal bilimler gibi, sosyal antropolojinin de "başka bir şekilde betimlenemeyecek bir bilgi bütünlüğü inşa ettiğini" bildirdi.[2]

---

[1] Donald G. Macrae, *Ideology and Society*, Londra, 1961, s. 36.

[2] W.G. Runciman, "Sociologies", *Encounter*, Aralık 1965, vol. XXV, no. 6, s. 47.

İşlevsel antropoloji, yerleşik disiplin içerisinde kimi ciddi kuşkular yükselmeye başladığında, özenilesi akademik şöhretini ancak sağlayabilmişti. 1961 yılında Leach, "işlevsel antropolojinin inandırıcılığını yitirdiğini" ileri sürdü.[3] Beş yıl sonra, Worsley, sivri eleştirisini anlamlı bir başlık altında kaleme aldı: 'Antropolojinin Sonu mu?' 1970 yılına gelindiğinde, Needham, sosyal antropolojinin "fikirler açısından ele alındığında, tek parça ve sürekli bir geçmişi olmadığını", "ne de sosyal antropolojiye özgü titiz ve tutarlı bir kuramsal bütünlük gibi bir şeyin olduğunu" iddia ediyordu.[4] Bir yıl sonra, Ardener'in gözlemlerine göre: "Britanya antropolojisine (ve benzer şekillerde uluslararası antropolojiye) çoktandır bir şeyler olmaktadır. Örneğin pratik amaçlar için yararlı görülen ders kitapları artık öyle görülmemekte; zamanında kapsayıcı görünen monografiler artık seçmeci gözükmekte; bir zamanlar kavrama gücüyle dolu gözüken yorumlar artık mekanik ve ruhsuz gelmektedir".[5]

Sadece on yıl önce tüm uygulayıcılarına kendiliğinden doğru gibi gözüken antropolojik girişimin akla yatkınlığı, artık o kadar da kesin değildir. Az önce anılan isimlerin dışında, küçük bir azınlık ise kuşkularını radikal terimlerle dile getirmeye başlamıştır.[6]

Britanya antropolojisine ne oldu?

---

[3] E.R. Leach, *Rethinking Anthropology*, Londra, 1961, s. 1.

[4] Rodney Needham, "The Future of Social Anthropolohy: Disintegration or Metamorphosis?", *Anniversary Contributions to Anthropology: Twelve Essays*, Leiden, 1970, s. 36 ve 37.

[5] Edwin Ardener, "The New Anthropology and its Crisis", *Man*, N.S., vol. 6, no. 3, Eylül 1971, s. 449.

[6] Bunların en ilgi çekicileri için bkz. Banaji, "Crisis in British Anthropology", *New Left Review*, no. 64, 1970; Copans "Pour une histoire et une sociologie des études Africaines", *Cahiers des études Africaine*, no. 43, 1971; Leclerc, *Anthropologie et Colonialisme*, Paris, 1972.

Örgütsel düzeyde pek de sıkıntı yok gibi gözükmekte. Tersine, Sosyal Antropologlar Derneği hiç olmadığı kadar gelişmiş; tutanakları düzenli olarak şık kitaplar halinde yayımlanan yıllık akademik konferanslar yürütmüştür. Kendilerini antropolog sayan yazarlar tarafından kaleme alınan monografiler, makaleler ve ders kitaplarının sayısı artıyor. Bu aralar Britanya Akademisi desteği ile sosyal antropoloji üzerine bir dizi saygın yıllık konferans başlatılmıştır. Konu, şu anda hiç olmadığı kadar fazla üniversite ve kolejin bölümlerinde öğretiliyor; hatta okullarda altıncı sınıfta seçmeli ders olarak okutulması bile tartışılıyor. Kamusal faaliyetleri açısından bakıldığında, sosyal antropolojide kriz yoktur.

Genellikle, Britanya antropolojisinin önde gelen profesyonelleri, kriz hakkındaki endişe verici söylentilerden etkilenmezler.[7] Sıkıştırıldıklarında, sosyal antropolojinin önceki görüşleri miadını doldurdukça yeni kaynaklara yönelmenin doğal olduğunu savunurlar.[8] Bu yüzden, mesleğin entelektüel canlılığının bir işareti olarak gördükleri artan uzmanlaşmadan bahsetmeyi tercih ederler.[9] Dolayısıyla, daha açık bir biçimde, klasik işlevselci varsayımların hâlâ uygulanabilir olduğunu öne sürerler.[10]

Yine de, bu geniş yürekli teminatlara kolayca kanmamak gerek. Ne olursa olsun, kesintisiz devamlılık gerçeğini olmasa bile, en azından mitosunu savunmak, kurum önderlerinin eğilimidir.

---

[7] Bkz. I.M. Lewis, Introduction to *History and Social Anthropology*, Londra, 1968, s. xv.

[8] Bu Firth'in, Britanya Akademisi'ndeki konferansında, son günlerdeki Marx'a olan antropolojik ilgiyi açıklamak ve desteklemek için benimsediği akıl yürütmedir. *Sceptical Anthropologist? Social Anthropology and Marxist Views on Society*, Londra, 1972.

[9] Bkz. Max Gluckman ve Fred Eggan'ın ASA Monografileri Serisi'nin ilk dört bölümü için kaleme aldıkları Giriş.

[10] Bkz. Social Science Research Council'in *Research in Social Anthropology*, Londra, 1968.

Hiç kuşku yok ki, Ardener'in ifade ettiği gibi, ideolojik düzlemde, gerçekten "Britanya antropolojisine çoktandır bir şeyler olmaktadır", fakat bu olaya Yeni'nin billurlaşmasından ziyade, Eski'nin dağılması olarak bakıldığında Britanya antropolojisinin başına gelenler daha iyi anlaşılır.

Sosyal antropolojinin kendini, belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde, ilkel toplumların incelenmesi olarak tanımlayabildiği ve tanınladığı zamanlar olmuştur. "Herhangi bir bilimin kapsamı", diye yazar Nadel 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, "bilgi elde edip onu genişletmektir. Sosyal antropolojide, genellikle anlaşıldığı gibi, insan ve toplum hakkındaki bilgimizi 'ilkel' topluluklara, 'daha basit halklara' ya da 'okur-yazar olmayan toplumlara' doğru genişletmeye çalışıyoruz... Bir antropolog, eğer genel olarak toplumu incelemeye meraklıysak, neden kendi uygarlığımızdan ziyade, ilkel kültürlere dönmeliyiz diye safça sorarsa... cevabı bizim toplumumuzun tek olmadığı ve bu yüzden onun görüngülerinin ilkel toplumda bulunanlarla ya da bulunma olasılığı olanlarla aynı olmadığıdır".[11] Bu tarz ifadeler, bir sorunsalı tanımlamaya yönelik karmaşık bir isteğe işaret etmez; ama pragmatik doğruya değindiler ki, sosyal antropolojiye pratik bir geçerlilik kazandıran da buydu. Evans-Pritchard, ünlü '*Introduction to Social Anthropology*'sini 1951 yılında yayımladığında, konunun ne hakkında olduğu mantıksal olarak açık gibiydi. "Sosyal antropolog" diyordu, "ilkel toplumları, aralarında aylarca ya da yıllarca yaşayarak, doğrudan inceler; sosyolojik araştırma ise tam tersine, genellikle belgelerden ve çoğunlukla istatistiklerden yürütülür. Sosyal antropolog toplumları bütünler olarak inceler –onların ekolojilerini, ekonomilerini, hukuksal ve siyasal kurumlarını, aile ve akrabalık örgütlenmelerini, inançlarını, teknolojilerini, sanatlarını ve benzerlerini genel toplumsal

[11] S.F. Nadel, The Foundations of Social Anthropology, Londra, 1953, s. 2.

sistemin parçaları olarak ele alır".[12] Böylelikle, işlevselcilik adıyla anılan doktrin ve yaklaşımlar sosyal antropolojiye sağlam ve tutarlı bir tarz vermiştir.

Bugün bakıldığında bu biçem tutarlılığı bile ortadan kalkmıştır. Antropolog, artık hem 'basit' hem de 'karmaşık' toplumları inceleyen; katılımcı gözleme, istatiksel tekniklere, tarihsel arşivlere ve diğer yazılı kaynaklara başvuran; kendini entelektüel olarak iktisatçılara ya da siyaset bilimcilere ya da psikanalistlere ya da yapısal dilbilimcilere ya da hayvan davranışçılarına diğer antropologlara olduğundan daha yakın bulan biridir. Bu gidişatı akademik uzmanlaşma olarak açıklamak, durumu gizemselleştirmek olur. Siyaset, iktisat ve benzeri 'akraba disiplinler' sosyal antropolojinin klasik işlevselci evresinin çok öncesinde ortaya çıkmıştır. Sorulması gereken soru şudur: "Antropologlar tarafından fark edilmeleri neden yalnızca görece son zamanlarda oldu?" Örneğin, antropologlar neden 1940 yılında "İncelemekte olduğumuz toplumları anlamamızda siyaset felsefecilerinin teorilerinin bize yardımcı olmadığını gördük ve bunların pek bilimsel değerinin olmadığını düşünüyoruz"[13] diye yazabilirlerken, 1966 yılında "Antropoloji ve karşılaştırmalı siyaset ile ilgili diğer disiplinler arasında, birleşme için olmasa da, bir diyalog için zamanın geldiğini düşünüyoruz"[14] diyebildiler? Neden (disiplinler arasında yakınlaşmanın –ç.n.) zamanı gelmişti? Burjuva toplumunun, kendi tarihsel çelişkileri nedeniyle, kendisine dair parçalanmış anlayışını yansıtan ayrı disiplinler (iktisat, siyaset, hukuk vb.) nasıl oldu da antropolojiye esin vermeye hazır hale geldi?

---

[12] E.E. Evans-Pritchard, *Social Anthropology*, Londra, 1951, s. 11.

[13] M. Fortes ve E.E. Evans-Pritchard (der.), *African Polical Systems*, Londra, 1940, s. 4.

[14] M.J. Swartz, V.W. Turner, A. Tuden (der.), *Political Anthropology*, Chicago, 1968, s. 9.

Benim önereceğim yanıt, 2. Dünya Savaşı'ndan beri, sosyal antropolojinin içinde bulunduğu dünyada, bizatihi sosyal antropolojinin kendi amaçlarını, ideolojik dayanağını ve örgütsel tabanını etkileyen önemli değişimlerin meydana gelmiş olması gerçeğinde aranmalıdır. Ayrıca, bu değişimleri kaydederken, yalnızca antropolojinin içinde bulunduğu dünyayı kavramadığını, aynı zamanda dünyanın da antropolojinin kendisini nasıl kavrayacağını belirlediğini anımsarız.

Afrika ülkeleri başta olmak üzere, sömürgelerin 50'lerin sonlarında ve 60'ların başlarında siyasal bağımsızlıklarını kazanmaları, savaştan beri aşikâr olan sosyoekonomik değişim eğilimini hızlandırdı. Bu ülkeleri ulusal iletişim, elektrik ve yayın ağlarının planlı geliştirilmesi, eğitim ve kırsal kalkınma projelerinin özendirilmesi, siyasal iktidarın 'kabile' liderlerinden milliyetçi burjuvaziye kaydırılmasına yöneltti. Çoğunlukla milliyetçi beklentilerin bir sonucu olarak, uzmanlar, yeni bir yerli tarihinin ortaya çıkmasına ön ayak oldu.[15] Bazı milliyetçi yazarlar, antropolojinin sömürge bağlantılarını açığa vurdu. Böylelikle, gerek sömürge ve sömürge-öncesi geçmişin ilişkinliği gerekse siyasî-iktisadî sistem artan ölçülerde antropologun çerçevesine dâhil oldu. Diğer bir düzlemde, Amerikan ana akım sosyolojisinin işlevselci geleneğe artan şiddetteki eleştirileri, Britanya sosyal antropolojisinde işlevselci doktrinin zayıflamasına dolaylı yoldan katkıda bulundu.[16] (Kısımların oluşumunun gelişen bir belirle-

[15] Kısmen, yalnızca yazılı belgelerin tarihin yeniden inşasında güvenilir bir zemin sağlayabileceği yolundaki işlevsel antropoloji dogmasına meydan okuyarak.

[16] Amerika'nın önde gelen sosyologları, -yani Parsons, Merton, Homans- Britanya sosyal antropolojisine her zaman aktif ve sempatik bir ilgi göstermişti. Bu yüzden, yazıları sırasıyla işlevselci antropologlara ilham ve destek kaynağı olmuştur. Amerikan yapısal-işlevselciliğine karşı R. Dahrendorf ve C. Wright Mills gibi yazarlardan gelen saldırının, Britanya sosyal antropolojisinin kuramsal kendine güvenini etkilemesi bu nedenle kaçınılmazdı.

nimler yapısına referansla açıklandığı) bütünleştirici yöntem ile (bir toplumun farklı 'kurumları'nın tümünün betimlenip birbirine bağlandığı) etnografik bütüncülük[17] arasındaki ayırımı hiçbir zaman yeterince açıklığa kavuşturamadığı ve genelde yapısal belirlenimle eş zamanlılığı karıştırdığı için, dış dünyadaki somut gelişmeler, işlevsel antropolojiyi mikro-sosyoloji halinde çökene dek sıkıştırdı. Bu yüzdendir ki, bugün birçok antropolog çok sayıdaki parçalı sorun karşısında –siyasî, ekonomik, domestik, kültik vb.– yeniden 'küçük ölçekli' bir düzleme yönelmeyi seçmiş ve de bu parçalanmışlık durumunda 'akraba disiplinlerin' kendilerine sunduğu entelektüel yön duygularından yararlanmışlardır. Sosyal antropolojinin inceleme nesnesindeki ve ideolojik dayanağındaki bu değişimler, kendi başlarına disiplin içinde bir dağılmaya yol açabilirdi, fakat aynı savaş-sonrası dönem, antropolojinin örgütsel tabanında onu koruyan önemli bir gelişmeye tanık oldu. 1946 yılında *the Association of Social Anthropologists of the British Commonwealth* (ASA) yirminin altında üyeyle kuruldu. "Normalde üyeliğe kabul, gerek Commonwealth'de bir öğretmenlik ya da araştırma görevlisi konumuna sahip olmayı gerekse, ya lisansüstü bir dereceye (genelde doktora) ya da önemli yayımlara sahip olmayı gerektirmesine karşın",[18] 1962 yılına gelindiğinde üyelerin sayısı yüz el-

[17] Bu ayrımın bugün bile birçok antropolog açısından belirsiz kaldığı, Levi-Strauss'un Sartre'la yürüttüğü polemikte sarf ettiği kendinden aşırı emin ifadelerden bellidir: "'Bütünleştirme' ihtiyacının bazı tarihçilere, sosyologlara ve psikologlara büyük bir yenilik gibi gelmesi mümkündür. Malinowski'den ötürü buna aşina olalı beri, antropologlar tarafından bunun doğal olduğu kabul edilir". *The Savage Mind*, Londra, 1966, s. 250. Antropologların Malinowski'den öğrendikleri şey, etnografik bütüncülüktü, bütünleştirme yöntemi değil.

[18] M. Gluckman ve Fred Eggan, "Introduction" to *The Relevance of Models for Social Anthropology*, Londra, 1965, s. xii. 1968'e gelindiğinde, Dernek, yaklaşık 240 üyeye sahipti (Social Science Research Council, *Research in Social Anthropology*, Londra, 1968, s. 79).

liyi aşmıştı. Bu tabanın etkili çalışması durumunda, kurumsallaşmış bir pratik olarak sosyal antropoloji önceden ısrar ettiği doktriner özgüllükten vazgeçebilirdi. Profesyonel farklılık artık belirli bir doktrin veya yöntemden ziyade, ASA'nın düzenleyici bir araç olduğu yerleşmiş bir verili çıkarlar ağı yoluyla sürdürülebilirdi. Antropoloji artık gerçek anlamda bir 'meslek'ti.

İronik bir şekilde, klasik işlevsel antropolojinin ideolojik anlamda sona ermesini sağlayan güçler, onun örgütsel tabanının güçlenmesine de yardımcı olmuştu. Bu yüzden, Fortes'in de kaydettiği gibi, 2. Dünya Savaşı boyunca Britanya'da "iktisadî, siyasî ve özellikle askeri zorunluluklar Britanya ve müttefiklerinin Afrika ve Asya'daki sömürgelerine yeni ve canlı bir kamusal ilginin uyanmasına yol açtı. Savaş zamanı çekilen sıkıntıların baskısıyla bu bölgelerde hazırlanan savaş sonrası ekonomik ve toplumsal kalkınma planları, doğal ve sosyal bilimlerde büyük araştırma projelerini de kapsıyordu. Antropolojik çalışmalardaki patlama, Radcliffe-Brown'un Oxford kürsüsünden [1946'da] emekli olmasından sonra başladı".[19] ASA, kökleri daha eskiye dayanan ama çok daha az kapsamlı olan *Royal Anthopological Institute*'ye üye bilimciler tarafından, Radcliffe-Brown'un emekli olduğu yıl kuruldu. Kapsamlı bir 'profesyonel' örgüt, savaş sonrası dünyanın değişen iktidar düzeninde araştırmalara sağlanan yeni fon olanaklarını kullanmak için çok daha uygun bir yerdi.

Sosyal antropolojinin, sömürge döneminin başında ayrı bir disiplin olarak ortaya çıktığı, sonuna doğru gelişkin bir akademik meslek haline geldiği ya da bu dönem boyunca çabalarını Avrupalı güçlerin hükmü altındaki Avrupalı-olmayan toplumların –Avrupalı bir izleyici kitlesi için Avrupalılar tarafından gerçekleştirilen– açıklama ve analizine adamış olduğu tartışma götürmez. Yine de, hâlâ birçok profesyonel antropologda disiplin-

[19] M.M. Fortes (der.), *Social Structure*, Oxford 1949, s. xiii.

lerinin içinde şekillendiği iktidar yapısını ciddiyetle değerlendirme konusunda garip bir isteksizlik vardır. Tipik tavır, Victor Turner'ın *Colonialism in Africa 1870–1960* (Cambridge, 1971) adlı kitabının üçüncü cildinin önsözünden alınan, antropoloji ve sömürgecilik arasındaki ilişki sorunun es geçilip göz ardı edildiği aşağıdaki iki kısa paragrafta çok iyi betimlenir:

> *Ancien régime* görevlileri, Afrika hayatının özgüllüklerine dalmış antropologların, habercilerinin yapısal bakış açılarını kabul ettikleri, onların sözcüleri haline geldikleri ve sözleri ve işleriyle bölge ve eyalet yöneticilerinin verimli yönetme çabalarına engel olduklarını iddia ederlerdi. Bazıları, beyaz yerleşimciler ve Avrupalı memurlar tarafından 'Kızıllar', 'sosyalistler' ve 'anarşistler' olmakla bile suçlanırdı. Şimdiyse, bölgesel düzeye dek bütün Afrikalı lider ve yöneticiler, bağımsızlık öncesinde antropologların, normalde beyazların anlayamadığı Afrika geleneklerini hâkim beyaz azınlığa yerli çıkarlarını zedeleyecek bilgiler sağlamak için inceleyen 'sömürgecilik taraftarları' ve sömürge yönetiminin ajanları olduğunu öne sürüyor. Böylece dünün 'sosyalistler'i bugünün 'gericileri' olmuştur. Sir Alan Burns (1957) ile Frantz Fanon olmayacak bir şekilde ittifak içerisindedir.
>
> Antropologların da, diğer herkes gibi, kişisel olarak geniş bir politik görüş yelpazesine sahip olduğu, elbette ki, doğrudur. Bazıları 'muhafazakâr' olarak bilinir; diğerleri 'sol'a eğilimlidir. Ancak profesyoneller olarak antropologlar, belirli türden bilgileri 'katılımcı gözlemciler' olarak toplamak için, uzun yıllar boyunca, neredeyse doktorlar kadar eğitim görürler. Bu sayede, yaşamlarının birkaç yılını çalışarak geçirmek üzere seçtikleri sosyo-kültürel sistemin yanı sıra, onun içinde süre giden çeşitli süreçlerin tutarlı bir resmini, şahsi görüşleri ne olursa olsun, disiplinlerinin mevcut gelişmişlik düzeyinin izin verdiği nesnellik ölçüsünde sunabilirler. Bulgularını yayımlamak ve onları, hangi yollardan geçerek elde edildiklerinin eksiksiz bir betimlemesiyle birlikte, antropolog, meslektaşlarından oluşan uluslararası kamuoyuna ve bunun da ötesinde 'ilim dünyası'na duyurmak başlıca yükümlülükleridir. Er geç, çalışma ve ana-

lizlerinin haberleri, kendi 'popüler' yazıları ya da antropolog olmayanların hazırladığı alıntılar, (sıkça sansürlenen) özetler vb. yoluyla genel okur kitlesine nüfuz eder. Zaman böylece onların raporlarını ayıklar, birçok önyargı ve 'yük'ten arındırır. Özel olarak diretmenin ya da önyargılı tartışmanın anlamı yoktur; tüm raporların üzerinde ölçülebileceği profesyonel standartlar mevcuttur ve nihayetinde, sıradan insanların sağduyusu ölçütüne gelir dayanır (s. 1-2).

Ancak 'profesyonel standartlar' ve 'sağduyu'nun otoritesi hakkında konuşmak, antropolojinin yalnızca sömürgeciliğin hizmetinde olduğu yolundaki hiddet dolu sözlerden kesinlikle daha az safdillilik değildir. Bugün antropolojide net standartlar yoktur, sadece gelişen bir mesleki örgüt vardır. Ayrıca, sıradan Batılı insanın sağduyusu, ki kendisi yabancılaşmış ve sömürülmüş bir varlıktır, antropolojik bilginin eleştirel bir ölçüsü olarak hemen hiç güvenilir değildir. Dahası, bizatihi Turner'ın sözlerindeki rahat özgüven, tipik bir antropologun seslendiği kimselerle paylaştığı ve paylaştığını da bildiği türden bir tür sağduyu dünyasının göstergesidir.

Antropolojinin entelektüel esin kaynağı olduğu varsayılan Aydınlanma düşünce ve idealleri, antropologlar tarafından tekrar tekrar pişirilip önümüze sürülmektedir.[20] Hâlbuki antropolojinin kökleri, aynı zamanda sömürgeciliğin yalnızca bir tarihsel durağını oluşturduğu bir karşılaşmada, burjuva Avrupa'sının ortaya çıkışına kadar geri giden Batı ile Üçüncü Dünya arasındaki eşitsiz bir iktidar karşılaşmasında da yatar.[21] Tedricen tahakküm altına aldığı toplumlar hakkında Batı'ya kültürel ve tarihsel malumat veren ve bu yüzden, sadece belirli türden bir ev-

---

[20] Bkz. E.E. Evans-Pritchard, *op. cit.*, M. Harris, *The Rise of Antropological Theory*, Londra, 1969, R. Firth, *op. cit.*

[21] C. Levi-Strauss, bu önemli olguyu farkeden ilk antropologlardan biri olmasına karşın, fark etmenin ötesine pek geçebilmiş değildir. Bkz. *The Scope of Anthropology*, Londra, 1967, s. 51-52.

rensel anlayış üretmekle kalmayıp, aynı zamanda Avrupa ve Avrupalı-olmayan dünyalar arasındaki (dolayısıyla da, Üçüncü Dünya'daki Avrupalılaşmış elitler ve 'geleneksel' kitleler arasındaki) güç eşitsizliklerini yeniden dayatan bu karşılaşmadır. Antropoloji gibi burjuva disiplinler yoluyla üretilen malumat ve anlayışın, sömürü gücü en yüksek olanlar tarafından elde edildiğinin ve hiç tereddütsüzce kullanıldığının bugün daha çok farkına varıyoruz. Bu kısmen araştırmanın yapısından, fakat özellikle bu disiplinlerin bilgilerini nesneleştirme tarzından kaynaklanır. Araştırmayı destekleyen muktedir çevreler, son kertede dünyalarında kendilerini sağlamlaştıracak bir anlama beklentisinde olduğu için, antropoloji kökten yıkıcı anlama biçimlerinin üretimine o kadar kolay yönelememiştir. Antropolojik anlama, ağırlıklı olarak Avrupa dillerinde nesnelleştirildiği içindir ki, en kolay, Batı'nın temsil ettiği dünya iktidarının yaşam tarzına, dolayısıyla da mantığına uyarlanır.

Savaş-öncesi sosyal antropolojiyi makul ve etkili bir girişim haline getiren esas gerçekliğin, hükmeden (Avrupalı) ve hükmedilen (Avrupalı olmayan) kültürler arasındaki iktidar ilişkisi olduğu gerçeğinden başlamalıyız. Daha sonra, bu ilişkinin sosyal antropolojinin pratik ön koşullarını; bilgisinin uygulamaya konulduğu kullanımları; belirli konuların kuramsal ele alınış tarzını; yabancı toplumları algılama ve nesneleştirme tarzını; ve antropologun siyasî tarafsızlık iddiasını nasıl etkilemiş olduğunu kendimize sormamız gerekir.

Sömürge iktidar yapısı, antropolojik incelemenin nesnesini erişilebilir ve güvenli hale getirdi –bu sayede, gözlemleyen Avrupalı ile yaşayan Avrupalı-olmayan arasındaki istikrarlı fiziksel yakınlık gerçekleştirilebilir bir olasılık oldu. Antropolojik alan çalışmasının dayandığı insani yakınlığı mümkün kıldı, fakat bu yakınlığın tek taraflı ve geçici olmasını güvence altına aldı. Hemen hiçbir Avrupalı antropologun çalıştığı madun kültüre kişi-

sel olarak kazandırılmamış olması kayda değerdir. Hâlbuki Batı'ya onun kültürünü incelemeye gelen sayısız Avrupalı-olmayan kişi, hem onun değer ve varsayımlarının cazibesine kapılmış, hem de onun anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

Bu asimetrinin sebebi, dünya iktidarının diyalektiğidir. Antropologlar, inceledikleri toplumların kültürel miraslarına, aksi takdirde gelecek kuşaklar için kaybolacak olan yerli yaşam biçimlerinin duyarlı bir kaydı yoluyla katkıda bulunmuş olduklarını iddia edebilir. Ancak, sömürge sistemi tarafından temsil edilen iktidar yapısının sürdürülmesinde, bazen dolaylı olarak, payı olanlar yine onlardır. Böylesi katkıların, bilgiyi alan ve himaye sağlayan engin imparatorluk açısından son tahlilde çok önemli olmaması, bilgiyi sunan ve o himayeden yararlanan küçük disiplin açısından da önemli olmadığı anlamına gelmez. Zira iktidar yapısı, sosyal antropolojinin nesneleştirdiği şeylerin kuramsal seçimini ve ele alınış biçimini kesinlikle –bazı konularda diğerlerinden daha da fazla– etkiledi (Her halükârda, kimi eleştirmen ve sosyal antropoloji savunucuları arasında yaygın olan bir eğilimden, 'işlevselcilik' damgası vurulan doktrinlerden ve analizlerden sanki hayli bütünleşmiş mantıksal bir yapının parçalarıymış gibi söz eden eğilimden, kaçınmalıyız). İşlevselci yaklaşımın analizleri –en çok da bütünsel siyaset hakkındaki, en az da kozmolojik sistemler hakkındaki– sömürge ideolojisinin gerekliliklerine uyma hevesinin etkisindeydi. En azından, antropolojik anlamada genel yönelim, sömürge sisteminin temsil ettiği eşitsiz dünyaya karşı temel bir meydan okuma oluşturmadı. Sosyal antropologlar –içinde incelenen toplumsal nesnelerin bulunduğu– sömürge sisteminin kendisini de sorgulamadılar. Antropologun uzmanlığının, bu gibi bir sistemi verimli şekilde değerlendirmeye yeterli olmadığını iddia etmek, bu uzmanlığın yanlış biçimlendiğini itiraf etmektir. Zira tabi kılınan ve manipüle edilen her nesne kısmen bir iktidar ilişkisinin ürünüdür. Bu

gerçeği göz ardı etmek, o nesnenin doğasını yanlış anlamak olur.

Şüphesiz antropologun siyasî tarafsızlık iddiası şimdiye kadar söylenenlerden ayrı tutulamaz. Sonuçta 'diğer kültürlerin' tarafsız (objektif, değerden arınmış) bir incelemesi olarak antropolojinin bilimsel tanımı, antropologların girişimlerini sömürgeci Avrupalılarınkilerden (tüccar, misyoner, yönetici ve pratik işlerle uğraşan diğer kişiler) ayırmada yardımcı oldu; fakat onu incelediği madun topluluklar adına köklü biçimde farklı bir siyasal geleceği tasavvur edemez ve savunamaz hale getiren ve böylelikle, o girişimin *gerçekte* Avrupalıların hâkim statükosuyla birleşmesine hizmet eden de yine bu değil miydi? Eğer antropolog 'halkını' etkileyen kimi toplumsal değişimleri bazen desteklediyse yahut kınadıysa, üstlendiği bu *ad hoc* sorumlulukta sömürgeciliği bir sistem olarak kabul eden çoğu Avrupalı sömürgeciden daha fazla veya daha az şey mi yapmıştır? Eğer bazen yöneticiler ve yerleşimciler tarafından 'bir Kızıl', 'bir sosyalist' ya da 'bir anarşist' olarak lanetlendiyse, bu durum, yine de *profesyonel olarak* barış içinde yaşamayı seçtiği bir sistem olarak sömürgeciliğin yalnızca aşırı hoşgörüsüz karakterini açığa çıkarmaz mı?

Sömürge dönemindeki sosyal antropolojiyi, esas olarak sömürge yönetimine bir destek olarak ya da sömürge ideolojisinin basit bir yansıması olarak değerlendirmenin yanlış olduğu kanısındayım. Antropolojik kuruluşun kendinden hoşnut tavrına katıldığım için böyle söylüyor değilim. Bunu, antropolojinin sadece bir parçasını oluşturduğu burjuva bilincinin kendi içinde her zaman derin çelişkileri ve belirsizlikleri –ve bu yüzden kendini aşmasını sağlayacak potansiyelleri– taşıyageldiği için söylüyorum. Bu çelişkilerin yeteri kadar anlaşılabilmesi için, Batı ile Üçüncü Dünya arasındaki tarihsel iktidar ilişkisine dönmek; diyalektik olarak bağlı olduğu pratik koşulları, işleyen varsayımları

ve Avrupalının Avrupalı-olmayan hakkındaki anlayışını yansıtan tüm disiplinlerin entelektüel ürünlerini sınamak esastır.

İzleyen yazılar, antropolojik düşünce ve pratiğinin Britanya sömürgeciliğinden ne yönde etkilendiğini çözümleyip belgelemektedir; fakat bu konuya farklı bakış açılarından ve farklı düzlemlerden yaklaşırlar. Roger Owen'inki hariç hepsi ilk kez 1972 Eylül'ünde Hull'da toplanan bir Seminer'de sunuldu. Her katılımcıya Seminer'de ele alınan tartışmalar ışığında yazısını tekrar gözden geçirme fırsatı tanınmış olmasına karşın, yazılara bir bütünlük vermek ya da sorunun kapsamlı bir sunumunu ortaya koymalarını sağlamak adına hiçbir editoryal müdahalede bulunulmamıştır. Yazılar, ancak son zamanlarda başlayan ve bu yüzden şu ana kadar sadece bir avuç antropologun ciddi olarak ilgilendiği bir tartışmaya bireysel katkılar niteliğini taşımaktadır (Kuruluşundan bu yana geçen bir çeyrek yüzyıl boyunca, ASA'nın, sömürgeciliği hiçbir zaman konferansa değecek bir konu olarak görmediği burada kaydedilmelidir).

Toplantıyı gerçekleştiren grup, Seminer'in gerçekleşmesi için sağladığı maddî yardım ve olanaklar için Hull Üniversitesi'ne teşekkür eder. Özellikle de, Hull'da Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji Bölüm Başkanı Ian Cunnison'a teşekkür ederiz. Aktif yardımları ve kesintisiz desteği olmasaydı, Seminer büyük olasılıkla gerçekleşemeyecekti. Olası katılımcıların tespiti için çeşitli Üniversitelerin Antropoloji Bölümleriyle görüşmeler yapan ve bu yüzden, toplantının hazırlanmasındaki birçok örgütsel yükümlülükleri üstlenen oydu.

Mart 1973

AMPİRİZM VE EMPERYALİZM:
YENİ SOLUN SOSYAL ANTROPOLOJİ ELEŞTİRİSİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ

Peter Forster

Antropoloji ile sömürgecilik arasındaki ilişki sorunu konularına, sol-kanat siyasî değer-yöneliminden yaklaştıklarını iddia eden birçok yazar tarafından yakın zamanlarda çeşitli kesimlerde gündeme getirilmiştir. Muhtelif yazarların kapsam, kaynak ve bakış açılarındaki farklılıklar bir hayli fazla olduğundan, konunun içeriği yönünde bazı kısıtlamalar getirilmesini zorunludur. Burada, biri Britanyalı, biri *Current Anthropology* Eleştiri Yazısı ve biri Fransız olmak üzere, üç farklı kaynak üzerinde durulacaktır. Britanyalı kaynak, *New Left Review*'de yayınlanmış makalelerdir: Goddard,[1] Banaji[2] ve daha dar bir kapsamda, Anderson.[3] The *Current Anthropology* adlı kaynak, toplumsal sorumluluklar üze-

---

[1] D. Goddard, "Limits of British Anthropology", *New Left Review*, no. 58 (1969), s. 79-89.

[2] J. Banaji, "The Crisis of British Anthropology", *New Left Review*, no. 64 (1970), s. 71-85.

[3] P. Anderson, "Components of the National Culture", *New Left Review*, no. 50 (1968) s. 3-57. Yeni baskısı için bkz. A. Cockburn ve R. Blackburn, "Student Power: Problems, Diagnosis, Action", Harmondsworth, Penguin, 1969, s. 214-284. Sayfa referansları yeni baskıya göredir.

rine Berreman,[4] Gjessing[5] ve Gough'un[6] katkıları ile gerçekleşen sempozyumdur. Fransız kaynak, Leclerc'in[7] yakınlarda yayımlanan, 'eleştirel' antropolojinin bakış açısından yola çıkarak antropoloji ile sömürgecilik arasındaki ilişki sorununu net bir şekilde ele aldığı kitabıdır. Fransa'da çıkmasına rağmen, bu son çalışmanın başlıca ilgi odağı Britanya antropoloji ekolüdür. Burada aktarılan liste kapsayıcı olmaktan uzaktır. Bununla birlikte, burada değerlendirilen muhtelif yazarlar tarafından benimsenen pozisyonlar, tezlerinin dikkatlice sınanmasına zaman harcamaya değecek kadar çeşitli ve ana akım Britanya sosyal antropolojisine yabancıdır. Eleştiri, özünde sömürgecilik ve antropolojinin onun içindeki yeri tartışması etrafında dolanır. Bazen Britanya emperyalizmi ilgi odağıdır (Gjessing, Leclerc, Goddard, Banaji, Anderson), bazen de Amerikan yeni-sömürgeciliği (Berreman, Gough). Savunulan görüş, klasik antropolojinin kuramsal yetersizlikleri (Leclerc, Anderson, Goddard, Banaji) olabildiği kadar, toplumsal sorumluluk, değer-farkındalığı ve siyasal açıdan ilişkin antropolojik araştırma talebi de (Berreman, Gjessing, Gough) olabilmektedir. Antropoloji ve sömürgecilik ile ilgili ya da antropolojinin geleceği ile ilgili genel meseleyi tartışan diğer kaynaklara da metin içinde değinilecektir ve sözü edilen diğer bazı yazarlar da haklı olarak kendilerini Yeni Sol ile bağdaştırmayı dileyebilirler. Ancak 'eleştirel' veya 'radikal' sosyolojideki bazı yeni denemelerin, söz konusu yazarların katkılarını geçerli argümanlar olarak kabul etmeden önce 'solculuklarını' sorgulayan talihsiz eğiliminden özellikle kaçındım.

---

[4] G.D. Berreman, "Is Anthropology Alive? Social Responsibility in Social Anthropology", *Current Anthropology*, vol. 9 (1968) s. 391-396.

[5] G. Gjessing, "The Social Responsibility of the Social Scientists", *Current Anthropology*, vol. 9 (1968), s. 397-402.

[6] K. Gough, "New Proposals for Anthropologists", *Current Anthropology*, vol. 9 (1968), s. 403-407.

[7] G. Leclerc, *Anthropologie et Colonialisme*, Paris, Fayard, 1972.

Yeni Sol'un sosyal antropoloji eleştirisinin kökleri oldukça kolay seçilir. Siyasal ve tarihsel olarak bu türden iç gözleme duyulan ilgi, antropologların önceden uğrak yeri olan sömürge imparatorluklarının parçalanmasından ve Üçüncü Dünya'daki 'kalkınma'nın sosyolojik getirilerinden kaynaklanır. Daha yakın zamanlara bakıldığındaysa, ABD Merkezi İstihbarat Ajansı'nın (CIA) malî desteğiyle yürütülen antropolojik çalışmaların patlaması ve Vietnam savaşıyla ilgili bir kararın 1966 yılında Amerikan Antropoloji Derneği toplantısında kabul edilmesi bu türden bir ilginin uyanmasında etkili olmuştur. Kuramsal olarak, Yeni Sol'un antropoloji eleştirisi, işlevselciliğe (ki bunu radikal sosyoloji de paylaşmaktadır) ve ampirisizme yönelik, kimi zaman sözde karşılaştırmalı bir bilimde karşılaştırmanın olmayışından,[8] kimi zaman bir antropoloji kuramının bulunmayışına ilişkin daha genel bir eleştiri çerçevesinden (Goddard, Banaji), kimi zaman da mikroskobik incelemelere ilişkin genel bir düş kırıklığından (Gjessing, Gough) kaynaklanmaktadır. Goddard ve Banaji'nin her ikisi de Britanya sosyal antropolojisinin normatif ve hukukî olgular üzerinde aşırı yoğunlaşmanın sıkıntılarını çektiğini ileri sürer. Goddard, Durkheim'ın düşüncesindeki metafiziksel unsurlara daha fazla ilgi gösterilmesini savunur. Oysa Banaji, Lévi-Straussçu yapısal antropolojiye, en verimli yönlerinin Britanya antropolojisinde, ya göz ardı edildiğini ya da 'doğallaştırıldığını' düşünerek, daha fazla ilgi göstermeyi tercih eder. Bunların yanı sıra, Leclerc, kuramsal önerilerini ileri sürdüğü yerde, antropolojinin sömürgeci geçmişinin özelliği olan nesneleştirmeden kaçınması gerektiğini belirtir. Ayrıca, Britanya antropolojisinin davranışsalcılığı ve ampirizmi konusunda da eleştireldir. Yerli kozmolojisini sadece bir üstyapı olarak görmeyen, yani yorumsamacı analizin yerli yorumlarına rağmen yapılmaması gerektiğini savu-

[8] Özellikle bkz. E. Leach, *Rethinking Anthropology* (başlıklı makale), Londra, Athlone Press, 1961, s. 1-27.

nan, Griaule[9] gibi yazarlardan onaylayarak söz eder. Sonunda, hem siyasal hem de kuramsal zeminler üzerinden dile getirilen ortak eleştiriye göre, klasik antropoloji, sömürge durumunu, ya göz ardı etmiştir ya da yeteri kadar hesaba katmamıştır. Bu nedenle Goddard, Britanya antropolojisini 'sömürgeleştirilen' halklardan ziyade, 'ilkel' olanlardan bahsettiği için ve bu yüzden, sömürge durumu hakkında bütünsel bir kavrayıştan yoksun olduğu için eleştirir. Anderson, Leach'i sömürge durumunu çalışmasına dâhil ettiği için (*Political Systems of Highland Burma*)[10] takdir ederken, Evans-Pritchard'ı *The Nuer*'de (Nuerler)[11] sömürge durumunu dikkate almadığı için kınar. Banaji ise tersine, sömürge durumunu dikkate almadığı için Leach'i aynı derecede suçlu görmektedir. Leclerc, başta uygulamalı antropoloji olmak üzere, Britanya antropolojisinin Dolaylı Yönetim ile birçok açıdan içli dışlı olduğunu belirtir. Bu durumun, klasik antropologların sömürge *sistemini* siyasal ve tarihsel bir sorun olarak görmesini engellediğini iddia eder. Burada değerlendirilen *Current Anthropology* sempozyumu, palaeo-emperyalizmden çok yeni-emperyalizm ile uğraşır. Buna rağmen, özellikle Gjessing, klasik antropolojinin sömürge dönemindeki tarihsel olmayan (Radcliffe-Brown) veya tarih-karşıtı (Malinowski) perspektifi konusunda ve de sömürge yönetimiyle ilgili olarak reformist eğilimler barındıran işlevselci yaklaşım konusunda eleştireldir.

Bu nedenle, 'Yeni Sol' olarak bir araya getirilen yazarlar tarafından gündeme getirilen bir dizi sorundan beklenebileceği gibi, hem siyasî hem de öncelikli olarak yazarların politik kaygılarına göre geliştirilen akademik konular gündeme getirilmiştir. Akademik konular bu tartışmanın üzerinde duracağı asıl mesele olacaktır, fakat bazı yazarlara göre, ileri sürülen siyasî öneriler ge-

[9] M. Griaule, *Dieu d'Eau*, Paris, Editions du Chene, 1948.
[10] E. Leach, *Political Systems of Highland Burma*, Londra, Athlone Press, 1954.
[11] E.E. Evans-Pritchard, *The Nuer*, Oxford, Clarendon Press, 1940.

nel olarak antropoloji topluluğu üzerinde bağlayıcıdır ve bu yüzden, akademik meselelerden ayrı tutulamaz. Onlara göre, siyasî konular göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Niyetim ise, söz konusu politik görüşleri destekleyenlerin amaçlarının ciddiliğinden, gündeme getirdikleri konuların değerinden veyahut savundukları görüşlerin doğruluğundan söz etmekten ziyade, söz konusu yazarlar tarafından savunulan politik görüşlerin değerini, akademik çalışma üzerindeki etkileri açısından ele almaktır. Bu, temel olarak şu üç mesele etrafında dolanır: değerden arınmış bir sosyal antropoloji ve genel olarak sosyal bilim sorunu, dolayısıyla da antropologun toplumdaki rolü; ilişkinlik kavramı ve angajman kavramı. Bu kavramlar, farklı açılardan, özellikle *Current Anthropology*'nin Toplumsal Sorumluluklar Sempozyumu'nun üstünde durduğu meselelerdir.

Sosyal antropolojide değerden arınmışlık sorunu ve antropologun toplumdaki rolü, özellikle Berreman ve Gjessing tarafından, sosyolojik yazın da dâhil olmak üzere genelde bilimde sorumluluk konusunda kaleme alınmış yazılara ve özgül olarak da AAA'nın Vietnam'a ilişkin kararına ve antropolojinin CIA ile suç ortaklığının ifşasına bir yanıt olarak gündeme getirildi. Özellikle bu türden ciddi siyasal meseleler bağlamında, değerden arınmış bir antropoloji sorununun gündeme getirilmiş olması, bütün sosyal bilimlerde olması gereken, memnuniyetle karşılanacak bir durumdur; fakat tartışmanın kalıcı değeri olacaksa, birtakım konuların aydınlatılması gerekir. Palaeo-sömürgeciliğin antropologun akademik çalışması üzerindeki etkisi hakkındaki genel meseleyle de bağlantılandırılabileceğinden, bu yararlı bir egzersizdir. Birçok önemli nokta, değerden arınmış olmanın ne anlama geldiği sorusuyla gündeme getirilir; bunlar çok önceden antropolog olmayan kesimler tarafından da gündeme getirilmiştir; fakat kafa karışıklığı devam etmektedir. Bu nedenle, bildiğim kadarıyla, hiçbir sosyal bilimci, toplum araştırmacısının hiçbir değer-

bağlılığına sahip olmaması gerektiğini belirtmemiştir. Ayrıca, Weber de bu tarz bir öneriyi şiddetle reddetmişti. Değerden arınmışlık sorunu, ne yazık ki, birbirinden kolayca ayrılabilen farklı sorunlar arasında eriyip gitme eğilimindedir. Başlangıç olarak, değerden arınmışlık sorunu sıkça nesnellik sorunuyla karıştırılır. Radikal sosyolojideki bazı eğilimleri eleştiren Bandyopadhay,[12] sol ideolojinin değerden arınmış sosyal bilim önerisini geri çevirirken, nesnelliğin önemini vurguladığına işaret ederek, bu ayrımın önemini vurgular. Farklı bir bağlamda, Maquet,[13] nesnellik sorununu sosyal antropolojiyle özgül bir biçimde ilintilendirerek tartışmaya sunmuştur. Mevcut tartışma bağlamında, nesnelliğin değerini doğrulamak, muhtemelen dünyada yaşanan olaylardan kopuk olmayan bir sosyal antropoloji için direten, siyasî anlamda bu işe baş koymuş yazarlarla hemfikir olmak olur. Örneğin, Gough'un antropologlara yeni önerileri pratiğe dökülecekse ve sosyalist devrimin ilerlemesi için değerli bir katkı oldukları düşünülüyorsa, bulguların nesnel olarak geçerli olması gerekir. Aynı nesnellik düşüncesi, Frank[14] kertesinde, örneğin *Current Anthropology* tartışmasında sergilediği siyasal taraflılığı paylaşan birisi için daha da önem kazanacaktır. Eğer siyasal bağlılıkları olan militan bir antropolog, bilgisini devrim yolunda herhangi bir kullanıma sokacaksa "yaralanmış yoldaşlarını tedavi eden gerilla doktor gibi", söylemesi gerekenler doğru olursa iyi olur. Aynı şekilde, yalnızca CIA tarafından toplanan nesnel olarak geçerli bilgiler tehlikeli olacaktır; eğer CIA'nin ulaşabileceği bilgiler nesnel olarak geçerli değilse, sadece neo-emperyalist poli-

---

[12] P. Bandyopadhyay, "One Sociology or Many-some issues in Radical Sociology", *Sociological Review*, vol. 19 (1971), s. 529.

[13] J.J. Maquet, "Objectivity in Anthropology", *Current Anthropology*, vol. 5 (1964), s. 47-55.

[14] A.G. Frank, Comment to Current Anthropology Social Responsibilities Symposium, *Current Anthropology*, vol. 9 (1968), s. 412-414.

tikalarının zararına işleyeceklerdir. Sahte-öznellik, radikal antropologlar için meşgul olunması tehlikeli bir lükstür, dolayısıyla tıpkı sahte-nesnellik gibi yanıltıcı olabilir. Bilimdeki nesnellik sınırlarını sınamak çok önemli bir egzersizdir, fakat bu alıştırmanın amacı, bilimcinin daha az nesnellikten daha çok nesnelliğe geçebilmesini mümkün kılmak olmalıdır. Mesele, yalnızca 'nesnellik' bağlamında değil, aynı zamanda 'nesneleştirme' bağlamında da gündeme getirilmiştir (Leclerc, s. 196); buna Yeni Sol eleştirisinin *kuramsal* sonuçları değerlendirirken tekrar döneceğim.

Önemli bir konu, yine değerden arınmış bir sosyal bilim fikri etrafındaki sorunlardan kaynaklanan bir kavram, yani ilişkinlik kavramı üzerinden gündeme getirilir. Berreman ve Gjessing'in her ikisi de, antropolojinin bugün 'ilişkinsiz' olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu bildirir, Fildişi Kule'yi de ağır bir biçimde eleştirirler. Birtakım meselelerin burada tekrar açılması ve bu yüzden, birtakım soruların sorulması gerekir. İlkin, eğer antropolojinin çoğunlukla sömürge yönetimin ihtiyaçlarından doğduğu kabul edilirse, artık sömürge imparatorlukları parçalandığı içindir ki, antropoloji gerçekten bir kimlik krizinin sıkıntısını çekecektir. Bununla birlikte, daha genel bir düzlemde, apaçık ortada olan 'neye göre ilişkin?' sorusu akla gelir. Gough, takdire değer şekilde, CIA tarafından desteklenen faaliyetlere yönelik karşı-öneriler ileri sürerken, antropoloji topluluğunun dikkatini bunlara çekerken ve bu yüzden, kendi değer yönelimini açıklarken bütünüyle tutarlıdır. Bununla birlikte, antropolojik araştırma olanaklarının neredeyse tamamının disiplinin gelişiminden ziyade, acil kısa vadeli amaçlara koşulması ve disiplinin gelişiminin fildişi kuleyi gözeten kuramsal yaklaşımlara bırakılması tehlikesi *Current Anthropology* sempozyumu boyunca kendini hissettirdi. İlk başta, bugün sömürge dönemindeki uygulamalı antropolojinin ilişkinsiz bulunduğu gibi, gelecek uzman kuşaklarının da kısa vadeli amaçlara yönelik araştırmayı ilişkinsiz olarak değerlendirmeleri mümkündü. Antropolojik araştırma, genel-

de Batıni olmuştur, fakat Batıni konular da tarihin ve toplumun anlaşılmasında temel bir öneme sahip olabilir ve bana göre, antropolojinin genel olarak sosyal bilimlere yaptığı kendine özgü katkılardan en değerli olanı budur. Örneğin, Gough'un Nayarlar ve anayanlı akrabalık üzerine yaptığı çalışmasını 'ilişkinsiz' olduğu gerekçesiyle çöpe mi atalım? Bu meselelerden bazıları sempozyuma yönelik tartışmalarda gündeme getirilmiştir. Sovyet bir katılımcı, Klejn, bu yaklaşımı şöyle eleştirir:

> Sosyal antropologların 'Batılı-olmayan dünyanın yükselen uluslarının sorunlarına, bu ulusların kendi ihtiyaç ve çıkarlarını tatmin etmeyi gözeten bir tutumla yaklaşması gerektiğini savunurken Gjessing'le tamamen hemfikirim. Bununla birlikte, bu yaklaşımın bir sonucu olarak, sosyal antropolojinin amaçlarını bu gibi dar kapsamlı pragmatik şeylere indirgememiz gerektiği düşüncesi beni endişelendiriyor. Bu ters yüz edildiğinde, Malinowski'nin işlevselciliğinin aynısı –yalnızca Britanya sömürgeci yönetiminden, yerel ulusal çıkarlara yönelen benzer pragmatizm– olup çıkmaz mı? Elbette ki, 'on bölük'ün işlerini sürdüren 'on antropolog'un olması çok daha iyi olacaktır; ancak bilimimizin amaçlarını böyle sınırlamanın, ne bilime ne de yükselen uluslara faydalı olacağı kanısındayım. Genel kuramsal araştırma önemlidir; toplumsal hayatın yasalarını, toplumsal tarihten çıkartılan dersleri bilmemiz gerekir.[15]

Lewis da tartışmada yazarların ilişkinlik üzerine yorumlarını ağır bir biçimde eleştirir:[16]

> Gjessing'in sosyal antropolojinin "bugün ilişkinsiz bir durıma düşme gibi ciddi bir tehlike içinde" olduğu teşhisine katılmıyorum. Bu, doğrusu, Kathleen Gough'un ABD'de antropolojik araştırmaya yüklenen stratejik önem hakkındaki iç karartıcı değerlendirmesinin ima ettiklerinin tamı zıttıdır... Sosyal antropoloji, hiçbir za-

---

[15] L.S. Klejn, *Comment* to Current Anthropology Social Responsibilities Symposium, *loc. cit.*, s. 415-417.

[16] I.M. Lewis, *Comment* to Current Anthropology Social Responsibilities Symposium, *loc. cit.*, s. 415-417.

> man aydınlanmış bir sömürgeci yönetiminin ***sadece*** bir desteği olmadı; ki şimdi, yeni devletlerin gelişiminde ***sadece*** bir destek olarak görülsün. Antropoloji, daha geniş bir ilgi alanı adına, söyleyecek bir şeyi kalmadığı zaman yok olmaya mahkûmdur.

Lewis, burada ilişkinlik üzerine aşırı vurgunun ciddi tehlikelerine işaret etmektedir. Bir miktar antropoloji bilsin bilmesin, toplumdaki herhangi birinin kabul edebileceği belirli görüşleri tekrarlamaktan öteye gidemiyorsa, antropoloji yapmanın neredeyse hiçbir anlamı yoktur. Kuşkusuz, önemli olan temel husus, disiplinin tarih ve toplumun anlaşılabilirliğini artıracak şekilde gelişmesidir. Geçmişte, bilimcilerin bulgularının tez zamanda uygunluğu ve pratik uygulanabilirliği üzerinde ısrarla duranlar çoğunlukla muhafazakârlar olmuştur, oysa daha radikal görüştekiler sorunların temel akademik tanımlarının önemini savunmuştur. Bugünkü ilişkinlik tartışmalarında çoğu kez bu duruşların tersyüz edildiğini görüyoruz.

İlişkinlik kavramı, doğrudan taraflılık, yani partizanlık kavramına çıkar. İlişkinlikte olduğu gibi, taraflılıkta da 'neye taraf olmak?' sorusu hemen zihinde belirecektir. Bütün toplumsal bağlılıklar kabul edilebilir mi, edilemezse de, neden edilemez? Berreman ve Gjessing'in önerilerinde, taraflılık anlayışları her türden toplumsal angajmanı kapsayabilecek şekilde ifade edilir. Tartışmada, Gulick, oldukça makul şekilde şunları söyler:[17]

> Berreman'ın bahsettiği antropologları düşünelim. ABD hükümeti adına profesyonel olarak çalışan bu antropologların başlıca amacı, ABD'nin Güneydoğu Asya'daki askeri politikalarına yardım etmektir. Bu kişiler, kendilerinin profesyonel anlamda toplumdan sorumlu olduklarını oldukça mantıklı bir şekilde iddia edebilirdi.

Taraflılık tartışmasında, siyasî taraflılığın sadece sol ideolojiye yönelebileceği şeklinde altta yatan bir varsayım vardır. En ufak bir

---

[17] J. Gulick, *Comment* to Current Anthropology Social Responsibilities Symposium, *loc. cit.*, s. 414.

siyasî farkındalığa sahip birine bile bu muhakkak saçma gelir ve bu gibi bir mitosun taşıyıcıları oldukça haklı olarak Fildişi Kule'ye havale edilebilir. Burada değerlendirilen bildiriler, sol tarafgirlik içerisindeki farklılıkların, her antropologun kendi barikatını seçebileceği ve seçeceğinin ötesinde bir şeye işaret etmemektedir. Asıl mesele, antropologların antropolog olarak kolektif taraflılıklar edinme hakkına nereye kadar sahip olduklarıdır. Doğruluğa, hümanizme ve benzeri genel kabul görmüş inançlara başvurma bazı taraflılıkları dışlar, ama birçoğunu kabul eder; genel olarak antropolojik topluluk cephesinde daha kesin ve net bir kolektif taraflılığı savunan tezler, Current Anthropology sempozyumunda yeterince sunulmamıştır. Ne de Haber ve Haber'in "Bizler, dinleyeceklere veya soranlara gerçeği söyleyen her şeyin üzerinde entelektüeller değiliz: bizler partizanız"[18] bildirisi gibi bildiriler, disiplinin gelişimine katkıda bulunacaktır. Partizanlık ile meşgul olmak, kesinlikle her akademisyenin hakkıdır, fakat üyelerinin akademik çalışmalarla meşgul olmasında ısrar etmek de kesinlikle her akademik kurumun hakkıdır. Bütün akademik çalışmayı partizanlığa tabi kılma çağrısı, en az, hem uzman hem de partizan olmayı içtenlikle dileyenlere yarar. Alandaki antropolojik araştırma göz önünde tutulduğunda, partizanlıkla ilgili başka sorunlar baş gösterecektir. Partizanlık alanda sürdürülürse, sonraki uzmanların araştırma alanlarına erişimi tehlikeye girer ve antropolojinin de habercilerin zihninde belirli bir siyasî ve toplumsal taraflılıkla birlikte anılmasına neden olur. Antropolojiyle sömürge yönetimlerinin iyi bilinen birlikteliği, bu noktada yerinde bir örnektir; Hurgronjenin, sömürge ideolojisiyle açık bir şekilde ilişkisi olan, Sumatradaki araştırmasından bahseden Jaspan şu uyarıda bulunur:

> Yaklaşık yetmiş yıl önceki ve büyük bir adanın karşı ucundaki partizan bağlılıkların sonuçları hâlâ hissedilir ve bu yüzden, günümüz etnografyacılarının kurmaya çalıştığı karşılıklı ilişkiler üzerinde zarar

[18] A.G. Frank, *op. cit.*, s.413.

verici sonuçlara sahiptir. Bu, hiç değilse, taraflılığı hoş gören veya haklı çıkaranlara, onun diğer etnograflar ve bir bütün olarak uzmanlık için öngörülemeyen sonuçlarını tekrar düşündürtmelidir.[19]

Vietnam kararının kabul edildiği toplantıda, AAA, taraflılık hakkındaki eleştirisini şöyle ifade etti:

Bazı antropologların profesyonel saygınlıklarını ve akademik kurumlarının ününü, istihbarat toplama ve gizli harekâtlar için paravana olarak kullanmış olduğuna inanmak için epeyce neden... vardır.[20]

Bu eleştirinin imaları, alandaki diğer gizil motifler için de hatırdan çıkarılmamalıdır. Ahlâkî karşı çıkışlardan bir hayli ayrı olarak, sömürgeciliği veya CIA'yi desteklemek için antropologun konumunun kullanımı, disiplinin gelişimi açısından tehlikelidir. Bununla birlikte, sol ideolojiye bağlı antropolog da, politik olarak övgüye değer art motiflerin sonuçlarını disiplinin gelişimi açısından ayrıca göz önünde bulundurmalıdır.

Şimdi Yeni Sol'un antropolojinin kuramsal gelişimine katkısını incelemeye döneceğim. Bu konuya katkıların her halükarda disiplinin nihai iyiliğini düşündüğü ve bir bütün olarak meslek tarafından dikkate alınmaya fazlasıyla değer olduğu ifade edilebilir. Konuya katkıda bulunanların yaygın olarak ileri sürdüğü teze göre, antropoloji sömürgecilikle birlikteliği yüzünden *kuramsal olarak* sıkıntı çekmiştir. Kuramsal eleştiriler, Goddard ve Banaji tarafından, daha dar bir kapsamda da Anderson ve Leclerc tarafından dile getirilir. Anderson, Goddard ve Banaji bir dizi tutarlı eleştiri bütünlüğü oluşturur ve birtakım temalar hepsinde ortaya çıkar. Tipik özellik, Britanya toplumunun, metafiziksel unsurları ortadan kaldıran, öte yandan bütüncül bir toplum düşüncesini eklemlemeyi ih-

---

[19] M.A. Jaspan, "Anthropology and Commitment to Political Causes", *Anthropological Forum*, vol. 1 (1961), s. 212-219.

[20] "Statement on Problems of Anthropological Research and Ethics by Fellows of the American Anthropological Association", *American Anthropologist*, vol. 69 (1967), s. 382.

mal eden, ayrı bir ampirik *Weltanschauung*'a yol açma tarzı üzerine vurgudur. Bu eleştiri, özellikle bir bütün olarak Britanya entelektüel hayatıyla ilgili olarak, Anderson'da dile getirilir. Kendine özgü bir Britanya sosyolojisinin eksikliğini ve Marksizm'in Britanya'da kabul görmeyişini vurgular. Antropoloji, belirttiği üzere, buna kısmî tikel bir istisna oluşturmaktadır ve bu yüzden, disipliner bir gelenek olarak sosyolojiden (örneğin Durkheim'ın ilgilenmediği bir biçimde) farklılaşır. Sömürgeleştirilen halklarla ilgili çalışmada, bütünsel bir görüş ve işlevselci bir çerçeve benimsenmiştir. Bu, aynı zamanda çatışmanın bile temel tutunumların üreticisi olarak görülebildiği, uzlaşıma dayanan bir modeldi (Gluckman). Sömürge yönetimini alan araştırmalarından dışladıklarından (güzel bir örnek, Evans-Pritchard'ın Nuerler üzerine yaptığı çalışma) ve böyle yaparak da, oldukça tehlikesiz konular üzerinde yoğunlaştıklarından, Britanya sosyal antropolojisi sömürge dönemi boyunca ***kuramsal olarak*** geriledi. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, emperyal sistemdeki krizle birlikte, özellikle *Political Systems of Higland Burma*'da Leach sayesinde, kuramsal bir gelişme kaydedildi. Leach, Lévi-Strauss'u tanıması ve mitosun yapısal analizini kullanması bakımından da, Britanya akademik hayatının genel ampirizminin dışında durur. Bu gelişme, antropolojinin ulusal kültürdeki kendine özgü yerinin özelliğidir:

> Gerek geleneksel işlevselcilik gerekse Leach'ın son çalışmasındaki yapısalcılık, İngiliz ampirizminden sapmalardır. Antropoloji, İngiliz kültürü içinde istisnai bir alan oluşturur, çünkü uygulaması onun dışındadır. Buradaki istisna, kuralın doğal bir sonucudur.[21]

New Left Review'ın bu dogması, Britanya kültürünün ampirizmi, hem Goddard hem de Banaji'nin sosyal antropolojinin genel kuramsal eleştirisine damgasını vuran bir özelliktir. Eleştirilerin odağı farklıdır, fakat Goddard ve Banaji'nin her ikisi de, aşırı ampirizmi açısından Britanya antropolojisini, Britanya entelektü-

[21] Anderson, *op. cit.*, s. 268.

el hayatının diğer yönleri kadar kusurlu bulur. Britanya sosyal antropolojisi konusunda söylenebilecek bir şey varsa, o da Britanya ampirizminden bir sapma olmaktansa, onun bir karakteristiği olduğudur. Goddard, eleştirisini Britanya sosyal antropolojisinin kullandığı yapı kavramı üzerinde yoğunlaştırır. Bu kavram, ona göre, bir kabile toplumundaki ampirik olarak verili toplumsal ilişkiler bütünlüğü ile özdeş olduğu ölçüde, yetersizdir. Son derece ampirik olan bu kavram, Radcliffe-Brown tarafından kolayca işlevselciliğe kazandırılmış; gizli ilişkiler, ilkeler ya da biçimler, hatta gözlemlenen olguları açıklamak için model veya kuramlar oluşturma olasılığı konusunda hiçbir araştırma yapılmamıştı. Yapısal-işlevsel çerçevenin parçası olarak, genel bir normatif vurgu ve özellikle hukuksal bir odak başattı. Hukuksal odak, Maine'den, özellikle de Durkheim'ın *Division of Labour in Society*-sinden türetilmişti. Bu odak, başta akrabalık çalışmaları olmak üzere, bağlayıcı yaptırımlar tarafından desteklenen her türden âdet incelemesine nüfuz etmiştir. Bu yaklaşımın, Goddard'a göre, ciddi kuramsal yetersizlikleri vardır. Normatif olgular üzerinde bir vurgu vardır, fakat normatif olguların, inceliğine ancak eleştirel analizle varılabilen, gizli, normatif olmayan 'olgular' tarafından biçimlendirilebileceğine dair hiçbir kabul yoktur. Yöntem ve kuram tamamen belli bir noktada birleşir. Durkheim, Britanya'da sosyal antropolojinin başlıca kuramsal ilham kaynağıydı, fakat çerçevesi son derece seçmeci tarzda benimsendi:

> Durkheim'ın rasyonalist, Kartezyan tarzdaki toplumsal olgular analizi, olguları oluşturucu öğelerine indirgemesi sonucu, ite kaka 'sosyolojik pozitivizm' olarak yorumlandı ve böylelikle geleneksel ampirizmin yöntemsel haline olabildiğince benzetildi. Durkheim'daki 'metafiziksel' unsurlar –*sui generis* (kendine özgü) bir olgu olarak toplum, dinle ilgili olağanüstü cüretkâr analizi– sessizce bastırılmış veya işe geldiği şekilde akıllardan silinmiştir.[22]

[22] Goddard, *op. cit.*, s. 89.

Böylelikle Britanya ampirizmi kendini yeniden Britanya sosyal antropolojisinde dile getirdi ve Durkheim'ın zihnini meşgul etmiş olan konular da, ya dışarıda bırakıldı ya da yanlış anlaşıldı. Goddard'ın ampirizm ve işlevselciliğin Britanya sosyal antropolojisine nüfuz edişi için getirdiği açıklama böyledir. Özünde ampirik nitelikler sergileyen Britanya düşüncesinin bu dogması, dikkatini savaş-sonrası antropoloji üzerine yoğunlaştıran Banaji tarafından, daha da güçlü bir biçimde, yeniden vurgulanır. Savaş-sonrası antropolojinin köklerini, sömürgeciliğe karşı girişilen küresel devrime ve yapısal antropolojinin gelişimine bağlayan Banaji, ikincisinin birinciyi yansıttığını iddia eder. Goddard'ın bazı eleştirileri tekrarlanır, fakat Banaji'nin eleştirisinin odağı, esas olarak, özellikle Leach ve Needham'ın çalışmalarında görülen, işlevselciliğin diyakronik varyantı ve Britanya sosyal antropolojisinde Lévi-Strauss'un çalışmasına verilen tepki üzerinedir. Banaji'nin makalesinin sayfalarına moda olan yapısal jargon bulaştığından, tezinin deşifre edilmesi her zaman kolay değildir, fakat ana hatları, savaş-sonrası Britanya antropolojisinin tipik özelliği olmaya devam etmiş aşırı ampirizm ve işlevselciliğin süre giden bir eleştirisi olarak görülebilir. Aslında işlevselcilik, alan çalışmasındaki uygulamalardan doğan kuramsız bir kuramdı. Ancak alan araştırması pratiği açısından işlevselcilik zaman zaman yetersiz kalıyordu. Leach'in Burma'daki çalışması, bunun dikkate değer bir örneğiydi. İşlevselcilik *içerisinde*, Leach'ten kaynaklı, Gluckman'ın Malinowski'ye cevabında da duyumsanan ve kendini dengede tutan sistem düşüncesine hâlâ gönderme yapan işlevselcilik karşıtı bir tepki vardı. Bu, kolektif olguların bilinçdışı doğasıyla ilgili olan ve bu şekilde ampirizmden keskin bir şekilde kopan, Lévi- Strauss'un işlevselciliğe karşı çıkışıyla keskin bir tezat içindeydi. Britanya'da Levi-Strauss'a, yapısalcığın Britanya ampirizmi doğrultusunda 'yerlileşmesi' olarak görülebilecek bir tepki vardı. Burada, Goddard'ın Britanyalıların Durkheim'a verdiği tepki hakkındaki değerlendirmesine yakından denk düşen bir iddiayı görürüz. Levi-Strauss'un

en önemli Britanyalı yorumcusu olmasına rağmen, Leach, gerek *Pul Eliya*'da gerekse *Political Systems in Highland Burma*'da aşırı ampirik bir model benimsedi. Kurallar ve davranış arasındaki işlevselci ayrıma uyabilmek için, eyleyicilerin bilinç modelleri ile ampirik alan arasında ayrım yaptı; fakat antropologun bu ikisini aşan farklı bir gerçekliği algılayabileceği düşüncesi, aklına hiçbir zaman gelmedi. Needham ise, Britanya antropolojisindeki aşırı ampirizm ve kuram yokluğundan üzüntü duyuyordu; fakat kendisi, yapısalcılığı sadece yaptırıma dayalı ittifak sistemlerine uyguladı. *Mythologiques* ihmal edildi ve *Les Structures Elémentaires de la Parenté* de, ya bir model olarak ya da bütünlüğü içinde yanlış anlaşıldı. Bununla birlikte, yapısalcılığın, Banaji'nin kabul ettiği üzere, tarihle belirsiz bir ilişkisi vardır ve Britanya antropolojisi üzerindeki sınırlı etkisi de, kendi sınırları yüzündendir. Odak noktası işlevselciliğinkinden oldukça farklıdır:

> Yapısalcılığın işlevselci antropolojiden kopuşu, tüm kavrayış ekseninin vahşi ile dolayımsız sezgisel karşılaşmanın görüngüsel alanından, bilimin sezgisel olmayan kesin usulleri yoluyla, herhangi bir yasa gibi tespit edilen, *pensee sauvage*'in numenler alanına kaydırılmasında yatar.[23]

Bu yüzden, işlevselcilikten bir kopuşu sağlamakla birlikte, yapısalcılık, Britanya antropolojisi üzerindeki etkisi bakımından düzensiz ve çarpıktı. Britanyalı ampiristler, geçmişte Durkheim'a yaptıklarının aynısını Levi-Strauss'a yapmıştı.

Bu nedenle, New Left Review'deki Britanya sosyal antropolojisi eleştirisi, tipik bir Britanya olgusu olarak düşünülebilecek, ampirik felsefenin genel bir eleştirisinin parçası olarak değerlendirilebilir. O nedenle geriye Britanya sosyal antropolojisinin Fransız bir eleştirmenini, Leclerc'i değerlendirmek kalıyor ki, kendisi eleştirel, Marksist bir perspektifi vurgulamaktadır. Yaklaşımı, antropoloji ve sömürgecilik arasındaki ilişki üzerinde

---

[23] Banaji, *op. cit.*, s. 82.

yoğunlaşır. Britanya Yeni Solu'nda ele alınan, ama ikincil önemde görülen bu mesele, Leclerc'de kilit konumdadır. İki konu göze çarpar: birincisi ve en önemlisi, işlevselcilik ve sömürgecilik arasındaki ilişkidir; ikincisi, Britanya sosyal antropolojisinin karakteristik özelliği olan (yapısalcığın, yine de kendiliğinden çözüm olarak sayılmadığı) 'nesneleştirmeye' eleştirel bir bakıştır. Leclerc, işlevsel antropolojinin bir sistem olarak sömürgecilik kavrayışına sahip olmadığını belirtir ve 'ilkel'in antropolojik çalışmadaki belirsiz kullanımına işaret eder. Bir sömürgecilik kavrayışına *sahip olan* (ve onu haklı çıkartan) Viktorya dönemi evrimcileriyle karşılaştırıldığında, klasik işlevselci antropologlar, sömürgeciliği yansız bir biçimde, toplumsal değişimin özgül bir türü olarak gördü. Uygulamalı antropoloji okulları vardı, fakat bunların yandaşları, Dolaylı Yönetimi destekliyor ve sömürge *sistemini* hiç de siyasal ve tarihsel bir sorun olarak görmüyorlardı. Sömürge gerçekliğinin bütünsel bir eleştirisi hiçbir zaman yapılmadı ve işlevselcilik birini bile sağlamaktan acizdi. Amerikan kültürel antropolojisi, kendi çıkarları açısından daha sömürge karşıtıydı ve bu yüzden, 1930–50 döneminde, Amerikalı antropologlar sömürgeleştirilen toplumlardaki yerlilerin bir dereceye kadar sözcüleri olmuşlardı. Kültürel göreceelikle ilgili fikirler, sömürge ideolojisi ile boy ölçüşebildi.

Nesneleştirme meselesiyle ilgili olarak Leclerc, özellikle Üçüncü Dünya'nın klasik antropolojiye verdiği tepkiyi göz önünde tutar. Klasik antropolojinin karakteristik özelliği olan mutlak tarafsızlık, nesneleştirmenin eleştirildiği, Afrika tepkisinin özelliği olmamıştır. Etnik merkezciliğin kökünün kurutulması, Viktorya dönemi-sonrası antropologlarının düşündüğünden çok daha zor olmuştur. Kültürleşme ve modernleşme kavramları da, sömürüye ve tahakküme yeterli vurgu yapmadıkları için eleştirilmiştir. Leclerc, antropologlar adına kesin bir yeni öneri getirmez; gelişme kavramının belirsizliğini ve bazı Mark-

sistlerin sömürgeciliği desteklemiş olduğunu kabul eder. Bununla birlikte, kuramsal değerlendirmelerinde, 'nesneleştirme' yapmayan türden antropolojik çalışmaları tasvip eder. Griaule, Oscar Lewis ve Jan Myrdal'ın çalışmalarını takdir eder, fakat bilimsel incelemenin önemini vurgulamayı da ihmal etmez. Bu yüzden, nesneleştirme, nesnelliğin reddi yoluyla reddedilmeyecektir; kültürlerin tercümesindeki güçlüğe sorunlu gözüyle bakılır, ancak Leclerc, alternatif bir çözüm önermez.

Gözden geçirilen çalışmadaki çıkarımların farklılığına rağmen, burada ele alınan yazarların ortak ilgi alanının, antropoloji ve sömürgecilik arasındaki genel ilişki olduğu görülebilir. Beklenebileceği gibi, bu, muhtemelen entelektüel Sol'un bir meselesidir ve geriye disiplinin bir bütün olarak bu eleştiriye gösterebileceği ilgiyi değerlendirmek kalıyor. Gelişme düşüncesinin tümü, çeşitli açılardan, geriye doğru bakıldığında, antropologların sömürge durumuyla ilgili olarak ne yapmış olmaları gerektiği konusunda söz söyleyebilmeye imkân tanımayacak kadar belirsizdir. İlişkinlik ve taraflılık meselelerine gelince, söylenebilecek tek şey, bu gibi tutumları destekleyenlerin yoğun bir *ampirist* sosyal antropoloji yaklaşımını öne sürüyor olduklarıdır. Antropoloji, doğrudan uygulamalı siyasete uyarlanacaksa, asıl önemli olan ampirik çıkarımlardır; gerek yapısalcılık gerekse klasik antropoloji, ilişkinlik ve taraflılık üzerine böyle bir vurgu sonucunda, değerlendirme dışı kalır. Britanya'dan gelen Yeni Sol eleştirisi, tam tersine, ampirizmi saldırısının temel hedeflerinden biri olarak alır ve Banaji de, her nasılsa, yapısalcılığa karşı olumludur. Ancak sol-kanat siyasî değer-yönelimlerinin çok farklı antropoloji yaklaşımlarına yol açmış olmasına rağmen, sosyal antropoloji ile sömürge durumu arasındaki ilişki ve sömürge dönemi boyunca disiplinin içeriği üzerinde sahip olduğu etki hakkında gündeme getirilmesi gereken önemli noktalar olduğu gün gibi ortadadır. Sömürge durumunun, özellikle Dolaylı Yönetimin benimsendiği Britanya'da, ampirik çalış-

malar üzerinde yoğunlaşmaya doğru bir eğilime ön ayak olduğu öne sürülebilir. Bunun yanı sıra, bilinmeyen etnografik verileri toplama kaygısının, bazı antropologları ampirik çalışmaları sırasında araştırdıkları toplumların geleneksel unsurları üzerinde yoğunlaşmaya (disiplinin kendisi bu türden yaklaşıma oldukça sert eleştiri getirmişse de)[24] yöneltmiş olabileceği de öne sürülebilir. İşlevselcilik ile ampirizmin birbirleriyle yakından ilintili olduğunu düşünmek için hatırı sayılır gerekçe vardır. İşlevselcilik, Goddard ve Banaji'nin her ikisinin de belirttiği gibi, (özellikle antropolojide) bir kuramsızlık olarak ortaya çıktı. İşlevselci çerçevenin kullanımı, araştırma raporlarında davranışçı, normatif bir odağa yol açtı ve eyleyicinin (her zaman denk düşmeyebilecek) durum tanımlamalarını tam olarak hesaba katmadığından da, toplumdaki temel çatışma ve iktidar ilişkilerini göz ardı etti. İkinci bakış açısı, hiçbir zaman Marksistlerle sınırlı kalmamışsa da, bir Marksist'in benimseyebileceği bir bakış açısıdır. Sosyal antropolojideki karşılaştırma yokluğu, kuram yokluğu ve aşırı ampirizm meselesi daha önceden ele alınmıştır. Burada ana hatlarıyla belirtilen meselelerden bazılarının bir çözüme kavuşturulması, daha kuramsal bir antropoloji görmek isteyenler için faydalı olabilir. Her şeye karşın, sözde radikal sosyolojideki belirli eğilimler incelendiğinde, ampirik olana karşı duyulan aşırı hor görüye karşı uyanık olunmalıdır. Bandyopadhyay, bu eğilimlerden bazılarını eleştirerek, bir türüne işaret eder:

> Araştırmayı ampirik bir şeymiş gibi ele almak, hakikatin denklik kuramının bazı versiyonlarının kabul etmek olduğu için, sosyolojinin

[24] Özellikle bkz. J.C. Mitchell, "Theoritical Orientations in Africa Urban Studies", in M. Banton (ed.), *The Social Anthropology of Complex Societies*, Londra, Tavistock Publications, 1966; A.L. Epstein, *Politics in an Urban African Community*, Manchester U.P., 1958. M. Gluckman, "Anthropological Problems arising from the African Industrial Revolution", in A. Southall (ed.), *Socail Change in Modern Africa*, Londra, O.U.P., 1961, s. 67-83.

sadece nesnel değil, fakat ampirik bile olamayacağı kanısını içinde barındırır. Bu da, alternatif tasavvur veya 'ütopyaların' değişen toplumsal ilişkilerdeki rolünü dışarıda bırakan tek yönlü analize yol açar. Sosyoloji, eğer ampirikse, yetersiz ölçüde diyalektik olacaktır![25]

Özellikle Frankfurt Okulu sosyologlarıyla bağdaşlaştırılan bu duruş, kuramı ile ampirik araştırmanın her türden bütünleşmesini dışlar: Bu son sorun, sosyolojinin başından beri boğuşa geldiği sorunlardan biridir ve antropolojik açıdan da incelenmeye değerdir. Eğer ampirik olmayan bir sosyal bilim bir uç konumsa, o zaman ampirizm diğer uçtur. Ampirizm ve işlevselcilik çoğunlukla eyleyicinin kendi toplumu hakkındaki bilinç modelinin parçaları olduğundan, ampirik bir sosyal bilimin işlevselci bir bakış açısını üretmeye yatkın olduğu düşünülebilir. Açıkça, Talcott Parsons'dan bu yana, her işlevselciliğin ampirist olmadığı fark edilebilir, fakat burada bile, Mills'in[26] işaret ettiği gibi, Amerikan sosyolojisinin Büyük Kuramı ve Soyutlanmış Ampirizmin sorunsuz birlikteliği görülebilir.

İşlevselciliğin diğer bir yönü, tarihsel olmayan ya da tarihselcilik karşıtı yaklaşımıdır ve sömürge durumunda yürütülen bir antropolojik çalışmanın bazı yönlerden yetersiz kalmasına yol açan da bilhassa budur: bu, vurgulamak gerekir ki, 'sömürge durumunu göz ardı eden antropologlar'a ilişkin genel geçer ifadelerden farklı bir konudur. Evans-Pritchard'ın işaret ettiği gibi, sosyal antropoloji, sömürgeleştirilen toprakların tarihinin inşasında, yalnızca sömürge yönetiminin bu topraklardaki tarihiyle sınırlı kalmayan, önemli bir yere sahiptir.[27] Sosyal antropoloji, toplumsal tarih ve sosyolojinin birçok dalı gibi, güçlülerin ka-

---

[25] Bandyopadhyay, *op. cit.*, s. 6.

[26] Mills, C. Wright, *The Sociological Imagination*, New York, Oxford University Press, 1959.

[27] Evans-Pritchard, E.E. "Antropology and History", in *Essays in Social Anthropology*, Londra, Faber and Faber, 1962, s. 64.

rarları sonucunda zarar görenlerle ilgili araştırmasıyla toplum incelemesine kendine özgü bir katkıda bulunmuştur: genellikle siyasî kararlar sonucu zarar görenlerden çok, güçlüyü ele alan, tarih (beşeri bilimlerin bir konusu olarak), iktisat ve siyaset biliminin tersine. Sosyal antropoloji, hiçbir zaman sadece sömürgecileri 'önemli' görüp, sömürgeleştirilenleri 'konu dışı' saymamıştır; fakat mikro ölçekli çalışmaların 'ilişkinsizliği' hakkındaki yorumlara inanılacaksa, bazıları sömürge yönetiminin incelenmesi üzerinde yoğunlaşmayı tercih eder gibi görünür.

Neyse ki, birtakım monografilerde işlevselciliğin önde gelen varsayımlarını eleştirme ve tarihsel bir perspektif benimseme eğilimi vardır. Leach, *Political Systems of Highland Burma*'da başta denge modeli, davranışçılık, homojenlik varsayımı ve tarihsel olmayan yaklaşım olmak üzere birtakım temel işlevselci varsayımları sorgular. Asad[28] da *The Kababish Arabs*'da denge modeli ve davranışçı yaklaşımı eleştirir ve uzlaşımı da, verili yerine sorunlu kabul eder. Bu tür çalışmaların ampirik alan çalışması ürünü olduğu doğrudur, fakat bu onları geçersiz kılmaz ve sosyal bilimin ana akımıyla bütünleşmiştir. Banaji'nin belirtir göründüğü gibi, yapısalcı bir paradigmayı sırf sosyal antropolojiyi çağrıştırıyor diye benimsemenin hiçbir mantığı yoktur. Britanyalı uzmanların dikkatlerini ampirik dünyaya yöneltmiş olmaları ve böylelikle sosyal antropoloji üzerine en ayrıntılı külliyatı üretmiş olmaları gerçeği, onların bulgularını geçersiz kılmaz. Durkheim ve Lévi-Strauss 'yerlileştirilmişse' bunun ampirik dünyanın dışavurumlarını anlamlandırma çabasında disiplinin aleyhine işlediğini varsaymak için hiçbir neden yoktur.

---

[28] T. Asad, *The Kababish Arabs: Power, Authority and Consent in a Nomadic Tribe*, Londra, Hurst, 1970.

GÖNÜLSÜZ EMPERYALİST OLARAK ANTROPOLOG

Wendy James

Sömürge döneminin sosyal antropolojisi hakkındaki bugünkü eleştiriler, bir avuçtan daha fazla bireysel antropologun liberal, hatta radikal siyasî bakış açısına sahip olduğunu teslim eder. Ancak, çoğunlukla bu gerçeğin disiplinin gelişimi ya da sömürge durumundaki yerinin analizi açısından ilişkin olmadığını ileri sürerler. Bağlam, bizatihi sömürgeci tahakkümle aynı siyasal ideoloji içinde şekillenmiş ve onun çıkarlarını, liberal-radikal uzmanların kavrayış ve sorunlarının yanlış formüle edilmesine kadar varacak kertede destekleyen, özünde muhafazakâr bir konuyu besliyormuş gibi sunulur. En iyi koşulda, örneğin Kathleen Gough'un sözleriyle şöyle itiraf edilebilirdi:

> O günlerdeki antropologlar beyaz liberallere, bazen beyaz liberal reformculara mahsus rolleri toplumumuzun diğer alanlarında oynamış görünür... yerli insanlara yakın yaşayarak, onları emperyalist sömürünün en kötü biçimlerine karşı koruyabilmek için ellerinden geleni yapma eğilimindeydiler...

Uygulamalı antropoloji, beyaz olmayan halklara yönelik bir tür sosyal çalışma ve cemaat kalkındırma çabası olarak ortaya çıktı.[1]

---

[1] K. Gough, "New Proposals for Anthropologists", *Current Anthropology*, vol. 9, 1968, 403-407, s. 403.

Bu itirafın sonuçlarına fazla dikkat edilmemiştir. Antropologlar arasında beliren ayrılık, Gough'un betimlediği haliyle disiplini "Batı emperyalizminin çocuğu" olarak niteleyecek kadar önemli görülmemiştir.

Ancak, antropologlar arasında radikal bir unsurun belirmesinin, ne önemsiz ne de ilişkinsiz olduğu; tersine, disiplinin belli yönlerinin gelişimi açısından önemli olduğu ve dahası, sosyal antropolojinin bizzat sömürge dönemindeki varlığının sömürge düzenin kendisi için potansiyel bir radikal eleştiri kaynağını oluşturduğu ileri sürülebilir. Disiplin içerisinde liberal görüşlerin ortaya çıkması, bu yüzden bir rastlantı değildi; antropolojik araştırmanın, tanımı itibariyle, alternatif anlayış ve yaşam tarzları arayışı içerisinde alımlanmış batı uygarlığı sınırlarının coğrafi, dilsel ve felsefi olarak ötesine uzanan doğası gereğiydi. Şüphesiz, pratikte çok sayıda basmakalıp ve vasat çalışma üretilmiş, antropolojik perspektiften beklenenler nadiren yerine getirilmiştir. Ancak, toplumsal yaşamın temelinin antropolojideki örtük eleştirel sorgusu, konunun merkezinde olduğu gibi kalmıştır ve sömürge dönemi boyunca batı kültürü içerisindeki gelişimi, hâkim toplumun diğer birçok üyesinin ulaşamadığı sömürge madalyonun arka yüzündeki hayat deneyimleri üzerinden kurgulandığı için, ister istemez aydınlanmış eleştirel yorumun bir kaynağını oluşturmuştur. Milliyetçi siyasetçilerin ilk kuşağı konuya burun kıvırmadı; imparatorluk yapısı şimdilerde yıkılmış ve daha derin bir eleştirel değerlendirmenin yolu açılmış olsa da tarihsel bir perspektif, sosyal antropolojinin sömürge durumundaki yerinin bazı çelişkili yönlerini, kışkırttığı tartışmaları ve bugünlerde zaman zaman birlikte oportünist bir suç ortaklığı içinde yaşadıkları varsayılan resmi görüş ve otorite bütününden karşılaştığı dirençleri; ya da en azından adı konulmamış bir uzlaşmalar ağını aklımıza getirir. Bir birey olarak antropolog, çoğu durumda sömürgeci siyasetin, onun temeli olan ve kendini

buna dayanarak meşru kılan batı üstünlüğü felsefesinin bir eleştirmeni gibi görünebilir; muhtelif idareci, misyoner ve ilişkide bulunduğu diğer yerel Avrupalılar ile arası çoğunlukla açık olmuştur. Çoğu kez kesin olarak sömürgeciliğin gönüllü bir temsilcisi olarak algılanamaz. Ancak kendisi, yine de çalışmalarını sürdürme izni, bazen de maddî destek yüzünden, sömürgeci otoritelere bağımlıydı; en azından savaş-arası dönemde açık siyasî ayrılık sömürge toplumu içerisinde pek mümkün değildi. Ilımlı bir toplumsal utanç duymanın ötesine geçen antropologa, nadiren tahammül gösterilebilirdi. Bu yüzden de, antropolojinin bir şekilde devam edebilmesi için işbirliği görüntüsünün korunması zorunluydu.

Antropolojinin sömürge dönemindeki yeri, aslında iki bakımdan ikircimliydi. Bir tarafta, belirtmiş olduğum gibi, resmi otorite ile ilişkisinde bir ikircim vardı, çünkü antropolojinin desteğe layık olduğu varsayılsa da, personeli ve faaliyetleri açısından kuşku uyandırıcıydı. Diğer taraftan, büyüyen milliyetçi ve devrimci hareketler karşısında antropoloji, başlarda sempatiyle karşılansa da, gitgide muhafazakâr görünmeye başlamıştı. Bu çifte ikircim, kanımca, sosyal antropolojinin neden gelişen sömürge durumunun her iki tarafınca, az sayıdaki uzmanın ve görece küçük üretiminin haklı gösterebileceğinden daha fazla kuşku, suçlama ve kınama konusu haline getirilmiş olduğunu açıklar. Bunun, disiplinin gelişimi ve değişen vurguları üzerinde önemli etkileri olduğu da ortaya çıkacaktı. Yirmiler ve otuzlar boyunca, resmi görevli zümresi ile antropolojinin genişleyen konusu arasında, disiplin ile milliyetçiliğin erken dönem gelişimi arasında güçlü bir duygudaşlığın olmasını doğal kılan gerilim, kesinlikle vardı. Fakat daha sonra, özellikle de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, milliyetçi ve devrimci ideolojilerin perspektifi, antropolojiyi giderek liberalleşip ilericileşen sömürge idaresinin yalnızca muhafazakâr bir müttefiki haline getirecekti.

Bu makale, özellikle iki savaş arası döneme dikkat çekmektedir. Birinci bölüm, Afrika'daki sömürgeci karşılaşmanın *sorunlu çocuğu* olarak sosyal antropolojiyi, radikal bir eleştiri bütününü kurma yollarını ve bunun zorunlu olarak nasıl yumuşatıldığını tartışmaktadır. İkinci bölüm, Malinowski'nin 1929 yılından itibaren antropolojinin 'değişen' Afrika sahnesine katılımı yönündeki tartışmalarını, bu tartışmaların konunun gelişimi üzerindeki bazı etkilerini ve hem sömürge resmi görevli zümresinin, hem de yeni Afrika milliyetçiliğinin temsilcilerinin bunlara verdiği bazı tepkileri ele almaktadır.

I

'Radikal eleştiri' sömürge antropolojisi bağlamında ne ifade edebilir? Açık eleştiri örnekleri makalenin ikinci bölümünde ele alınacaktır, fakat ilk önce çoğu antropoloji yazınında örtük kalan eleştirel nitelikten söz edilmelidir. Savaş arası dönemdeki antropolojinin büyük bir bölümü, açık bir şekilde partizandır; sorunsallarını seçerken ve pratikte önemli sonuçlar doğuran analizlerini formüle ederken, daha güçsüz toplumlar ve kültürler konusunda; dillerinin ve düşüncelerinin karmaşıklığı ve ilkel ekonominin, siyasetin, büyücülüğün, dinin ve benzerlerinin 'mantığı' konusunda çoğu zaman savunucudur. Bu savunmacı pozisyon duruma göre yerlilerin toprak haklarından, yeni sanayi bölgelerinde yasaların gözetimi altındaki göçmen işçilere uygulanan muameleye kadar uzanırdı. Önceden, 19. yüzyılın koltuk antropologlarının evrimci ırkçı teorilerinin ışığı altında pek insan olarak kabul edilmeyen halkların hak ve saygınlığının bu entelektüel ve ahlâkî savunması, önceki teorilere akademik bir tepki olmanın ötesindeydi. Bu, aynı zamanda sömürge yöneticileri, yerel beyaz yerleşimciler ve memleketlerindeki kamuoyu nezdinde süre giden bu kültürel ve ırksal üstünlük düşüncelerine yürekten bir tepkiydi. Sömürge antropologları pek aktif an-

lamda politikayla ilgilenen radikaller olarak tanımlanamasa da – zaten böyle olmaları da neredeyse imkânsızdı– birçok çalışmalarına bir tür ahlâkî radikalizmin yön verdiği kanısındayım.

Örneğin, otuzlarda büyücülük meselesi sömürge çevrelerinde çok tartışılmıştı; genellikle yerlilerin farklı nitelikte bir zihniyete sahip olduğu kabul edilmişti, öyle ki, belirgin irrasyonellikler nadiren aklî bir tarzda ele alınabilirdi. Yapılması gereken, büyücülük ya da cadılık uygulama veya suçlamalarına karşı yasaların uygulamaya konmasıydı (bkz. *Africa*'nın özel sayısı, 1935).[2] Sömürgelerdeki pratik adamların ilkel toplumdaki zihniyet ve akılcılığın göreli doğası konusundaki genel varsayımları, kanımca, önceki kuşağın koltuk antropologlarına oldukça yakındı. Evans-Pritchard'ın *Witchraft, Oracles and Magic among the Azende*'deki (1937) tezlerinin en azından bir bölümü böylesi kuramların bir eleştirisi olarak tasarlanmış ve bu iddiaları çürütmeye çalışmıştır. Diğer bir düzlemden bakıldığındaysa bu çalışma, genellikle sömürgeci deneyim sahibi olanların yerli zihniyetine karşı duyduğu önyargılara bir karşılık olarak görülebilir –bunlar birçok alan çalışmacısının umutsuzluk kaynağı olmuş olmalı. Evans-Pritchard'ın çalışmasının bu yönü *Sorcery and Native Opinion* adlı ilk Zande makalesinden alınan aşağıdaki alıntılarda açıkça görülür. Makale şöyle başlamaktadır:

> Kara büyü hakkındaki yerli düşüncesini anlamak, sadece antropolog için değil, fakat aynı zamanda, eğer yönettikleri ve ders verdikleri insanlara onların doğru ve yanlış hakkındaki kavramlarını anladıklarını göstermeyi umut ediyorlarsa, sömürge yöneticisi ve misyoner için de önemlidir. Yerlinin Avrupa'ya özgü adalete ve eğitime karşı duyduğu güvensizlik, yasa ve kamuoyunda ifade edildiği kadarıyla kendi bakış açısını anlamayan ya da anlamaya çalışmayan yönetici ve misyonerden yana duyduğu sıkıntıdan fazla değildir. Bu sıkıntı, çoğunlukla hem misyonerlerin, hem de yöneticilerin sık

[2] *Africa* VIII, no. 4, Ekim, 1935.

sık uğraşmak zorunda kaldığı büyücülük benzeri meselelerin Avrupalılar tarafından ele alınış tarzından kaynaklanır. Yerli, sonunda Avrupalının doğru ile yanlış arasındaki, beyaz büyü gibi kamuoyu tarafından tümüyle onaylanan kültürel bir silahın uygun kullanımı ile kara büyü veya sihirbazlık gibi, iğrenç ve soğukkanlı bir cinayet arasındaki farkı görmekten oldukça aciz olduğuna ikna olur.[3]

Azandeler tarafından gözetilen bu önemli ahlâkî ayrımın ve toplumsal ve siyasal hayat açısından öneminin dikkatli ve ayrıntılı bir açıklamasından sonra, Evans-Pritchard, bu gibi sorunların açığa kavuşturulmasının nasıl idarecilerin çıkarına olabileceğine dair önerilerle yazısına son verir. Bu gibi ipuçlarının yöneticilere pratikte ne kadar faydalı olabildiği merak edilebilir. Her halükarda, bu öğütler makalenin sonuna doğru ortaya çıkan yüksek dozlu eleştiriyi pek gizleyemez:

> Sonuç olarak, yaşamlarını Afrika'daki yerliler arasında geçiren yönetici ve misyonerlere ve doktorlara seslenebiliriz. Eğer, düşündüğümüz gibi, bazı büyü türlerini kesin bir biçimde alçak ve canice, bazılarını erdemli ve yasal sayıp, öbürleri konusunda ikircimli bir tutum benimseyen bir kamuoyu, sadece Nil-Uelle Divide Azandeleri arasında değil de, başka birçok vahşi topluluk arasında da varsa ve işlemekteyse, Avrupalıların onu ele alış tarzında tedbirli olması gerekir. Tropikal bölgelerdeki Avrupalılar, genellikle başka hiçbir konuda bu kadar cahil değildir ve muhtemelen başka hiçbir yerli yaşam alanında cahillik, eziyete ve iyi kurumların yıkılmasına bu ölçüde yol açmamıştır. Bu makalede anlatılan bu gibi faaliyetler, öne sürmüş olduğumuz nedenden dolayı, huzuru bozmaktan çok onu korumaya, yönetimi devirmekten çok onu muhafaza etmeye yöneliktir. İyi ve kötü, ahlaklılık ve ahlaksızlık, doğru ve yanlış, suç ve yasa arasındaki seçimi pekâlâ yerlilere bırakabiliriz. Dahası, uygulamaları resmi görevlilerin dikkatini çekecek ve gerçekleştirildikleri kanıtlanacak kertede açık olan büyücülük gibi edimlerin, (yerli

[3] E.E. Evans-Pritchard, "Sorcery and Native opinion", *Africa* IV, 1931, 22-55, s. 22.

–ç.n.) kamuoyunca yasa ya da ahlak-dışı olarak mahkûm edilmesinin düşük bir olasılık olduğunu unutmaması, Avrupalıya tavsiye edilmelidir. Son olarak, büyücülük masallarına karşı hassas olan bir zihniyetin kendi kabalığını açığa vurduğu pekâlâ ileri sürülebilir; zira iki uygarlık ne zaman etkileşime girse, daha zayıf olanın daha güçlü olanın yarım yamalak bilgi ve üstün körü yorumlarına dayanılarak hep büyücülükle suçlandığı, sıkça görülen bir durumdur.[4]

Bu, sömürge antropolojisinin (bazen haklı olarak) suçlu bulunmasına neden olan, bir aşırı görecelik durumu değildir. Sömürge yönetimi altında yaşayan halkların ahlâkî hakları, evrensel kategoriler açısından savunulmakta; yönetici topluluğunun ahlâkî yargılar üzerindeki tekel hakkı da sert bir şekilde sorgulanmaktadır.

Pratik adamlar, teoride antropolojik araştırmaya destek vermeyi ne kadar kabul etseler de, antropologların gerçekte ürettikleri şeyler yüzünden sık sık kafaları karışmış ve hayal kırıklığına uğramış olmalıdır. Hatta yukarıda alıntılanan pasajda Evans-Pritchard'ın yaptığı üzere, antropologun kutsal, uygarlaştırıcı misyona burnunu sokup eleştirmesine de zaman zaman öfkelenmiş olmalılar. Hiç şüphesiz, aşırı gerilim vardı: öyle sanıyorum ki, bu dönemin bazı tipik yöntem ve kuramları, uzmanlar ile resmi görevli zümresinin ortak konspirasyonunun değil, aksine aralarındaki rekabet ve entrikanın sonucuydu. Antropologlar konuları adına etkileyici savları öne sürmek durumundaydı. Kaynakları, görevleri, hatta hakları o kadar ikircimli, çalışmaları çoğunlukla öyle garip (geri kalmış alanlarda) veya her şeye gereksiz burnunu sokan (merkezi ve önemli alanlarda) şeyler olarak algılanmıştı; ki antropologlar, çoğu kez kendi faaliyetlerini savunmaya mecbur kalmıştı. Bu, metafiziksel temellerde veya siyasal ya da ahlâkî yükümlülüklere inanca göndermeyle nadiren başarılabilirdi. Savunma yöntemleri, sömürgedeki resmi görevli zümresinin ilgisini çekecek tarzda olmalıydı. Antropolojinin doğru dürüst bir

[4] *A.g.e.*, s. 54-55.

bilim olma yönünde bu kadar ısrarlı bir tutum sergilemesinin nedeni de kısmen budur; zira bilim fikri büyük saygı görür. Kaba sömürgeci zihniyete sunulan bilim, modern batının büyük bir başarısıydı ve nesne olarak yerli halklara uygulanması fikri umut vericiydi (Gayet ilginçtir ki, işaret ettiğim türden antropoloji yazını, çoğunlukla yerli zihniyetinin *bilimsel* karakterini vurgulayan ahlâkî radikalizm tarafından desteklenmiştir). Bu yüzden, konularının en azından modern türünün tropikal tıp veya jeoloji benzeri diğer bilimlere gösterilen saygı ve desteği hak eden ve onlar gibi birinci elden araştırmaya dayalı olması gereken, değişik toplumsal biçimlerin tarafsız, bilimsel ve önemli bir incelemesi olduğunu iddia etmek antropologlar açısından iyi bir taktikti. Ayrıca, uzman tavsiyesinden yararlanmadan ciddi hatalar yapmaktan doğrusu pek kurtulamayacak yönetici ve planlamacılara değerli bilgiler verebilen bir çalışma olduğunu eklemek, elbette ki onlar için de mantıklıydı. Bu ikili iddia, antropologlara potansiyel sponsorlara yaklaşırken uygulamaya yönelik faydalarını vurgulayabilme ve bununla birlikte, doğrudan yardım isteklerine de, incelemelerinin özünde pratik adamların kendi sonuçlarını çıkarmak zorunda kalacağı soyut bir bilim olduğu gerekçesiyle karşı koyabilme fırsatını verdi. Bu nedenle, tarafsız bilim adamının duygularının esiri olan adamdan ayrılması, sömürge antropologlarının, kişisel hedefleri konusundaki, resmi destek ve hizmet taleplerine zarar verebilecek her türden şüpheyi yatıştırırken kullandıkları stratejinin bir parçası olarak görülebilir. Firth'in *We, the Tikopia* (1936) adlı çalışmasının son bölümünden alınan aşağıdaki paragraf, dönemin ilgili bazı vurgularını şöyle sergiler:

> Antropolojik incelemenin uygulamaya yönelik bir yönü hakkında son olarak şunlar söylenebilir. Antika meraklısı antropolojisinin katıksız folklorcu tutumundan uzaklaşayım derken, bilim, kendi meselelerini ihmal ederek günümüzde pratik çıkarlara teslim olup, onların çıkarlarına alet olma tehlikesi içindedir. Sosyal antropoloji, insanların toplumsal gruplar içinde nasıl davrandığını anlamakla meşgul olma-

lıdır, amaçlarına daha kolay ulaşmak için idarî bir politikanın kendi tarafına çekme kampanyasını destekleyerek insanları belirli bir tarzda hareket ettirmeye çalışmakla değil. Bilimci, kurumların işleyişinin doğası hakkında genellemeler yapar; ne onlara ahlâkî değerler yüklemek onun işidir; ne de bu gibi bir ahlâkî değerlendirmenin bulgularında değişikliklere yol açmasına göz yummak. Misyoner, hükümet görevlisi ve maden işletmecisi antropolojik yöntemleri ve sonuçları kendi yararına kullanmakta serbesttir, fakat bir hizmet olarak antropolojinin ne kendi uşakları olması gerektiğini talep etmeye hakları vardır; ne de başvurdukları standartlar –'uygarlık', 'adalet', 'insan hayatının kutsallığı', 'Hıristiyanlık', 'birey özgürlüğü', 'hukuk ve düzen'– bağlayıcı kabul edilebilir. Genellikle bunlar için öne sürülen mutlak geçerlilik iddiası cehaletten, duygusal hayırseverlilikten, önerilen eylemin pratikteki sonuçlarının net bir tahlilinin olmayışından, böylece de belirli iktisadî ve toplumsal koşullar tarafından şekillenen bir dizi ahlâkî düşünceyi evrensel saymaktan kaynaklanır.

Bu, bilimcinin, yetişmesine ve toplumsal ortamına, değişken mizacına, estetik değerlerine dayanan kendi kişisel tercihleri olmadığı anlamına gelmez. Bir antropolog, Solomon Adaları'ndan yaşayan ilkel, yarı çıplak bir halkın kültürünü, grup üyelerinin bireyselliklerini batı uygarlığına yabancı gelen şekillerde ifade eden, hoş bir yaşam tarzı olarak değerlendirebilir; kalıcı olmasını isteyebilir ve bu yüzden, eski adetlere müdahalenin olası sonuçlarına dikkat çekerek, cahillik ve önyargı karşısında onu korumaya çalışabilir. Bunu bir insan olarak yapar; aldığı tavır hayat ile kurduğu kişisel denklemin parçasıdır, fakat bu, bilimsel incelemesine içkin değildir. Sosyal bilimlerin bugün en çok ihtiyaç duyduğu şey, daha çok damıtılmış, olabildiğince nesnel ve yansız metodolojidir. Koşullanma ve araştırmacının kişisel çıkarları yüzünden varsayımların bulguları etkilemesi kaçınılmaz olsa bile, bu gibi bir metodolojide o önyargıyla bilinçli bir şekilde yüzleşilecek, baştaki diğer varsayım olanaklarının farkına varılacak ve her birinin muhtemel etkileri analizin gidişatı içinde hesaba katılacaktır.[5]

---

[5] E.E. Evans-Pritchard, "Applied Anthropology", *Africa XVI*, 1946, 92-8, s. 97.

Ancak, antropolojinin güvenilir bir şekilde objektif ve yararlı olduğu iddiası temeli üzerinden öne sürülen bu kabul ve destek talepleri ne kadar başarılı oldu? Evans-Pritchard'ın savaş-sonrası kaleme aldığı, uygulamalı antropoloji üzerine bir makalede, bu tezin çok da fazla ağırlık taşımadığı belirtilir. Evans-Pritchard'ın tezi saf araştırmadan yanadır ve resmi kesimdeki ilgi eksikliği konusunda da oldukça eleştireldir:

> Bay Sol Tax... yaklaşık on yılını Chiapas ve Guatemala yerlilerinin sosyal antropolojisini araştırmayla geçirmesine rağmen, bölgenin toplumsal sorunlarını çözme konusunda şu ana kadar hiç kimsenin onun teknik desteğini talep etmediğini belirtir. Başka antropologlar da aynı şeyi yaşamıştır. Profesör Seligman, bir keresinde bana, Sudan'da veya Sudan'ın sorunları üzerine senelerce çalışmasına rağmen, kendisinden bir kere bile yardım talep edilmediğini ve gönüllü olarak Nuba Tepeleri'nin yağmur-yağdırıcılarıyla ilgili olarak ilk ve son kez buna giriştiğinde de önerilerinin dikkate alınmadığını anlatmıştı. Aynı bölgedeki sosyolojik sorunları çalıştığım on beş yıl boyunca, herhangi bir sorun hakkında da bir kere bile benim düşüncem sorulmadı.[6]

Evans-Pritchard yetkililere seslenerek yazısına son verir. Sömürge Ofisi ve Sömürge Hükümetleri anlamalıdır ki:

> Onlara yardım etmeyi ne kadar istesek de, mevcut sınırlı kaynaklarımızla sosyal antropolojide araştırmalar ancak sürdürülebiliyor ve ilkel alanın uğradığı bozunuma kesinlikle ayak uyduramamaktadır. Bu yüzden, onların pratik sorunlarını araştırmamız ve politikaları hakkında önerilerde bulunmamız için bizden bilimsel araştırma ve öğretimimizden vazgeçmemizi bekleyemezler. Eğer onlara yardım eden kalifiye insanlar istiyorlarsa, sömürgelerde onlara cazip gelecek görevler yaratmalıdırlar... Sömürge yönetimleri, kurumlarında görevlendirmeden doktorların, botanikçilerin, jeologların ve mühendislerin hizmetini beklemezken, niye antropologların hizmetini farklı zeminlerde beklesinler ki?[7]

---

[6] R. Firth, *We the Tikopia*, 2. basım, 1957, s. 487-488.
[7] *A.g.e.*, s. 98.

Antropolojinin sömürge yetkilileri tarafından neden daha içtenlikle kabul edilmediğine dair soru, yanıtlanmadan kalır. Yanıta dair kimi ipuçlarına, Evans-Pritchard'ın makalesinin Libya çalışmasını değerlendirdiği bölümünde işaret edilir. Sudan'daki savaş öncesi konumuyla Cyrenaica'daki 1940'ların başındaki konumunu karşılaştırır. Resmi belgelerden faydalanma imkânına ve karar alma yetkisine sahip olduğu Cyrenaica'da, Kabile İşleri Memuru olarak Britanya Askerî Yönetimi'nin asil üyelerinden biriydi. Sudan'daki ve Libya'daki konumu arasındaki bu karşıtlığın en önemli özelliği, muhtemelen Cyrenaica'da bulunduğu sıralarda İtalyanların Britanyalılar tarafından daha yeni sınır dışına püskürtülmüş olmasında yatar: bu yüzden de yerli meseleleriyle ilgili eleştirel bir antropolojik inceleme, kendisini finanse eden otoriteden ziyade, İtalyanlar üzerinde duracaktı. Sponsorları ile kendisi arasındaki bu gibi bir çıkar uyuşması sayesinde, Evans-Pritchard'ın aşırı angaje karakterlerin işlendiği *The Sanusi of Cyrenaica*'yi (1949) kaleme alması mümkün oldu. Sömürge-karşıtı ulusal bir hareketi ele alışıyla ve açık bir biçimde anti-faşist eğilimleriyle, çalışması, başlı başına antropolojiyle ilgili naif radikal eleştirilere bir cevaptır. Daha eski sömürgelerde, antropologlara, tarihsel olarak kayda değer bir inceleme için gerekli olan arşivlik malzemelere ve siyasî tartışmalara erişim izni verilecek kadar güvenilmiyordu. Sömürge yönetimi altında çalışan antropologların, bu yönetimin herhangi bir biçimi hakkında açıkça eleştirel olan kitaplar kaleme almasını beklemek, gerçekçi olur muydu olmaz mıydı herhalde sorulabilir.

Sömürge antropologunun eş zamanlı olarak üstlendiği çelişik konumlar –bir yandan yönetime fazlasıyla faydalı olurken bir yandan da uzmanlığıyla ilgili uğraşlarını sürdürmesi için serbest olmalıydı– konunun onu finanse eden yetkililere ilişkin derin paradoksundan kaynaklanır. Savaş-arası dönemdeki görece barışçıl ve ilerlemeci sömürge yönetimi, önceleri, en azından Eski

Dünya'da pek mümkün olmayan dolaysız türden kişisel incelemeler yapmaları için alan çalışması yürüten antropologlara izin vermeye, hatta onları desteklemeye hazırdı. Çalışmalarının 'sosyolojik' karakteri gittikçe arttı. Bu da beraberinde, genel ekonomik ve siyasal durumun önemine değin daha büyük bir farkındalığı getirdi. Bu dönemin antropologu, misyonerden ve orman yöneticisinden daha fazla, iyi tanıdığı yerli topluluklar hakkında, hatta onlar adına konuşuyordu. Sıradan insanı tanıma ve yerel liderlerle ileri gelenleri es geçme eğilimi diğerlerinden daha fazlaydı. Sömürge-öncesi dönemde Avrupalı bir gezginin insanları yakından tanıması pek olası değildi: 19. yüzyıldaki, örneğin klasik kâşifler ve Afrika'nın yerel nüfusu arasındaki temaslar, genellikle krallar ve şeflerle ya da hizmetçiler ve kaçak kölelerle sınırlıydı. Sıradan bir köyde aylar veya yıllarca maiyetsiz yaşayan yalnız bir Avrupalı, ancak iyicil bir sömürge yönetimi bölgede tesis olduğunda mümkündü. Ancak aynı zamanda böyle bir çalışma, çoğunlukla kişisel olduğu kadar, entelektüel açılardan da o kadar zorluydu; ki kesinlikle, veri toplamaya bağlılıktan daha güçlü bir şeyler gerektiriyordu. Endüstriyel Batı toplumunun taban düzeyinden olgu toplanması, çoğunlukla radikal bir yönelimden kaynaklanmış ya da buna yol açmıştır; Malinowskici gelenekteki antropolojik alan çalışması da, sömürge rejimleriyle ilgili olarak bir yere kadar bu niteliği paylaşır. Sömürge dönemi, böylelikle paradoksal biçimde mevcut durumu ve onu meşru kılan siyasal felsefeyi eleştirel tarzda ele alan bir literatürün oluşumuna yol açtı. Bu yüzden, sömürge antropologunu ket vurulmuş bir radikal olarak görüyorum: Bilimsellik statüsüne yönelik iddiaları, çalışmasının belli bir ahlâkî veya politik görüşten ayrılması, pratiğe yönelik faydalarına vurgu, büyük ölçüde konusunun ayakta kalması ve gelişmesi için inandırıcı bir öneride bulunma gerekliliği tarafından belirlenmiş gibidir.

II

İkilemin tüm bu yönleri, Malinowski'nin, 1920'lerin sonlarından yaşamının sonuna kadarki, bilimsel antropolojinin kapsamını Afrika'daki toplumsal ve kültürel değişim çalışmasını da kapsayacak şekilde genişletme çabalarında açıktır. Aslında onun ikilemi daha karmaşıktır; çünkü otuzların başında, bilimsel çalışmanın tarafsız olduğunu ve bu yüzden, yönetime faydalı olduğunu savunuyorken, gelişmekte olan Afrika milliyetçiliğine yönelik sempatisi zamanla arttı; daha sonraki yazılarında bilimsel araştırmanın politik olarak taraflı olması gerektiğini savunmaya başlar. Malinowski'nin Afrika üzerine yazıları tek başına konuya temel bir katkı niteliği taşımaz; fakat sözü en çok geçen öğretmenlerden biri olduğu için, sosyal antropolojiyi modern Afrika sorunlarının alanına doğru genişletme isteği, öğrencilerinin bu alanda çok sayıda çalışma gerçekleştirmesine yol açtı. Bu yüzden görüşlerinin önemi, yayımlanmış yazılarının akla getirebileceklerinden daha fazladır; çünkü bu, özellikle 'toplumsal değişimin' yönetilmesi vs. gibi konularda başkalarının çalışmalarına içkindir. Bu araştırmaların ne kadar 'pratik' ve idarî açıdan yararlı olduğu iddia edilirse edilsin ve bu tarzda kaleme alınan daha sonraki bazı çalışmalar ne kadar muhafazakâr olmuşsa olsun, aslen antropolojiyi bu yöne iten, Malinowski'nin radikal sempatisi ve dingin sömürge müessesini sarsmaya yönelik kuşku götürmez arzusuydu.

Malinowski'nin 1929 yılında *Practical Anthropology*[8] başlıklı makalesi, antropolojinin işe yararlılığı meselesi hakkındaki bir tartışmanın, böylece de savaş sonrasına kadar süren bir dizi savunmacı makalenin başlangıcına işaret etti. Çoğu, (1926'da kurulan) Uluslararası Afrika Enstitüsü'nün dergisi, *Africa*'da yayımlandı. Enstitü'nün temel amaçlarından biri, "bilimsel bilgi

[8] B. Malinowski, "Practical Anthropology", *Africa* II, 1929, s. 22-38.

ve araştırmanın pratik meseleler ile daha yakından işbirliği" olduğundan, uygulamalı antropoloji çalışmalarının çoğu bu yönde teşvik edilip desteklendi. Antropoloji ile pratik meseleler arasındaki bu sözde işbirliğine rağmen, Malinowski'nin baştaki kışkırtıcı yazısını takip eden tartışmanın tonu, altta yatan anlaşmazlıklara işaret ediyordu. Malinowski'nin önceki çalışması, Malenezya'daki Trobriand Adaları'nda yaşayan 'geleneksel' topluluk hakkındaydı; fakat 1929 tarihli makalesinde, konu ve önemine ilişkin daha kapsamlı bir talebi gözetecektir. Konuyu dikkate almayan pratik adamlara meydan okur ve sonra, geri çeviremeyecekleri koşullarda konuyu dikkatlerine sunar. Konunun siyasal olarak tarafsız olduğundan dolayı, bilimsel olduğunu; değişen koşullarla ilgilendiği için de son derece faydalı ve güncel olduğunu vurgular. Modern 'işlevselci' türden antropoloji, bu açılardan, pratik adamların yararlılığından haklı olarak şüphe duyduğu, eski moda antikacılıkla karşılaştırılır. Öyle sanıyorum ki, Malinowski'nin 'işlevselcilik' ile bu bağlamda kastettiği, başka bir yerde 'tozlu müze güvesi' olarak söz ettiği yaklaşıma karşı olarak, 'sosyolojik'ten pek farklı değildi. Şöyle yazar:

> Enstitü en başta bilimsel bilginin pratik kullanımı için vardır. Bir yandan kuramsal açıdan eğitilmiş uzmanların bilgisini elinde tutarken, bir yandan da pratik faaliyetlerinde muhtelif sömürgeci çıkarlarla temas kurabilir.
>
> Öyle sanıyorum ki, Enstitü'nün esas görevi, pratik ve kuramsal çıkarların tam da bu birleşiminde yatmaktadır. Antropoloji ekollerinin kuramsal uğraşları ile pratik çıkarlar arasında bir kopukluk vardır.
>
> Bu kopukluk giderilmelidir ve bunu yaparken de, Enstitü kendini çok faydalı kılabilir.
>
> Pratik adam tepeden bakma, görmezden gelme, hatta antropologun kendi alanı üzerindeki her türden müdahalesine içerlenme eğilimindedir. Diğer taraftan, sömürge yöneticisi veya misyonere talep ettiği antropolojik malumatı tam olarak nereden bulacağını bildirmek her zaman kolay değildir. Kopukluğun yapay olduğu ve her iki tarafa da

çok zarar verdiği kanısındayım. Pratik adamdan yabanılların hukuku, ekonomisi, gelenekleri ve kurumları konusundaki bilgi ihtiyaçlarını bildirmesi talep edilmelidir. O zaman bilimsel antropologu da son derece verimli bir araştırma hattına teşvik eder ve böylelikle, yokluğunda çoğu kez karanlıkta el yordamıyla ilerlemek zorunda kaldığı malumatı elde eder. Diğer taraftan, antropolog da günümüzde var olan ve işleyen yerli kurumlarının doğrudan bir incelemesine yönelmelidir. Buna ek olarak, değişmekte olan Afrikalının antropolojisiyle ve Avrupa kültürüyle ilkel kabile hayatının, beyazla renklinin temasının antropolojisiyle daha çok ilgilenmelidir...

O halde, bu kısa notun tezi şudur: hiç kimsenin hâkimiyet kuramadığı bir antropolojik alan vardır; bu alan, ilkel ekonomi ve hukuk çalışmalarını, toprağın tasarrufuyla ve ilkel malî sistemleri ve vergilendirmeyle ilgili sorunları, Afrika yerli eğitimi ilkelerini doğru kavrayan bir anlayışın yanı sıra, nüfus, hijyen ve değişen dünya görüşleri gibi daha kapsamlı sorunları da içinde barındırır. Tüm bu meselelerle ilgili bilimsel bilgi ihtiyacı, sömürgelerdeki pratik adamlarca gitgide daha fazla hissedilmektedir. Bu bilgi, çalışmalarının pratik kullanımlarına doğrudan bir ilgi duymaları ve mevcut gerçekler hakkında da keskin bir anlayışa sahip olmaları şartıyla, antropolojik yöntemler konusunda eğitilmiş ve antropolojik bakış açısına sahip kişiler tarafından sağlanabilir.[9]

'Sömürge yönetiminin bilimsel kontrolü' başlığı altında şöyle devam eder:

Enstitü'nün tüzüğüne göre, tüm siyasî meseleler enstitünün faaliyetlerinin dışında bırakılır. Bu, pratik sorunlarla bağlantılı olgu ve süreçlerin incelenmesine odaklanarak ve sonuçların nasıl uygulanacağının nihai kararını devlet adamlarına (ve gazetecilere) bırakarak kolaylıkla yapılabilir.

Bu satırları dolaylı yönetim düşüncesini destekleyen genel bir ifade izler; fakat antropologların nesnel bilim adamları yerine, politik açıdan taraflı oldukları düşünülmesin diye şunu ekler:

---

[9] *A.g.e.*, s. 22-23.

> Ama pratik politikamızda, ister dolaysız ister dolaylı kontrol prensibini benimseyelim, şu açıktır ki, konularda işaret edilen yerli kültürünün tam bir bilgisi vazgeçilmezdir.

Daha sonra (eskinin antikacılığına karşı olarak) işlevselci antropolojinin siyasal örgütlenme, hukuk, dil, toprağın tasarrufu, iktisat ve değişmekte olan yerliler gibi meseleler açısından faydasını savunur. Makalesi 'modern İşlevselci Antropoloji Ekolü'ndeki çalışmalara ön ayak olması için UAE'den bir yardım talebiyle sona erer.

Ertesi yıl, 1930 yılında, *Africa*'da iki cevap yayınlandı. Eskiden Nijerya'nın Güney Eyaletleri Vali Muavini olarak çalışan Major Ruxton'ın yazdığı birinci cevap, Malinowski'nin görüşlerini paylaşmakla kalmıyor, doğrusu, uygulamalı antropoloji açısından eksik kalan yerleri de dolduruyordu.

> Soyut ve uygulamalı kimyacı arasında nasıl bir fark varsa, soyut ve uygulamalı antropolog arasında da öyle bir fark olmalıdır. İkincisi, birincisi olmadan olamaz, lâkin idarenin pratik çalışmaları konusunda tavsiyede bulunması gereken ikincisidir ve Enstitü de onu geliştirmek için çok şeyler yapabilir. Soyut antropologun çalışma alanı nasıl ki dün üzerine ise, uygulamalı antropologunki de bugün, tercihen yarınla ilgili olmalıdır.[10]

Ancak o zamanlar, Tanzanya'da eyalet komisyon üyesi olarak çalışan ve daha sonra Kenya Valisi vb. olarak görev yapan, P.E. Mitchell'dan gelen ikinci cevap, antropolojinin faydası konusunda fazlasıyla şüpheciydi. Konunun sömürgelerdeki 'pratik adamların' işlerini daha iyi yapmasını sağlayamaması ihtimalini göz önünde bulunduruyordu:

> Profesör Malinowski, bir antropolog olarak yazar ve antropologun olguları kaydedeceğini ve 'pratik' adamın buradan kendi sonuçlarını çıkaracağını tasarlar. Kaç tane antropologun antropologlar ile

[10] F.H. Ruxton, "An Anthropological no-man's land", *Africa* III, 1930, 1-2, s. 2.

pratik adamlar arasındaki bir ayrışmayı yeterli kabul edeceği tartışmaya açıktır; fakat kesinlikle bir antropolog olmadığıma göre, umarım pratik adam adına konuşabilirim.

Malinowski'nin de dikkat çektiği gibi, antropologlar çoğunlukla geçmişle ya da en azından, gelip geçenle uğraşmıştır; özellikle ilkel toplumlardaki garip ve değişik şeyleri kaydederlerken ve tartışırlarken kendilerine ait değişik bir teknik de geliştirmişlerdir. Bu yüzden, eğer Güney Denizi Adaları'ndan birinde oturan biri bir tören sırasında büyükannesini yemek zorunda kalırsa, antropologa onun böyle davranmasına neden olan kadim geleneği incelemek ve açıklamak çekici gelir: pratik adam ise, diğer taraftan, büyükanneyle daha fazla ilgilenme eğilimindedir...

Pratik adamlar ise en başta hayatı ve mülkü sağlama almak ve modern iktisadî hayatın talep ettiği karmaşık idarî düzenlemelerle ilgilenir; ve onlar, muhtemelen doğru bilginin önemini hafife alacak en son kişilerdir. Bu bilgi konusunda kendilerine yardımcı olan bir örgütün, mesela Enstitü'nün, sunduğu hizmetin kalitesi oranında bir değere sahip olması gerektiğini ve bu yüzden, eğer olguyla ilgili açıklamalarının doğrululuğu peşinen kabul edilen ve çoğunluk tarafından benimsenen bir noktaya geldiğinde, paha biçilmez olması gerektiği fikrini kesinlikle desteklerler. Ancak zorluk tam da budur.[11]

Antropolog ve misyonerlerin çalışma sürelerinin uzunluğunu eleştirerek sözlerine devam eder –vaktinden çok sonra tamamlandığından, çoğunlukla işe yaramaz hale gelen bu çalışmaların gelecek açısından getirisi de çok azdır; ayrıca ince detaylı antropolojik gözlemler geniş alanların incelenmesini imkânsız kılmaktadır. Antropoloji uzmanını, laboratuarda çalışan bilimciye benzetir ve sonra, gerektiğinde önemli ve acil sorunlarla baş edebilecek genel pratisyenin nerede olduğunu sorar.

Malinowski'nin de ifade ettiği gibi, antropolog, geçmişte çoğunlukla eski ve garip olanla ilgilenmiştir: ilkel insanoğlunun bilgisinin

[11] P.E. Mitchell, "Anthropologist and the practical man: a reply and a question", *Africa* III, 1930, 217-223, s. 217-218.

izini titizlikle sürmüştür. Bugün ve gelecekle uğraştıysa da bu, pek enderdir. Yöntemi, amacına hizmet edecek şekilde kurulmuştur; tekniği, laboratuar tekniğidir; alan çalışması adını verdiği şey, müze koleksiyoncusunun alan çalışmasıdır. Ancak şimdi uyuşukluğundan silkinerek, kendini adadığı bilimin sunduğu insanlığa hizmetin görkemli ufuklarına kanat açıyor. Sahip olduğu ya da olabileceğinden emin olduğu bilgiyi pratik şeylere uygulamanın araçlarını arıyor. Ve kendisini geride bırakan ve verebileceği yardım konusunda kayıtsız gözüken bir dünya karşısında biraz dehşete kapılmış gözüküyor.

Bana öyle geliyor ki, temel sorun burada, yani antropologun hareketli dünyaya laboratuar penceresinden bakma alışkanlığında yatıyor; yardım önerdiğinde de bu yardım, laboratuar yöntemlerine göre oluyor. Eğer oynamayı umduğu rolü oynayacaksa, sokağa inmeyi ve nüfuz etmeyi arzuladığı hayata katılmayı öğrenmek zorundadır; ve inanıyorum ki bu rolü, özellikle Doğu Afrika'da yirminci yüzyıl sömürgeciliğinin karmaşık sorunlarıyla mücadele eden herkese çok yararı dokunacak şekilde yerine getirebilir.[12]

Laboratuar uzmanlarına olduğu kadar, eğitimli 'genel pratisyene' de ihtiyaç duyulduğunu; bu gibi insanların mevcut olmasına rağmen, örgütlü bir bütünlük sergilemediklerini ya da örgütlü bir eğitimden geçmediklerini belirtir. Mitchell, bu 'genel pratisyen' kategorisine sömürgelerin tüm pratik adamlarını dâhil eder: sadece yöneticiler ve misyonerler değil, fakat tüccarlar ve ticaretle uğraşanları da –aslında kendi vatanından ayrılıp başka bir ülkede yaşan insan topluluğunu, hatta belki Avrupalı ev kadınını bile kastettiği varsayılabilir. Mitchell, sosyal antropolojiden sömürgecilik adına ne türden bir fayda beklediğini kesinlikle belli eder– fakat şimdikiler bir yana, o dönemin kaç antropologu onunla hemfikir olurdu ki? Toplumsal sorunlar konusunda uzmanlaşmış genel bir pratisyenle ne kastettiğini açıklarken şöyle yazar:

[12] *A.g.e.*, s. 220.

Örneğin, beyaz işverenle yerli işçi arasında pratik ve adil ilişki kurmakla meşgul olan plantasyoncu, bu anlamda, genel bir pratisyendir. Enstitü bu adamları örgütleyerek, sahip oldukları ama nadiren farkına vardıkları topluluk çıkarlarını gerçekleştirmede onlara yardım ederek, daha doğrusu onları seferber ederek, (...) içinde yaşadıkları ülkelerin yaşamlarının bir parçası oldukları için, konuyla yakından ilişkisi olanları insanlığımızın ortak hizmetine koşulmayarak... son derece önemli bir işlevi yerine getirebilir. Laboratuar işçisinin alana, günlük hayatın kargaşasına, hiçbir deneyime sahip olmadığı ve kendisinden anlamasının beklenemeyeceği bir atmosfere gönderilmesinden ziyade, çaba sarf edilmesi gereken taraf kanımca burasıdır.

Sosyal antropoloji, pratik sömürgeciliğin çıkarlarının hizmetine sokulmadıkça, anlamsız bulunarak dikkate alınmaz:

İnsanın insanla ve ırkın ırkla ilişkisinde; 'Devlet' veya 'Hükümet' diye tabir ettiğimiz bu komplekslerde; modern dünyamızın çok yönlü ekonomik hayatında; zamanımızın devasa sorunlarını oluşturmaya devam eden her şeyde; tüm bunlarda, bilgi edinimi çok gelişmiş bir bilim dalı oldu, fakat bunun peşinden gidelim derken bu sefer de elde ettiğimiz bilgiyi kullanmanın araçlarını epeyce gözden kaçırmaktayız. Bana kalırsa, bilgi edimi ve kullanımı aynı faaliyetin birbirini tamamlayan dalları olmalıdır. Besbelli ki ikincisi, birincisi olmadan olamaz; fakat birincisi, ikincisine göre izlenmezse anlamsızdır.

Eğer bunu daha fazla okumaya sabrı olmuş olan varsa, umarım yazarla aynı sonuçlara varmıştır. Bana göre, doğru pratik antropoloji, bilim işçisinin tamamlayıcısı olarak, bu pratik adamları toplamaya ve örgütlemeye kendini adayandır. İçinde yaşadıkları topluluğa hizmet etmeye hazır böyle çok insan vardır. Bazen bu uzmana acil ihtiyacımız olacaktır, fakat aile doktorunu, bu sebepten, boş vermemeliyiz.[13]

Sömürge müessesesinin gönlünde nasıl bir antropoloji yattığı, Mitchell'in makalesinden kolayca çıkartılabilir –tam anlamıy-

[13] *A.g.e.*, s. 223.

la emperyalizmin bir kuklası. Ancak antropologlar, bu rolü oynamak için genel olarak hazır değildi. Daha sonra aynı yıl (1930), Malinowski, Mitchell'e aynı dergide yanıt verdi. Kaleme aldığı bu yazısında, antropolojiyi pratik adamlarla kurulması önerilen yakın işbirliğinden korur; nesnel bir bilim olarak asıl ihtiyaç duyduğu bağımsızlığı savunur. Bu iddia, en azından benim düşünceme göre, ikircime yer bırakmayacak bir şekilde sömürgeci görüşten yana olmanın reddinden kaynaklanır. Modern dünyanın bilim yüzünden mekanikleşmesinden ve aşırı hızlı 'ilerlemesinden' duyduğu üzüntüyü belirterek başlar. Geleneksel antropolojinin bundan kaçış anlamına geldiğini itiraf eder, fakat değişmesi gerektiğini ve gelişmenin bilimine faydalı olması gerektiğini kabul eder. Bundan üzüntü duymasına rağmen, şöyle yazar:

> Şu anda, yirmi yıllık antropolojik çalışmanın ardından, kendimi, ne yazık ki, insan bilimini fizik, kimya ve biyolojinin son yüzyıldır olduğu gibi, insanın kötü ve insanlıktan çıkaran veya doğaya karşı yabancılaştıran bir ajansına dönüştürmeye çalışırken buluyorum. Kısacası, antropolojiyi gerçek bir bilim haline getirmeye çalışıyorum; ve de bilim kaçınılmaz olarak ele aldığı görüngülere tekbiçimlilik ve rasyonalizasyon getirmek zorundadır.[14]

Sömürge müessesesinin görmek istediği türden antropoloji hakkında Malinowski'nin düşünceleri böyledir. Ancak, antropolojinin doğal olarak değişeceğini, yani yeni işlevselci metodun, hem bilimsel hem de pratik adama faydalı olacağını açıklayarak yazısına devam eder. Mitchell'in eleştirilerinin zaman aşımına uğradığını, erken dönemdeki antropoloji için geçerli olsalar da, modern işlevselci okul için artık geçerli olmadıklarını belirtir. Diğer bir karşı çıkışı da Mitchell'in antropolojiye hayali temeller üzerinden saldırmış olmasıdır –Mitchell'in cinayet olarak adlan-

[14] B. Malinowski, "The rationalization of antropology and administration", *Africa* III, 1930, 405-429, s. 406.

dırılması ve buna göre ele alınması gerektiğini söylediği, Güney Deniz'inde büyükannelerin yenmesi örneğinde olduğu gibi. Malinowski, bu gibi yargıların bile her zaman ikircimsiz olmadığını ve doğruluk ve adaletin de bütünüyle tek taraflı olmayabileceğini ileri sürer:

> Neyse ki ya da ne yazık ki, Bay Mitchell'ın kafasında yarattığı âdet gerçekte mevcut değildir, bu yüzden işlevselci antropologun bununla çok fazla ilgilenmesine gerek yoktur. Ancak benzer hayali temeller üzerinden pek çok kez 'cinayet' diye feryat edip bir yerliyi ipe çeken pratik adam, bu suretle diğer bazı yerlileri misillemede bulunmaya kışkırtabilir ve böylelikle kendisinin katil gibi davranacağı bedeli ağır bir yola girmek zorunda kalabiliriz. Bay Mitchell'ın örneği, hayal ürünüdür; ama ne yazık ki, pratik adamın, sırf cahilliği ve ahlâkî gayretkeşliği yüzünden yerli adetlerini 'üzüntüyle' ve akılsızca ihlal ederek, tüm yerli kabileleri felakete sürüklediği Güney Denizi'nden sayısız örnek aktarabilirim. Bay Mitchell, Yeni Gine'deki Goaribari katliamlarının raporlarını, Güney Denizleri'ndeki '*black-birding*'* tarihini, hatta kaçırılan ve köle olarak satılan Kanakalıların memleketleri Malenezya'ya iadelerine değinen verileri; hatta Güney Denizleri'ne yapılan sayısız acı verici seferin öncesini bir okusun. Afrika benim uzmanlık alanım değildir, fakat emin olmasam da, öyle sanıyorum ki, 'acı verici seferler', yerlilerin beyazlar tarafından toptan katledilişi, 'adalet', 'saygınlık' ve 'beyaz adamın onuru' adına yapılan garip misillemeler 'Kara Kıta'da da oldu. O yüzden, bence, 'katil' lakabını hak eden yalnızca oradaki siyahî Afrikalı olmadığı gibi, bu tür terimleri kendi ırksal üstünlüğünün işaretleri olarak kötüye kullanması gereken de beyaz Avrupalı değildir.[15]

Malinowski'nin artan yoğunluktaki eleştirisi, Mithchell'in eksiksiz bir antropolojik incelemenin uzun zaman süreceği için gerçekçi bir şekilde ele alınamayacağını belirttiği, toprak tasar-

---

* 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında, Güney Pasifik Adaları'nda yaşayan yerlilerin (*Kanaka*) kaçırılıp, köle olarak satılması.

[15] *A.g.e.*, s. 411.

rufu ile ilgili sorunlara gelince daha açık bir tarzda ifade edilir. Malinowski, Mitchell'e bilimin yöntemini hatırlatır:

> Kusursuzluk, titizlik ve kesinlik, işe yaramaz kanıtların kör ve kılı kırk yaran toplanmasını değil, can alıcı sınamalar yoluyla ilişkin olanların eleştirel bir derlemesine dayanır. Bilimsel antropologun beşeri meselelerin idaresine pratik ilgi duyan bir insana sunabileceği yardım, sadece yığılmaya karşı olarak geçerli olanı, bilinçsizce gruplamaya karşı olarak eleştirel seçimi ön plana koyma gayretidir.
>
> Beni eleştiren şahıs, 'uygulanabilir olarak adlandırabilen tek yöntemin soru ve cevapla insanların hayatlarının gündelik gözlemi olduğunu' güvenle onaylar. Bu yöntem, yol gösteren herhangi bir kuramsal ilkeyle desteklenmeseydi, bu kadar harika sonuçlar verebilir miydi? Toprağın tasarrufuyla ilgili meselede, örneğin Afrika'nın herhangi bir bölgesinde bu konuyu yeterli bir şekilde biliyor muyuz? Uganda'da toprak tasarrufunun özelleştirilmesiyle ilgili tasarının düzenlenmesi sırasında, açık bir şekilde çok büyük sıkıntılara yol açan o kadar ciddi gafların yapılması niye? Yahut Batı Afrika'da bu sorunun, komisyon ve komitelerin mantar gibi bitmesine yol açan, sonuçları bile yayımlanamayan gelişigüzel metotlarla ele alınması niye? Güney Afrika'da toprak tasarrufu sorunu incelendi ve ülkeye yerleşen ve onu düzenleyen pratik adamlar tarafından akıllı bir politika oluşturuldu mu? Bay Mitchell, yanıt için *Yerli Toprakları Komisyonun 1916 tarihli Raporu*'na bir baksın.
>
> Dahası, niye Britanya'nın Afrika'daki toprak politikasının temel ilkeleri tutarlı bir şekilde belirlenmemiştir? Danışma Meclisi Hukuk Komisyonu'nun yerlilerin toprak haklarına ilişkin kararları çelişkilidir. Güney Rodezya'da geçerli olan yaklaşıma göre yerliler, aslında toprakları üzerinde herhangi bir hakka hiçbir zaman sahip olmamıştı. Diğer yandan, Nijerya'da Danışma Meclisi, toprak üzerindeki hakların yerlilere tanınması hükmünü verdi. Bununla birlikte, mevcut tartışma açısından daha önemli olan şey, "asıl 'yerlilerin' haklarının ne olduğu konusunda bir şey söylemek gerçekte bir varsayım meselesi olarak" kabul edildiği için, verilen hükmün cahilliğin bir itirafı üzerine temellenmiş olmasıydı. Efendilerinin verdiği hükümde ayrıca şunlar belirtiliyordu:

"Yerli kabilelerin hakları konusunda yargıda bulunmak doğal olarak her zaman zordur. Bazı kabilelerin toplumsal örgütlenme düzeyi, hak ve yükümlülüklerle ilgili kullanım ve fikirleri, uygar toplumun kurumlarıyla veya yasal fikirleriyle uzlaştırılamayacak ölçüde düşüktür. Böylesi bir yarık kapatılamaz. Hukukumuzun tanıdığı en ufak bir hakkı bu gibi insanlara vermek ve daha sonra, bunu bildiğimiz devredilebilir mülkiyet hakları esasına dönüştürmek boşuna olacaktır".

Dolayısıyla, Hukuk Komisyonu, yerlilerin toprak tasarrufu meselesini açıkça, hem gerçekleştirilebilir soruşturmanın kapsamı dışında hem de yasal olarak tanınma mertebesinin aşağısında kabul eder. Bana kalırsa, aksine, 'toplumsal örgütlenme düzeyi o kadar düşük' hiçbir topluluğun olmamasından başka, bu topluluklar kusursuz bir biçimde çok iyi tanımlanmış bir toprak tasarruf sistemine sahiptir. Bu gibi bir sistemin 'uygar toplumun kurumlarıyla veya yasal fikirleriyle uzlaştırılamayacağını' söylemek saçmadır. İkisini uyuşturmak tam olarak Sömürge devlet yetkililerinin görevidir.[16]

Malinowski, Mitchell'in sömürgelerdeki tüm pratik adamlar –ticaretle uğraşanlar da dâhil– arasında, antropologu da katılmaya ve önerilerde bulunmaya davet ettiği, bir çıkar birliği olduğu yolundaki düşüncelerine karşı da eleştiriler yağdırır. Bunu, Mitchell'in tezinin 'esas yanılgısı' olarak değerlendirir.

Bu adamlar neden hâlâ örgütlenmemiştir ya da bir tek yapıcı sonuç elde edememiştir? Misyonerler ve yerleşimciler, yöneticiler ve gazeteciler, mühendisler ve taşeronların gerçekleştirebileceği takım çalışması olasılıklarına daha yakından bakalım. Burada, Bay Mitchell'in neden bunlar arasına 'valışi'yi ve kabile bağlarını yitirmiş yerli Afrikalıyı ya da Batı Sahili avukatını ya da sansasyonel gazetecilikte uzman siyahı ve örneğin, Doğu Sahili Yerlisini de dahil etmediğini sormak isterim. Onlar da oyunda oyuncudur. Hiç şüphesiz, onlar da 'çıkar birliğini' paylaşır. Neden aralarında uyumlu işbirliği fikri hiç akla yatkın görünmez? Çünkü biliyoruz ki, bu gruplar bir çıkar 'birliğine'

[16] *A.g.e.*, s. 414-5.

sahip olmak bir yana, derin ve doğrusu uzlaştırılamaz anlaşmazlıklarla bölünmüştür. Öyleyse durum neden hâlâ böyledir? Çünkü her birinin, birbirleriyle uyum içine sokulabilmesi pek mümkün olmayan, risk altında olan yerleşik kişisel çıkarları vardır. Öyleyse, bu iyi niyet veya bilgi eksikliği yüzünden değildir. Sokulan ihtilaflar herhangi bir entelektüel çabayı veya duygusal uyarlanmayı bir hayli aşar; sadece iyi niyetle halledilemezler.

Bir tarafta ekonomik çıkarlarla yola çıkan bir işletmecinin yaşam boyu çalışması, diğer tarafta da misyonerinki; her durumda kişide tümüyle farklı önyargılara yol açar. Birincisi, sermayesini, yaşamını ve işini bir maceraya atmıştır. Başarılı veya başarısız olması yeterli sayıda yerli işgücünü elde edip edemeyeceğine bağlıdır. Yerlilere ne kadar sempati duyarsa duysun, karısı ve çocuklarına, başarı hayaline ve yapıcı girişimine, sanayiciler ve sermayedarlarla paylaştığı, zenginliğin maksimum üretiminin dünyanın geneli açısından gerçek bir nimet olduğu inancına daha fazla sempati duyacağı kesindir...

Taşeron ile misyoner ya da yerli tüccar ile beyaz yerleşimci arasında bir 'çıkar birliğinden' bahsetmek gerçeklerin kötü bir taklididir. Bilhassa, 'beyaz işveren ve yerli işçi arasındaki ilişkiyi pratik ve adil bir hale getirmekle meşgul plantasyoncu' fikrinin seyrek rastlanan bir olay olup olmadığından kuşkuluyum. İster toprak tasarrufu ve yerlilere ayrılan araziler olsun, ister kabile yetkililerinin siyasal iktidarları olsun, her sorunun üzerinde filiz veren köklü fikir ayrılıkları vardır. Bu ayrılıkların oluşmasında etkili olan etmenler, yalnızca bencil, açgözlü veya acımasız yağmalar ya da tiksindirici duygusallık, inatçı dogmalar veya sahte hümanizm değildir. Yerli ve beyaz adam için neyin iyi olduğu ve Afrika'daki kalkınmanın hedefinin ne olduğuna ilişkin temel varsayımlar da burada etkilidir. Ve bu varsayımlar, farklı Afrikalı işçi sınıflarının varlığına bağlıdır; ki bu sınıflar da kendi aralarında derin farklılıklar göstermektedir...[17]

Malinowski, sanki çok ileri gitmiş olabileceğini düşünerek – zira bu pasajlar 1930 için kesinlikle ağır kaçan ifadeler barındırmaktadır– daha sonra, antropologların danışman rolü oynayabil-

[17] *A.g.e.*, s. 421-22.

seler de, yöneticilerin almaları gereken kararlara ilişkin sorumluluklarını vurgular. Bu mesele üzerinde genel bir anlaşmanın olduğunun altını kaygıyla çizer. Ancak ekonomik çıkarlar peşindeki işletmecilere, Güney Rodezya'daki yerlilerin toprak haklarına, Buganda toprak mülkiyeti anlaşmasının eleştirisine vb. ilişkin sözleri, sosyal antropoloji kampındaki sömürge politikalarına karşı siyasal hoşnutsuzluğun önemli bir kanıtı olarak alınmalıdır.

Malinowski'nin duruşu otuzlarda daha da pekişir. Siyasal gerçeklere karşı gittikçe daha fazla ilgi göstermiş ve resmi görevlileri memnun edecek bir ortam hazırlama ihtiyacını da gittikçe daha az hissetmiş gibi görünür. Kayda değer bir şekilde, 1939 tarihli bir eleştiri makalesinde, bilimsel bütünlük idealleri ekonomik, siyasal ve yasal türden hayati ve güncel sorunların incelenmesini meşru kılmak için tekrar gündeme getirilir. Malinowski, Herskovits'in *Acculturation* (Kültürleşme-1938) başlıklı kitabında değişim sorunları üzerine geliştirdiği soyut 'kültürel özellik' yaklaşımını eleştirmekte ve bunun yerine, IAI'nın *XV. Memorandum*'unda sergilendiği üzere, siyasal gerçekleri hesaba katan Britanya metodunu önermektedir.

> Temas antropologu, işe alma ve ücretlendirme yöntemlerini, Irk Ayırımı yasalarının ve Afrikalı işçilerle yapılan yasadışı sözleşmelerin etkilerini olduğu kadar, Pass Kanunlarını da incelemek zorundadır. Bu olguları bilimsel, nesnel ve karşılıklı ilişkileri içinde incelemelidir. Bilimsel çalışmasında, herhangi bir partizan, hatta pratik meseleyle ilgilenmek zorunda değildir. Ancak incelemesi ona şu an için Avrupalıların yasal ve ekonomik şartları zorla dayatabilecek konumda olduğunu gösterecektir. Böyle dayatılan koşulların belirli sonuçlar doğuracağı bilinir. Bu yüzden, eğer bir ailenin ücrete bağlı bütçesini inceliyorsa, gelirin gerçekte giderle denk olmadığını bulacaktır. Bilimsel alan-çalışması, bir maden işçisinin elde ettiği ücretin, bu işçinin yokluğunun kabile ekonomisine verdiği toplam zararı karşılamadığını açığa çıkarır. Buradan, bir yerli rezervinde önlenemez yoksulluğu üreten bir sistemin, kötü beslenme, örgüt-

> süzlük ve ahlaksızlaşma yoluyla yavaş yavaş demografik çürümeye yol açacağı sonucunu çıkarmak onun görevidir...
>
> Aramızdan 'pratik antropoloji'yi savunanlar, yalnızca hayati, güncel ve temel sorunlar üzerinde durur. Bu gibi sorunların pratik çıkarları doğrudan etkilemesi bizim hatamız değildir. Bir sorunun hayati ve güncel olması yüzünden daha az bilimsel olmadığı, yalnızca gerçekliğin sona erdiği yerde akademik uğraşların başladığını düşünen biri tarafından inkâr edilecektir. Profesör Herskovits, alan çalışmasında veya mevcut sorunları ele alış biçiminde bu gibi eleştirilerle hiçbir zaman yüzleşmemiştir. O nedenle, pratik antropolojiye saldırmayı bir yöntem olarak seçmesi, hem üzücü hem de anlaşılmazdır.[18]

Malinowski'nin gittikçe siyasallaşan tavrı, Afrika'da büyümekte olan milliyetçi hareketlere verdiği desteğin bir göstergesidir. Jomo Kenyatta'nın Malinowski'nin 1930'larda Londra'da verdiği seminerlerde hazır bulunması ve Malinowski'nin alan çalışmasıyla ilgilenen birkaç öğrencisini de davet ettiği Afrika ziyaretleri, antropolojik çalışmaların sürdürüldüğü topraklardaki patlamaya hazır durumu fark etmesinde etkili olmuş olmalıdır. Malinowski, Kenyatta'nın *Facing Mount Kenya* (1938) kitabına yazdığı önsözde, totaliterliğin tehlikelerine; Afrika'da siyasal fikirlerin mevcut dağılımına; kışkırtıcı azınlığın "ekonomik, toplumsal ve siyasal meseleler konusunda dengeli ve ılımlı bir yaklaşım geliştirmeyi mi başaracak, yoksa onları yok sayıp küçümseyerek dünyanın dört bir yanına kucak açan Bolşevizm'in kollarına mı teslim edeceğiz" sorusuna değinir. "Renkli halkları Batı etkisine karşı ve en önemlisi Büyük Britanya ve Birleşik Devletlere karşı birleştirmekte olan" çeşitli olaylardan bahseder ve daha sonra, Kenyatta'nın Kiyuku halkını ele alan kitabını Batı'nın ne menem bir şey olduğunu ortaya koyan faydalı bir kaynak olarak sunar:

---

[18] B. Malinowski, "The present state of studies in culture contact: some comments on an American approach", *Africa* XII, 1939, s. 27-47.

> Bay Kenyatta, mantıklı bir şekilde, son cümlelerimde beliren türden bir dili kullanmaktan kaçınmıştır. Olguları nesnel olarak ve tutku veya hislerinden olabildiğince soyutlayarak sunar. Gerçeklerin sunumuna bir miktar bunun dâhil edilmesi köstek değil, bir katkıdır. Çünkü hâlihazırdaki kitap, Afrikalıların bizim ne olduğumuzu ne kadar fark ettiklerini ve böylelikle İkili Manda'yla ilgili gerçekleri nasıl değerlendirdiklerini anlamamıza yardımcı olmaktan başka hiçbir şey yapmasa bile, çok büyük bir hizmet sunuyor olacaktır...[19]

Bugün Kenyatta'nın kitabı hakkında ne düşünülürse düşünülsün, şurası kuşku götürmez ki, Kenyatta, sosyal antropolojide sömürge yönetimine karşı büyüyen milliyetçi meydan okumanın parçası olarak kullanıma sokulabilecek bir şeyi, ta o zamanlarda fark etmiştir; bu yüzden de kitabı, hem milliyetçi hem de resmi sömürgeci çevrelerde oldukça siyasî bir belge olarak kabul edildi. Önsözünde, Kenyatta, diğerlerinin yanı sıra "Kikuyu Merkez Birliği üyelerine, geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki silah arkadaşlarına" da teşekkür eder (Mau-Mau ayaklanmasının çıkmasına daha vardı) ve şöyle devam eder:

> Elinizdeki çalışmada, çoğunlukla kendi hayat deneyimim yoluyla edindiğim gerçekleri, kendi bildiğim gibi kaleme alabilmek için elimden geleni yapmaya çalıştım ve ilerici hiçbir Afrikalının yaşamaktan kaçamayacağı siyasî yakınma duygusunun yazıya hâkim olmaması için ayrı bir çaba sarf ettim. Temel amacım, ayrıu şeyleri dışarıdan gözlemle tanımlamaya çalışmış ya da çalışmakta olanlarla tartışmaya girmek değil, gerçeğin kendi adına konuşmasına izin vermektir. Biliyorum ki, Afrikalıların bakış açısını duyma fırsatının verdiği memnuniyeti önyargı duymadan paylaşacak birçok bilim insanı ve okuyucu vardır ve böylelerinin tümüne yardımcı olmaktan da memnun olurum. Öte yandan, şunun da çok farkındayım ki, dostluklarını, onun aklını yorumlama ve onun adına konuşma işini tekeline alabilmeleri için Afrikalının cahil bir vahşi olarak rolünü

[19] B. Malinowski, "Introduction" to J. Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, 1938, s. x-xi.

oynamaya devam etmesi kaydıyla, kutsal bir görev gibi sonsuza kadar korumaya hazır olan 'Afrikalıların uzman dostlarını' gücendirmeden konuyu hakkıyla ele alamazdım. Bu gibi insanlara göre, bu tarz bir çalışmayı kaleme alan bir Afrikalı, onların alanlarına tecavüz etmektedir. Bu kimse, kaçak avcıya dönüşen bir tavşandır.

Ancak Afrikalı kör değildir. Bu sahte hayırseverleri ayırt edebilir ve bu yüzden, kıtanın muhtelif bölümlerinde, Afrikalı gittikçe daha iyi anlamaktadır; ki dalgaları kırılmadan coşkun akan bir nehre asla set çekilemez. İfade gücü engellenmiş de olsa, engelleri kırıp geçmektedir ve çok yakında da onu sarmalayan himaye ve baskıyı üstünden çekip atacaktır.[20]

Kitabın bütününde, Kikuyu halkı istilâya uğrayan, boyun eğdirilen ve topraklarını kaybeden bir halk olarak sunulur, örneğin:

Avrupalıların gelişinden beri, askeri örgütlenme güçsüz kılınmış... insanların kendi ülkelerinde özgürce hareket etmesini ve eylemesini sınırlayan emperyalist yönetimin dayatılmasıyla, gençlerdeki insanlık duygusu neredeyse yok edilmiştir. Avrupalı, 'kabile savaşlarına' son vererek Afrikalılara büyük bir yardımda bulunduğuyla övünür... Ancak, sözde vahşi kabile savaşlarında kullanılan yöntem ve dürtülerle, çatışmalarda hiçbir rolü olmayan Afrikalıların da zorla savaştırıldığı, Avrupalı 'uygar' kabilelerin açtığı modern savaşlarda kullanılanlar arasındaki fark düşünüldüğünde... Afrika ırklarının ebedi köleliğe hapsedilmesine yol açan sözde uygarlaştırıcı misyonları üstlenmekten ziyade, onurla ve birkaç savaşçı kaybıyla savaştıkları, eski kabile savaşlarıyla devam etmek Afrikalılar için daha iyi olacaktır.

Afrika toplumunun eski düzeninde, bu işleyişin varsayılan tüm kusurlarına rağmen, bir insan insandı ve tek başına irade ve düşüncesini kendi amaçları kadar, hemcinslerinin de amaçları doğrultusunda uygulama özgürlüğüne ve hakkına sahipti; fakat bugün bir Afrikalı, mevkisi ne olursa olsun, sadece sürücüsünün sürdüğü yönde hareket eden bir at gibidir. Afrikalının yaşam tarzının ahengi ve istikrarı, siyasal, toplumsal, dinî ve ekonomik örgütlenmelerde, hal-

[20] J. Kenyatta, *Facing Mount Kenya*, 1938, s. xvii-xviii.

kın ruhu olan ve olmaya da devam eden toprağa dayalıydı. Avrupa kaynaklı uygarlaştırıcı misyonların, Afrikalıları sömürmek ve ezmek için altüst etmek üzere attığı ilk adım, özellikle Güney ve Doğu Afrika'da, en iyi Afrika topraklarını zorla almaktı...[21]

Bir yere kadar Malinowski tarafından yetiştirilmiş olan diğer yazarlar, gelişen maden ve sanayi şehirleri yüzünden işgücü sıkıntısı çeken Afrika'nın kırsal alanlarında hayatta kalma ve geçimle ilgili acı gerçekleri açığa çıkaran türden sosyolojik incelemeler yürütüyordu. Audrey Richards'ın *Land, Labour, and Diet in Northern Rhodesia*'sı (1939) bu türden çalışmanın mükemmel bir örneğidir. Richards, aynı zamanda antropologların çalışmalarının pratik olarak faydalı olması gerekirken, antropologlarla resmi görevliler arasında niye şüphe ve anlaşmazlık olduğu açmazıyla da yüzleşti. Tartışmaya, 1944 yılında *Africa*'da, önceki on beş yılı gözden geçiren makalesiyle katkıda bulundu.[22] Pratik antropolojide, güya çok sayıda gelişmenin olduğu bu on beş yılda, aslında otoritelerden konu adına gelen gerçek işbirliği ve destek hayal kırıklığı yaratacak kadar küçüktü. Elde edilen kazanımlar arasında, Richards, ilkel topluluklardan başka yere kayan, odak noktasındaki değişimi kaydeder: "Bununla birlikte, Malinowski'nin öğrencilerinin çoğu, en fazla siyasî öneme sahip ve Avrupalıların en yoğun temas halinde bulunduğu daha büyük Afrika kabileleri arasında çalıştı".[23] Resmi tutumun bu kadar kayıtsız olmasına yol açan nedenlerden birinin bu olup olmadığı sorulabilir. Kuşkusuz, IAI'nın araştırma ile pratik meseleler arasında daha yakın bir işbirliğini amaçlayan programının niye yalnızca ortalama düzeyde bir başarı gösterdiğinin gerekçelerini sıralarken araştırma pozisyonlarının azlığına ve araştırmaları finanse etmenin zorluklarına

---

[21] *A.g.e.*, s. 211-213.

[22] A.I. Richards, "Practical anthropology in the lifetime of the International African Instutite", *Africa* XIV, 1944, s. 289-301.

[23] *A.g.e.*, s. 291.

değinen Richards, sosyal araştırmacının şüphesinden söz eder. Britanya'da olsun, Afrika'da olsun her iki çalışmada da,

> Protestolar, sorgulanan kişiden gelmez, zira birçok insan kendisi hakkında konuşmayı ve görüşlerinin önemli sayıldığını hissetmekten hoşlanır... Eleştiriler her iki durumda da yetkililerden gelir: İngiliz kasabasının belediye başkanı ya da parlamento üyeleri, bölge komisyon üyeleri ya da Afrika'daki misyonerler. Bunlar, muhtemelen araştırmanın sonucunda ortaya çıkacak türlü kargaşadan korkar ve kontrolleri altındaki bir bölgede araştırma yapan bir yabancıya da muhtemelen öfke duyarlar.[24]

Bir dipnotta, Güney Afrika'da Birlik Hükümeti'nin savaş zamanı önlemi olarak, antropologların Yerli rezervlerine girmesine izin vermediğine dikkat çeker. Makale, antropologun, alan çalışmasının peşini bırakmayan kişisel yanlış anlamaları ve şüpheleri tartışarak devam eder. Daha sonra da, 'peştamalla tamtam etrafında dans etme' namına sahip antropologun niçin "diğer Avrupalıların gözünde çok garip kaçan bir yaşam sürdürmeye mahkûm olduğunun" (bilimsel) gerekçelerinin mantıklı bir açıklamasını ustalıkla verir. Makalesi tamamıyla resmi çevreleriyle hedef almaktadır; daha fazla araştırma desteği talebiyle de sona erer. Çünkü makalenin daha başlarında Audrey Richards, "sanki antropologlar, talebin çok az olduğu bir pazarda çoğu kez epey yaygara koparark mallarının reklâmını yapıyormuş gibi görünür"[25] yorumunda bulunmakta ve bunun nedenini sormaktadır. Sorusunun esas yanıtı, kuşkusuz, sosyal antropolojinin en azından bazı dalları ile 'iyi yönetimden' sorumlu yetkililer arasındaki karşılıklı ciddi güvensizlikte yatar.

Antropolojinin yararı üzerine, *Africa*'nın sayfalarında yirmi-otuz yıl boyunca sürdürülen tartışma sonucunda pek anlaşmaya varılmış gibi görünmez. Aksine, bazı hususlarda fikir ayrılığı

---

[24] *A.g.e.*, s. 293.
[25] *A.g.e.*, s. 292.

vardı. Örneğin 1951 yılında, resmi taraftan Sir Philip Mitchell, antropoloji hakkındaki daha önceki kuşkularını, yirmi yıl boyunca yapmış olduğundan daha da yüzeysel bir şekilde ifade edebildi. Lord Hailey'in *Native Administration in British Territories in Africa*'sını eleştirdiği bir yazısında, antropolojinin katkısı hakkında kaleme aldıkları şunlardır:

> Sömürge Afrikası'nda, politika veya kanunların yürürlülüğe konmasından veya önemli idarî eylem ya da kararların alınmasından sorumlu olanların (Afrika şartlarında çok genç omuzlara ağır bir sorumluluk yüklenebilmektedir) kendi ülkelerinde ve yararlı analojiler veya tecrübe sağlayabilecek başka ülkelerde yaşanan, yalnızca geçmiş olay ve eski geleneklerden değil, fakat güncel toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullardan da yeterince haberdar olmasını sağlamak, her zaman özel çaba gerektiren bir mesele olmuştur. Özellikle 1920'li ve 30'lu yıllar boyunca, bir sürü özel rapor ve soruşturma hazırlandı. Antropologlar, bir dönem, gerçekten de yalnızca kendilerinin anlama yetisine sahip oldukları savıyla, müphem kabile ve kişisel pratiklerin tüm ayrıntılarıyla –hele ki bunlar cinsellikle bağlantılı ya da müstehcenlikle yüklü olduklarında– şevkle ilgilendiler. Bunun sonucu, kimsenin okumaya vakit bulamayacağı uzunlukta ve genellikle de yayınlandıklarında Hükümetin güncel sorunlarıyla ilişkisini yitirmiş, ilginç âdet ve pratikler üzerine çok sayıda meşakkatli ve çoğu doğru kayıtın ortaya çıkmasıydı.[26]

Açık bir şekilde haksız olan bu rencide edici sözlere karşı Schapera'nın ağırbaşlı yanıtı gecikmedi.[27] Antropolojinin yararlılığı lehine tekrardan ayrıntılı açıklamalar getiren ve antropologlar ile yöneticiler arasında alanda işbirliği teklif eden Schapera, tedbiri elden bırakmadan, batınî bilimsel meseleleri inceleme hakkını saklı tutuyordu. Tartışmanın terimleri, bir kuşak boyun-

---

[26] P.E. Mitchell, "Native administration in the British territories in Africa"nın eleştirisi, *J. African Administration* III, 1951, 55-65, s. 56-57.

[27] I. Schapera, "Antropology and the administrator", *J. African Administration* III, 1951, 128-135.

ca sürmüş olana çok yakındı: bu da, başlı başına, sömürge memurları ile sosyal antropologlar arasındaki çıkar, duygudaşlık ve bağlılık zıtlığının üstesinden gelinemediğini gösterir.

Malinowski'nin duruşu gerçekten daha da sertleşmişti. Sosyal bilimcinin çalışmasının politik bir tutum sergilemesinin gerekliliği hakkındaki en güçlü ifadeleri, ölümünden sonra Phyllis Kaberry tarafından *The Dynamics of Culture Change: an Inquiry into Race Relations in Africa* (1945) başlığı altında derlenen yazılarında ortaya çıkar. Bu geç dönem yazılarında belirgin bir şekilde daha yoğun bir ton vardır; ki bu, muhtemelen bir dereceye kadar, Radcliffe-Brown'dan derinlemesine etkilenenlerin apolitik ve ahlakla ilişkinsiz doğa bilimi yaklaşımına karşı artan muhalefetinin ve derinleşmekte olan kişisel radikal bağlılığının bir işaretidir. Birinci bölümde görürüz ki:

> Her meslekte, bilim uzmanınkinde bile, ahlâkî bir yükümlülük vardır. Antropologun görevi, Yerlinin adil ve doğru bir tercümanı olmaktır... Aslında, geleceğin tarihçileri, Avrupalıların geçmişte bazen tüm ada halklarını yok ettiğini; vahşi ırkların atasal mirasının çoğuna zorla el koyduğunu; köleliğin çok zalim ve zararlı bir biçimini getirdiklerini ve sonradan bunu kaldırmış olsalar bile, yerinden-yurdundan edilmiş zencilere parya muamelesi yaptıklarını... kaydetmek zorunda kalacaktır.
>
> Yerli hâlâ yardıma muhtaçtır. Bunu anlamaktan, bazen iyi niyetlerle bazen de koşulların zorlamasıyla yapılan trajik hataları göstermekten aciz olan antropolog, aptalların cennetinde, akademik tozla kaplanmış bir müzeci olarak kalır... Araştırmanın yararlı olması için cesaret ve kararlılıktan ilham alınmalıdır...
>
> Bu nedenle, siyasetle bilimi kaynaştırabilir miyiz? Bir yere kadar, kesinlikle 'evet'...[28]

---

[28] B. Malinowski, *The Dynamics of Culture Change: an Inquiry into Race Relations in Africa*, 1945; yeni bir önsözle der., P. Kaberry.

Malinowski, değişimin her yerde kol gezdiği Afrika bağlamında, antropolojinin kuramsal ve uygulamalı yönleri arasında hiçbir ayrım yapılamayacağı yolundaki argümanını geliştirir ve geniş bir bakış açısı gerekliliği üzerinde durur:

> Sürekli değişim halinde olan bir konuyla ilgileniyoruz; değişimin hızı, gözlemi şaşırtır ve politikaları allak bullak eder. Beklenmedik yeni güçlerin ve etmenlerin gelişimi, örneğin Afrika milliyetçiliği ve özerk Afrika kiliselerinin gelişimi, hem tanımlama ve analiz hem de tutum belirleme açısından sıkıntılar yaratır. Bu yeni çalışmada, kuramcı ve uygulamacı, ekonomik olduğu kadar, emperyal de olan Batı egemenliğiyle ilgili geniş kapsamlı sorunları göz önünde tutmalıdır; en azından ekonomi, hukuk ve siyaset teorisinin ve tüm bunlarla birlikte, antropolojik metodun temel ilkelerine aşina olmak zorundadır.[29]

Bir sonraki bölümde, "Afrika'nın kültürel değişimi üzerine çalışmaların, Avrupalı çıkar, etki, iyi niyet ve yağmacı dürtülerinin tümünü göz önünde bulundurması gerektiğini" öne sürer. Bu, yalnızca yerel Avrupalıların Afrikalılarla bütünleşmiş bir topluluğun parçası olarak dikkate alınması sorunu değildir.

> Değişimin karmaşık durumunu 'hayli birleşik bir bütün' olarak ele almak... sürecin bütün dinamiğini göz ardı etmektir. (...) Bilhassa, bu gibi bölgelerdeki kültür değişimi hakkındaki tek doğru kavrayış, yani daha yüksek ve etkin bir kültürün, daha basit ve daha edilgin bir kültür üzerindeki etkisi sonucu olduğu gerçeğini karartır ve tahrip eder.[30]

'Temas' durumu son derece tek taraflıdır. Bu durumunun bir dizi özelliğini sıraladığı derlemenin beşinci bölümünde, Malinowski, Avrupalıların Afrika halkına "etkili savunma veya çatışmayı mümkün kılan ateşli silahları, bombalama uçaklarını, zehirli gazları ve benzeri" fiziksel güç araçlarını vermediğini kayde-

---

[29] *A.g.e.*, s. 9.
[30] *A.g.e.*, s. 15.

der. Öte yandan, 'biz' siyasal hâkimiyetin araçlarını da vermiş değildik, tıpkı iktisadî zenginlik ve avantajlarının özünü onlarla paylaşmadığımız gibi. "Hatta Batı Afrika ve Uganda'daki gibi dolaylı yönetimlerde Yerlilere kâr payı tahsis edildiğinde bile, iktisadî örgütlenmenin tüm kontrolü Batılı girişimcilerin elinde kalmaktadır".[31] Toplumsal ve siyasal eşitlik şöyle dursun, dinsel eşitliğe bile izin vermedik. Genellikle zenginliği, iktidarı ve bağımsızlığı kendimize saklayıp kimseyle paylaşmazken, tinsel meziyetlerimizden yana daha cömerdizdir. Şimdi duruşunu bilimsel açıdan haklı çıkarma adına kaleme aldıklarına bakalım:

> Bu sav, yüzeysel okur tarafından, Yerli dalkavukluğu olarak anlaşılabilir. Oysa söylediklerimin bunlarla alakası yok. Bütün bu anlatılanlar, basitçe, Afrika'nın çeşitli bölgelerinde meydana gelen kültür değişiminde bilimsel olarak en geçerli faktörlerden birinin ifadesidir. Avrupalılar cephesinde seçmeci bir vermenin olduğu gerçeğini göz ardı etmek, gerçeğin çarpıtılmasına yol açar ve bu da, bilime karşı işlenen bir suçtur.[32]

Malinowski'nin aşırı milliyetçilikten ve yayılmasının doğuracağı siyasî tehlikelerden korkup, devrimci bir duruş üstlenmediği doğrudur. Ancak bu geç dönem yazılarında, gelişmekte olan siyasal durumun ana hatlarını açıkça çizer, desteklediği tarafı açığa vurur; ve sonra, bunları bilim insanının yükümlüğü bakımından savunur. Örneğin ırk ayrımcılığı, kültürel değişimdeki kuramsal öneminden dolayı, "metodolojik harita üzerine yerleştirilmelidir".

> Aslında, hakkında ne kadar erken, tamamen özgürce ve açıkça ve aynı zamanda kesin bir bilimsel tarafsızlıkla konuşursak, o kadar iyi olur; zira eğitimli Afrikalılar, durumun hızla farkına varıyor ve onu abartıyor. Afrikalı, kendi silahlarımızı bize karşı çeviren bir antropolog oluyor. Avrupa'nın amaçlarını, iddialarını ve tüm gerçek ve

[31] *A.g.e.*, s. 57.
[32] *A.g.e.*, s. 58.

hayali adaletsizliklerini inceliyor. Böyle bir antropoloji, hiç kuşku yok ki sakattır ve yoldan çıkmıştır; karşı-önyargılarla doludur ve köhne düşmanlıklarla yüklüdür. Çoğunlukla kör bir uzlaşmazlıkta ısrarcıdır ve topyekûn olarak suçlayıcıdır. Ancak bu durum, bilim insanı tarafından göz ardı edilemez; pratik adamın da bunu bir şaka gibi ya da önemsiz, küçük bir çıkıntı gibi görmemesi daha doğru olur. Zira büyük miktarda doğruluk payı içerir ve er ya da geç pratik temas aracıları tarafından hesaba katılması gerekecek, milli ve ırkçı hissiyata sahip bir kamuoyunun oluşumuna işaret eder.[33]

Hatta daha da açık bir şekilde:

Bugüne kadar ortaya çıkan birçok hareketin çoğunlukla sonuçsuz kalmasının nedeni, Yerlilerin milli, iyi örgütlenmiş, kolektif eylem için henüz hazır olmamasıdır. Ancak, yönetimdeki Avrupalı güç, siyasal açıdan mahcup olduğunda ve Lakes'ten Cape'e kadar Yerlilerin birleşmesi için verimli bir zemin oluştuğunda, böyle bir kolektif fikir bütünlüğü güncellik kazanacaktır. Antropologun yükümlülüklerinden biri, bir casus ya da ajan provokatör gibi davranmaktan kaçınarak, büyümekte olan Bantu milliyetçiliğinin güçlerini incelemek; bilgi ve öngörü sahibi herkesin yaptığı gibi, toplumsal ve en önemlisi ekonomik koşullardaki iyileşmenin sıkıntılardan kurtulmanın tek yolu olduğunda ve kaçınılmaz felaketin önlenmesinde hiçbir bedelin yüksek sayılamayacağında ısrar etmektir.[34]

Malinowski, 'kaçınılmaz' felaketin nasıl önlenebileceği sorusuyla yüzleşmez. Bazı liberal reformları ve eskiden kalma bazı unsurların sürdürülmesinin gerekliliğini öne sürmekle yetinir. Bu konularda, resmi sömürge politikası ve pratiğine yakın durduğu kesinlikle söylenebilir.

Ancak bir bütün olarak alındığında, görüşlerinin, yine de ilk bakışta düşündürtebileceklerinden daha büyük siyasî kavrayışa

---

[33] *A.g.e.*, s. 59.
[34] *A.g.e.*, s. 61.

ve radikal öneme sahip bir perspektif oluşturduğunu belirtmek için, Malinowski'den ve kimi meslektaşları ve öğrencilerinden geniş çapta alıntı yaptım. Elbette ki, Malinowski sistemi yıkmaya çalışmıyordu. Eğer böyle olsaydı, öğrencilerinin bursları kısa bir süre sonra kesilirdi. Elbette ki, kendisinin ve meslektaşlarının faaliyetleri ve yazıları, bütünüyle sömürge durumunun sınırları içerisinde yer alıyordu. Başka türlü nasıl olabilirdi ki? Ancak, bizzat Malinowski'nin 'kültür teması' durumunun birleşik bütünlüğü fikrini reddettiği gibi, biz de iki savaş arası dönemdeki sömürge durumunu birleşik bir bütün olarak ele almaktan vazgeçmeliyiz. Yalnızca, bir yanda idareciler ve adil yönetim felsefeleri, öte yanda yükselen milliyetçilik ve sosyalizm arasında değil, fakat bunların her biriyle ara yerde kalmış ve her iki taraftan sıkıştırılan sosyal antropoloji arasında da çelişkilerin gelişmekte olduğunun farkına varmalıyız.

İki savaş arası dönemde, esas zorlamalar, sömürgeci otoritenin kendisinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle, konuya yönelik tarihsel bir bakış, sosyal antropolojinin o otoritenin eleştirisinde nasıl araç olduğunu tam olarak değerlendirebilmelidir.*

* Bu makalenin hazırlanmasında, hem Hull Semineri'ndeki tartışmalara hem de Natale Owak Akolawin'in yapıcı eleştirilerine müteşekkirim. Maurice Freedman ve Godfrey Liebhardt'a da yazım aşamasındaki candan okumaları ve yorumları için ayrıca teşekkür ederim.

BRİTANYA SOSYAL ANTROPOLOJİSİNİN SÖMÜRGECİ OLUŞUMU

Stephan Feuchtwang

Ön Hazırlıklar: kapsam, plan ve tanımlar

Bu yazının konusu, Britanyalı antropologlarla onları finanse eden kurumlar arasındaki ilişkidir. Bu yazının amacı, sosyal antropoloji disiplini ve mesleği adıyla kurumsallaşırken, Britanya antropolojisinin toplumsal koşulları üzerine antropolojik bilginin etkisini saptamaktır. Sosyal antropolojinin tarihiyle, bizatihi bir bilgi tarihi ve onun ürünü olarak ilgilenmeyeceğim. Britanya toplumunu meydana getiren pratikler kompleksi içindeki ideolojik bir pratiğin parçası olarak sosyal antropolojinin referans çerçevelerinin okumasını yapmayacağım. Ben o çok parçalı yapıdaki sadece bir ilişkiyle, yani tarihsel olarak şekillenen ve sosyal antropoloji denen o ideolojik aygıtın maddî koşullarıyla bu aygıt içinde üretilen bilgi arasındaki ilişkiyle ilgileniyorum.

Antropologların ve sponsorlarının niyetlerinin bahsedeceğim hususlarla hiçbir ilgisi yoktur. Kurumsal bir oluşumun ve çok sayıdaki olayların etkilerini bulma peşindeyim. Olayların bileşik bir etkiye sahip olması, onun tasarlandığını ya da onu açıklarken tasarlandığına doğrudan başvurmam gerektiğini varsaymak için neden oluşturmaz.

Bu yazının planı, bugünden başlayarak ilkin antropolojik araştırmalar için aranan ve sağlanan sponsor desteğinin kaçınılmaz etkilerinin neler olduğunu anlamak, daha sonra da antropologların sponsorlara yönelik eylemleriyle antropolojik teori, yöntemler ve inceleme nesnelerinin gelişimi arasındaki uyuşumu analiz etmektir. Daha sonra, üçüncü ve en geniş bölüm, bir uzmanlık ve bir disiplin olarak sosyal antropoloji kurumunun oluşumunun bir tarihini verecektir. Son bölüm ise, sosyal antropoloji ile onu finanse eden, çoğunlukla Britanya İmparatorluğu'na ait olan kurumlar arasındaki uyumun daha açıklayıcı ve titiz bir tartışması olacaktır. Bu plandan da açık olmalıdır ki, ampirik olarak kesin yargılarda bulunmaktan ziyade, sosyal antropolojinin ne olup olmadığı ve ne yapıp yapmadığının ayırt edilmesiyle ilgili ihmal edilen bir çalışmanın başlangıcına gerekli bir adım olarak aydınlatıcı bir tartışmayı ortaya atma niyetindeyim.[1]

'Disiplin'le kastettiğim, Britanya sosyal antropolojisinin en önemli özelliği olarak kabul ettiğim şeydir; ki bu, bana göre, olabildiğince az katılımla yapılan doğrudan kişisel gözlemler yoluyla küçük ölçekli toplumsal birimlerde sistem veya yapıların bütününün bilgisini araştırmadır. Bir taraftan kendisinden oldukça farklı insanların yaşamını deneyimlemeye doğrudan katılan, diğer taraftan da ötekiliğin, küçük toplumsal birimlerdeki bütüncül toplumsal sistemlerin kuramında bir karşılığının olduğunu savunan bir mesafe ve müdahalesizlik etiğini koruyan bir kişinin parçalanmış ilişkisi, tümevarımsal olarak anlaşılsa da,

[1] Tartışmalı girişimler, aslında *New Left Review*'de, ilk David Goddard tarafından, *Limits of British Anthropology* (NLR 58, 1969) yazısıyla başlatılmıştır. Britanya'daki antropolojik incelemelerin sömürge durumunun bir parçası olarak geliştiğini ifade eden makalesinin ilk iki paragrafı, benim de başlangıç noktam olmakla birlikte, kendisi bu ifadelere Britanya yapısal-işlevselciliğinin, onun kurumsal koşullarına değinmeyen bir eleştirisiyle devam eder. Jairus Banaji'nin sonraki makalesi gibi (*Anthropology in crisis*, NLR 64, 1970), eleştirisini Britanya ampirist yapısalcılığını, Lévi-Straussçu yapısalcılıkla karşılaştırarak geliştirir.

yapıbozumu ve analitik olarak göz ardı edilen kuşatıcı bir sistemden yalıtılmışlığı içerir. Bu mesafe üzerinde durmak ve onu ayrıntılarıyla açıklamak istiyorum, çünkü burası, bana kalırsa, disiplinin pratik koşullarıyla ve sponsor kurumlarla olan ilişkisinin en belirgin olduğu noktadır.

'Meslek'le kastettiğim, Britanya sosyal antropolojisinin üniversite bölümü ve derecesi olarak kurumsallaşmasıdır. Burası onun aklî bir disiplin olarak öğretildiği yerdir: antropoloji öğretimi, diye yazar Raymond Firth, malumatın, etnografik ayrıntıların ve 'doğru' teorinin verilmesinden çok, bir görüşün ve yöntemin akla sokulmasıdır. [2]

Halen, en azından Londra'da, sosyal antropoloji endokrinasyonunun ilk yıllarına dâhil ettiğimiz Britanya sosyal antropolojisinin klasiklerinin üretildiği dönemle, yani geç sömürgeci dönemle özellikle ilgileneceğimi burada kaydetmek isterim. Endokrinasyonun sonraki yıllarına dâhil edilen antropolojinin, 1960'lardaki bazı gelişmeleri, geç sömürgeci dönemde üretilen antropolojinin *bazı* özellikleriyle bağlarını koparmıştır, fakat aralarından ayırmış olduklarım da dâhil olmak üzere, diğerleri hâlâ savunulur. Profesör M.G. Smith, 1971 yılında, Britanya sosyal antropolojisinin tarihi üzerine Londra'daki *University College*'da verdiği bir seminerde, sömürgeci gönül rahatlığının sarsıldığına ve barındırdığı işlevselciliğin iflas ettiğine değindi. Bu çöküş ne kadar tamamlandı, ne kadar köklü oldu? Hâlâ 'cemaat' incelemelerine, kendisinin tabir ettiği üzere, 'egzotik' toplumlara ve antropolojinin konusu için de kullandığı bir terim olan, 'yazılı bir kültüre sahip olmayan' toplumlara öncelik atfediyoruz. Yapıyı dinamikten ayıran, tarihi mitos yasalarına ya da denge momentlerine indirgeyen bu terim-

[2] Raymond Firth, 'Aims, methods and concepts in the teaching of social anthropology', D. Mandelbaum (der.), *The Teaching of Anthropology*, American Anthropological Association, Memorandum 94, 1963.

ler, tartışacağım üzere, sömürgeci tutumların çok parçalı yapısı içinde şekillenen bir antropolojinin ürünlerinden türer ve yeni-sömürgeci koşullara uyarlanarak ayakta kalırlar.[3]

1) Araştırmanın sponsorlarından etkilenmekten kurtulamayacağı üç yönü

Araştırma ve öğretimin, uygulamalı araştırma ve eğitimden ve 'akademik' olarak tanımlanan kurumlardaki idareden ayrıldığı siyasal bir sistemde yaşıyoruz. Bu, tarihsel olarak kurulan uzlaşımsal bir 'akademik özgürlük' düşüncesinin meşrulaştırdığı bir ayrımdır. Sosyal antropolojik öğretim ve araştırma, akademik ve uygulamalı şeklindeki bu ayrıma o kadar tabidir ki, 'saf' araştırma ihtimali kabul gören bir inanıştır ve kullanım olanakları, ya göz ardı edilir –ki bu göz ardı ediş 'doğru' tutumdur– ya da inkâr edilir.

1) Aklî bir disiplin (bir ideoloji) olarak yararı sayılmazsa, antropoloji, yine de bazı temsilcilere göre faydalıdır. Sosyal antropolojik araştırma için ayrılan fonların çoğu, Malezya'da yürütülen disiplinlerarası kalkınma projelerinde pratik kullanım için, Afrika'daki cemaat kalkındırma çalışmaları için, Tayland'daki kamusal güvenlik ve askeri istihbarat çalışmaları için, Papua Yeni Gine'deki bölge memurlarının eğitimi için verilir. Bu çalışmalardaki çoğu verinin yayımlanmayıp, sadece erişimi kısıtlı rapor veya veri bankalarında yer aldığı varsayılsa dahi, araştırmacılarının sosyal antropolojiye katkılarının parçası olması ve diğer

[3] Şu an için yeni-sömürgeci koşullarla kastettiğim şey, metropoliten uluslarla ekonomik bağımlılık ve askeri açıdan gerçek veya potansiyel tabiiyet ilişkileri içindeki, küresel bir ***uluslar*** sistemidir ve bu yüzden, büyük ölçüde ***sömürge*** ilişkilerinin ardıllarıdır. Bu sistemdeki tabi ulusların yöneticileri, bu ilişkilerle bağlarını aktif olarak koparmadıkça, onlara hizmet eder. Çoğu antropolojik araştırma onlar vasıtasıyla yürütülür ve onlar tarafından veya metropoliten ulusların metropoliten aracıları tarafından, kırk yılda bir de bu ilişkilerle bağını koparan ulus ve hareketler tarafından finanse edilir.

çalışmalarına ışık tutması yine de muhtemeldir. Ayrıca bu veriler, aynı zamanda ya da gelecekte yürütecekleri ve yönetecekleri bir disiplin olarak antropoloji ile ilgili düşüncelerinin şekillenmesinde onlara bir yere kadar da yardımcı olmalıdır. Disiplinin etnografik temelini oluşturan yayımlanmış çalışmalar hakkında da, aslî bir soru olduğundan kuşku duymaksızın, ne kadarının sipariş üzerine yapıldığını, ne kadarının sadece antropoloji tarafından değil, fakat aynı zamanda sömürgeci ve yeni-sömürgeci ilişkilerin talepleri tarafından belirlendiğini sorabiliriz.

2) Diğer yandan sözleşmeli araştırma, akademik araştırmadan ayrılmıştır ve akademik unvan ve inceleme yerinin sözleşmeli araştırmada kullanımı, özellikle araştırma raporunun kısıtlı ve bilimsel topluluğun serbest erişimine kapalı olması durumunda, meslek etiğinin ihlali sayılmıştır.[4] Britanya'da, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, antropolojik çalışmalar da dâhil olmak üzere çoğu alan çalışmasını finanse eden Scarborough ve Hayter etiketli hükümet fonları, daha sonra aynısını Birleşik Devletler'de yapan Ford Vakfı, ulusal çıkarlar gözetilerek sağlanmış olabilir; fakat fonlar, bilimsel ilerleme adına tarafsız kullanımını garantilemesi beklentisiyle, akademisyenler tarafından yönetiliyordu. Böylesi bir umut gerçekçi midir?

Özellikle fonların akışı yavaşladığında, Lucy Mair'ın Sömürge Toplumbilim Araştırma Konseyi için sözünü ettiği[5] türden ve olasılıkla ABD Hükümeti Dış Alanlar Araştırma Koordinas-

---

[4] Bu, 1966 yılındaki *American Anthropological Association*'ın yıllık toplantısında, Camelot Projesi ile ilgili tartışmalara katılan çoğu kişinin temel düşüncesidir. ABD'in savaş sonrası antropolojisinden örnekler aktararak haklı çıktığını düşünüyorum; çünkü ilk olarak, Britanyalı çoğu antropolog, öyle ya da böyle bizatihi araştırma alanlarında ya da Britanya ve ABD'de, ABD'li aracılar tarafından finanse edilir; ikinci olarak, ABD'de uzmanlık ile sponsorlar arasındaki mevcut ilişkilerle Britanya'dakiler arasında birçok paralellik olduğunu gözlemledim.

[5] Lucy Mair, "The social sciences in Africa South of the Sahara: the British contribution", *Human Organisation*, 19: 3, 1960.

yon Grubu destekli ABD Toplumbilim Araştırma Konseyi'nce[6] hazırlanan, akademik-olmayan öncelik listeleri yok mudur?[7] Akademik yöneticiler araştırmayı sponsorlarının onayladıklarını bildikleri ya da öyle olduğunu tahmin ettikleri konu ve alanlara doğru kaydırmaz mı?

Amerikan Antropoloji Derneği Etik Komitesi üyeleri Eric Wolf ve Joseph Jorgensen, Tayland'daki karşı-ayaklanma çalışması konusundaki üniversite sözleşmelerinin düzenlenişinde bir 'motif ikircimi' saptamıştı:[8] "hükümet mi sosyal bilimcilerden yardım talep ediyor yoksa sosyal bilim topluluğu mu hükümetten yardım talep ediyor?" Antropologların da dâhil olduğu Afrika Çalışmalarından sorumlu Komisyon, 1958 yılında, sponsoru Ford Vakfı'na gönderdiği bir raporda şunları kaleme aldı: "Afrika kültürü üzerinde uzmanlaşan kimseleri, hükümet ve iş dünyasına yararlı olabilecek şekilde, bireysel ve dernek düzleminde desteklemek; profesyonel başvurularında, özel gereksinimlere göre yetişmelerinde, *araştırmalarının planlanmasında* (vurgu bana ait) onlara destek vermek bize en uygun ve en arzu edilir şey gibi görünüyor".[9] Amerikan Antropoloji Derneği de, dernek ile hükümet temsilcileri arasındaki işbirliği için "antropolojinin kullanımında gelişmeler önerecek; hükümet ile uzmanlık arasındaki ilişkileri güçlendirecek; antropolojik yöntem ve veriler, istihdam, sözleşmeler, ödenekler ve burslarla ilgili olarak politika ve faaliyetleri tartışmak üzere temsilcileri ziyaret

---

[6] Dr. Jack Stauder'e göre, bir Wenner-Gren Sempozyumu'nda sunulan "The 'relevence' of anthropology" üzerine bir bildiride, 1970.

[7] Bağlantılarından biri, FAR Grubu ile ABD'deki SSRC (Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi) arasında olan "askerî-akademik alanlar arasındaki temasa yönelik bir soruşturma için muhtemel kanıt...", 'The American Asian Studies Establishment'da, *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 3: 3 ve 4, 1971, içinde özetlenmiştir.

[8] Bu konu için bkz. *New York Review of Books*, 19, Nov. 19, 1970, s. 27.

[9] Stauder'den alıntılandığı gibi, *op. cit.*

edecek" bir komisyonu kurduğunu bildirdi[10] (*Fellow Newsletter* 8: 1, Ocak 1967, s. 7).

Göreceğimiz gibi, özellikle hükümete yararlı olmayı gözeten bu akademik başvuru, yüzyıl dönümünden itibaren ki gelişiminde Britanya antropolojisi için de geçerliydi. Profesyonel antropologlarla sponsorları arasında hiçbir anlaşmazlık olmaması, elbette olasıdır. Bu durumda sponsorların çıkarları, antropologlar tarafından özgürce kabul edilenlerle aynı veya uyumlu olacağı için, onların reddi için de hiçbir neden kalmaz. Fakat o zaman da bu düzenlemeye başka arızî kararlar değil de, antropolojik akıl yürütme ve çalışma yoluyla mı varıldı diye sormamak kesinlikle elde değildir. Kendi hükümet ve toplumlarının, seçtikleri ve incelemeye değer gördükleri toplumlarla ilişkileri hakkında antropologlar tarafından yapılan hemen hiçbir çalışma olmadığına göre, cevap bunun muhtemelen mümkün olmadığıdır.[11] Aslında, bu gibi bir anlaşma için geçmişte Britanya'da ve günümüzde ABD'de bahsi geçen tek kriter, antropolojik çalışmanın kendisinden kasti olarak ayrılmıştır ve alanda birlikte çalıştıkları (çalıştığımız) kimselere ve profesyonel meslektaşlara karşı 'ahlâkî', 'kişisel' ve sağduyu' sorumlulukları olarak sınıflandırılmıştır. Disiplinin bir sınırlaması olarak, kendini sansürleyen bir uygulama yürürlüğe konulmuştur. Disiplin, sponsorlarının ve onlarla olan ilişkilerinin analizini çerçevesine dâhil etmez.

Sponsor seçimi ve araştırmanın kullanımı adına hiçbir kriterin, ahlâkî olanın dahi sunulmadığı bu halis otosansür biçimi, araştırmacının tasarlamış olduğu araştırmayı yürütmesine izin verildiği müddetçe maddî kaynakları kimin sağladığının fark

---

[10] *A.g.e.*

[11] Bunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi, sosyal antropolojide tamamen yok değildir, fakat kültürel olduğu kadar, toplumsal değildir ve toplumsal temas sistemini ele almaz. Temas fenomeninin kendisiyle sınırlıdır (geçmişte kültürel temas, günümüzde etnisite).

etmediğinin itirafıdır. Bu yüzden, antropolog, profesyonel meslektaşların erişimine açık olduğu müddetçe elde edilen sonuçların nasıl kullanıldığının, ne bilimsel ne de mesleki ilgi alanına girdiğini, hiçbir baskı altında kalmadan açıkça ileri sürer. Bu gibi imbikten geçirilerek ayıklanmış bir ilgi sorumludur. Disiplin, aslında kendi mantığına göre, bağımsızca mı gelişmiştir? Bu soruyu bu makalenin ikinci bölümünde ele alacağım.

3) Eğer hükümetin ya da hükümet destekli ajansların sunduğu fonlar kullanılıyorsa ve araştırmaların sürdürülebilmesi için yabancı hükümetin izni gerekiyorsa, o zaman çalışma, hükümetin diplomasi politikasına göre kısıtlanacaktır. Kathleen Gough'un işaret ettiği gibi bu, tek başına etnografik araştırmanın coğrafi dağılımına arızî sınırlamalar dayatır.[12] Her antropolog ve ardılları için gelecekteki fon ve izinler, sponsor kuruluşların bilgi kaynakları içerisinde araştırma, yayın ve şöhretinin yerine göre belirlenmiştir. Wolf ve Jorgensen'in işaret ettiği gibi, karşı-ayaklanma çalışmasında işbirliği yapan Tayland'daki akademisyenler, geri çevirdikleri takdirde ileride başka araştırmaları yürütme olanağını kaybetmekten korkmuştu. Elbette ki, insanın kendi araştırmasını yürütmesi ve bunu sponsorları hoşnut eder tarzda gerçekleştirmesi mümkündür, fakat bunun yapılabilme sınırları araştırma gerektirir. Seçim ve hareket özgürlüğüne izin veren bir boşluğun olduğu şeklindeki açık gerçek, bana yeterli gözükmüyor. Önceki coğrafi sınırlamalar sayılmazsa, sponsor veya izin veren hakkında eleştirel kabul edilebilecek herhangi bir analizin yayımlanması üzerinde sınırlama vardır. Yayıma yönelik mesleki talep, yayımlanabilir olmayan bir çalışmayı hazırlamayı anlamsız kılar. Her türlü analiz, en azından görüngülerle temsilleri –örneğin, belirli bir hükümet siyasası ya da projesi ve-

[12] Kathleen Gough, "Anthropology: Child of Imperialism", *Monthly Review*, Nisan 1968.

ya bir eğitim programı– temelden ayırt ettiği ve tutarlılık ve çelişkiyi tarihsel sistem ya da yapı içerisinde teşhis ettiği ölçüde eleştireldir. Kolayca rencide edici olabilir. Zamanın ve koşulların gerektirdiği ihtiyat ve mesleki kaygılara aldırış etmeksizin bunun peşinden gitmek çoğu kez tercih edilmiş midir?

2) Disiplin kendi mantığına göre mi gelişmiştir?

Peter Worsley'in 1966 Mayıs'ında, 6. Dünya Sosyoloji Kongresi'ne sunduğu 'The End of Anthropology?' başlıklı makaleyi çıkış noktası olarak alalım. Bir antropolog, disiplinin ve kuramsal temellerinin içinden gelen biri olarak, kendisi, eğer onu doğru okuduysam, bu temellerin ima ettiği belli başlı üç yönün göz ardı edildiğini saptar.

1) Yön, başka bir deyişle, ortaya çıkış kuramının gelişimi engellenmiştir. Worsley, bunu ideolojik bir tepki olarak görür: emperyalist ve ırkçı üstünlük düşüncelerinden uzak durmaya çalışırlarken, antropologlar yarım yüzyıldır onun yerine evrenselliğin ve göreceliğin bir birleşimine başvurdu.

Ancak bu durum, sonraki bölümde tartışacağım gibi, son dönem sömürge ilişkilerinin değişen karakteriyle de uyumlu bir değişimdir. Zaten bu değişim, içten gelen eleştiri ve üzerinde düşünülmüş yadsıma yoluyla değil, bilimsel tarih çalışması ve sosyal bilimdeki nedensel açıklamanın konu dışı ve dışsal nedenler yüzünden gözden düşmesi yoluyla gerçekleşen bir dönüşümdür.[13] Evrimci düşüncenin gerici ve baskıcı bir siyasete uygun ideolojiyi doğurmuş olması ve savunulacak hiçbir yanı olmayan ırkçı ve gelişimin mekanik aşamalarıyla ilgili teorilere kaynaklık etmiş olması, daha titiz bir yaklaşımın daha yeterli ve

[13] Bu sürecin bir betimlemesi için bkz. R Makarius'un Morgan'ın *Ancient Society*'sinin Fransızca basımına yazdığı önsöz (L.H. Morgan, *La Société Archaique*, 1971), s. xiv-xxvii.

savunulabilir evrimci teorilere ve geniş ölçekli türler ya da toplumsal ilişki tarzlarıyla ilgili teorilere yol açamayacağı anlamına gelmez. Ancak Britanya sosyal antropolojisinin kurucularının, antropolojide tüm nedensel akıl yürütmeyi toptan reddedişlerinde inandırmaya çalıştıkları şey tam da budur.

2) Worsley, konusu insanın veya toplumsal türlerin çeşitliliği olan antropolojinin kendini yetiştirmiş bir toplum bilimi olarak gerçekleşemeyen potansiyeline işaret eder. Önceden geliştirilmiş olan tiplerden yola çıkan yeterli bir karşılaştırmalı teori ve tipoloji geliştirebilirdi. Bunun yerine, aslında işlenmemiş ve sorgulamaya kapalı, tekrara dayalı bir evrimcilik, antropolojinin konusunu tanımlamak için kullanılan ikili sözcük dağarcığında ısrarla varlığını korumaktadır: ilkel/modern, basit/karmaşık. Britanya sosyal antropolojisinde avcı-toplayıcı, pastoral, hidrolik, feodal gibi toplumsal türlere ilişkin kavramlar ve dönüşümleri hakkında hiçbir sistematik araştırma yoktur. Karşılaştırma olduğunda da, ya bölgesel düzlemde yapılmıştır ya da tek bir kurum türü (örneğin aile, evlilik, soy) veya evrensel bir mekanizma türü (örneğin çatışma) hakkında olmuştur. Hiçbir zaman toplumsal sistemlerin toplamı ele alınmış değildir.

Bütünlük çoğu kez yeterince vurgulanmıştır, fakat hiçbir zaman bir sistem türünün bütünlüğü olarak ele alınmamış, özgül bir toplum veya kurumun bütünlüğü gibi tanımlanmıştır. Muhtemelen bu, bir dereceye kadar bilimsel nedenlerden ziyade, rastlantısallık kaynaklı alan seçiminin bir sonucuydu. Böyle seçilen toplumlar, en azından bölgesel olarak kümelenir ve bu sayede, incelenecek halkın seçimi bir tipoloji ve karşılaştırmalı bir kurama dayanmamış olsa bile, betimsel karşılaştırmaya zemin sağlayan bölgesel varyasyonlara imkân tanınırdı.

3) Worsley, Britanya sosyal antropolojisinin en önemli av alanlarından biri olan Sudan'ın sayısal olarak geniş ve kurulan ye-

ni devlet açısından ekonomik olarak önem arz eden bölgeleri hakkındaki araştırmaların yokluğuna işaret eder. Bunun yerine çok ufak 'ilkel' topluluklar, bütünlüklerinden koparılarak inceleniyordu. Tarihçilerin sağladığı verilere bakarsak, antropologların inceleme birimi olarak seçtikleri toplumsal sistemlerin, çoğu kez, toplumsal tipleri konu alan bir bilimde inceleme birimi olabilecek daha geniş toplumsal sistemlerin bölümleri olduğunu görürüz. Bu noktada epey bilinen bir örnek, Dagomba-Mamprusi-Mossi Üçlü-Dominyonu'nun parçası olan ve daha sonradan, elbette ki Britanya sömürge sisteminin parçası haline gelen Tallensi örneğidir.[14] Daha geniş ölçekli sistemin, sadece doğrudan gözleme uygun olmayan büyüklükte bir sistem olduğu için reddedildiğinden şüpheliyim. Bir toplumu incelemenin, bütününü gözlemlemekten başka yolları vardır; ki aslında, Britanya etnografik geleneğindeki alan çalışması gözlemi bile, gerçekte gözlemlenenden daha fazlasının tanımı için temel olarak kullanılır. Gözleme dayalı teorinin ve tanımlamada kullanılan kavramların kapsamları, hiçbir şekilde yapılan gözlemlerle sınırlı kalmaz. Belli bir araştırma yöntemi, katılımcı gözlem denilen şey, niye bu kadar vurgulanmış ve kutlanmıştır ve –yalnızca gözlemcinin duyuları yoluyla bilinenden yola çıkarak toplumsal yapıyı kuran– ampirist ideale neden bu kadar prim verilmiştir?[15] Muhtemelen yöntem ve vurgusu, toplumları yalıtılmış kendilikler olarak incelemenin nedeni değil, sonuçlarıdı(r).

Alan çalışması ilişkisinin acı veren mesafesi, yani analistin kendi analizine mesafesi, büyük bir olasılıkla sponsorların o analize karşı mesafesinin önemli bir parçasıdır. Sosyal antropolojinin konusu olan insanlar ile sosyal antropolojinin kendi üre-

---

[14] Bkz. R.F. Stevenson, *Population and Political Systems in Tropical Africa*, 1968, bölüm VI.

[15] A.R. Radcliffe-Brown, "The concept of function", *Structure and Function in Primitive Society*, 1951, s. 190.

timi arasında korunan mesafe, aynı zamanda alan çalışması yöntemi ile de uyumludur. Bu mesafe, akademik olarak tanımlanan bilginin ***kurumsal*** tanımına uyduğu gibi, sponsorların aynı insanlarla belirli bir mesafeden nizam verilecek, çalıştırılacak ve yardım edilecek sömürge uyrukları olarak kurduğu emperyal ve yeni-sömürgeci ilişkilerle de uyumludur. Antropolog kövlüyü, avcıyı, çiftçiyi, işçiyi inceler. Esas olarak okuması yazması olmayanı inceler. Bazen, matematiğe kafası basan girişimcileri ve okur-yazar küçük memurları ve yerel eşrafı, hatta küçük krallıkları ve saraylarını inceler; fakat hiçbir zaman kralı, yardımcısını, idarî danışmanını veya finansörlerini veyahut yerel girişimcilerin ve yerel yöneticilerin başındakileri ele almaz. Buna rağmen, antropologların çalışmalarını okuyanların dağılımı, kesinlikle tersi orandadır.

Okuryazarlık, antropolojide toplumsal sınıflandırmanın ve incelemesinin merkezindeki şeyin, yani yazılı bir kültüre sahip olmayan halkların esas kriterlerinden biri olmuştur. Bu kriterin antropoloji teorisinin gelişiminde, onun konusunu belirlemenin yanı sıra, başka bir rolü daha vardı; ki o da, tamamlanmış çalışmayı okuyamayan habercilerden gelen meydan okumanın yokluğudur. Şüphesiz bu meydan okuma yokluğu, değişmeyen ve bilinçdışı yapılarla ilgili düşünceleri desteklemiştir; bilinç durumu ve toplumun içsel dönüşümü kuramı ile kendi bilgisinin toplumsal üretimi sorunlarının antropolojide ele alınmadan kalmasına neden olmuştur.

3) Britanya Sosyal Antropolojisinin oluşumu

Bu tarihi yazarken kullanılan yöntem, belli başlı antropolojik araştırma, öğretim ve finans kuruluşlarının resmi ifadelerinden ve antropoloji profesörlerinin ve antropologları destekleyen önemli sömürge idarecilerinin yazılarından yola çıkarak genel bir yargıya varmaktır. Eşgüdümleyici işlevlerinden ya da profe-

sörlerin durumunda, öğretmen ve idareciler olarak sosyal antropolojideki etkilerinden dolayı, bunları Britanya sosyal antropolojisinin en önemli örnekleri olarak aldım.

Örgütlü antropolojinin 2. Dünya Savaşı'ndan önceki tarihi, insancıl reform ve siyasal katılımdan kaynaklanan çok yavaş gelişimlerden biriydi. Daha sonra, 'katışıksız' bir bilimsel ilgiden ayrıldı ve farklılaştı. Bu ayrım, kendini maddî destek için hükümete yapılan bazı başvurulardaki ikilikte göstermektedir. Başvurular, sadece sömürge hükümetleri büyük reform politikalarına bulaşmaya mecbur kaldığında olumlu karşılandı. Bu reformlar sonucu, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgeler resmi siyasal bağımsızlıklarını kazandı ve sosyal antropoloji ilk defa Britanya'daki birkaç üniversitede kendi başına bir öğretim dalı olarak kuruldu.

Peşpeşe gelen kurumların oluşturduğu aralıksız bir çizgide, Kraliyet Antropoloji Enstitüsü (RAI), George Stocking'in yapmış olduğu gibi,[16] Kâfir Savaşları üzerine parlamento oturumlarından sonra 1838 yılında kurulan Aborijinleri Koruma Derneği'nin kaldığı yerden devam ettirilebilir. RAI'nın amaçları, kendi vatanında uygulanan aynı adalet ve uygarlığı sömürgelerde tesis edecek bir Evanjelizmi dışarıda takip etmekti: "Avrupa'nın denizaşırı sömürgeleştirmesini durdurmaktan ziyade, karakterini değiştirmekti". Ancak RAI, geçmişinde, (Dördüncü Yıllık Raporu'nda ifade edildiği gibi), 'insanlığın doğal tarihinin çalışma nesneleri' olarak bölgenin asıl yerlilerini, 'ırklarının saflığıyla' inceleme eğilimindeydi. Bu eğilimi, üyeleri 1842 yılında tamamıyla bu amaca yönelik ayrı bir topluluk oluşturana dek bünyesinde barındırdı. Kurdukları bu yapıya Londra Etnoloji Derneği adını verdiler. Çalışmasının asıl amacı, tıbbi-anatomik

[16] George W. Stocking Jr., "What's in a name? The origins of the Royal Anthropological Institute" (1937-71), *Man* 6: 3, 1971. Buradaki ve sonraki iki paragraftaki bütün alıntılar, Stocking'in makalesindendir.

ve lengüistik-filolojik yaklaşımların bir birleşimi yoluyla, insanlığın temel birliğinin izlerini sürmekti.

Daha geniş bir bağlamda ifade edersek, Aborijinleri Koruma Derneği ve Londra Etnoloji Derneği, Britanya'daki Amerikan İç Savaşı'nın iki tarafını yansıtan tartışmada bir tarafın yanındaydı. Diğer taraf, elbette ki zenci ırkının doğuştan aşağılık olduğunu ve ayrı bir kökenden geldiğini savunuyordu. İnsan ırklarının tek bir kökenden kaynaklandığını ileri sürenlerle farklı kökenlerden geldiğini savunanlar arasındaki bu anlaşmazlık, Londra Etnoloji Derneği'ni kendi içinde böldü. Köleliği ve doğal aristokrasiyi savunan çoklu köken kuramlarından yana olanlar, ondan ayrıldı ve 1863 yılında Londra Antropoloji Derneği'ni kurdu.[17] Üyeleri, çoğunlukla fiziksel türlerin ölçümü ve sınıflandırılmasına önayak olan fiziksel antropolojik araştırmalar yürüttü ve sömürge idarecilerine ırkçı politikaların savunuculuğunu yaptı. Oysa Londra Etnoloji Derneği, tersine 'liberal siyasal bir yönelimi' savunuyordu.

Ancak 1870 yılında, iki antropoloji topluluğu da Büyük Britanya ve İrlanda Antropoloji Enstitüsü adı altında (günümüzde Kraliyet Antropoloji Enstitüsü) tek bir çatı altında birleştirildi. Burada, kökensel birliğin ve Darwinci evrimin ön kabulleri, insan türlerinin farklılaşmasını konu alan özenli çalışmanın gerekliliğini yok saymadan bir araya getirildi. "1840'larda solcu filantropiyi reddeden (Britanya'daki örgütlü antropoloji) 1860'larda sağ kesimin siyasal faşizmini reddetmişti. Sonraki yirmi yıl boyunca... Antropoloji Enstitüsü orta yolda durdu. Britanya İmparatorluğu'nu ve Beyaz Adamın Yükünü sorgulamadan kabul ediyor, fakat ne sömürge politikasıyla ne de vahşilerin daha yüksek bir uygarlık düzeyine yükseltilmesiyle aktif olarak ilgileniyordu" (s.

[17] M. Banton, *Race Relations*, 1967, s. 34, Londra Antropoloji Derneği'nin kölelik taraftarı açılış bildirgesini aktarır.

386). Maddî açıdan bağışçılarına bağımlıydı. Ancak 1890'larda, Stocking'in de kaydettiği gibi, bu durum değişti. Britanya antropoloji örgütleri, hükümet desteğini talep etmeye başladı. Böylece antropolojiyi Britanya sömürge idarecilerinin nazarında cazip kılmaya yönelik çabaların uzun soluklu öyküsü başlayacaktı.[18]

1896 yılında, Britanya Bilim İlerleme Derneği'nin Etnoloji kolu, Antropoloji Enstitüsü ve British Museum ile birlikte bir Kraliyet Etnoloji Bürosu kurmak için hükümetten yardım talep etti. Bu oluşum, Amerikan Etnoloji Bürosu, Hollanda hükümetinin Doğu Hindistan yöneticilerini etnoloji alanında eğitme politikası, Leyden Müzesi'nin etnolojik zenginliği ve Hindistan nüfus sayımı için sömürge yöneticileri tarafından hazırlanan Britanya Krallığı etnoloji çalışmasının ana hatları örnek alınarak tasarlanmıştı. Kraliyet Bürosu'nun amaçları, bilim adına ve sömürge yönetimi adına olmak üzere, iki kısımdan oluşacaktı. Günümüze dek tekrarlanan bilimsel amaç, büyük ölçekli sistemlere değil, küçük ölçekli toplumsal birimlere odaklanmak, diğer bir deyişle Avrupalılarla temas yüzünden tarihe karışmakta olan halklar – Uzakdoğu'nun uygarlıkları ve Hindistan, Malezya, Burma, Siam, Ortadoğu değil, Avustralya Aborjinleri, Okyanusya ve Doğu yerlileri, Hindistan'daki kabilesel denilen oluşumlar ve Afrika kabileleri– hakkında veri toplamak olduğu için, arşivsel ve tarihsel nitelikteydi ve akademik bir mantık gütmekteydi. İdari amaç, sömürge yöneticilerinin hazırlanması için tabi halklarla ilgili malûmatları düzenlemekti. Böylece yöneticiler geçmişte yapılan hataları tekrarlamayacaklardı. Bu başvuru sonucunda elde edilen tek kazanım, British Museum'da bir etnoloji şubesinin açılması oldu.

Antropoloji Enstitüsü tarafından yapılan ikinci başvuru, bu defa Büyük Britanya ve İrlanda Folklor Derneği ile birlikte, 1900

[18] Bu öykünün ilk kısmı için bkz. J.L. Myres, 'Anthropology and the State', Presidential address to the Royal Anthropological Institute, *JRH*, 1929.

yılında kolonilerden sorumlu Devlet Bakanı Joseph Chamberlain'ın dikkatine sunuldu. Yapılan başvuruda, Avrupalılarla temasa rağmen şaşırtıcı bir biçimde hayatta kalan, ama toplumsal örgütlenmeleri dehşet verici bir şekilde dağılmakta olan, Güney Afrika yerlilerinin âdetlerinin kaydını derlemek için maddî destek talebinde bulunuldu. Kayıtlar, temas-öncesi toplumsal düzenin bilgisi sayesinde temastan kaynaklı aksamaları denetim altına alarak, 'Avrupalı bir hükümet tarafından yönetimin' zorlukları konusunda yardımcı olabilirdi. Chamberlain, bu talebe kayıtsız kaldı. Ancak 1908 yılında, Wingate, Sudan'da yeni düzenlediği kamu hizmet kuruluşlarına idareciler yetiştirmeleri için Oxford ve Cambridge'deki antropologları davet ettiğinde, 1896 tarihli başvuruya verilen gecikmiş cevabın diğerlerinden farklı bir tarafı vardı. Aynı yıl ve bir sonrakinde, Cambridgeli antropoloji profesörü ve *Antropoloji Enstitüsü*'nün başkanı olan Ridgway, Enstitü içinde barındırılacak bir Kraliyet Etnoloji Bürosu'nun açılması için, 1896 tarihli başvuruyu yeniledi ve onu Hindistan ve Sömürge Ofisleri'nin ve ardından Başbakan Asquith'in dikkatine sundu. Başvuru[19] idareciler, tüccarlar, bankerler ve gemi sahipleri tarafından imzalandı. Önceki başvuruda yer alan iki amaç özünde korundu ve bunlara bir üçüncüsü, yani fiziksel gelişimi ve bozulmayı ölçmek için antropometrik incelemeler yapmak eklendi. Bu başvuruya da somut bir karşılık verilmedi. Antropoloji, yönetim tarafından önemli sayılsa da, yararlı sayılmıyordu. 1914 yılında başka bir küçük başarı kazanıldı; Avustralya hükümeti, idarecilerine Aborijinlerin etnolojisi konusunda eğitim vermeye başladı. Aynı yıl Yüksek Öğretimden sorumlu bir Kraliyet Komisyonu, Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün üyesi ve Britanya Derneği'nin Antropoloji seksiyonunun temsilcisi olan Sir Richard Temple'ı dikkate alıp, sömürge hizmetindeki memurla-

[19] Royal Anthropological Institute Documents A56 ve A10: 3.

ra antropoloji eğitimi verilmesini önerdi. Önerilen, çok daha özelinde, halen belirgin bir şekilde antropolojinin belli başlı iki uğraş olan, dil ve ırksal karakteristiklerin bilgisi üzerine bir eğitimdi. Bu amaç için Britanya üniversitelerinde antropoloji bölümlerinin açılması gerekiyordu. Savaş o umudu boşa çıkardı. Ancak Britanya'nın Batı Afrika sömürge yönetimleri, 1920'den itibaren antropoloji eğitimi almış görevlilileri (Meek, Rattray, Talbot) incelemeler yürütmek ve raporlar sunmak üzere bünyesinde çalıştırmaya başladı.

1921 yılında, Temple, RAI himayesinde Britanya eğitim hayatındaki tüm antropologları temsil eden Araştırma ve Öğretimden sorumlu Ortak bir Komisyonu örgütleme girişimine kaldığı yerden devam etti. Komisyonun amacı, antropolojik malumatı "Kraliyet silahlı kuvvetleri, öğretmenler, misyonerler ve diğerlerinin yararı adına" toplamak ve yayımlamaktı. Bunun için gerekli olan para, Britanya Krallığı hükümetinden değil, Rockefeller Vakfı'ndan tahsis edilen bir fon ve ödenekten geldi. Kısa bir zaman sonra, beş yıl içinde, öğretmenler, misyonerler ve diğerleri, üniversitelerinin ve Avrupa'nın dört bir yanındaki misyoner topluluklarının desteği ve aynı zamanda Carnegie Vakfı'na ek olarak, Rockefeller Vakfı ve bazı sömürge yönetimleri tarafından da finanse edilerek, Afrika Dil ve Kültürleri Uluslararası Enstitüsü'nü (IAI) kurdu. Bazı sömürge hükümetleri, bu oluşumu sadece maddî olarak desteklemekle kalmadı, aynı zamanda eski Nijerya valisi olan Lord Lugard, Yürütme Konseyi'nin başkanı olmayı da kabul etti. "Afrika'daki Britanya yönetimlerinin baştan itibaren Enstitü'ye bu kadar cömert ve şaşmaz destek vermiş olması, çoğunlukla Lugard'ın etkisi sayesindedir".[20]

---

[20] Rev. E.W. Smith, of the IAI and the RAI, in Memorandum XII of the IAI, 1932.

Bana kalırsa, IAI'nın kuruluşu, antropolojinin sömürge idarecilerine çekici gelmesi bakımından bir dönüm noktasıdır. Onun amaçlarıyla Temple'ınkiler de dâhil önceki antropoloji projelerinin amaçları arasındaki farklılıkları kaydetmek önemlidir. İkinci grupta yer alanların pratik amaçları, emperyal yönetimin temas durumunda basit bir tek taraflı uygulamasını desteklemekti, oysa IAI, diğer şeylerin yanı sıra, temas durumunda yerlilerin eğitimini 'modern yöntemlerle' geliştirmek için kurulmuştu.[21] Bu yüzden IAI, modern (yani emperyal) yönetime daha karmaşık, çift yönlü bir destek sunuyordu. Aslına bakılırsa, bazı üyeleri IAI'nın faaliyetlerini resmi siyasal bağımsızlığa bir hazırlık olarak görmüş olabilir. Bunun yanı sıra, IAI'nın antropolojisi de farklıydı. 1931 yılında, 'değişim süreçlerini tamamıyla tarafsız bir bilimsellikle incelemek için'[22] kendine beş yıllık bir plan hazırladı. Plan, Malinowski'nin IAI'nın dergisi *Africa*'da 2: 1 yayımlanan, 'Practical Anthropology' makalesini temel aldı. Bu plan çerçevesinde, sömürge idarecilerine ve misyonerlere akademik dersler almaları için burslar verildi. Çoğu, Malinowski'nin gözetiminde London School of Economics'de (LSE) öğrenim gördü. Ayrıca, dil çalışmalarına ve kültürel temas ve kültürel değişime özel önem veren akademik sosyal bilimcilere araştırma bursları verildi. Araştırmaları doğrudan gözlemi –alan çalışmasını– içermeliydi. 1923 yılında LSE'de Malinowski'ye bir okutmanlık tahsis edilmişti ve kendisi buna *sosyal* antropoloji adını vermeyi tercih etti. Aynı yıllarda Radcliffe-Brown, Cape Town Üniversitesi'nde ve daha sonra Sydney'de kendi adına açılan profesörlük kürsüsünü kabul etmişti. Her iki yerde de, yerlileri idare edenleri eğitmek ve uygulamalı antropoloji alanında projeler yürütmekle fazlasıyla meşgul oldu.

---

[21] *A.g.e.*
[22] *A.g.e.*

Malinowski ve Radcliffe-Brown'un işlevselci antropolojisi, 1920'lere dek Britanya'da ağırlığını koruyan filolojik, evrimci, ırkçı ve tarihsel (difüzyonist) antropolojiden toptan bir kopuştu. 1920'lerin sonlarındaki dönüm noktasını, sömürge yönetiminin ihtiyacına daha çok uyan bir antropolojiye doğru bir hareket olarak veya yeni sömürge yönetiminin ihtiyaçlarını önceki antropolojinin karşılayabildiğinden daha çok karşılayan bir değişim olarak değerlendirmek için nedenler vardır.

Sömürge yönetimi ile yeni antropoloji arasındaki en önemli bağlantılardan biri olan Lord Hailey, *African Survey* (1957 tarihli basımın s. 54-61) adlı çalışmasında, sosyal antropolojiyi işlevsel, pratik ve uygulamalı antropolojiyle aynı kefeye koyar. Sosyal antropolojinin, kökenler antropolojisiyle arasına bir mesafe koyduğunu ve böyle yaparak sömürge yönetimine daha yararlı türde bir ilim haline geldiğini kaydeder. Güney Afrika Birliği, 1925 yılından itibaren, eğitimli antropologlardan oluşan bir kadroyu idaresinde çalıştırdı ve daha sonra, antropologların incelemeleri yürütmede kullanımı, antropolojik uzmanlığı önceden kullanan ve kullanmaya devam edenlerin dışında, Britanya'nın Afrika'daki diğer yönetimlerine yayıldı. 1930'larda incelemeler yürütmek veya raporlar hazırlamak üzere atanan Hailey'in sözünü ettiği sosyal antropologlar, Güney Afrika Toprakları Yüksek Komisyonu'nda I. Schapera, Nyasaland'de M. Read, Kuzey Rodezya'da A.I. Richards ve Kenya'da P.J. Peristiany'di.

Sömürgelerde tahakküm altına alınan insanların eğitimi ve 'temas' olgusunun her iki tarafı, RAI'nın 1937 yılında kurduğu Uygulamalı Antropoloji Daimi Komisyon'un başlıca ilgi alanlarıydı. Hükümet tarafından desteklenen bir oluşum değildi, fakat kendi deyişiyle[23] yayın, temsil ve memurlarla kurulan kişisel bağlantılar yoluyla, "kültür temasından kaynaklanan sorunları

[23] *Man* içinde, 1937, Makale 139.

ve antropolojik malumatın tabi ırkların idaresinde kullanımını araştırmak" için tasarlanmıştı. 1938 tarihli *Man*, komisyonun ön ayak olduğu birtakım girişimlerin kaydını içerir: Avustralya Başbakanı'na gönderilen, yerlilere ayrılan arazilerin dokunulmazlığını savunan bir not; yerli düşüncesine ilişkin daha iyi bir anlayışın gerekliliğine ve yeni siyasal kurumların Güney Afrika Birliği'ne devredilecek topraklardaki yerli diline doğru tercümesine dikkat çekmek üzere, Malinowski ve Margaret Read'in de dâhil olduğu, bir temsilciler heyetinin Kolonilerden sorumlu Dışişleri Bakanı'na yaptığı ziyaret; antropolojik araştırmanın, diğer şeylerin yanı sıra, "cemaat içinde önemli pozisyonları elinde bulunduran ve tasarlanan reformların taraftar kazanmasında önemli olabilecek nüfuzlu kişileri gösterebileceğini" öne süren bir teklif; Doğu Afrika'daki sağlık programlarına engel teşkil edebilecek alışkanlık ve önyargılara dikkat çekmek ve bir yurttaşlık hissini ve modern kurumlara bağlılık duygusunu "yerli sistemde örtük olan yükümlülüklere saygı standartları temelinde" yerleştirmek için, sömürge kalkınmasında antropolojik incelemenin eğitim adına kullanımı üzerine raporlar. Modern kurumların, yeni siyasal kurumların ve eğitim programlarının tümüyle 'tabi ırkların idaresinin' bir parçası olduğu unutulmamalıdır. Bu bağımsız komisyonun, sömürgelerdeki çağdaş milliyetçi hareketlerle herhangi bir alışverişi olmamasına rağmen, antropologlar ilişki içinde oldukları ve dönüşüm sürecinden geçen bu hareketlere karşı ilgisiz değildiler ve onlara karşı olduğu veya olmaları gerektiği kadar duyarlıydılar.

O yıl komisyon, kolonilerden sorumlu Devlet Bakanı'na, "Sömürge çalışmalarında antropolojinin yeri" hakkında bir notla birlikte, bir temsil heyeti yolladı.[24] Aynı yıl, idarî taraftan Lord Hailey, komisyonun notunda aktarıldığı üzere, *African Survey*'de

[24] RAI belge A57.

şunları kaleme almıştı: "Profesyonel antropolog", "Hükümete idarî politikanın temeli olması gereken bilgiyi sağlama konusunda çok yardımcı" olmalıdır. Profesyonel bir antropologun yönetim açısından faydalarından biri, diye kaydediliyordu notta, yerli örfî hukuku ve toprak tasarrufu gibi temel konuları araştırırken, hükümetle bağlantılı olduğu bilinen bir araştırmacının engellendiği gibi engellenmeyecek olmasıdır. Notta, (Lord Hailey'in de önerdiği) bir Sömürge Araştırma Fonu'nun oluşturulması ve günlerinin yarısını sırasıyla sömürge sahasında ve uzman yetiştirerek geçirecek Britanya üniversitelerinde çalışan 12 ile 16 arasında araştırmacı ve 6 ile 8 arasında okutmanın atanması teklif edildi. Verilecek eğitim, vurgulandığı üzere, öncelikle toplumsal sistemlerin bütünlüğünü vurgulayan genel bir eğitim olmalıydı. Günlerinin diğer yarısını ise, akademide geçireceklerdi. Araştırma enstitüleri, iki yıl önce kurulan Rhodes-Livingstone Müzesi gibi, sömürgelerdeki araştırma üsleri olarak kurulmalıydı.

Sömürge Toplum Bilim Araştırma Konseyi (CSSRC), altı yıl sonra, "toplumsal veya iktisadî gelişim projelerini gerçekleştirmek için gereken malumatın elde edilmesini" temin eden özel tedbirlerle birlikte 1940 tarihli Sömürge Kalkınma ve Refah Yasası altında kuruldu.[25] RAI komisyonunun talimatlarına harfiyen uydu. Daimi komisyonlarından biri antropoloji ve sosyoloji adınaydı. İlk sekreteri, Raymond Firth idi. Sömürge Araştırma Çalışmaları dizilerinin yarısı, Sömürge Araştırma Üyeleri tarafından kaleme alındı ve 1944–62 yılları arasında tüm üyeleri antropologlardan oluşmaktaydı; ki bu antropologların tümü, o zaman olmasa bile, daha sonra sosyal antropoloji öğretmeni olacaktı; çoğu günümüzde ders vermeye devam etmektedir. CSSRC'nin fonlarının toplam tahsisinin yarısı, sömürge topraklarında başka enstitülerin kurulmasına ayrıldı.

---

[25] Lord Hailey tarafından HMSO'ya gönderilen, *A Review of Colonial Research 1940-60*, (der.) Sör Charles Jeffries, 1964.

Uygulamalı antropoloji komisyonun atamalarını izleyen yıldan, CSSRC'yi tasarlayan ve Lord Hailey ve Audrey Richards'ın üye olduğu Sömürge Araştırma Komisyonu'nun 1942 yılındaki kuruluşuna kadar süren sosyal antropolojinin bu kritik kurumsallaşma döneminde, RAI'nın başkanı Radcliffe-Brown'du. Fortes'e göre[26] Radcliffe-Brown'un çabaları, 2. Dünya Savaşı deneyiminden kaynaklanan doğa ve sosyal bilim eğitimindeki genel patlamanın bir parçasını oluşturan, antropolojideki patlamanın temelini hazırlamıştı. Onun ve Malinowski'nin öğrencileri, savaştan sonra Britanya'da oluşturulan ve geliştirilen antropoloji bölümlerindeki öğretim görevlerinin çoğunu dolduracaktı. Üyelik için "normalde, hem Commonwealth'de bir öğretim veya araştırma görevine sahip olmayı, hem de ya lisansüstü bir dereceye (genelde doktora) sahip olmayı ya da önemli yayına imza atmayı" zorunlu kılan Britanya Commonwealth'i Sosyal Antropologlar Derneği, 1946 yılında, yirminin altında üyeyle kuruldu. 1962 yılına gelindiğindeyse, üye sayısı yüz elliyi geçmişti. [27]

Savaşa kadar sosyal antropoloji, yani Britanya yapısalcılığı ve işlevselciliği, sömürge koşullarında gelişmeye başlamakla birlikte, savaşın kendisi bu koşulları, devlet desteğiyle uzmanlaşmaya doğru niteliksel bir sıçramayı teşvik etmeye yetecek ölçüde genelleştirmişe benzemektedir. Savaş, sömürgelerde tahakküm altına alınan halkların, normalde idare masraflarından tasarruf etmekle ilgilenen sömürge hükümetlerinin talep ettiği seviyenin ötesindeki *işbirliğini* giderek artan ve yayılan bir zorunluluk haline getirdi. Ayrıca çok iyi bildiğimiz gibi, savaş, sonuç olarak, metropol hükümetini yeni türde bir sömürge politikası benimsemeye, yani çekilmeden sonra işbirliğini sağlamaya çalışmakla

---

[26] M. Fortes'in önsözünde (der.), *Social Structure: papers in honour of A.R. Radcliffe-Brown*, 1949.

[27] Max Gluckman ve Fred Eggan (der.), *The relevance of Models for Social Anthropology*, A.S.A. Monographs 1, 1965, s. xi-xii.

birlikte, doğrudan yönetimden vazgeçmeye zorlayan sömürgecilik karşıtı mücadelelerin yoğunlaşmasına da neden olmuştu.

Babacan bir yönetici ve Britanya hükümetinin faydacı bir danışmanı olarak Lord Hailey, savaşı, sömürge politikasında bir dönüm noktası olarak kabul ediyordu. Savaş sırasında, Devlet Bakanı için 1939-40 yıllarında gerçekleştirdiği bir araştırma üzerine gizli bir raporu (*Britanya Tropikal Afrikası'nda Yerli İdaresi ve Siyasal Kalkınma*) kaleme aldı. Savaş, Hailey'e göre, iki düşünce ekolünden ikincisinin üstünlüğüne tanık olmuştu. Birincisi, *laissez faire* ekolüydü ve "özyönetimin, Afrika'daki sömürgelerimizde genel olarak nüfusun yararına olacak veya Büyük Britanya ile aralarındaki bağlantıyla ilgili önyargıları önleyebilecek şekilde gerçekleşebileceğine dair en ufak inanca" sahip değildi (s. 50). İkincisine göre ise özyönetim, iki taraf arasındaki temasları geliştirecekti. "Kendi ülkelerindeki ve sömürgelerdeki kuvvetler", "özyönetimi destekleyen siyasal kurumların yayılması ve Afrikalıların onlarla tam işbirliği içine girmesi yönünde giderek artan bir baskı uygulayacaktır. Bu baskının kuvveti, muhtemelen savaşın sonucuna göre artırılacaktır". Lord Hailey'in daha önce kaydettiğine göre (s. 3), ülkede, Büyük Britanya'da, "yoksul bölge veya toplulukların yardımına koşmak devlet için zorunlu hale gelmişti. Sömürgelerde Britanya Hazinesi'nin desteğinden bağımsız olmaları gerektiğini bildiren doktrinin desteklenmesinin, bazılarını sürekli bir gelişmemişliğe mahkûm edeceği gittikçe açığa kavuşmaktaydı". "(Genel olarak öyle inanılıyordu ki) hükümet, ulusun, hem ekonomik hem de toplumsal yaşamında bir önceki kuşak tarafından kabul edilemeyecek düzeyde bir müdahalede bulunmalıydı. Bu fikirlerin etkisi, genel kamuoyunun sömürge bağımlılarına yönelik yükümlülüklerine ilişkin yorumlarında artan ölçüde hissedilmektedir. Bu, 1940 tarihli Sömürge Kalkınma ve Refah Yasası'nın geçişinde somut bir biçimde yansıtılmıştır".

Lord Hailey, sömürge yönetimiyle profesyonel antropolojinin birbirine eklemlenmesinde açıkça merkezi bir konumdaydı. 1944 yılının, yaşananları daha rahat değerlendirmesini sağlayan bakış açısıyla kaleme aldığı bir makalede,[28] Lord Hailey, sömürge kalkınmasını üç aşamalı olarak tarif etti. Birincisi, hukuk ve düzenin getirilmesi ve doğal kaynakların ekonomik gelişimi (yani elde edilmesi) için temel altyapının oluşturulmasıydı. İkincisi, o zamanlar ulaşıldığını düşündüğü, sömürge yönetiminin "toplumsal hayatlarını geliştirmek ve hayat standartlarını iyileştirmek için yerli cemaatlerine destek olma sorunuyla" karşı karşıya kaldığı aşamadır. Bu aşama, yerli halkların siyasal gelişimi olarak tasavvur ettiği bir sonraki aşamaya yol açar. Bu yüzden, Lord Hailey'in antropolojiye gösterdiği pratik ve sonuç odaklı ilgi, sömürge kalkınmasının ikinci aşamasıyla uyumludur. İdari yönden ilgisini çeken antropoloji, insanlığın kökenlerinin incelemesi değil, toplumların nasıl işlediğinin incelemesiydi.[29] Aynı zamanda idarecilerin, antropologların yardımına en çok gereksindiğini düşündüğü toplumlar, anlaşılabilir ve bağdaştırılabilir bir sistemin yerli personelini kullanarak kolayca sömürge yönetimine dâhil edilebildiği toplumlar değildi. Bu toplumlar, denebilir ki, tümüyle başka akademik disiplin ve kurumlar kümesine –yani Oryantalist çalışmalara– konu olan Doğu 'uygarlıkları' ve 'despotluklarıydı'. Antropoloji ise "idarecilerin kendilerine tuhaf gelen türden kültürlerle karşılaştığı ve ülkenin (yani koloninin) yasal idarî kurumlarının oluşumunda kendileriyle kolayca işbirliğine girebilecek cinsten kadroları bulamadığı", Hindistan ve Afrika'daki kabile halkları ve Pasifik toplumları gibi halklar ve emperyal sorunlar konusunda yardımcı olabilecekti.[30]

---

[28] Lord Hailey, "The role of anthropology in colonial development", *Man* 44: 5, 1994.

[29] *A.g.e.*

[30] *A.g.e.* C.K. Meek "hükümetin antropolojik araştırmaya yönelik tutumu"

Şimdiye kadar anlatılanları özetlersek, örgütlü antropoloji, sonunda hükümetin destek verdiği bir uzmanlık olarak kurumsallaştığında, ağırlıklı olarak, sosyal antropolojiydi ve destek almak için imparatorluk yönetiminin kapısını aşındırmak zorunda kalmış olmakla birlikte, bilginin pratik uygulaması ile arasına belli bir mesafe koyarak kurumsallaşmıştı. İdarecilere, antropologlar tarafından, ama onlarınkinden farklı bir eğitim veriliyordu. Antropologlar yönetime yararlı, ama onunla özdeşleşmeyen araştırmalar yapmaktaydı.

Malinowski'nin, *African Survey* üzerine çalışan öğrencisi Lucy Mair, Dolaylı Yönetimi Afrika'daki savaş-öncesi sosyal antropoloji çalışmasıyla yakından ilişkilendirmiştir: "Afrika söz konusu olduğunda, sosyal antropoloji eğitimi ağırlıklı olarak, iktisadî politikanın bağımsız yerli üretimini teşvik edeceği, Dolaylı Yönetim sistemi altında yönetilen sömürgelerde resmi olarak teşvik görmektedir".[31] Dolaylı Yönetim, Nijerya hükümetinin antropoloji öğrenimi görmüş görevlilerden biri olan C.K. Meek ile Lord Hailey'in deyişiyle, yerli kurum ve kadrolarının yerel yönetimde istihdamıdır. O halde, bu sistem içinde çalışmanın Lucy Mair'e ne ifade ettiğini anlamak çok önemlidir. "Bana kalırsa", diye yazar Lucy Mair, "en önemli sorun: bir Afrika toplumunu nasıl incelemeliyiz; ki zorunlu olarak belirsiz bir nihai ideali değil, baş gösteren veya yakın gelecekte baş göstermesi beklenen özgül uyum sorunlarının çözümünü hedef alan politikanın ana hatlarını ortaya koyabilelim".[32] Uygulamalı ant-

---

hakkında, çoğunlukla aynı şeyleri kaleme almıştır. Şöyle ki, araştırma, "hükümetin yerel idarenin araçları olarak yerli kurumlarından en etkin şekilde yararlanmasına yardımcı olacak verileri" sağlamalıydı. Bu konu için bkz. C.K. Meek, *Law and Authority in a Nigerian Tribe*, 1937, s. xv.

[31] Lucy Mair (der.), *Methods of Study of Culture Contact in Africa*, 1938 (Memorandum XV to the IAI), s. 1.

[32] *A.g.e.*

ropolojinin sınırlarına yönelik bu yaklaşım,[33] genel olsa da büyük önem taşır. Bu yaklaşım, işlevselcilerin uzun vadeli ilgi ve perspektifleriyle kurmaca tarih olarak reddettikleri antropolojiyle keskin karşıtlık içindedir. Bu, aynı zamanda Radcliffe-Brown'un doğal bir toplum bilimini hedef alan bilimsel projesiyle ve Malinowski'nin evrensel genellemeleriyle de belirgin bir zıtlık içindedir. Aslına bakılırsa, Malinowski'nin kendisi, aşırı işlevselci olmasından dolayı Fortes'i eleştirirdi. İşlevselcilik, "uzun bir tarihsel gelişimin sonucunda iyi dengelenmiş bir denge durumuna ulaşan" tek bir kültürü incelemeye uygun bir yöntem olarak hazırlanmıştı, oysa Avrupalılarla temas dengesizlik demekti. Aynı zamanda işlevselcilik, yeni ortaya çıkan kurumları belirleyen 'Ortak Ölçü arayışı' olarak, bu kurumların dengeye nasıl ulaşabilecekleri konusunda tahmin yürütmek ve bir fikir vermek için daha karmaşık bir biçimde uygulanmalıydı.[34] Yine de bu, kısa vadeli bir bakış açısıydı ve hükümetler de uzun vadeli politikalar konusunda tavsiye istemiyordu. Sosyal bilimin diline tercüme edildiğinde bu, Gunter Wagner'in deyişiyle, değişimin 'aslî katı güçlerinin'[35] verili kabul edilmesi demekti.

Konuya ilgili yöneticilerin, antropologların dikkatine sunduğu toplumsal birimin türü ve ölçeğine gelince, Lord Hailey, önceden alıntılanan pasajda, bunları 'kabile toplulukları' olarak tanımlıyordu. Lord Lugard, o dönemde İngiliz-Mısır Sudanı yönetiminin hükümet antropologu olan S. Nadel tarafından 1942 yılında kaleme alınan, *A Black Byzantium*'a yazdığı önsöz-

---

[33] 1956 yılında bu tutumu daha ayrıntılı şekilde yineledi. "Applied Anthropology and Development Policies", *British Journal of Sociology* 7, 1956; aynı yazısı *Anthropology and Social Change*, LSE monographs 38, 1969 içinde tekrar yayımlandı.

[34] Bkz. Lucy Mair (ed.), 1938, s. xxxvi.

[35] "The study of culture contact in its practical applications", Lucy Mair (der.), 1938, s. 105.

de, bunun yöntemsel olarak ne ifade ettiğine ilişkin daha kesin ipuçları verir. Lugard'ın kaydettiğine göre, Nadel'in öncelikli amacı, Nupe kültürünün temel nitelikleriyle "kültür, etnik köken, topluluk ve sınıf ayrılıklarıyla bölünmüş heterojen bir toplumdaki" tipik örüntüden sapmaları ayırt etmekti. Bu çalışma, "bir topluluğun özyönetim birimi sayılma iddiasının dayandığı toplumsal tutunum faktörlerinin" bir incelemesini gerektirirdi. "Uygar adalet kuralları ve rakip iddialar arası tarafsızlık uyarınca kendilerini idare etmeleri için, yerli toplumunun farklı birimlerine yardım etmek, Britanya Hükümeti'nin ilan edilen politikası olduğuna göre... böyle bir nesnel çalışmanın İdare açısından ne kadar değerli olduğunu söylemeye lüzum yoktur. Anladığımıza göre, aslında bu çalışma, Bölge Memurları'nın araştırmalarıyla birlikte kullanılmıştır" (s. iv). Nupeler, yalnızca toplumsal tutunum alt birimlerinin bir bölümü olarak bilinip ve korunmakla kalmıyordu; aynı zamanda Nupelerin kendisi, aslında Britanya yönetimi tarafından desteklenen ve onun aracılığını yapan Fulani hükümdarlığının bir alt birimiydi. Elbette ki yönetim, Nupeler hakkındaki ayrıntılı incelemeye, Nupelerin bir bölümünü oluşturduğu daha geniş toprakların yönetimi için çıkarılacak derslere gösterdiği kadar ilgi göstermedi.

Bu yüzden antropoloji, istikrar ve içsel tutunum sistemlerinin nasıl çalıştığını gösterirken (işlevselcilik), onların sistemlerin küçük ölçekli kabilesel bölünmeleri olduğunu göstermekle sömürge yönetimine yararlı oldu. Ancak işlevselciliğin kurucuları küresel yaklaşımlara sahipti. Radcliffe-Brown'un uygulamalı antropoloji üzerine Avustralya ve Yeni Zelanda Bilim İlerleme Derneği Antropoloji Seksiyonu'nda yaptığı 1940 tarihli açılış konuşması, toplumsal deneyimin, yani emperyalizmin, kuramsal yönü olan antropoloji için hazırladığı iddialı plan açısından kayda değerdir. Bu konuşma, aynı zamanda emperyalizmin sonunu da öngörmekteydi: "Emperyalizm, diğer insanları kontrol edenlerin, kendi

kendilerine kurguladığı bir roldür. Bu insanlar, bunun sonsuza kadar devam etmesine izin vermeyecektir. Bu arada, bırakın bu körü körüne yapılan deney daha bilinçli bir hale bürünsün. Toplumun ve kendi toplumlarımızdaki toplumsal değişimin kontrolü hakkında daha iyi bir anlayışa yol açan deneysel antropoloji olsun". Ancak antropoloji, ününü toplumsal değişimin bilimi olarak kazanmayacaktı. Tanınması küçük ölçekli, yoğun, modası geçmeyen etnografyalarından dolayı oldu. Radcliffe-Brown, sosyal antropolojinin görevini, "kültür veya uygarlık terimi altında topladığımız görüngüler hakkında genel kurallar" ortaya koyma olarak tanımlamasına karşın, konuşmanın kendisi sosyal antropolojinin konusuna yaptığı referanslar açısından 'ilkel halklar' ve Afrika ve Papua'daki kabilelerle gerçekleştirdiği kendi çalışmalarından alıntılarla sınırlıydı ve bunu da toplumsal türlerle ilgili (Marx ve Morgan temelinde kurabileceği) herhangi bir düzenlemeye girişmeksizin kaleme almıştı. Ayrıca aynı konuşmada, toplumsal evrimi vurgulamasına karşın, bu daha karmaşık ve daha üst düzey sistemlere doğru gerçekleşen bir evrimdi. Bunlar, bütünleşme sistemleridir. Değişim bütünleşmeye indirgenir. Daha kuşatıcı düzey, 'Batı idaresi' tarafından emperyal deneyim sırasında dayatılandır. Bu plana göre, toplumsal evrim, antropologlar tarafından, idarecilerin yetiştirilmesi ve yönetimlere tavsiye yoluyla, öyle gözlemlenip düzenlenecekti; ki bazılarının diğerlerinden daha fazla geliştiği, aslında bazılarının diğerlerini geliştirdiği, kontrol edilen bir süreç haline gelecekti.

Malinowski'nin aynı dönemde kaleme aldığı *Africa*'daki bir makale[36] de –bir önceki Güney Nijerya Vali Vekili'yle uyuşup anlaşmaya vardıktan sonra kaleme alınan *'Practical anthropology'* hakkındaki önceki yazısının genişletilmiş hali– antropologa yakla-

[36] "The rationalisation of anthropology and administration", *Africa*, 3: 4, 1930.

şımı açısından iddialıdır, ancak Radcliffe-Brown'unki kadar çok kehanet yüklü değildir. Malinowski de, antropoloji ve idarenin uzun vadede yerlinin çıkarları için bir araya geldiği fikrindeydi: "Yöneticiler, örgütlenebilen ve örgütlenmesi gereken... çatışan fikirlerin karmaşasına ve çatışan çıkarların karışıklığına yukarıdan bakması gereken... bir gruptur. Kendi kaderlerini belirleme konusunda söz sahibi olmayan ve *olamayan* (vurgu bana ait) yerlilerin çıkarlarını gözetmek, meslekleri gereği tartışılmaz görevleridir, ancak yerlilerin, er ya da geç, bazı ortak komisyonlara kabul edilmeleri gerekebilir. Yönetici, olayların akışını öngörebilme ve politikaları buna göre ayarlama yeteneğini ne kadar çok kullanırsa, görevinden o kadar yüzünün akıyla çıkar. İleriyi görebilme yeteneği için de bilgi, devlet adamlığı ve araştırma gerekli olduğundan, bunlar birbirleriyle işbirliği içine sokulmalıdır". "...Afrika'da çoğunlukla sesleri bastırılan ve anlayışı kıt bir unsur vardır, yani yerliler" (s. 432-4). Sosyal antropoloji sıkı bir şekilde baba otoritesiyle özdeşleştirilecekti. Sömürge yönetimiyle bu türden bir özdeşleşme, kuşkusuz onun bir şekilde sorgulanmasını engeller. Lucy Mair, Malinowski'nin "politikayla ilgili zihinsel meşguliyetleri" hakkında ve "toplumsal değişim çalışmasının temel amacının hükümetlerin onu kontrol edebilmesini sağlamak olduğu inancı"[37] hakkında yazılar kaleme alır. Bu duruşun bazı muhtemel etkileri, Malinowski'nin *Dynamics of Culture Change*'inde, 'Dolaylı Yönetim ve Bilimsel Planlaması' ile ilgili bir bölümde ortaya çıkar; ki günümüzdeki kalkınma politikası ideolojisinin çoğu, bunun daha doğrudan ve açık örneğidir. Dolaylı Yönetim, "yerli otoritesinin yıkılması yerine, mümkün olduğunca çok sürdürülmesi" demek olduğu için, memnuniyetle karşılanır (s. 138-9). 'Mümkün olduğunca çok' nitelemesi, kaçınılmaz bir toplumsal evrimle ilgili tartışılmaz bir bilimsel yargı meselesi olarak sunu-

[37] R. Frith (der.), *Man and Culture*, 1957, s. 241.

lur: "yerli kurumlarının adım adım modern koşullara uyarlanması. Kültürel antropoloji açısından sorun, diye yazmaktadır, yerlinin kültüründe, askeri gücünü yitirmesinin, eski 'gelir kaynakları'nın yenileriyle ikamesinin ve yeni bir 'yasama yetisi'nin telafilerinin bulunmasıdır; ama işin püf noktası şurada ki, bunun 'nihai denetimin Avrupalıların elinde kalacağı' tarzda yapılması gerekmektedir. Bu, aynı zamanda temas durumunda, özellikle sömürge otoritesine meydan okuyan (sesini duyurabilen ve fikir sahibi) eğitimli yerliler arasında görülen bazı yeni gelişmeleri *önleme* yollarını bulma demektir: daha doğrusu, kara cahil bir şefin eğitimli bir kâtiple, halktan eğitimli kimselerle ve zıpçıktı lafebeleriyle baş etmek zorunda kaldığı bu durumları ortadan kaldırma" sorunu (s. 145). "Amaç Yerli otoritesi içerisinde, kontrol edilen ama güçlü, varsıl ve halinden memnun olan bağlı ve bağımlı bir müttefik yaratmaktır" (s. 147). Başka bir yerde bu sürecin "işbirliğinin tedricî gelişiminde" "karmaşık bir deney" olduğunu söyler (s. 141). Ancak daha sonraki sayfalarda, Malinowski, ittifak ve işbirliğiyle kastettiği şeyin, şüphesiz daha üstün bir yaşam tarzı olan şeye asimilasyon yoluyla uyum sağlama olduğunu açık eder: "Uygarlığın temel ilkelerini vaaz ederken baştan itibaren tam bir özdeşliğe asla ulaşılamayacağı, yani Afrikalılara sunulacak şeyin, onların ihtiyaçlarına daha iyi uyarlanmış, ama her zaman Avrupalıların gereksinimleriyle uyum içinde olan yeni varoluş koşulları olduğu tam olarak belirginleştirilebilirse, güçlü bir tepkinin ve yeni, potansiyel olarak tehlikeli milliyetçiliklerin oluşma şansı daha az olur" (s. 160). Bu gibi milliyetçilikler "sosyolojik olarak sağlam temelli değildir".

O halde, manda ve himaye, emperyal ideolojinin sloganlarıydı[38] ve Malinowski'nin Dolaylı Yönetim ile ilgili bölümde ka-

[38] Örneğin, Lord Hailey'in 'koruyucu güç' hakkındaki açıklamaları için bkz. *An African Survey*, s. 413.

leme aldıkları, Lord Hailey'in ulaştığı sonuçları yakından takip eder. Lord Hailey, Aralık 1938'de Uluslararası İşler Kraliyet Enstitüsü'nde yaptığı bir konuşmada,[39] Dolaylı Yönetimi etkili bir idare aracı olarak değil, özyönetime yerel düzeyde geçişte eğitime hizmet eden en etkili araç olarak methetmişti. Dinleyicilerine, başta yükseköğrenimin tahakküm altına alınan insanlardaki bozucu etkisi (yani milliyetçilik) olmak üzere, Britanya yönetiminin kendisinin 'Doğu' diye tabir ettiği yerdeki deneyimlerinden çıkarılacak dersleri hatırlattı. Konuşmasını şöyle sonlandıracaktı: "Mantıklı düşünüldüğünde, eğitimli Afrikalıların idarî kurumlarımızla olan eski işbirliğini korumak menfaatimizedir. Eğer böyle yapmazsak, er ya da geç, büyük çaplı siyasal ödünlerle karşılamak zorunda kalırız. O durumda da, verilecek ödünlerin doğru şekilde ya da doğru sınıflara karşı ya da ilgili tüm insanlar için en iyi sonuçları doğuracak şekilde yapılıp yapılmayacağının garantisi yoktur". Birinin bilimin diliyle, diğerinin babaca burjuva titizliğinin diliyle perdelenmesine rağmen, antropolog ve idarecinin yaklaşımları arasındaki uyum açıktır.

Evrim, Malinowski'ye göre bir kültür sorunuydu --davranış, tören ve konuşma biçimleriyle hayatta kalma ve son yapıtında vurguladığı üzere özgürlük gibi mutlak saydığı değerlerin gelişimi. Radcliffe-Brown içinse sistemin normlar ve hukuk düzeniyle güçlü bir tarzda özdeşleştiği, üst düzey bütünleşme sistemleri sorunuydu. Bu nedenle, bilimsel terminolojilerindeki ayrılıklar kültürel, örfî veya hukuksal türdendir ve değişim ya da çelişki, değer ve normların daha üst düzeydeki ve kuşatıcı bir uygarlık veya bütünleşme sistemine geçici uyumsuzluk sorunlarıdır. İktisadi sistemler arasındaki veya emperyal sistemin de içlerinden biri olduğu bütüncül siyasal ve iktisadî sistemler arasındaki rekabet veya

[39] "Some problems dealt with in the African Survey" başlığıyla *International Affairs* içinde Mart 1939 tarihinde yayımlandı.

çelişkiyi tanımlamaktansa, bu gibi ayrılıkları, bu şekilde tanımlamak, kuşkusuz emperyal yönetimle ilişkiler açısından daha uygundu. İlkini yapmış olmak, antropolojinin uygulanmasında taraf tutmak zorunda kalmaya yol açabilirdi. İkincide taraflar bellidir, hâlâ bir biz ve bir onlar vardır. Ancak seçim, 'biz'den yana bir ahlâkî ve toplumsal önyargıyla yüklüdür; onlarsa bölünmüştür.

Antropoloji, sosyal antropoloji olarak, yönetim, sömürge yönetimi açısından, gereksiz hatalara düştüğünün kabulü ve uyruklarının tepki ve gereksinimleri ortaya çıkıp da meydan okuma tehdidiyle karşı karşıya kaldığında, zorlayıcı doğrudan yönetimde vazgeçilmesi ve tepeden inme reformların dayatılması bağlamında önem kazandı. Bir isyan ve onun bastırılışından sonra, korktukları doğrudan başına gelebilirdi. 2. Dünya Savaşı'nda bu şartlar yaygınlaştı. Ancak Kâfir Savaşları'nın sonucu olarak kurulan, Aborijinleri Koruma Derneği'nin kendisi muhtemelen ilk örnektir ve çok daha sonraki örnekler, isyanlarından ve onun bastırılışından sonra Nuerleri incelemek üzere Evans-Pritchard'ın görevlendirilmesi ve Doğu Nijerya'da kadınların çıkardığı isyandan sonra Meek'in yaptığı çalışmadır.

Antropolojinin temellerini lisans öğrencilerine öğretirken kullanılan çoğu metnin yazarı olan günümüzdeki sosyal antropoloji profesörleri, sömürge yönetimleri için savaş-öncesinde, savaş sırasında ve savaş-sonrası yakın dönemde araştırmalar yaptı. Sosyal antropoloji bir disiplin olarak ilk, yirmilerin ortasında geliştirildi ve kırkların sonunda tam olarak şekillenmiş bir uzmanlık halini aldı. O zamandan beri antropolojinin uygulanması, eskiye kıyasla daha da zorlaştı; çünkü emperyal ilişkiler, artık sömürgeci değildi ve idarî aygıtlar artık tek bir siyasal sistemin kontrolünden çıkmıştı. Bunun sonucunda, antropolojinin uygulanması daha dolaylı ve kapalı bir biçimde savunulur hale geldi. Sosyal antropoloji, kendi için bir çalışma olarak kabul edildiğinin çok daha ötesinde meşrulaştırıldı.

Ancak 'kuramsal' çalışmalar, Lucy Mair'in belirttiği gibi,[40] "hükümette çalışan uzmanların" ilgisini çekmez. 'İdari görevlilerin' ilgisini çeken türden bir kuramsal çalışmaya verdiği örnek, "'harita çıkarma' olarak tanımlanabilecek türden çalışmadır". (Rhodes-Livingstone Enstitü ve Doğu Afrika Enstitüsü) gözetiminde sosyologun bakış açısıyla anlaşılamayan bölgeler çok daha belirgin hale gelmiştir. Kuramsal genellemeleri mümkün ve faydalı kılan özellikler ortaya konmuş ve idarî memurların dilerlerse öncellerinin sahip olduğundan çok daha iyi bir rehberlikle bilinmeyen bölgelere girebilmesini sağlamıştı. Bir Sömürge Araştırma Ödeneği ile finanse edilen bu çalışma, 'Ethnographic Survey of Africa' adı altında dizi halinde yayımlandı. Bu çalışma aslında kırkların sonlarında sömürge hükümetlerinin yardımlarıyla birtakım Sömürge Araştırma Üyesi tarafından başlatılan türden bir çalışma, bir inceleme çalışması idi[41] –Batı Afrika ve Malay'da Firth, Sarawak'da Leach, Doğu Afrika'da Richards. Ayrıca ödenekler, akademisyenler tarafından idare edilmelerine karşın, Lucy Mair'in de kaydettiği gibi,[42] araştırma enstitülerinin ve Sömürge Araştırma Üyeliğine başvuranların "öncelik sırasında olan bir projenin ödenek bulma şansının bu sırada olmayana göre daha fazla olduğunu anlaması için", hükümet politikasının öncelikler sırasına göre kullanılıyordu.

Bununla birlikte, 2. Dünya Savaşı'nın sonunda Evans-Pritchard uygulamalı antropoloji üzerine yaptığı, 1946'da ya-

---

[40] Lucy Mair, "Social sciences in Africa South of the Sahara", 1960, *op. cit.*, s. 98.

[41] HMSO'ya göre *op. cit.*, s. 61: Konsey'in (CSSRC) gerekli gördüğü ikinci şey (yani başlıca demografik verilerin yanında) araştırma gerektiren acil birçok sorun arasından öncelikli olanları değerlendirmeydi. Burada Konsey en çok yardımın sömürge hükümetlerinin kendilerinden, sömürge görevlileriyle kişisel görüşmelerden ve Konsey üyelerinin veya diğer uzmanların belirli topraklara ziyareti yoluyla elde edilebileceğini düşündü. Bu gibi ziyaretler, metinde bahsedilen A.I. Richards ve R. Firth'inkileri kapsar.

[42] Lucy Mair, 1960, s. 98.

yımlanan,[43] bir konuşmada bilimsel çalışma ile pratik tavsiye arasında ayrım yaptı. Bu ayrıma göre, birincisi değer yargılarından bağımsızken, ikincisi zorunlu olarak değer yargılarına ve sağduyuya dayalıydı. Gerek Ian Hogbin[44] gerek Lucy Mair,[45] o zamandan beri aynı ayrımı desteklemiştir. Buna göre antropolog, politika geliştirme ve değerlendirme meselelerine, özel olarak bir sömürge politikası eleştirisine meslekten olmayan *malumatlı* bir kimsenin sahip olabileceğinden başka özel bilgi veya sorumluluk getirmemeliydi.

Evans-Pritchard, antropologu "araştırmasını bilimsel sorunlarla sınırlamaktan" vazgeçirmeye çalıştı. "İlkel toplumları... kendimizi daha iyi anlayabilmek için" ve "genel olarak insan toplumunun tabiatı hakkında daha açık bir anlayışa" ulaşmak için inceliyoruz (s. 93). Bu, artık tanış olduğumuz ikili amaç doğrultusunda, hem bizatihi bilgi hem de uzman pratik tavsiyeler açısından, araştırmanın, ilkel toplumlar hızla yok olduğu için acil olduğunu ve bilimi tahkim edebilmek ve nihai olarak bilimin ilerlemesinde çıkarı olan yönetim için, antropologlara üniversitelerde daha çok kürsü, sömürge hükümetlerinde de daha çok teknik danışmanlık görevi tahsis edilmesini savundu. Kendisi, hem araştırmacılık hem de danışmanlık görevlerini icra etmişti ve ikisi, yani yerli sorunları konusunda danışman olarak (savaş sırasında Cyreneica'daki Britanya yönetiminde Kabile İşleri Memuruydu) rapor verme ve yerlilerin "idarî gereklilik ve emperyal politikaya göre düzenlenen" "hak ettikleri muameleyi" görmelerini sağlama arasında, hiçbir uyuşmazlık görmemişti.

Emperyal politikanın kabul edilmesi neden *bilimsel* yönden hiçbir tutarsızlık taşımaz? 1946 ve öncesinde, emperyal sistemin

---

[43] "Applied Antropology", *Africa*, 16: 2, 1946.

[44] Firth (der.), *Man and Culture*, *op cit.*, s. 253.

[45] 1950'de verilen bir ders, "Anthropology and the underdeveloped territories", *Anthropology and Social Change* çalışmasında basıldı, *op. cit.*, s. 40.

bir analizi, yani böyle bir sistemin tümünün eleştirisine temel olabilen bir analiz mümkün değil miydi? Ayrıca Evans-Pritchard, bilimsel olarak neden hâlâ 'ilkel alana' ilgi duyar (s. 98)? O bilimsel bir kategori, bir tür toplumsal sistem midir? Öyle olsa bile, diğer türlerden daha mı hızlı yok oluyor? Disiplinlerini ve onun pratiğini meşru kılmalarını sağlayan izahlara yönelik temel bir adım olan bu sorular, önde gelen antropologlar tarafından bugün bile neredeyse hiç dile getirilmemiştir. 'İlkel toplumlar' sömürge sistemi içerisinde, 'yeni milletlere' dönüşmeleri tehdidi ortaya çıkana dek sorgulanmayan, idarî ve muhtemelen kültürel bir olguydu.

Bu gibi sorunlar, 1949 yılında, Evans-Pritchard ve Firth'in, CSSRC'nin üyeleri olarak, antropoloji ve sömürge yönetimi hakkında *Man*'de yayımlanmak üzere bir makale kaleme aldıkları zaman günyüzüne çıkmaya başladı.[46] "Hedefleri hâlâ tanım aşamasında olan bir bilimin" sorunlarını masaya yatırmaktı ve "hükümet antropologlarıyla hükümetlerle işbirliği içinde çalışan, ama onların hizmetinde olmayanlar arasında bir işbölümü" önerdiler. 'Bizatihi sömürge meseleleri' ve o zamana kadar 'özel türden bir toplumsal düzen' olan (ki dışsal siyasî tahakküm ve bölgesel çıkarları savunan etnik bölünmeler belirgin özellikleridir) sömürge toplumlarının 'hızlı değişimiyle' ilgili kuramsal ilgiye işaret ettiler. Ancak bu umut verici açılıştan sonra, konuyu en geniş anlamıyla 'Batılılaşmanın genel aşamaları' olarak ele aldılar ve değişimin demokrasi ve liyakat yönünde olmasını dileyerek yazılarına son verdiler. Savaştan çok yakın zamanlara kadar, sosyal antropolojide sömürge sistemiyle ilgili, aslında ne kadar da az yazı kaleme alındığı ve bu meseleye müfredat programlarında ne kadar az yer verildiği bu bölümün başka bir yerinde gösterilir.

---

[46] Makale 179, *Man*, Aralık 1949.

Kuramsal genellemeleri ve ahlâkî tutumlarının genel geçerliliğinin aksine, tüm bu yazarların antropolojinin kullanımı hakkındaki ortak fikri, antropolojinin –incelenen birimlerin boyutları ve tahminlerin süre ölçeği bakımından– pratik analizinin katı bir sınırlama getirilmesi yönündedir. Çalışmalarında konu aldıkları insanların çıkarları (ki antropologlar bu insanlara çoğu kez onları savunacak kadar bağlanırdı) kişisel ahlâkî değerlere, insancıl ve evrensel bir ahlaka (sadece Malinowski bunu bilimsel bir ilke haline getirmeye çalıştı) ve sömürge politikalarının kısa vadeli etkileri üzerine yapılan tahmin ve tavsiyelere kalmıştı. Bu nedenle, farklı türden toplumsal sistemlerin dönüşümünü ve inceledikleri insanların çıkarları ve temsil ettikleri toplumsal güçlerin antropolojiyi destekleyen aracıların toptan baştan savılmasını getirme olasılığını, rasyonel analiz çerçevelerine dâhil etmiyorlardı. Değişimin aracıları verili olduğu için ayrıca incelenmedi. Emperyalizmle birlikte dönüşüme uğrayanlar düşünce veya ilişki yapıları olarak incelendi. Onlar da ampirik olarak orada olan doğal olgular olarak kabul edildiler. Değişimi, değişim sisteminin kendisini incelemeden incelemenin çelişkisi, değişimi parçalanma ve çaresini yeniden bütünleşmeymiş gibi ele alarak çözüldü. Ne 'bizatihi sömürge meseleleri' konusu, ne de çalışma yöntemleri geliştirildi. Bunun yerine, toplumsal değişimin incelenmesi ikinci sınıftan değersiz bir alana itildi. Uygulamalı antropoloji akademik disipline, isteğe bağlı bir konu olarak dâhil edildi; daha az dikkate değer bulunuyordu ve toplumsal değişim, sadece uygulamalı antropolojide incelendi.

Sonuç

Böyle bir bilimin determinist bir ideolojiyi kabul etmesi gerektiği örtük varsayımı nedeniyle tarihin bir bilim olarak reddi, antropoloji tarihinde, insanın kökensel birliğine yönelik araştırmanın ırksal tiplerin farklılaşmasıyla birleşimi, insanın psişik

birliğinin kültür ve toplumların göreceliğiyle olan şimdilik incelenmeyen evrimsel bir düzeni az çok açık bir şekilde ifade eden birlikteliğine dönüştüğü ana denk gelir. Yeni birleşim, Britanya sömürge yönetiminin uyrukları hakkındaki pragmatik bilgi gereksinimlerini karşılamaya uygundur –onları yönetimimize sekte vurmadan kendilerini yönetmelerini sağlayacak tarzda nasıl çalıştırabiliriz? Kültürün kökenleri, tarihi, evrimi ve yayılımı idareyi hiç ilgilendirmez, ta ki uyruklar, kendisine rağmen yapmakta oldukları bir tarihi tanımak zorunda bırakılana dek. Ancak o durumda da idare kısa vadeli bir çözüm ister. Kendi elinden çıkma düzgün işleyen bir düzende, kendi çıkarları önünde ve rekabete dayalı stratejinin, kaynak ve işgücü sömürüsünün getirileri önünde bir engel olarak gördüğü şeyi alt etmek ister. Bunlar kendini uygarlık, ticaret, ödemeler dengesi ve kalkınma adına hareket etmek zorunda hissettiği ve aslında böyle davranmaya mahkûm olduğu konulardır.

Britanya antropolojisinde hâlâ difüzyonist yaklaşımın hâkim olduğu sıralarda, sömürge yönetimi, kendi görevlilerinin istihbarat raporlarına güvenmek zorundaydı. Bu raporların bir kısmı hükümet antropologları tarafından hazırlanırdı. Yine de Britanya sosyal antropolojisinin bir yöntem olarak geliştirilmesinden önce, hükümet antropologları ve bölge memurları dil, âdet, beslenme ve hastalık gibi konuları bir kültürün unsurları olarak bildirebilmelerine rağmen, tek başına toplumsal düzeni açıklayabilmeye pek yetili değillerdi. İdarenin düzeni ve yönetiminin sınırlarını muhafaza etmek için tanıyabileceği diplomatik, politik veya yasal bir yolu kullanamadığı ya da kullanmada başarısız kaldığı durumlarda, bu gibi dizi ve izlenimci raporlar açıkça yetersiz olmalıydı; zira bilinmesi gereken, hukukun sistemi, düzenin sırrıydı. Aslına bakılırsa, bu türden bilgiyi üretebilen bir antropoloji –sosyal antropolojiyi 1950'den önce diğer sosyal bilimlerden ayıran özelliği, merkezi yönetim aygıtlarından yoksun ya

da bunlara pek az sahip toplumlardaki siyasal sistemler ve akrabalık sistemleri hakkındaki bilgiydi– difüzyonist antropolojiyi 20'li ve 40'lı yıllar arasında yerinden etti.

Sosyal antropolojinin etkisi, muhtemelen, yalnızca sağladığı survey verileri bakımından doğrudan kullanışlı oldu. Onun sömürgeci oluşumu, aslında sömürge yönetiminin yardakçılığındaki başarısında değil, çekici görünen ve onun için ya da en azından, içindeki reformcu ve gelişmeciler için tehlike arz etmeyen bir yaklaşıma sadık kalmasından kaynaklanır. Sömürgelerde ve yönetimlerinde yer alan daha gerici kesimlere göre, antropologlar hiç kuşkusuz tehlikeli davetsiz misafirlerdi. Resmi kesimlere ve doğrudan faaliyetlerle meşgul olan sömürge işlerindeki memurlara göre antropologlar, ne yaptıkları belli olmayan, beceriksiz, hayalci kimselerdi. Ancak bu, bizi, antropolojinin sömürgeci çıkarlardan bağımsız olarak geliştiği yanılsamasına sürüklememelidir. Yani antropolojinin en fazla özdeşleştirildiği sömürgeci çıkarları açıkça belirtmemiz gerek: sömürgelerin gelişmemiş bölgelerinde (kabile bölgeleri diyebiliriz) refah devleti ideolojisini destekliyordu. Eğer Lord Hailey, sosyal antropolojinin tipik ama ünlü ve bir o kadar da belirleyici bir destekleyicisi olduysa, yazılarında antropolojinin bu desteği nasıl sağladığını görebiliriz. Onun incelemeleri, antropologların çalışmalarını idarî görevlilere ileten bir aracı gibiydi. Daha önce bahsedilen, savaş sırasında kaleme aldığı raporda, genel olarak sosyologların ve antropologların bilgisinden yararlandı. Onların yerli adetlerinin gücünü ve yerlilere özgü toplumsal yapının bütünlüğünü hafife almaya karşı uyarılarını ve yerel 'özyönetim' için yerli otoritelerin gelişimi yönündeki tavsiyelerini çalışmasında dikkate aldı. Savaştan sonra, savaş sırasında hazırladığı raporun genişletilmişi olan *Native Administration in the British African Territories*'i (4 cilt 1950-51 ve daha sonra Yüksek Komisyon Toprakları üzerine bir beşincisi 1953'te yayımlandı) yayımladı. Bu çalışma, "Afrika Yönetimlerinde görevli me-

murların kişisel olarak bildikleri bölgeler dışında sürdürülen uygulamalar hakkındaki bilgi ihtiyacını karşılamak için" kaleme alınmıştı. Bu ciltlerde sosyal antropologlar, Afrika'nın incelenen tüm bölgelerindeki siyasal ve mülkiyet sistemleri için kullanılan temel başvuru kaynaklarıydı.

Antropolojiyi gerektiren bu gibi idarî sorunların ön koşulu, sömürge yönetiminin kendisinin geniş çapta örgütlenmesiydi; ki coğrafi olarak en büyük boyuta, eski Alman imparatorluğunun dağılmasıyla Joseph Chamberlain ve halefleri zamanında ulaşıldı.

İdarenin yukarıda belirttiğim sorunlu koşullarında Britanya sosyal antropolojisi ile Britanya sömürge yönetimi arasındaki tarihsel bir ilişkinin varlığına ilişkin *ilk elden* argüman, budur. Sosyal antropologların yazılarının genel bir özelliği olan sömürge yönetimine karşı eleştirel tutum, eğer kaleme aldıkları çalışmalar, yönetimin ve bizatihi emperyalist sistemin bir analizini içermiyor ya da pek ender olarak içeriyorsa, burada ileri sürülen savla çelişmez. Sosyal antropologlar, bana göre, sömürgeciliği incelemedi, sömürgeleştirilen 'onları' yorumlayan veya temsil eden bir sömürgeci 'biz' olarak, sömürgeci bölünmeyi ters yüz edilmiş halde yeniden ürettiler. Eleştiriler, genellikle antropolojik açıdan incelenen toplumsal düzenin dağılmasına sebep olacak ani değişimden sakınması için sömürge yönetimine yapılan çağrılardan ibarettir. Ne kadar iyi temsil edilse de, ne kadar özverili bir şekilde yapılsa da, eleştiriler sistemin sınırları içerisinde kalmıştır.

Afrika'daki Dolaylı Yönetim, Britanya sosyal antropolojisinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Dolaylı Yönetimin kendisi, önceki deneyim ve modelleri (hem olumsuz hem olumlu anlamda) Hindistan imparatorluğuna dayanan idareciler (Lugard ve Hailey) tarafından Britanya sömürge aygıtının üst düzey yönetimlerinde hazırlanan politikanın resmiyete dökülü-

şüdür. Üstelik Britanya sosyal antropolojisinin kurucularının ilk alan çalışması Afrika'da da yapılmamıştır, buna rağmen tavsiyelerine çoğunlukla Afrika'da gerek duyulmuş ve eğitime verilen destek en başta Afrika'da yapılacak çalışmalar için sağlanmıştır.

Dolaylı Yönetim, antropologlara inceleme birimleri olarak bütünleşik ve tam toplumsal sistemler olarak ele alınacak küçük ölçekli kültürel oluşumları sağladı. Bu birimler, bir yandan tüm insanlığı doğrudan ilgilendiren olgular olarak, diğer yandan da sömürge politikasının kısa dönemli etkileri hakkında tavsiye gerektiren meseleler olarak incelendi. Antropologlar, bu birimlerde yaşayan insanların çıkarları aracılığıyla kendilerini ya da onları incelemek üzere geldikleri sistemi tahlil etmelerinde bir fırsat olarak kullanabilirdi; ne ki onlar, bunun yerine bu çıkarları, ya kişisel etik sorunu olarak ele aldılar ya da uzun vadede Avrupa'nın sömürgeci uygarlık, modernlik, adalet, hukuk ve düzenle ilgili değerleriyle özdeşleştirdiler. Antropologlar, araştırmaları hiçbir zaman yapıldıkları pratik koşullar açısından değerlendirmediler.

Tartışmalarda bana bunun başka türlü olamayacağı söylenmiştir. Böyle davranmaktan başka bir seçenek yoktu. Bu, sömürgelerde anti-sömürgeci bir hareket gelişene kadar geçerli olabilir. Ancak metropollerde durum böyle değildir. Ele aldığımız dönemden çok önce, sömürgelerde geçerli olan tarihsel sınırlamaları ortaya çıkarabilen siyasal ve kuramsal konumlar geliştirilmişti.

Antropolojik araştırmanın kullanıldığı, kendi uygulama alanı olduğu, pratik eylemle bağlantılı olduğu savaş-öncesi yıllarda reddedilmezdi. Savaş-sonrasındaki on yıllarda, emperyal sistemin bölgesel yönetimlerinin yerini milli hükümetler ve yüksek düzey, metropolitan emperyal aygıtın yerini bir Yabancılar ve Commonwealth Bürosu, bir Denizaşırı Kalkınma Bakanlığı ve çok sayıda danışmanlık aldı. Sosyal antropoloji, lisans düzeyin-

de öğretilen bir disiplin olmuştur ve çok yakında altıncı sınıf tedrisatına dâhil edilecektir ve antropolojik araştırma, günümüzde çoğunlukla dâhili bir idarî yapı olan Sosyal Bilim Araştırma Konseyi tarafından finanse edilmektedir. Emperyal ilişkilerin tahakküm ve bağımlılığı olduğu gibi kalsa da, siyasal sistem değişmiştir. Sistemin içteki bölünmeleri, ulusal ayrılıklara dönüşmüştür. Sömürge çağının antropolojik araştırmaları, öğrenimin ilk yıllarının temelini oluştursa da antropolojinin bir kullanımı olabileceği fikri, günümüzde, genellikle inkâr ediliyor. Bu inkâr, bilgiye soyutlama yoluyla ulaşmanın kurumsal olarak mümkün olduğunu varsayan yaygın inancın parçasıdır. Bilgiyle kullanımı arasındaki mesafenin daha gelişkin bir kurumsallaşmasının bir ifadesidir. Savaştan önce mevcut olsa da, bu mesafe doğrudan yönetime, yirmiler, otuzlar ve kırkların dolaylı yönetimine kıyasla, daha da uzak olmanın ifadesidir. Britanya sosyal antropolojisini yöntemsel olarak diğer disiplinlerden ayıran alan araştırmasında bu mesafe kendini belli eder. Alan araştırmasında bilginin pratikten edinimine değer verilse de, o bilgi nadiren gözlemlenene geri dönmekte ya da onunla paylaşılmaktadır. Sosyal bilimcinin çalışma konusuyla duygudaşlığı kutlanır; çünkü nihayet ikisi de aynı türdendir, fakat mevcudiyetini bastırmak için elinden geleni yapması gerekir.

Disiplinin geliştikçe etkisi, araştırılan bütüncül sistemlerin bilgisini daha küçük parçalara ayırmak ve evrenselleştirmek olmuştur. Gerçek katılımcı gözlem, sosyoekonomik tiplerin karşılaştırılması, toplumsal formasyon ve tipler arası geçişin tarihsel bilimi; emperyalizmin bir sistem olarak incelenmesi, tüm bunlar mantıksal olarak antropolojiye dahil olmalıydı ama ne yazık ki böyle olmamıştır.

AVRUPALI–OLMAYAN YÖNETİMİN İKİ AVRUPALI İMGESİ

Talal Asad

I

Sosyal antropoloji ve sömürgecilik arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için disiplinin ve o disipline ayırt edici niteliğini veren dönemin sınırlarının ötesine geçmek gerekir. İşlevselci antropolojinin çoğunlukla Afrika'ya atfedilen betimsel yazıları, aslında 20. yüzyıl sömürge dönemi boyunca üretilen Afrika sosyolojisi ile hemen hemen aynıdır. Ancak ekonomik, siyasal ve entelektüel hâkimiyeti altına giren çeşitli Avrupalı-olmayan toplumları inceleme nesnesi olarak alan antropolojiyi burjuva toplumu içinde gelişen bütüncül bir disiplin olarak –dolayısıyla da diğerleri arasında (oryantalizm, hintbilim, çinbilim vb.) bir disiplin olarak– görmemiz gerekir. Tüm bu disiplinlerin kökleri, aşağı yukarı 16. yüzyılda, yani feodal Hıristiyan âleminden kapitalist Avrupa'nın ortaya çıkmaya başladığı sırada; kalan son Arapları Hıristiyan İspanya'dan defeden fatihlerin Yeni Dünya'yı sömürgeleştirmeye devam ettiği ve aynı zamanda, 'uygar' Avrupa'nın 'vahşi' ve 'barbar' halklarla doğrudan karşı karşıya gelmesine neden olduğu sırada;[1] Atlantik denizci devletlerinin,

[1] "Bu nedenle, Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa'dan kontrol edilen ilk gerçek imparatorlukların ve 16. yüzyıl İspanya'sında ortaya atılan Batı emperyal ku-

dünyanın önemli denizyollarını hâkimiyetleri altına alarak, 'Asya tarihinin Vasco Da Gama devrini' açtıkları sırada;[2] modern bilim ve teknolojideki düşünsel devrimin Avrupa'nın dünya hegemonyasını pekiştirmeye yardımcı olduğu sırada[3] başlayan Batı ile Üçüncü Dünya arasındaki o karmaşık tarihsel karşılaşmada yatar. Avrupalı-olmayan toplumları inceleyen burjuva disiplinleri, bu eşitsiz tarihsel karşılaşmayı açık bir şekilde ortaya koyan derin çelişkileri yansıtır; çünkü Rönesans'tan bu yana Batı, diğer toplumları, bir yandan boyunduruk altına almaya ve değersizleştirmeye diğer yandan da onlarda kendi insanlığına giden izleri bulmaya çalışmıştır. Modern sömürgecilik o uzun karşılaşmadaki duraklardan yalnızca biri olduğu halde, bu modern disiplinlerin nesneleştirilen anlayış tarzının o durak sayesinde nasıl mümkün olduğu ve kabul edilebilir hale geldiği üzerinde yapılageldiğinden daha ciddi bir şekilde düşünülmesi gerekir.

İzleyen notlar, Avrupa'nın tabi Avrupalı-olmayan halklarla tarihsel karşılaşmasının ikincileri nesneleştirme tarzını nasıl şekillendirdiğini araştırmak için, işlevselci antropoloji (Afrika incelemeleri) ve oryantalizmin (İslam incelemeleri) ulaştığı bazı siyasal sonuçları gözden geçirme niyetindeki bir girişimden ibarettir. Umarım, böyle bir karşılaştırma, emperyal iktidar yapısının, madun kültürlere odaklanan Avrupa kökenli disiplinlerin yaklaşımı üzerine dayattığı belirlemeciliği daha da belirginleştirir. Böylesi bir girişimin, bu disiplinlerin yalnızca birisinde yetişen biri açısından riskleri yok değildir, fakat aşırı basitleştirilmiş iddiaların ya da sosyal antropoloji ile sömürgecilik arasındaki ilişki hakkındaki inkârların ötesine geçilecekse, bu yapılmalıdır.

---

ramının sahnesi oldu". P.D. Curtin (der.), *Imperialism*, Londra, 1972, s. xiv. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. J.M. Parry, *The Spanish Theory of Empire in the Sixteenth Century*, Cambridge, 1940.

[2] Cf. K.M. Panikkar, *Asia and Western Dominance*, Londra, 1959.

[3] Cf. J.D. Bernal, *Science in History*, Londra, 1965, özellikle Bölüm 4.

İşlevselci antropolojinin –ya da söz konusu oryantalizmin– geliştirdiği doktrinlerin veya vardığı sonuçların tümüyle ilgilenmediğimi ayrıca vurgulamam gerekir.

Makalenin geri kalanında yapmayı amaçladığım şey, yöneticiler ve yönetilenler arasındaki yerleşikleşmiş ilişkinin, işlevselci antropolog ve İslami oryantalist tarafından nesneleştirilen, iki genel imgesi üzerinde durmaktır. Göreceğimiz gibi, imgeler çok faklıdır, çünkü yöneticiler ile yönetilenler arasındaki yerleşikleşmiş ilişkide birincisi tipik olarak *rızayı*, diğeriyse *baskıyı* vurgular. Bu iki imgeyi kabataslak resmettikten sonra, her birinin kendi ayırt edici niteliğini kazanmasını sağlayan önemli atlamalara ve basitleştirmelere işaret ederek devam edeceğim. Bunu, paylaştıkları özelliklere dair daha genel bazı kuramsal gözlemler izleyecek. Daha sonra, bu iki disiplinin, son bölümde de tartışacağım üzere, bu imgelerin bazı ideolojik temellerini ve sonuçlarını anlamada bize yardımcı olan, daha geniş tarihsel konumlarına döneceğim.

II

İşe işlevselci antropologun siyasal tahakküm yaklaşımı diye tabir ettiğim şeyin özelliklerini tanımlayarak başlayacağım.

Genelde, geleneksel Afrika devletlerinin yapısı –Fortes ve Evans-Pritchard'dan alıntılanan aşağıdaki paragrafta olduğu gibi– güçler dengesi, karşılıklı yükümlülükler ve değer uzlaşımı açısından sunulur:

> Afrika'daki görece istikrarlı siyasal sistem, farklı çıkarlar arasındaki bir dengenin sonucudur. [Merkezileşmiş siyasal sistemlerde] idarî örgütlenmenin farklı kesimleri arasındaki bir dengedir. En üst mevkideki yöneticinin üstünlüğünü koruyan güçler, onun güçleri üzerinde bir denetim vazifesi gören güçler tarafından dengelenir; [...] Her kesimin ve toplumda öne çıkan her bir çıkarın devletin idaresinde doğrudan ya da dolaylı temsil edilmesinde etkili olan çok önemli genel bir prensip bu düzenlemeler içinde mevcuttur.

> [...] Başka bir açıdan bakıldığında, bir Afrika devletinin idaresi güç ve otorite ile yükümlülük ve sorumluluk arasındaki dengeye dayanır. [...] Bir Afrika devletinin yapısına bakıldığında, kral ve şeflerin rıza yoluyla yönettiği anlaşılır.[4]

Aynı görüşün yankıları, P.C. Llyod tarafından kaleme alınan '*The Political Structure of African Kingdoms*' adlı oldukça yeni bir makalede de bulunmaktadır:

> Siyasal elit, az çok halk yığının çıkarını temsil eder. Afrika krallıklarında, siyasal elit içinde daimi muhalefet grupları bulunmaz. [...] Önemli bir konu hakkında asla oylama yapılmaz, fakat ilgililerin tümü kendi çıkarlarını dile getirir ve kral, tümünü dinledikten sonra, genel oy birliğini yansıtan bir karar verir.[5]

O halde, işlevselci antropolojinin, kabile dünyası denen görüngüdeki siyasal tahakküme ilişkin imgesi, siyasal gövdenin bütünleşmiş karakteri, yöneticiler ile yönetilenler arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülükler, yöneticinin siyasal otoritesi ve yönetiminin uzlaşımsal temeli ve geleneksel yönetim sisteminin her meşru çıkara hak ettiği temsili vermede gösterdiği içkin etkinlik üzerine bir vurguyla biçimlenmektedir.

Oryantalistin, tarihsel İslam dünyasındaki siyasal tahakküme ilişkin imgesi ise çok daha farklıdır. Burada, yönetenler ile kulları arasındaki karakteristik ilişkiyi bir tarafın zoru ve baskısı ve diğer tarafın boyun eğmesi, kayıtsızlığı, hatta kinizmi açısından görme eğilimi vardır. Gibb'in '*Religion and Politics in Christianity and Islam*' makalesinden alıntılanan aşağıdaki kısa paragraf anlatmak istediğim bakışı örneklerle şöyle açıklar:

> ...[yöneticinin] toprak, sanayi ve kişiler üzerindeki idarî düzenleme ve yaptırımları ve memurları tarafından uygulanan yöntemler de

---

[4] M. Fortes ve E.E. Evans-Pritchard (der.), *African Political Systems*, Londra, 1940, s. 11-12.

[5] M. Banton (der.), *Political Systems and the Distribution of Power*, Londra, 1965, s. 76 ve 79-80.

özünde keyfi ve kendi içerisinde otoriteden yoksun olarak görülür ve yalnızca kendi özel çıkarlarını desteklemeye yönelik olarak değerlendirilirlerdi. Yönetilenlerin gözünde, resmi 'adalet' adaletsizlikti. Tek yetkeli yasa, Şeriat'tı; diğer her şey değişen bir efendiler takımının kaprislerine göre uydurulan yalnızca geçici (ve az çok zorlama) uyarlamalardı.[6]

Benzer türden bir imge, von Grunebaum tarafından yapılan aşağıdaki gözlemlerin de temelinde yatar:

İdari bir memur olarak, [İslami] hükümdar sınırsız bir yetkiye sahiptir. İktidarının mutlaklığına hiçbir zaman karşı çıkılmazdı. Müslümanlar, yöneticilerin terör estirmesini sempatiyle karşılardı. Bu nedenle, huzuruna getirildiklerinde korku içinde kalmış gibi davranmak uygun davranış gibi görünmekteydi. [...] [Ortaçağ Müslüman'ı] yöneticilerine karşı genellikle hoşgörüsüzdür ve ayaklanmayı ender olarak düşünür, ama genel olarak prenslerinin oyunlarını oynamasına izin vermekten hoşnuttur.[7]

Aynı yazar, İslam fıkıhçılarının siyasal kuramlarını izleyerek şöyle yazar:

Bundan dolayı, meşru iktidarın gerekliliklerinin, aşağıdakilere ulaşılıncaya ve teorik *civitas dei* (Tanrı Kenti -ç.n.) düşü terk edilene dek, şimdiye kadarkinden daha fazla hoşgörüyle tekrar tanımlanması gerekiyordu. Müminin, gücü hukukî olsun (*de jure*) fiilî olsun (*de facto*), her kim egemen olduysa ona itaat etmek zorunda olduğu düşünülürdü. Mevcut hükümdar ne kadar bela bir despot olursa olsun, yönetimi ne kadar baskıcı olursa olsun, tebaa sadık bir şekilde boyun eğmeye mecburdu.[8]

Daha sonra, "Doğulunun hâlâ siyasal yaşama yaklaşırken sergilediği kinizme kayan o hayal kırıklığı" diye tabir ettiği şeyi tanımlamak için ek alıntılar yardımıyla ilerler.

---

[6] J.H. Proctor (der.), *Islam and International Relations*, Londra, 1965, s. 12.

[7] G.E. Von Grunebaum, *Islam, Essays in the Nature and Growth of a Cultural Traditon*, Londra, 1955, s. 25-26.

[8] G.E. Von Grunebaum, *Medieval Islam*, Chicago, 1946, s. 168.

Bu imgenin tipik temel özelliklerine, son yüzyılın dönümündeki önde gelen oryantalizm çalışmalarında rastlanacaktır – Snouck Hurgronje'den alıntılan bu paragrafta olduğu gibi:

> Yöneticiler, hukuk uzmanları, yani fukaha'nın kararlarına uyacak yerde, buna pek de fazla dikkat etmezlerdi. Bu sonuncular da bu defa pratiğin gerekliliklerini hesaba katma sorumluluğunu kendilerinde gittikçe daha az hissetti. Siyasal liderlere karşı doğrudan veya dolaylı olarak ayaklanmayı vaaz etmekten sakındıkları sürece, devlet ve toplum kurumlarını istedikleri sertlikte eleştirmelerine izin verilirdi. Aslında, [dinî hukuk] hakkındaki çalışmalar 'bugünün' koşulları üzerine küçük düşürücü yorumlarla doludur. Prenslerin ve hukukçuların gözünde adalet olan şey, adaletsizlik ve despotluktan başka bir şey değildir... Yönetim tarafından toplanan çoğu vergi, yasal hiçbir niteliği olmayan haraçlardır...; yasal olarak saptanan gelir, yasal olmayan bir şekilde toplanmış ve yanlış yerlere harcanmıştır... Müslüman yöneticiler, fukahanın gözünde, ilk dört halife gibi, Peygamber vekil yardımcıları değildi. Onların nazarında yöneticiler, sırf gelenin gideni aratacağı korkusundan ve de haksız bir düzenin, kargaşanın hâkim olduğu bir düzensizliğe yeğ tutulmasından dolayı boyun eğilmesi gereken maddî güç sahipleriydi. ...[Aslında İslam tarihinde] halk yöneticilerine güç uyguladıkları için itaat etmiştir, fakat ulemaya gerçeği öğretenler oldukları ve zor zamanlarda kendilerine önderlik ettikleri için saygı gösterirlerdi... Bu şekilde, uygulamada halkın görenek ve adetlerine ve yöneticilerin keyfiliklerine daha çok ayrıcalık tanımak zorunda kalan [dinî] hukuk, yine de Müslümanların entelektüel yaşamlarında kayda değer bir etkiye sahipti.[9]

Dolayısıyla oryantalistin imgesi, kısaca hükümdarın mutlak iktidarı ve biri diğerine uymayan, genelde yasal olamayan türden talepleri; yönetilenler açısından kayıtsız ve gönülsüz teslimiyet; ayaklanmaya yönelik ani, sorumsuz güdülerin şiddet yo-

---

[9] *Selected Works of* C. *Snouck Hurgronje*, (der.) G.H. Bousquet ve J. Schact, Leiden, 1957, s. 265 ve 267.

luyla bastırıldığı oldukça irrasyonel türden bir çatışma ve son olarak da siyasal hayatın tümden etkisini yitirmesi ve yozlaşması üzerine bir vurguyla tanımlanabilmektedir.

III

Tarihsel gerçekler, elbette ki bu görüşlerden daha karmaşıktır. Ancak, her iki örnekte de göze çarpan şey, basitleştirmenin yapıldığı taraftadır.

Afrika'da, 19. yüzyılın sonlarından beri temel bir siyasal gerçeklik, devasa bir sömürgeci gücün yaygın varlığıydı –Avrupalı kapitalist ülkelerin ordularıyla kıtayı ele geçirmesi ve ardından, imparatorluk yönetimini kolaylaştırmak için, sayısız Afrikalı kabile liderine verilen yetkilerin yoktan var edilmesi, tanımlanması ve korunması.[10] Afrikalılar, her yerde, çeşitli düzeylerde, Avrupalı yöneticilerin otoritesine tabi kılındı. Bunun yanı sıra, işlevselci doktrine göre "Her antropolog aralarında çalıştığı insanları kendi algıladığı şekilde kaleme alsa da",[11] Afrika'ya özgü yerel yapıların tipik tasviri, Avrupalıların zorlayıcı gücü ve Afrikalı şeflerin son kertede buna bağımlılığıyla ilgili siyasal gerçeği tamamen göz ardı ederdi.

Örneğin Fortes'in *The 'Dynamics of Clanship among the Tallensi*'si, Tale siyasal yapısını Britanya yönetimine yaptığı belirsiz birkaç kısa göndermeyle giriş bölümünde ve de son bölümün son kısmında tanımlar. Ancak yedi yıl önce yayımlanan bir makalede (Cultures Contact as a Dynamic Process) Fortes, Tallensiler arasında çalışan yerli Bölge Komisyonunun şu yönüne dikkat çekmişti:

---

[10] Bu gelişmelerin (Sudan'ın güneyi de dâhil olmak üzere) Doğu Afrika'ya özel olarak atıfta bulunan bir özeti için bkz. L. Mair, *Primitive Government*, Londra, 1962, bölüm 11.

[11] L. Mair, *op. cit.*, s. 31.

(...) en yakın karakoldan 6 mil ve daimi bir idarî bürodan aşağı yukarı 30 mil uzaktadır. Gerek Tallensi halkının gerekse şeflerinin politik ve yasal tavrı, yoğun bir şekilde, kendi gelenekleri kadar, Bölge Komisyonunun her daim hissedilen varlığına göre de koşullanır. (...) Bölge Komisyonu şeflerle doğrudan iletişim halindedir. Onlara emirler verir ve görüşlerini aktarır. Onlar, topluluğun geri kalanını etkilemesini sağlayan ve gerisingeri, topluluğun da ona tepki göstermesini sağlayan bir organdı.[12]

Tüm bunlara rağmen Fortes, Bölge Komisyonunun özünde emperyalist bir sistemin yerel temsilcisi olarak değil de, Avrupa ve yerli kültürleri arasında işlev gören bir 'Temas Aracısı' olarak görmüştü. Bölge Komisyonu'na 'geleneksel yapıya dışarıdan dayatılan bir yük' gözüyle ***bakılmadığını***, "Bütün simgelediklerıyle birlikte, Bölge Komisyonu'nun bu bölgedeki yerli yaşamının ortak bir parçası olduğunu" emin bir şekilde ileri sürmesine yol açan, son derece politik bir olgu hakkındaki bu apolitik anlayıştır.

Aksini ifade eden yönteme ilişkin yorumlara rağmen, işlevselci antropologlar, Afrika devletlerinin Avrupalıların istilasından önceki yapısal tarihini taraf tutarak kaleme alma dışında gerçekten mevcut siyasal sistemleri incelemiyordu. Bu durum, *African Political Systems*'ın editörleri tarafından dile getirilen şu ifadeleri açıklamakta kesinlikle yardımcı olacaktı: "Konuya katkıda bulunan araştırmacıların birkaçı, araştırdıkları siyasal sistemlerdeki, Avrupalıların istilası ve yönetimi sonucunda meydana gelen değişimleri tanımlamıştır. Konunun idarî boyutlarını vurgulamıyorsak nedeni, konuya katkıda bulunan bütün araştırmacıların antropolojik sorunlara idarî olanlardan daha fazla ilgi duymasıdır".[13] Avrupalıların istilası ve yönetimi nedeniyle

---

[12] *Methods of Study of Culture Contact in Africa*, International African Institute Memorandum XV, Londra, 1938, s. 63-64.

[13] M. Fortes ve E.E. Evans-Pritchard, *op. cit.*, s. 1.

yerli siyasal yapısında meydana gelen gelişmelerin Avrupalı antropologlar tarafından 'idarî sorunlar' olarak görülmesinin bir nedeni, tüm karmaşıklığıyla gerçek siyasal güçlerin, Avrupalı sömürge yöneticilerinin idarî yaklaşım ve manipülasyonun birincil amacını oluşturmasıydı. Ancak 'merkezileştirilmiş' Afrika siyasalarının kurucu ideolojisini yapısal gerçeklikle özdeşleştirmenin sonucu, iktidara ve maddî çıkara özgü çelişkilerin sorgulanmaması oldu; bu analiz ancak mevcut sömürgeci egemenliğin temel gerçekliğinden başlayarak yapılabilecekti.

Daha sonraki antropologlar, sömürgeci mevcudiyetten yerel yapının parçası olarak söz etmeye başladıklarında dahi, bunu, genellikle sömürgeci hâkimiyetin tipik niteliğini örtecek ve dolaylı yönetim sisteminin doğasından gelen temel çıkar çatışmalarını gizleyecek şekilde yaptılar.[14] Avrupa sömürgeciliğinin biçimlendirdiği yeni politik-ekonomik güçlerin ('Toplumsal Değişim' diye nitelendirilen) rolünün, sömürgeci Dolaylı Yönetim sistemi içerisinde işleyen Afrika'ya özgü siyasal yapıların dinamiğinin ('Siyasal Antropoloji' olarak anılan) anlaşılmasıyla doğrudan bağlantılı olduğu genellikle düşünülmedi.

Oryantalistin tipik İslami devlet yönetimi anlayışıyla ilgili işaret etmek istediğim birkaç olumsuz özellik var. Birincisi, görece yakın zamanlara kadar[15] Müslüman yöneticilerle kulları arasında-

---

[14] Örneğin, L.A. Fallers, Uganda'da yaşayan Basogalar'la ilgili meşhur çalışması, *Bantu Bureaucracy*'de (Cambridge, 1956) "ortak soy gruplarının, (sömürge hükümeti tarafından getirilen) devlet gibi siyasal kurumlarla aynı anda varolmasının toplumda nasıl gerginlik ve istikrarsızlığa yol açtığı" (s. 17) üzerinde durur -ki bu, özünde Parson'a özgü bir meseledir. Bizatihi sömürge sistemiyle ilgilenmez, fakat Afrika'nın önde gelen kimseleri ve memurların şefleri ile Avrupalı bölge memurlarının konumlarından kaynaklı rol çatışmalarıyla ilgilenir.

[15] Bir örnek, I. Lapidus'un mükemmel monografisi *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge, Mass., 1967.

ki karşılıklı uyuşum sürecini ayrıntılarıyla araştırmaya yönelik ciddi hiçbir çaba sarf edilmeğidir –kendisi başka yerlerde oryantalistin İslamî yönetime ilişkin imgesini yansıtmaya çok yatkın gözüken Gibb de şaşırtıcı bir tarzda bu noktaya dikkat çeker:

> Aslında yönetim ve halk arasındaki iç ilişkiler hakkında son derece az şey biliyoruz... Yönetimin, idarî bakımdan, fatihin isteğiyle halka dayatılan birtakım formaliteden ibaret olmadığı; tersine, toplum yapısıyla ve yönetilenlerin karakteri ve düşünceleriyle çok yakından bağlantılı bir organizma olduğu ve bu yüzden, yöneticiler ve yönetilenler arasında sürekli bir etkileşimin olduğu hiç kuşku götürmez. Despotizm ve otokrasi gibi Avrupa kökenli terimlerin kötüye kullanılması yüzünden oluşan yanlış anlaşılmaların temelleri yok edilmelidir; altta yatan düşünce ve ilişkileri, böylece de bunların işleyişlerini yönlendiren prensipleri, gün yüzüne çıkarmak için geleneksel yönetim organları ve kullanımları tekrar masaya yatırılmalıdır.[16]

Fakat hakkında çok az şey bildiğimiz şey, meşruluklarını İslam ideolojisinden alan sayısız halk ayaklanmasında[17] ve de ('siyasal yaşam karşında duyulan doğuya özgü kinizm' ile asla aynı kapıya çıkmayan) aristokratik kurumlara duyulan güvensizlikte[18] dışa vurulduğu varsayılan Müslüman toplumlardaki popülist gelenektir. Çoğu oryantalist, bu ayaklanmaları İslamı siyasetindeki popü-

---

[16] H.A.R. Gibb ve H. Bowen, *Islamic Society and the West*, Cilt 1, Bölüm I, Londra, 1950, s. 9.

[17] Arap tarihi ile ilgili literatür Tabari'den Jabarti'ye kadar bu ayaklanmalarla ilgili malumatlarla doludur. İslam'ın ilk dönemlerindeki ayaklanmaların faydalı özeti için, bkz. W. Montgomery Watt, *Islam and Integration of Society*, Londra, 1961. Ortaçağın İslam kent tolumlarındaki işçi sınıfı örgütlenmesi ve ayaklanması üzerine bir çalışma için, bkz. C. Cahen, *Mouvement Populaires et Autonomisme Urbain dans l'Asie Musulmane du Moyen Age*, Leiden, 1961. Fakat Montgomery Watt o yönde bazı girişimlerde bulunmasına rağmen, her iki çalışmada da politik-ekonomik deneyim ve ideolojik karşılığı arasındaki diyalektik ilişki üzerinde pek durmaz.

[18] Bu noktaya ilginç bir şekilde M.G.S. Hudgson "Islam and Image", *History of Religions*, Cilt II, Kış, 1964 çalışmasında parmak basar.

ler bir geleneğin yeniden doğrulanmasından ziyade, düzensizliğin ve yozlaşmanın belirtileri olarak görme eğilimindedir.[19] Oryantalistler, düzensizlik ve baskıyı vurgulama ve (çoğunlukla haksız bir şekilde Yunan ve Hıristiyan siyaset kuramıyla karşılaştırılan) İslam siyaset kuramı içindeki verili bir kusura göndermeme yaparak bunu açıklama yerine, neden değişen sosyoekonomik koşullar içerisinde popüler bir geleneğin süre giden canlılığını açıklamaya çalışmadı? Daha da önemlisi, İslami siyasal yönetimin özü hakkında genellemeler yaparken oryantalistler, neden metne dayalı kaynaklarının, dinî bilginlerle beraber esnaftan oluşan devingen bir sınıfın özellikle büyük toplumsal ayaklanma dönemlerinde siyasal düzenlilik ihtiyacıyla takındığı belirli bir ahlâkî duruşu sergilediğini algılayamadı? Son olarak, oryantalistler, geç Ortaçağ İslam dünyası içerisinde gelişmekte olan sınıf ilişkilerinin, Avrupa ve Asya karşında değişmekte olan ticari durumundan nasıl etkilendiğini ve bu tarz gelişmelerin İslami yöneticiler ile kulları arasındaki ilişkiler açısından önemini incelemek için neden hiçbir girişimde bulunmadı?[20]

---

[19] Modern İslam dünyasındaki siyasal güruhların, etkin mantığını anlatan bir çalışma için Bkz. E. Abrahamian, "The Crowd in Iranian Politics 1905-1953" (*Past and Present*, no. 41, 1968) (Bu kaynağı Peter Worsley'e borçluyum). "Avrupalı gazeteciler her zaman Doğulu kalabalıkları Batılı elçilere hakaret ve taşlar yağdıran 'yabancı düşmanı güruhlar' olarak tasvir etmişse de" diyerek devam eder Abrahamian gözlemlerine, "yerel muhafazakârlar sık sık bu kişileri yabancıların eline bakan 'toplumsal pislikler' olarak damgalamıştır. Radikaller ise bunları çoğunlukla eyleme geçen 'halk' şeklinde kalıplaştırmıştır. Hepsi için, kalabalık, sövülmeye, çekinmeye, yüceltmeye, hatta gönlü alınmaya değer de olsa, bir soyutlama olarak kalır. Hiçbir zaman bir inceleme nesnesi olarak görülmezler" (s. 184). Bazen Avrupalı gazetecilerin tutumu ile oryantalistlerinki arasında çok da fazla fark yok gibi gözükmektedir.

[20] İslam dünyasının toplumsal ve ekonomik tarihi daha emekleme dönemindedir (bkz. M.A. Cook (der.), *Studies in the Economic History of the Middle East*, Londra, 1970) -oryantalistler arasındaki "İslam'ın dinsel özü" şeklindeki idealist açıklamaların ne kadar üstü kapalı olduğunun bir işareti. Bu, oryantalistlerin genellikle ar-

IV

Bahsetmekte olduğum imgelerdeki büyük farklılıklara rağmen, her iki disiplinin de paylaşmış göründüğü bir eğilim, Avrupa'ya özgü gelişimin Avrupalı-olmayan toplumların siyasal sistemleri üzerindeki muhtemel etkileri hakkında açık ve sistematik olarak konuşma isteksizliğidir. İki disiplinin yöneliminde şimdi döneceğim başka paralellikler de bulunmaktadır.

İşlevsel antropolog, rıza ve meşruluğu, tarihlerinin çoğu kez erişilmez olduğu varsayılan ve bütünleşik sistemler olarak görülen ve sunulan, Afrika'daki görece küçük homojen etnik grupların siyasal sistemlerindeki önemli öğeler olduğunu vurgulardı. Genelde, ampirik çalışmayı alan çalışmasıyla eş sayardı. Bundan dolayı, inceleme altındaki sistemin kuramsal sınırlarını, pratik alan çalışması açısından tanımlama eğilimindeydi. (Sorgulanmadan kabul edilen emperyal bir çerçeve içine yerleştirilen) tarihsel-olmayan, 'geleneksel' sistemlere duyduğu ilgi, onun, ortak dinsel değer ve sembollerin ve kabiledeki yöneticilerle yönetilenler arası ilişkideki 'yıllanmış' âdet ve yükümlülüklerin birleştirici işlevlerini vurgulamasına neden oldu. Antropolog, fethe ilişkin mevcut tarihsel kanıtlarla karşılaştığında –Zulular ve Güney Afrika Ngonileri ya da Kuzey Nijerya Fulani-Hausaları arasında olduğu gibi– zor ve baskının Afrika siyasal tarihindeki öneminin elbette bilincindeydi. Ancak işlevselci perspektif, onun bu gibi olayları tam anlamıyla analizine dâhil etmesini zorlaştırıyordu; ve bu yüzden, bu olaylar genelde incelemesinin temel nesnesini oluşturan Afrika siyasal sistemlerinin bütünleşmiş halde süregitmesinin önündeki engeller olarak algılandı. Sosyal antropolojide bu tarz analizin, Durkheimcı sosyolojiden

---

şivlerde değil de, kaleme alınan edebi metinler üzerinden çalışması gerçeğinden bağımsız değildir. Ayrıca bkz. R. Owen'ın *The Cambridge History of Islam* üzerine eleştirisi, *The Journal of Interdiciplinary History* (basım aşamasında) içinde.

türetildiği bilinen bir gerçektir; ve bu sosyoloji, tarihsel siyasal süreçleri anlamaya yönelik yeterli bir çerçeveyi hiçbir zaman gerçekten geliştirememiştir. İlginç olan, Afrika siyasal sistemleri hakkında yazılar kaleme alan sosyal antropologun, uzun bir süre bu kuramsal sınırlamaları aşma ihtiyacını hissetmemesidir. Zorun Afrika'daki siyasal egemenlik sistemlerinin (ya da bir parçasını oluşturdukları sömürge sisteminin) sürdürülmesindeki rolüne neredeyse hiçbir sistematik ilgi gösterilmedi. Asıl ilgi odağı, çoğunlukla şef ve ona tabi olanlar arasındaki hak ve yükümlülüklerin yasal tanımı üzerine oldu.[21]

Bu noktada, oryantalistin İslam toplumundaki siyasal yönetime ilişkin imgesinin Ortaçağlardan (İslam'ın şekillendiği varsayılan dönem) 18. yüzyıla kadarki birkaç yüzyıllık tarihsel bir süreyi –iktisadî gelişim ve çöküşün, fetihlerin ve hanedanlık savaşlarının yaşandığı ve başta Memlûklular ve Osmanlılar olmak üzere peş peşe askeri elitlerin saltanat sürdüğü bir dönem– kapsadığı belirtilmelidir. Böyle bir dönemin özelliklerini yansıtan tipik yönetimin görece tutarlı bir resmini sunmakla meşgul olan Oryantalist, zor öğesini anmadan geçemezdi. Fakat ilginç olan, bu zor öğesi sadece değinilmekle kalmayıp, daha sonra Ortaçağ Hıristiyan âlemindeki siyasal yönetimin sözde farklı niteliğiyle ara sıra karşı-

[21] Bu, geleneksel Afrika toplumlarındaki güç ve çatışma meselelerini doğrudan ele alan ilk antropologlardan biri olarak sayılan, Gluckman için de geçerlidir. Gluckman'ın çatışma fikri, genellikle hukukî ve yasal türdendir ve de ilgi alanı geleneksel Afrika toplumlarının birincil merkezi olarak gördüğü "haleflerin farklı ve çatışan yönetimleri"dir (bkz. *Order and Rebellion in Tribal Africa*, Londra, 1963 için kaleme aldığı Önsöz). Bu sebebten, 'popüler' silahlı ayaklanmalar ile hanedan çekişmeleri arasında analitik bir ayrım yapmayı beceremez. Oysa devlet otoritesine içten gelen bir askeri meydan okumanın köklerinin (gerçek ya da potansiyel) sınıf bilincinde yatıp yatmadığı sorusu, onu 'isyan' veya 'devrim' şeklinde sınıflandırma işinden daha önemlidir. Bunun gerekliliğini anlayamaması, Gluckman'ın Afrika'da Avrupa sömürge yönetimine karşı çıkan popüler ayaklanmalarla ilgili meseleye neden dikkat etmediğini açıklamayı kolaylaştırır.

laştırılmak üzere tüm siyasal tablonun belirleyici özelliği haline getirilmesidir (İleri sürülen fikre göre, mademki İslam toplumu gerçek bir siyasal otorite düşüncesinden, yani genel rızaya dayalı siyasal egemenlikten yoksundu, zorun İslam siyasal düzeninde böyle bir merkezi rol oynaması da kaçınılmazdı).[22]

Genelleştirmekle meşgul olan oryantalist, burada, işlevselci antropologun çok üzerinde durmadığı kuramsal bir sorunla yüzleşmek durumunda kaldı. Tarihsel-olmayan Durkheimcı sosyolojiden beslenen antropolog için, toplum ve yönetim biçimi çoğunlukla benzer sınırlara sahipti. 'Kabile toplumunun' yatay bağları uygun bir şekilde 'kabilesel siyasal örgütlenmenin' (hiyerarşik ya da dallanan) dikey bağları açısından tanımlanabilirdi. Hâlbuki İslam'la ilgilenen oryantalist açısından, Abbasi Devleti'nin fiilî dağılmasından sonra, bu gibi bir kesişme neredeyse yok sayılırdı. Bu yüzden, seçilebilir bir 'İslami toplum' tanımlama arzusuyla, hayli olaylı geçen yüzyıllara ilişkin önemli miktardaki metinsel malzeme temelinde, kısmen işlevselci bir perspektifi benimsemeye yönelir: çünkü İslam'ın bir din olarak bütünleştirici rolü üzerindeki vurgu, sosyal antropologun birçok Afrika siyasal sistemindeki 'kabilesel' dinsel değerlerin bütünleştirici işlevini ele alış tarzını anımsatmaktadır. Bu nedenle İslam tarihi, Afrika tarihinin işlevselci antropologun elinde hemen hemen benzer nedenlerle saplandığı, özcü bir senkronizme saplanır.

Sonuçta oryantalist, tanım gereği aşırı karmaşık 'bir toplumla' ilgilendiğine göre, bir tür yatay bütünleşme diye tabir edilebilecek şeyi vurgulamak zorundadır: Müslümanların, çeşitli dünyevi yöneticilere boyun eğmelerine rağmen, eğitimli adamlardan oluşan 'uluslararası' bir topluluk –ulema, mutasavvıf şeyhler vb.– tarafından yorumlanan ve aslında onlar tarafından düzenlenen dinsel bir sistem olarak İslam'a duydukları ortak bağlılık yoluyla bir-

[22] Bkz. Gibb in Proctor (der.), *op. cit.*

birlerine bağlanmış göründüğü gerçeği. Daha sonra oryantalist, "diğer her şeyin yalnızca geçici olduğu ve az çok siyasal bir hiyerarşinin en üstündeki değişen bir efendi takımının kaprislerine uyum sağlamaya zorlandığı" dikey bir siyasal uyuşmazlığı, bu yatay dinsel uzlaşının karşısına yerleştirir. Bütenleşmiş bir İslam toplumu ile parçalı bir İslami yönetim şekli arasındaki bu karşıtlık, oryantalisti, sıklıkla şiddetin eşlik ettiği siyasal rejim ve pratiklerin değişen biçimlerini öne sürerek *Şeriat*'ın (İslam hukuku) sözde evrensel otoritesine karşı çıkmaya teşvik etmiştir; ki bu da Ortaçağ'daki Müslüman yazarların kendilerinin epey kafa yorduğu bir karşı çıkıştır. Aslında modern oryantalistlerin, açık bir yorumsamacı kurama sahip olduğu ne kadar söylenebilirse, bunun çoğunlukla Ortaçağın büyük Müslüman teorisyenlerinin – İbn Haldun, Maverdî, İbn Teymiyye– tarihsel olarak şekillenmiş yazılarından çıkarıldığı o kadar savunulabilir. Sonuç, tarihsel nesne ile yorumlayan özne arasında kayda değer bir bulanıklaşmadır.

Benim burada ileri sürdüğüm fikre göre, işlevselci antropolog ve oryantalist aynı kuramsal meseleyle ilgilendi: toplumu bir arada tutan nedir? Düzen nasıl elde edilir ya da yok edilir? 'Kabile' toplumunun (normatif) yönetim şekline göre *tanımlandığını* düşünen birincisi, Afrikalı yöneticiler ve yönetilenler arasındaki uzlaşımsal ilişkilere odaklanacaktır. Şeriat'a göre belirlenen toplumun (seküler) yönetim şekli tarafından parçalandığını düşünen ikincisi ise, Müslüman yöneticiler ve yönetilenler arasındaki baskıcı ilişkilere odaklanacaktır.

V

Gerek işlevsel antropolojinin gerekse oryantalizmin, belirli olguları seçerek, belirli soruları sormayarak, tarihe belirli bir yönden yaklaşarak, toplumsal düzen sorununu temel kuramsal meseleleri olarak alarak inceledikleri Avrupalı-olmayan toplumların siyasal yapısı üzerine tipik imgeler uydurma eğiliminde ol-

duklarını göstermeye çalıştım. Şimdi ise bu Avrupalı disiplinlerin tarihsel oluşumunun, bu seçme ve dışta bırakmaların nedenini anlamamızda bize yardımcı olacağını ileri süreceğim.

Burada vurgulamak istediğim şey şudur: modern bir disiplin olan İslami oryantalizmin tersine, işlevsel antropoloji, Avrupa sömürgeciliğinin incelenen toplumlara gelişinden *sonra* –yani Pax Britannica'nın yoğun ve uzun dönemli alan çalışmasını gerçekleştirilebilir bir girişim haline getirdiği 1. Dünya Savaşı'ndan sonra– doğdu.

Kabile liderleri, krizin vurduğu bir Avrupa'dan gelen alandaki antropologlara (paternalist bir sömürge yönetiminin imzasını taşıyan) 'geleneksel' siyasal normlara uyuyormuş gibi göründüklerinden, bir dereceye kadar örnek olarak değerlendirilebilirlerdi. Sömürge ideolojisi, genel olarak, sömürge yönetimi altındaki Afrika siyasal kültürlerinin temel sürekliliğini, böylelikle de bütünlüğünü vurguladı. Antropolog, sömürge sisteminin kendini muhafaza etmede ve çok yakından gözlemlediği etnik grup içinde görünüşte yumuşak bir yerli düzeni tarzı oturtmada sergilediği başarıdan etkilendiği için, denebilir ki, ('kabilesi' ile ilgili olarak belirli sömürge politikalarına itiraz etse de) sömürge sistemini tümüyle kabul etmeye çoktan hazırdı. Avrupalı yöneticilerin de kendilerine özgü sebeplerle eşit derecede ilgilendiği, tabi Afrika kültürlerinin korunmasıyla ilgilendi ve bu yüzden, Afrika'daki yönetim biçimlerinin sömürgeci tanımını kabul etmeye ve o tanımı rıza terimleriyle tekrar ifade etmeye hazırdı (Bu imgenin sömürgelerin 60'larda bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte etkisini ne ölçüde yitirdiğini düşünün).

Anlatmaya çalıştığım temel husus şu ki, 19. yüzyıl antropolojisinin tersine, işlevsel antropologun nesneleştirmesi *rutin sömürgecilik*, yani emperyal iktidar yapısının yoğun yayılma sürecinde olduğu ve bu nedenle de siyasal zor ve çelişkilerin çok daha vurgulu olduğu bir ortamdan ziyade, çoktan yerleştiği bir ortamda gerçekleşti.

Oryantalizm, farklı bir tarihsel uğrağa aittir. Üstelik yöntem, varsayım ve düşünsel uğraşları Avrupa'nın Batı sömürgeciliğinin Ortadoğu'ya gelişinden önce İslamiyet ile karşılaşmasında yatar. Modern oryantalistlerin kültürel öncüleri arasında, Hıristiyanlık'ın değerlerini İslam tehdidine karşı korumaya çalışan Ortaçağdaki Hıristiyan polemikçiler vardı.[23] Modern oryantalistler, açıktan açığa yapılan propaganda ile pek uğraşmadıkları ve daha dünyevi ve tarafsız bir dil benimsemiş oldukları halde, yine de İslam toplumunu ve uygarlığını kendilerininkiyle karşılaştırmak ve de birincisinde eksik olan şeyleri göstermekle meşgul olmuşlardır. Özel olarak, klasik İslam toplumlarında 'özgürlük', 'gelişim' ve 'insancıllığın' yokluğunu vurgulamak; genel olarak da, bu sözde yokluğun sebeplerini İslam'ın dinsel özüne bağlamak üzerinde yoğunlaşmışlardır.[24] Bu yüzden, çoğunlukla Afrika kültürlerinin mantığının Batı'ya anlaşılabilir geldiğini

---

[23] Bkz. N. Daniel, *Islam and the West, The Making of an Image*, Edinburgh, 1960; ve R.W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages*, Cambridge, Mass., 1962.

[24] Bu yüzden, sözü geçen oryantalistlerden biri olan Grunebaum şöyle yazar: "İslam uygarlığının, bizim öncelikli amaçlarımızı paylaşmayan kültürel bir varlık olduğunu anlamak esastır. Kendi üzerine analitik bir şekilde düşünmekle çok ilgilenmez. Gerek kendi içinde bir amaç olarak, gerekse kendi karakteri ve tarihi hakkında daha açık bir anlayışa yönelik bir araç olarak, diğer kültürler hakkındaki yapısal çalışmalarla daha da az ilgilenir. Eğer bu gözlem yalnızca çağdaş İslam için geçerli olsaydı, bunu, zorda kalmadıkça kendi dışından bakmasına müsaade etmeyen, İslam'ın son derece dengesiz haliyle ilişkilendirebilirdik. Fakat geçmiş için de geçerli olduğundan, bunu belki de bu uygarlığın temel anti-hümanizmiyle, yani insanı ne olursa olsun olayların son söz sahibi, ya da kıstası olarak görmeyi kararlı bir reddedişle ilişkilendirmeye çalışılabiliriz. Böylelikle, bu sorunu, zihniyet yapılarının tanımı gibi gerçeklerle ya da diğer bir deyişle, psikolojik gerçeğin ortaya konmasıyla birlikte giderilecek bir eğilimmiş gibi değerlendirebiliriz". *Modern Islam*, Berkeley ve Los Angeles, 1962, s. 40. Müslüman bir entelektüelin buna verdiği oldukça ilginç bir yanıt için, bkz. Mohammed Arkoun, "L'Islam moderne vu par le professeur G. E. von Grunebaum", *Afrika* içinde, vol. XI, 1964.

(dolayısıyla da Batı tarafından şekle sokulmaya müsait olduğunu) göstermeye çalışan sosyal antropologun tersine, oryantalist daha çok İslam tarihinin temel irrasyonelliğini vurgulamaya çalışmıştır.

Norman Daniel, değerli çalışması *Islam, Europe and Empire*'da (Edinburg, 1966) Avrupa'nın İslamiyet'le –özellikle de 16. ve 17. yüzyılın saldırgan Osmanlı İmparatorluğu'yla– karşılaşmasının izini sürer; ki bu karşılaşma, 19. yüzyılda despotik İslami yönetim biçimi imgesinin şekillendirmesine yardımcı olmuştur. Türklerin gücünden duyulan korku, Müslüman aristokrat sınıfının yokluğu ve Müslüman kadınların ikincil konumunun bu karşılaşmada en önemli üç öğe olduğunu öne sürer. "Avrupa'daki aristokrat kesimlere göre", diye yazar Daniel, "üçüne de –dış tehdit, içte kölelere yaraşır bir yönetim şekli ve kadınların esir edilmesi– despotik yönetimlerde sıkça rastlanır. Zaman geçtikçe, Doğu ülkeleriyle iletişim artar ve yavaş yavaş, dünyadaki güç odakları değiştikçe, korku yerini himayeye bırakır" (s. 11). Ancak despotik bir Osmanlı yapısı imgesi, Daniel'in göstermeye çalıştığı gibi, 19. yüzyıl boyunca sorgulanmadan kaldı ve daha sonra, İslamiyet'e özgü kötü yönetim fikriyle –başarısız yönetim ve malî bunalım yüzünden kelimenin iki anlamıyla (her ikisi de, ekleyebileceği gibi, kendine dönük bir gelişme sergileyen kapitalist Avrupa'nın gözünde ağır günahlardı)– daha da pekişti.

Modern oryantalizmin temelleri, 19. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen büyük çaptaki emperyal genişlemenin arifesinde atıldı.[25] İncelemesinin (İslam ülkelerinden elde edilen ve Avrupa'daki kütüphanelerde saklanan kronik ve antlaşmalara dayanan) edebi, filolojik yöntemi öyle gösterir –ki oryantalist, tarih-

[25] Cf. C.J. Adams, "Islamic Religion" (Part I), *Middle East Studies Association Bulletin*, vol. 4, no. 3, 15 Ekim 1970, s. 3.

sel kültürlerini nesneleştirdiği halklarla doğrudan temas ihtiyacını pek hissetmezdi ve bu yüzden, temas durumun sürekliliği onu pek ilgilendirmezdi. Kendini Müslüman halkların çağdaş durumuna ne kadar vermeye çalışsa da, burada İslam tarihi hakkındaki kendi idealist bakışının bir yansımasını gördü – baskı, rüşvet ve siyasal çürüme.

Avrupa orta sınıfının çoğu üyesi, 1. Dünya Savaşı'ndan önce, hükümetlerinin emperyalist tutkularını doğal ve arzu edilir saydı.[26] Bu yaklaşımlar desteklenirken, sömürgeci istilanın olası veya yeni kurbanlarına ilişkin aralarında yayılan görüşler çoğunlukla büyük ölçüde basurılıyordu. Bu durum, 19. yüzyılın son yarısında Afrika için olduğu kadar, Asya için de geçerliydi.[27] Bu dönemde, Ranke ve Burkehardt, Kont Gobineau ve Renan gibi etkili yazarlar, önemli meseleler üzerinde anlaşmazlık içinde olsalar da, İslam'ı hor gören görüşleri bakımından aralarında kayda değer bir uyuşma vardı.[28] Bu bakımdan, yaklaşımları modern oryantalizmin kurucularınınkinden –örneğin Wellhausen ve Nöldeke,[29] Becker ve Snouck Hurgronje–[30] pek farklı değildi. Zaten başka türlü olmuş olsaydı, şaşırtıcı olurdu. İtalyan bir aristokrat, Leone Caetani, oryantalistler içinde Avrupa'nın İslam ülkelerine yönelik sömürgeci yayılımını kınayan nadir kişi-

---

[26] Cf. Gollwitzer, *Europe in the Age of Imperialism: 1880-1914*, Londra, 1969. 1882'de Mısır'ın Britanyalılar tarafından işgali öncesindeki olaylar karşında Britanya kamuoyu hakkındaki bir inceleme için bkz. H.S. Deighton'nun mükemmel makalesi, "The Impact on Egypt on Britain", P.M. Holt (der.), *Political and Socail Change in Modern Egypt*, Londra, 1968.

[27] Cf. V.G. Kiernan, *The Lords of Human Kind, Londra*, 1969 ve P.D. Curtin tarafından derlenen belgesel toplama, *op. cit.*

[28] Cf. J.W. Fück, "Islam as an Historical Problem in European Historiography Since 1800", B. Lewis ve P.M. Holt (der.), *Historians of the Middle East*, Londra, 1962.

[29] J.W. Fück, *op. cit.*

[30] Cf. J.-J. Waardenburg, *L'Islam dans le miroir de l'occident*, The Hauge, 1962.

lerden biriydi.[31] İmparatorluğa ve Beyaz Adam'ın Yükü'ne bağlılığıyla, Snouck Hurgronje çok daha tipik bir örnekti.[32]

Bu yüzden, oryantalistin Müslüman yöneticiler ile kulları arasındaki baskıcı ilişkilere ilişkin imgesinin kökleri yalnızca Hıristiyanların saldırgan İslam'la olan tarihi karşılaşmasında değil (Batı'nın Afrika ile ilişkisinde hiç yaşamadığı bir tecrübe),[33] fakat daha da önemlisi burjuva Avrupa'sının, imparatorluğun çıkarları için doğrudan hâkim olunması gereken, 'durağan' ve 'fanatik' İslam yorumunda yatar.

---

[31] J.W. Fück, *op. cit.* Prens Caetani üzerine daha ayrıntılı bilgi için bkz. A. Bausani, "Islamic Studies in Italy in the XIX-XX cc.", *East and West*, vol. VIII, 1957.

[32] Hollanda'nın Endonezya'daki sömürge yönetimi hakkında, Snouck Hurgronje şöyle yazar: "Il ne s'agit que d'eveiller une prise de conscience... considerant que l'independence de la vie spirituelle et la libération de son développment de de toute pression matérielle est l'une plus grandes bénédictions de notre civilisation. Nous nous sentons pousses par un zéle missionaire de la meilleure sorte afin de faire participer le monde musulman à cette satisfaction" [Söz konusu olan... manevi yaşamın bağımsızlığı ve gelişiminin her türlü maddi baskıdan kurtulmasının, uygarlığımızın en büyük erdemlerinden biri olduğu yolunda bir bilinç sağlanmasıdır. Müslüman âlemi bu erince eriştirme hususunda en yücesinden misyonerce bir şevk hissediyoruz]. Bu son kertede sömürgeciliği meşru kılan şeydi: "Notre domination doit se justfier par l'accession des indigénes a une civilisation plus élevée. Ils doivent acquérir parmi les peuples sous notre direction la place que méritent leurs qualités naturelles" [Tahakkümümüz yerlileri daha yüksek bir uygarlık düzeyine çıkartarak haklı çıkmak. Yönetimimiz altındaki halklar arasında doğal nitelikleriyle layık oldukları yeri almalılar]. J.-J. Waardenburg, *op. cit.*, s. 101 ve 102. Ayrıca bkz. W.F. Wertheim, "Counter-insurgency research at the turn of the century-Snouck Hurgronje ve the Acheh War", *Sociologische Gids*, vol. XIX, Eylül/Aralık 1972 (Bu son kaynak için Ludowik Brunt'a müteşekkürüm).

[33] Avrupalıların 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Afrika'ya ilişkin görüşlerinin oluşumuna katılan muhtelif unsurlar hakkındaki bir tartışma için bkz. P.D. Curtin, *The Image of Africa*, Londra, 1965. Curtin'e göre bu önceki imge, genel olarak 19. yüzyılın daha sonraki kısmında yaygın kabul gören imgeden çok daha olumluydu.

Çok sayıdaki Müslüman nüfusun yeni yöneticileri olarak emperyalist yöneticiler, kendi iktidarlarını oryantalistlerin sunduğu şu gibi iddialarla meşru kılmaya çalışabilirdi: İslami yönetimin tarihsel olarak baskıcı bir yönetim olduğu (sömürge yönetiminin ise tersine insancıl olduğu), İslami siyasal kuramın fiiliyatta güçlü yöneticinin meşruluğunu tanıdığı (sömürge yönetimi, sömürge-öncesi yönetimin yozlaşmasından, etkisizliğinden ve kargaşasından açıkça daha iyidir), Müslüman topraklarındaki siyasal egemenliğin İslam'a özgü toplumsal ve dinsel yaşamı ifade etmekten uzak olduğu (bu yüzden, merkezindeki siyasal geleneğe dokunulmadıkça, İslam'ı zapt etme girişimleri onda kalıcı hasarlar bırakmamıştır)...[34]

Bu nedenle, bu ideolojik düzlemde, bana göre, siyasal yönetimin iki nesneleştirmesi tekrar kesişir. Gerek oryantalistin kurgusu, İslami geleneğin belli bir imgesine odaklanarak gerekse

---

[34] Oryantalistin imgesi hâlâ canlılığını korur ve temelinde hâlâ belirgin bir şekilde kurucularınınkine benzer bir duygu yapısı yatar ["İstisnalar olsa da" diye yorumda bulunur C.J. Adams bir inceleme yazısında, "bireylerin veya belirli çalışma alanlarının (örneğin tasavvuf ya da İslam Sanatı ve Mimarisi) örneklerine bakıldığında, (oryantalistlerin) çoğunun Müslüman inançlarını betimlerken kullandıkları olumsuz -ya da en azından kişisel kayıtsız- dil, çarpıcıdır, *op. cit.*, s. 3]. Bu ısrarı şuna bağlıyorum: 19. yüzyıldan beri dünyada gerçekleşen köklü değişimlere rağmen, Batı ile Müslüman ülkeler arasındaki iktidar karşılaşması kendini tipik bir şekilde saldırgan karşı çıkışlarda (nedenlerini tartışmak bu çalışmanın sınırlarını aşar) ifade etmeye devam eder ve bir disiplin olarak oryantalizmin yöntemi ve teknikleri, filolojik analize bel bağlaması yüzünden, dünyadaki bu gelişmelerden etkilenmeden kalır. Sürekliliğin sadece 'mükemmel' bir anlatımı olmakla kalmayan bu gerçeklere, Adams, şöyle dikkat çeker: "Aslında, 19. yüzyılın temel İslam bilimi o kadar yetkili ve kapsamlıydı ki, temel meseleleri yeniden sorgulama girişimi çoğu İslam bilginin gözünü korkutur olmuştu. İslamoloji'nin öncülerinin kaleme aldıklarının çoğu, geride bırakılmak bir yana, hemen hiç geliştirilmemiştir; yalnızca aktarılmış ve pek çok alanda en yetkili ilim olmaya devam etmiştir" (*loc. cit.*). Başka kaç tarihsel veya toplumsal bilim dalı hakkında bu gibi sözler sarf edilebilir?

antropologunki, Afrika'daki geleneğin belirli bir imgesine odaklanarak, Batı ile Üçüncü Dünya arasındaki güç karşılaşmasının belirli uğraklarındaki sömürgeci tahakkümü meşru kılmaya yardımcı olur. Hiç kuşkusuz, bu ideolojik işlev, oryantalizm ve işlevselcilik tarafından büyük ölçüde farkında olmadan yerine getirilir. Ancak bu durum, her iki disiplinin de temel olarak, burjuva Avrupa'sının gücünü ve kendi adil siyasal düzen anlayışını Afrikalı ve Müslüman halklara dayatma tarzını tartışmayı reddederek, sömürgeci hâkim sınıfları doğruladığı gerçeğini değiştirmez.

SOSYAL ANTROPOLOJİ VE DOLAYLI YÖNETİM

DOĞU NİJERYA'DA SÖMÜRGE YÖNETİMİ VE ANTROPOLOJİ: 1920–40.[1]

Helen Lackner

Antropologların günümüzde ve gelecek yıllarda oynayabilecekleri rolleri dikkate alan her girişim, bana öyle geliyor ki, işe antropolojinin ayrı bir disiplin olarak başlangıcından bu yana geçen süreci ve gelişimini analiz etmekle başlamalıdır. 1930'ların ve 1940'ların kayıtlarına dönüldüğünde, antropolojinin görevinin o zamanlar sömürge yönetimine, doğrudan ya da dolaylı olarak, yardım etmek olduğu; bu yüzden de antropologların, o zamanlar çalışmalarını içinde yaşadıkları dünya ile bağlantılı olarak gördükleri açığa kavuşur. Bu kitapları şimdi okuduğumuzda –ki çoğu klasiktir– yazıldıkları bağlamın farkında olmalı ve bu ışıkta okumalıyız.

Bu engin alanı ayrıntılarıyla aktarmak ya da antropoloji tarihi ve kuramını analiz etmek gibi bir iddiam olamaz. Ben, sadece birkaç soruna ayrıntılarıyla değinmek ve daha ileriki araştırmanın yönelebileceği bazı istikametlere işaret etmek istiyorum. Bu çalışma, azımsanmayacak bir siyasî ajitasyon dönemi boyunca

[1] Bu makalenin ilk taslağı, 1971 yılında Londra Üniversitesi'ne tez olarak sunuldu.

sosyal antropolojinin Doğu Nijerya'daki gelişimini inceleme gayretinde olan deneme niteliğinde ve bölük pörçük bir girişimdir. Sözü edilen dönem, aynı zamanda Britanya sosyal antropolojisinin sömürge yönetiminin politikalarıyla işbirliği içinde geniş alanlara yayılmakta olduğu; antropolojinin sömürgecilik tarafından kabul edildiği ve antropologların yönetim tarafından kullanıldığı bir zamana denk düşer.

Ana hatları burada kabaca verilen kuramsal ve tarihsel çerçevenin sınırları içinde, bu çalışma, idarî sistemin sömürge dönemi boyunca Güneydoğu'nun sömürge-öncesi yapısı ile Kuzey'den ithal edilen yönetim biçimleri arasındaki tüm örtük çelişkileri sistematik olarak nasıl körüklendirdiğini göstererek, Biafra Milliyetçiliği'nin ortaya çıkışını açıklama yönünde ek bir katkı sağlayabilir. Sömürge-öncesi siyasal sistemi Güney'inkiyle tezat oluşturan Kuzey'in hiyerarşik otoriter yapısı, başıboş ve parça parça olan İbo Bölgesi'ndeki dolaylı yönetim için model oldu. Bu çelişkiler Sömürge Dönemi boyunca sistematik olarak körüklendi ve 1960 yılındaki 'Bağımsızlıktan' sonra yönetimi ele geçiren yeni-sömürge yönetimi altında devam etti. Bu nokta üzerinde daha fazla araştırma yapmak ilginç olacaktır. Böyle bir girişim, emperyalizm tarafından yaratılan yapay 'sınırların' ve bunların içerisindeki yönetim biçimlerinin sömürge-öncesi milletleri, ister daha geniş yapılar içerisine 'katarak' (Nijerya'da Biafra) ya da ister çok sayıdaki devletlere bölerek (Batı Afrika'da Manda yönetimi), nasıl etkilemiş olduğunu gösterebilir. Sömürge politikalarının yol açtığı bu gibi sorunlar Ulusal Sorunu gündeme getirir. Antropolojik incelemelerin bu politikaların belirlenmesinde bir rolü varsa bunun nasıl bir rol olduğu ortaya çıkarılmaya değerdir.

'Nijerya'nın Oluşumu

Nijerya'daki yasal köle ticaretinin sona ermesi (1807), ticaret düzeninde çok köklü değişimler anlamına geliyordu. Britanyalılar

aynı insanlarla ticaret yapmaya devam etti, fakat değişimi yapılan mallar artık hurma yağı ve fildişiydi. 1885 Berlin Konferansı'nda Britanya'nın bölge üzerindeki hak taleplerinin tanınmasından sonra, Britanya tarafından kendisine "Nijer Havzası içerisindeki tüm toprakları ve zenginlikleri idare etme, anlaşmalar yapma, vergi toplama ve ticaret yapma" yetkisi verilen Royal Niger Company, 1886 yılından sonra ticareti tekeline aldı.[2] O sıralarda, Delta'nın 'Oil Rivers Mandası (Protektora/Himaye)' olduğu ilan edildi (1885). Sonraki birkaç yıl içinde, Britanya, bölge üzerindeki kontrolünü tüccarlar ve komisyonlar yoluyla genişletti. Manda yönetiminin iç bölgelere doğru yayıldığı 1893 yılında, tüm bölgenin ismi Nijer Kıyı Mandası olarak değiştirildi ve 1900 yılında Güney Nijerya Mandası oldu. Bu arada Lagos, 1861 yılında koloni olarak ilhak edildi ve 1906 yılında Güney ile birleştirilerek Güney Nijerya Koloni ve Mandası oldu. Kuzey, 1900 yılında, Britanya Hükümeti Royal Niger Company'den yönetimi aldığı sırada, Kuzey Nijerya Mandası olmuştu. 1914 yılında Lugard, Nijerya Kolonisi ve Mandası'nı oluşturmak için iki bölgeyi de birleştirdi.

Bu ülkenin şekillenmesinde, içten çok, dış baskılar etkili olmuştu. Bütünleşme sırasında, 'Nijerya', merkezi bir devletin dayandığı iç bütünlükten yoksun, yapay bir varlıktı: Kuzey, örgütlenmesi Lugard'ın Dolaylı Yönetimi'ne yol açmış olan merkezi İslam Emirlikleri'nden ibaretti; Güneydoğu, kurumları Britanyalılar tarafından yok edilmiş olan önceki dağınık ticaret devletlerinin kalıntılarından inşa edildi.[3] Britanyalıların Kuzey ve Güney'deki çıkarları farklı olduğu için, bu bölgeler önceleri farklı biçimlerde idare edilmişti. Ülkenin çoğu, Kargaşa Dönemi'nde

---

[2] J.S. Coleman, *Nigeria, Background to Nationalism*, s. 41.

[3] Britanyalılar-öncesi dönemdeki Nijer Deltası'nın tarihinin mükemmel bir dökümü için bkz. K.O. Dike, *Trade and Politics in the Niger Delta 1830–1885.*

alınmıştı: Fransa ve Almanya'nın Britanya ticareti üzerindeki baskıları sonucunda dengeler, Britanya'da tam ölçekte sömürgeleştirmeyi savunan güçler lehine döndü. Bu, bölgenin işgali ve yönetimi olmadan da ticaretin mümkün olduğuna inananların yenilgisi demekti.

Bütünleşmeye rağmen Kuzey ve Güney ayrı oluşumlar olarak kaldı ve farklı eyaletler olarak idare edildi; yönetimin birleşmesi, yavaş ve planlanmamış bir süreç oldu:

> Yerli yönetim sisteminin kapsamlı prensipleri, kuzeyden güneye doğru yavaş yavaş yayıldığı halde, on dört yıllık ayrı varoluşları süresince iki mandanın her birinde gelişmiş olan sömürge yönetiminin farklı politika ve kavramsallaştırmaları resmi düşünce ve harekete hâkim olmaya devam etti.[4]

Bütünleşmeden önce, Kuzey'in idaresi üzerine Güney'inkinden daha fazla kafa yorulmuştu. Bu durum, daha sonraları, birleşmiş Nijerya'daki yönetimin üst düzey kademelerinin, asıl tecrübe ve bağlılıklarını Kuzey'de edinen ve Kuzey ile Güney arasındaki temel farklılıkların ayrımında olmayan görevliler tarafından ele geçirilmesi demekti. Bu gibi adamlar, Güney adına kararlaştırılan politikalarda söz sahibi oldu; ve şaşırtıcı olmayan bir şekilde, sonuçları açısından pek memnun edici olmayan bazı kararlar aldılar.

Bütünleşme ile 2. Dünya Savaşı arasındaki dönemde Britanya Nijeryası'ndaki başlıca olaylar nelerdi?

İlk vali, Kuzey'de işleyen Dolaylı Yönetim modelinin bir versiyonunu Güney'e getiren, Sir Frederick Lugard'dı (1914-19). Yerli Mahkemeler ve Yerli Yetkililer Güney'e sırasıyla 1914 ve 1916 yıllarında getirildi. Lugard, her yerde aynı kurumları yaratarak ülkenin yönetimini tek bir merkezde toplamak istedi. Az önce anılan iki yeniliğin dışında, Güney'de doğrudan vergi-

[4] J.S. Coleman, *A.g.e.*, s. 46.

lendirmeyi başlatabilme olanaklarını da hemen araştırmaya başladı. Bunun bazı bölümlerde uygulanabilir olduğu tanıtlandı, fakat İdare'nin deyişiyle Ibo'nun 'geri kalmışlığı' yüzünden Doğu'da pek akıl kârı bir uygulama olarak görülmedi.

Bir sonraki vali, Sir Hugh Clifford (1919-25), Lugard'ınkinden farklı bir 'Dolaylı Yönetim' anlayışına sahipti ve yeni kurumlar getirmekten ziyade, var olanları sağlamlaştırmakla meşgul oldu. Görev süresi boyunca, Doğu'daki durum incelendi, çünkü açık bir biçimde daha o zamanlarda durum pek iç açıcı görünmüyordu.[5] Raporda, o dönemde yürürlüğe konulmayan, ancak Kadınlar Savaşı'nın sonrasındaki on yılda tekrar ele alınan, birçok öneri sunuldu. 1925'te Sir Graeme Thomson, Clifford'un yerini aldı ve etrafına çok fazla danışmadan, doğrudan vergilendirmeyi yetişkin erkeklerden toplanan bir oy vergisi biçiminde Doğu'da genişletmeye karar verdi. Vergi için nüfus sayımı 1927'de başladı ve beklenilenden daha az huzursuzluğa neden oldu. Bununla birlikte, vergilerin ilk defa toplanacağı 1928 yılında birçok önlem alındı. Hükümet ihtiyaç halinde kullanılmak üzere her yerde asker taburlarını ve polis birliklerini hazır etti. Aslında o yıl vergi hemen hiç zorlanmadan toplandı. Ancak Hükümet'in bu gibi bir başarı üzerine kendisini kutlamasına zaman kalmadan, olaylar sarpa sarmaya başladı.

1929 yılında -ki birçok açıdan kötü bir yıldı- ekonomik bunalım hurma yağı fiyatlarını, böylece de Doğu'daki genel yaşam standardını etkilemeye başladı. Ayrıca, Yönetim'in vergi-öncesi propagandalarına rağmen, başlatılan vergilendirmenin, varsa da, az kazanç getirmiş olduğu insanlara gittikçe daha açık geliyordu. Kadınların da vergilendirmeye tabi tutulacağı yolunda bir söylenti Doğu'da yayıldı; ve bu, bir Vasi Şef Okugo'nun bölge-

[5] Bkz. 1922 ve 1923 yıllarında Doğu Bölgesi'nde uygulanan politikalar hakkında Grier ve Tomlinson tarafından hazırlanan raporlar.

sinde sayım yaptığı sırada kadın ve çocukları da saydığı zaman doğrulandı. Bu olay, Doğu'daki binlerce kadının yönetime karşı giriştiği, 'Kadınlar Savaşı' ya da 'Aba Ayaklanmaları' olarak bilinegelen şeyin başlangıcı oldu.[6] Her şeyden önce, yerli gelenekleri hiçe sayarak bölgeye dayatılmış olan bütünüyle yabancı kurumları, Yerli Mahkemeleri ile Vasi Şef sistemini ortadan kaldırma mücadelesi verdiler. Kadınlar vergilendirmeye ve hurma yağı fiyatlarındaki düşüşe karşı ayaklandı. Savaş neredeyse üç hafta devam etti ve Hükümet savaşı sona erdirmek için askeri birliklerinden yardım istemek zorunda kaldı. Çok sayıda kadını vurarak öldürdüler.

Bu olay, Sömürge Yönetimini oldukça etkilerken görevlileri de tam tamına şok etti. Yaşananlar, ilk olarak, bölgeyi idare etmek üzere benimsenen politikaların toptan başarısızlığının, böylece de bakış açısında radikal değişiklikler gerektiğinin bir işaretiydi. İkinci olarak, (nerede olursa olsun) binlerce KADIN'ın (üstelik erkekler kendilerine, ne eşlik etmiş ne de yol göstermişti) çıkardığı uzun süreli bir isyan, erkek şoven bir kurumun ***en mükemmel örneği*** olan sömürge hükümeti için, tamamen duyulmadık ve şok edeci bir olguydu. Bu nedenle hükümet, bu gibi nefret uyandıran bir hareketin tekrarlanmamasını garantilemek için acil soruşturma istedi. Savaşın nedenlerini ortaya çıkarmak ve önerilerde bulunmak üzere iki soruşturma komisyonu oluşturuldu. Bunlardan ikincisi, doğrudan olayların arka planına daldı. Kadınlar Savaşı yoluyla gün yüzüne çıkan çe-

---

[6] Kadınlar Savaşı üzerine yayımlanmış en detaylı anlatım için bkz. M. Perham, *Native Administration in Nigeria*, s. 106-220. İkinci Soruşturma Komisyonu'nun raporu, neyin, nasıl ve neden olduğu hakkında çok geniş miktarda ayrıntılı malumat verir; şu ana dek konu hakkında hazırlanmış en kapsamlı belgedir. "Aralık 1929'da Calabar ve Owerri bölgelerindeki huzursuzlukları araştırmak üzere tayin edilen Soruşturma Komisyonu Raporu", *Sessional Paper no. 28 of 1930*, Government of Nigeria.

lişkiler, bu incelemenin konusuyla doğrudan bağlantılıdır: – Kuzey'den ithal edilen Dolaylı Yönetim'in bölgeye uygunluğunu hesaplama ya da onu Güneydoğu'nun özgül koşullarına uyarlamaya yönelik önceden herhangi bir girişimde bulunmaksızın sorgusuz sualsiz getirilmesi;– Ibo'nun toplumsal, siyasal ve iktisadî yapılarının toptan göz ardı edilmesi. Tüm bu eksikliklerin açığa çıkması, hükümetin antropolojik incelemeye ilgi duymasına neden oldu. İlk önce, Dolaylı Yönetim meselesine ve Nijerya'daki gelişimine bakacağız.

Dolaylı Yönetim

Bir sömürge yönetim şekli olarak Dolaylı Yönetim, çeşitli etkenlerin birleşimine bir yanıt olarak ortaya çıktı. Britanyalılar gezegenin baştanbaşa işgal edilen engin genişlikteki topraklarını az miktarda para (çünkü Londra'nın o dönemdeki sömürge politikası idareye çok para sarf edilmesini reddetmişti) ve az sayıda görevli ile idare etme sorunuyla karşı karşıya kaldı. Buna ek olarak, Hindistan'da edindikleri önceki tecrübeler, prensler tarafından az çok otokratik olarak yönetilen, merkezileşmiş toplumlar üzerineydi.

Kuzey Nijerya, hatırı sayılır otoriteye ve net bir hiyerarşiye sahip emirlerin yönetimindeki İslami emirliklerden oluştuğu için, bu modele kolaylıkla uyuyordu: bu nedenle, yüzeyden bakıldığında yerel toplumsal örgütlenme Dolaylı Yönetime oldukça uygun gibiydi. Emirlikleri işgal eden Lugard, bunun pekâlâ farkındaydı ve bundan istifade ederek Afrika'ya Dolaylı Yönetimi getirdi. Lugard, Lord Hailey tarafından şöyle tanımlanan bir politika belirlemişti:

> Bir taraftan, Emirler'e mutlak iktidarın sahibi olarak algılanmadıklarını ve bu yüzden, Nijerya kanunlarına uymaları gerektiğini netleştiren Atama Mektupları verildi. "Hükümetin politikasına göre, bu Şefler kendi halklarını bağımsız olarak değil, bağımlı yöneticiler

olarak yönetmeliydi". Sonradan kullanıma sokulan şartlarda, konumları vekillerin veya valilerinkiyle eşdeğer olacaktı ve sadece kanunların onlara verdiği bu yetki dâhilinde hareket edebileceklerdi. Diğer taraftan, 1903 yılında topraklar 14 Eyalete bölündüğünde, Emirlerin sorumluluğu altındaki yerlilere, görevlerinin Emirlerin danışmanları gibi davranmak olduğu, onların faaliyetlerini gasp etmek olmadığı söylendi.[7]

Lugard, Dolaylı Yönetim'in veya Yerli İdaresi'nin başlatıcısı olarak kabul edilir. 1914 yılındaki birleşmeden sonra, bu modeli her şeyiyle Güney'e ithal etti. Bunun, daha sonra döneceğimiz çok feci sonuçları oldu. Ancak şimdi, Lugard'ın Yerli İdaresi'yle ilgili düşünceleri hakkındaki tartışmaya göz atalım.

Onu en sert eleştiren kişilerden biri, "Lugard'ın yönetim düşüncesinin baştan aşağı saf otokratik yönetim olduğu görülebilir"[8] der; Nicholson, kitabında, yönetimi altındaki insanların refahını düşünmeyen, her şeyden önce kendi kariyeriyle ilgilenen, diktatör özelliklerine sahip hırslı bir adam portresi çizer. Lugard'ın Dolaylı Yönetim sistemi olarak bildiğimiz şeyin, aslında kendi kararlarını insanlara aktarmak ve onlar yoluyla bu kararları gerçekleştirmek için kullandığı bir kanaldan başka bir şey olmadığı izlenimini verir. Durum ne olursa olsun, zaten Lugard'ın fikirleri ardılları tarafından tam olarak izlenmedi; ve bu yüzden Lugard, Dolaylı Yönetimi halkların geleneksel yöneticileri aracılığıyla emirleri iletmek için kullanılan bir yol olarak gördüğü halde, ardılları, onu sömürgeye tabi olanların bizzat kendi kurumları vasıtasıyla yönetimi olarak algıladı. Lugard, Dolaylı Yönetimi toplumda köklü değişimleri yürürlülüğe koyma aracı olacak türden bir Yerel Hükümet olarak gördü:

---

[7] Lord Hailey, *Native Administration in the British African Territories*, Part III, West Africa, Nigeria, Londra, H.M.S.O., s. 48.

[8] I.F. Nicholson, *The Administration of Nigeria 1900-1960*, O.U.P., 1969, s. 137.

Diğer taraftan, Lugard'ın çoğu ardılı, geleneksel siyasî kurumları, Avrupalı yöneticiler tarafından konulan veya önerilen yollardan ziyade, kendi geleneksel doğrultularında gelişmeye bırakmayı tercih ederek, yerel yönetim sürecine minimum müdahale eden bir politika izledi. En uç boyutlarda, bu gibi bir politika, bir Manda veya 'Yerli Devletler' politikasına yaklaşırken Lugard'ınki, en uç boyutlarda, Paternalizm'e yakın durdu. Lugard'ın politikası *Müdahaleci* Dolaylı Yönetim, ardıllarınınki ise *Müdahaleci Olmayan* Yönetim olarak nitelendirilebilir.[9]

Aslında Afrika'da Dolaylı Yönetim olarak bilinegelen şey, ilk defa Britanyalılar tarafından Nijerya'da kullanılan Sömürge İdare Sistemi idi. Yöneticilere yol gösterecek hiçbir ayrıntılı prensipler dizisi, hiçbir 'Dolaylı Yönetim Kılavuzu' yoktu. Dolaylı Yönetim'in bir politika olarak gelişiminde genellikle ampirik olarak alınan kararlar etkili oldu. Uygulamaya konulması, 'kuramsal olarak formüle edilmesi'ni zorunlu kıldı; ve biz, şu anda bu yönetim biçiminin, başta Sömürge İdaresinin tüm kademelerindeki memurlar olmak üzere, uygulayıcıları tarafından geliştirilirkenki ideolojisine bakmaktayız.

Lugard'ın ardıllarına göre, Dolaylı Yönetim şu demekti:

Avrupalı sömürgeci güçler, tabi Afrika kökenli insanları onların kendi siyasî kurumları aracılığıyla idare etmeliydi. Burada Dolaylı Yönetim'in, en azından teoride, Afrika kökenli insanın kendi şefleri aracılığıyla yönetimi olmadığını vurgulamak son derece gereklidir. Uygulamada ise, Dolaylı Yönetim, geleneksel olarak dinî liderlerden ayrı siyasî bir lidere sahip olmayan halklar da dâhil olmak üzere, Afrika kökenli halkların yönetiminde şeflerin oynadığı role aşırı ağırlık verdi.[10]

Kuzey Nijerya'ya ilk getirildiğinde, Dolaylı Yönetim, çok başarılı bir yönetim sistemiydi. Bu esasında Emirliklerin hâliha-

---

[9] M. Crowder, *West Africa Under Colonial Rule*, Londra, 1968, s. 169.
[10] *A.g.e.*, s.169.

zırda aşırı hiyerarşikleşmiş örgütlenmesinden kaynaklanıyordu. Otokratik bir yapı sergileyen ve bu yüzden yönetime uygun araçlar olarak görülen bu hiyerarşik yapının en üstüne, düşünüldüğü kadarıyla, yeni bir düzey eklenebildiğinde sistem işlemeye devam edecekti. Fakat Dolaylı Yönetim'in geleneksel sistemi kendi doğrultusunda gelişmeye bıraktığı düşüncesi besbelli bir şaşırtmacadır. Her sistem belirli amaçları gerçekleştirmek üzere işlediğine göre ve Britanyalıların amaçları da önceki sisteminkilerden kesinlikle farklı olduğuna göre, sömürge yönetiminin yerli sistemini çarpıtmadan kullanması açıkçası mümkün değildi. Bu nedenle dinamik değiştirilmişti. Yöneticiler talep ettikleri 'değişimlerin' orijinal siyasî sistemde tam bir altüst oluşa yol açacağı ve temelini yok edeceğinin farkında değilmiş gibiydi. Croder'ın ifade ettiği gibi:

> Yerli siyasal kurumların yerli yönetimin amaçları için kullanımı, bu kurumlarda yapılacak belirli değişikliklere bağlıydı. Bu değişiklikler iki sınıfa ayrılırdı: Geleneksel Hükümet'in, Avrupalıların iyi-yönetimi oluşturan şeylerle ilgili düşüncelerine zıt düşen yönlerinin değiştirilmesi; sömürge yönetiminin esas amacına ulaşmasını, yani sömürgeleştirilen ülkenin sömürülmesini sağlama almak üzere tasarlanan değişiklikler. Birincinin örnekleri, insan kurban edilmesinin kaldırılması veya suçlulara uygulanan belirli muamele usullerinin terk edilmesi olacaktı. İkincisinin örnekleri, ihracata yönelik sanayi ürünlerinin üretimini canlandırmak üzere, tasarlanan vergilerin getirilmesi olacaktı.[11]

Britanya Hükümeti, geleneksel sistemlerinkinden farklı amaç ve çıkarlara sahip olduğu için, geleneksel sistemde temel bazı değişikliklerin yapılmasını gerekli gördü. Farklı iktisadî ve siyasî çıkarların, hâkim yapının ideolojisini değiştirmemesi mümkün değildi. Toprak mülkiyeti gibi örneklerde bu çok açıktır (toprak üzerindeki nihai mülkiyet hakları ataların, tanrıların veya ben-

[11] *A.g.e.*, s.169.

zerlerinin ayrıcalığı olduğu için geleneksel sistemde özel mülkiyet yoktur, oysa Britanyalıların işgalinden sonra, toprak yalnızca bir diğer yatırım nesnesi haline geldi). Geleneksel sistemin ideolojik temeli yok edilmiştir. Bu durum Rattray tarafından çok iyi ifade edilmiştir:

> Dolaylı Yönetimi bu ülkeye getirirken, böylelikle bir taraftan, ilhamını ve geçerliliğini yerli dinsel inançlardan alan bir kurumu destekliyor gibi görünecek, diğer taraftansa sürdürmeye çalıştığımız yapının tam da üzerine dayandığı temellerini yok edecektik. Kabuğu ve dış yapısı olduğu gibi kalabilirdi, ama yaşam enerjisinin bu gibi bir süreçe dayanabilmesini beklemek gereğinden fazla şey istemek olacaktı.[12]

Dolaylı Yönetim, geleneksel sistemin hiyerarşik doğasından dolayı, Kuzey Emirlikleri'nde belli bir yere kadar oldukça başarılı oldu. Fakat Güney'de ne oldu? Güney-Batı açısından bakıldığında, elde edilen başarının sınırlı olmasının nedeni:

> Oldukça güçlü geleneksel otoritelerin o bölgede iktidarda olmasına karşın, krallar, (*obas*) kalıtsal unvan sahipleri ve topluluk temsilcileri konseylerinin, sözcüleri değilse de son kertede onlara karşı sorumluydu. Doğrudan vergilendirme fikri, ancak ite kaka kabul edildi.[13]

Fakat asıl sorunlar Güneydoğu'da ortaya çıktı. Sömürgeleştirilmeden önce hiyerarşik ve merkezi bir yapıya sahip olan Kuzey'in tersine, Güneydoğu Ibo Bölgesi'nin siyasî örgütlenmesi, âdemi merkeziyetçi ve küçük ölçekliydi. Köy, siyasî birim olduğundan dolayı siyasî 'otorite', toplu buluşmalar yoluyla oluşturulurdu; şefler ve konsey büyükleri, yalnızca başkanlığa ait işlerle meşguldüler ve yürütme gücünden yoksundular. Yaş grupları, gizli topluluklar ve kadın örgütlenmeleri gibi diğer örgütlenme türleri gerektiğinde alınan kararlara karşı çıkabilirdi.

---

[12] R.S. Rattray, *Ashanti Law and Constitution*, Londra, 1929, s. ix.
[13] J.S. Coleman, *A.g.e.*, s. 51.

Güneydoğu'ya Dolaylı Yönetim'in getirilmesine yönelik ilk adımlar 1914 yılında Yerli Mahkemeleri'nin ve 1916 yılında Yerli Otoriteler'in kurulmasıyla atılmıştı. Bu tedbirler, Lugard'ın prensiplerini uygulamaya geçirmek için alınmıştı, yoksa bu kurumların yerli siyasî sistemle hiçbir alakası yoktu. Çok geçmeden, bu yönetim biçiminin feci bir hata olduğu görüldü. Clifford, 1919 yılında derhal soruşturma açılmasını teklif etti. Bu soruşturma sonucunda, 1922 ve 1923 yıllarında Grier ve Tomlinson tarafından hazırlanan raporlar ortaya çıktı. Bu raporlar Crowder tarafından şöyle özetlenmiştir:

> Dolaylı Yönetim, neredeyse tam bir fiyaskoydu. Göz boyamalara rağmen, bölge aslında doğrudan idare ediliyordu. Vasi şefler, halka fazlasıyla yabancıydı ve geleneksel otoriteler kendilerine neredeyse hiç arka çıkmıyordu. Genellikle rüşvet yiyorlardı. Daha da kötüsü, Britanya Yönetimi'nin başlıca aracıları olan yerli mahkemelerine karşı derinden öfke duyuluyordu. Mahkeme kâtipleri ve habercileri kendilerine verilen yetkileri o kadar arsızca suiistimal ediyorlardı ki, raporda 'izinli azgınlar' olarak tanımlanmışlardı.[14]

Bu sistemin başarısız olacağının çok başlarda fark edilmesine ve daha sonra, Grier ile Tomlinson'un tavsiyelerine rağmen, hiçbir önlem alınmadı. Tavsiyeleri arasından bazıları geleneksel kurumların araştırılmasıyla ilgiliydi, ama hiçbir değişiklik yapılmadı ve sistem olduğu gibi korundu. Vali Thomson 1926 yılında bölgeye doğrudan vergilendirmeyi getirmeye karar verdiğinde, bunlar kullanılan kanallar oldu. Lugard'ın deyişiyle, Thomson'ın anladığı doğrudan vergilendirme şöyleydi:

> 'vergi olmadan, hazine olamaz; hazine olmadan da, kendi kendine yönetim için gereken asıl nihai tedbirler alınamaz' (Lugard: İkili Manda) ...mevcut önerilerin öncelikle malî kaygılardan hareket etmediği açıkça anlaşılmalıdır.[15]

---

[14] M. Crowder, *The Story of Nigeria*, 1962, s. 231.

[15] Sömürge Ofisi, *Yazışma*, Kasım 1926, dosya X811.

Aynı belgede, Güney Eyaletleri'nin Vali Yardımcısı Ruxton şöyle der:

> Vergilendirmenin getirilmesinin başlıca nedeni idarîdir: doğrudan vergilendirme olmadan, gerçek ilerleme olamaz ve yerel olarak toplanan gelirlerin en azından bir kısmına bizzat hâkim olmadan, kendi kendine yönetimde ilerleme kaydedilemez. Ayrıca, 18 bölgeyi vergilendirmek ve 6'sını hiçbir açıklaması olmayan nedenlerle vergilendirmeden bırakmak, hem vergilendirilen hem de vergilendirilmeyenlerde rahatsız edici bir etki bırakacaktır.[16]

Bu yüzden, doğrudan vergilendirmenin başlatılması dolaylı yönetime eşlik eden bir zorunluluk olarak görülecekti; ki bu durum da, sistemin iflas ettiğinin kanıtıydı. Bu, Yerli Mahkemeleri ve Vasi Şefler kadar, aslında vergilendirmeyi de hedef alan Kadınlar Savaşı'yla açığa çıktı.

Sömürge idaresinin Güney'deki Dolaylı Yönetim sorunlarıyla ciddi olarak yüzleşmesi ancak 1930'dan sonra gerçekleşti. Aba Ayaklanmalarını Soruşturma Komisyonu'nun Raporu, yerli kurumlarıyla tanışık olmanın idare açısından önemini vurguladı. Bu yöndeki resmi izin, dönemin Kolonilerden sorumlu Devlet Bakanı Lord Passfield aşağıdakileri kaleme aldığında verildi:

> Güneydoğu Bölgeleri'nde oturanların toplumsal örgütlenmeleri hakkında daha ileri bir araştırmanın gerekliliği, antropoloji eğitimi almış araştırmacıların hizmetlerinin ne dereceye kadar yararlı bir şekilde kullanılmış ve daha da kullanılabilir olduğu sorusunu akla getirir... İdare işiyle yoğun bir şekilde meşgul olan yeni atanan idarî memurlara büyük önem taşıyan antropolojik araştırmayı yürütmeleri için verilen antropoloji öğretiminin kapsamını geliştirmeye ve arttırmaya yönelik yeni tedbirler almayı teklif ediyorum.[17]

---

[16] *A.g.e.*

[17] Aba ve Güneydoğu Nijerya'da 1929 yılının Kasım ve Aralık aylarında çıkan karışıklıklar hakkında Araştırma Komisyonun hazırladığı raporla ilgili olarak, Kolonilerden Sorumlu Dışişleri Bakanı'ndan, Nijerya Hükümeti'ni idare eden resmi görevliye çekilen Telgraf, 1931 tarihli *Cmd 3784*.

Dolaylı Yönetim'in Güneydoğu Nijerya'daki başarısızlığının, üst-düzey idarecilerin gözünde, yerel koşullar ve Ibo toplumsal örgütlenmesi hakkındaki bilgi yetersizliğiyle nasıl doğrudan bağlantılı göründüğü artık gitgide belirginleşiyor. Lord Passfield'ın antropologların kullanılmasını kabul etmesi, sömürge yönetiminin antropologlara yönelik tutumuna daha yakından bakmak için iyi bir başlangıç noktası gibidir. Dolaylı Yönetim ve Britanya sosyal antropoloji ekolü arasındaki ilişkinin dinamiklerini daha sonra incelemeye çalışacağız.

Sömürge Ofisinin Gözünden Antropoloji

Sömürge dönemi boyunca, bazen onları işe almak isteyen bazen de işin siyasî memurlarca da pekâlâ yapılabildiğini savunan Sömürge Ofisi, antropologlara karşı son derece belirsiz bir tutum takındı. Bizatihi antropolojik incelemenin önemi konusunda da benzer şekilde tereddütlüydüler.

Aba Komisyonu Raporu[18] yoluyla sağlanan mutabakatta, antropologların çalıştırılmasıyla ilgili tüm hususlar Sömürge Ofisi'nde boylu boyunca görüşüldü. İnceleme, Northcote Thomas'ın işe alınmasına kadar geri gider ve yakın zamandaki meseleleri de ele alır.

Norhtcote Thomas'ın işe alınmasıyla ilgili genelgeler, sorunu ele alan 1930 yılındaki yazışmalarla kıyaslandığında varılan noktanın değişmesine rağmen, tartışma koşullarının değişmediğini gösterir. Yüzyılın ilk çeyreğinde antropolog-karşıtı Lugardçı fraksiyon galip geldi ve antropologun görevine son verildi. Lugard-sonrası Dolaylı Yönetim'in hâkim olduğu 1920'lerin sonlarında ise Clifford'un etkisi ve daha da önemlisi Aba Ayaklanmaları Raporu ve Lord Passfield'ın mesajında sonra, antropoloji yüksek itibar görür oldu.

---

[18] Sömürge Ofisi, *Correspondence arising out of the Aba Report, 1930–31*, dosya no. 1003.

Northcote Thomas'ın kariyerine bir göz atacak olursak: kendisi hükümetin atadığı ilk antropologdu. Önce 1906 yılında Nijerya'da, daha sonra 1913 yılında tayin edildiği Sierra Leone'de görev yaptı. Aynı yıl yayımlanan altı ciltlik bir 'Nijerya'nın Ibo Dili Konuşan Halkları Üzerine Rapor' kaleme aldı. Birinci ve dördüncü ciltleri, iki Ibo bölgesindeki 'hukuk' üzerinde durur; diğer ciltler, dil ve atasözlerini ele alır.

1930 yılında, Northcote Thomas'ın işe alınmasıyla ilgili bir not, Bay Fiddian[19] diye biri tarafından Sömürge Ofisi içinde elden ele dağıtıldı. Bay Fiddian'ın bu notta aktardığı kadarıyla Northcote Thomas, bölge memurlarına gönderilmek üzere bir ankette toplanan malumatların yetersiz kaldığını düşündüğü ve bunun bir uzman tarafından incelenip değerlendirilmesi gerekli görüldüğü için, 1906'da hükümet antropologu olarak atanmıştı. Northcote Thomas, Ibo ve Edo bölgelerinde üç dönemlik hizmetlerde bulundu. 1902 yılında, görevine son verilmesinin görüşüldüğü sırada, bu öneriye karşı çıkan Bay James şöyle bir rapor göndermişti:

> Bu gibi bir ülkenin idaresi meselesiyle ilgili olarak antropolojik incelemenin taşıdığı nihai önemden hiçbir şüphe yoktur, fakat kendisi, bu gibi bir çalışmanın ilk yıllarında mevcut uygulamalardan elde edilen, görünüşe göre ufak kazanımlar yüzünden, nihai çıkarların gözden kaçmasını önlemenin bazen zor olmasından kaygı duyar.[20]

Tayini yenilenir, fakat bir sonraki sorun gündeme geldiğinde, meseleyi ele alan Lugard,[21] raporunda şunları dile getirir:

---

[19]Colonial Office, *A.g.e.*, Document E, Bay Fiddian tarafından kaleme alınan, 16 Aralık 1930 tarihli "Appoinment of an Anthropologist to West Africa" başlıklı Genelge.

[20] *A.g.e.*

[21] G. Leclerc, *Anthropologie et Colonialisme* (1972). Leclerc'in yorumuna göre, Lugard antropologların işe alımını destekler (bkz. s. 48-52). Bu kitap sonuç bölümünde ayrıca ele alınacaktır. Bununla birlikte, Nijerya'yı en kesin ve en yaygın örneği olarak kullanan Leclerc'in birçok noktayı benden farklı yorumlar göründüğü kaydedilmelidir.

> Genel olarak konuşursam, yerli hukuku ve âdetleri hakkındaki araştırmaların en iyi Siyasî Görevliler tarafından yürütüldüğünü düşünme eğilimindeyim ve saptamış bulunmaktayım; ki Kuzey Rodezya'da, bu işe gönül vermiş ve ciltler halinde incelemeler üretmeye oldukça yetenekli, vasıflı görevli açısından hiçbir eksiklik yoktur...[22]

Lugard, daha sonra Thomas'ın görevine son verilmesini salık verir; ve bu yüzden Thomas, Sierra Leone'e nakledilir. Aynı genelgede, Fiddian, idaredeki antropolojiyle ilgili sonraki gelişmeleri kaleme alır.

Vali Clifford, yerli kurumlarının incelenmesine başlarda daha çok ilgi göstermiş ve Grier ile Tomlinson'dan Doğu'daki Dolaylı Yönetim'in durumunu Yerli meseleleri açısından ele alan bir rapor istemişti. 1923 yılında, Vali Clifford şöyle düşünüyordu:

> Nijerya'daki koşulların, "çok büyük bilimsel değere sahip çoğu şeyi yok edecek kadar, hızlı değişmesi" yüzünden bir antropoloji bölümünün kurulması [gereklidir]. Görünüşe göre, aslında Sir H. Clifford açısından, bu doğrudan idareyi ilgilendiren bir mesele değildir. Güney Eyaletleri Vali Muavini ve Kuzey Eyaletleri Vali Muavin vekili, etnolojik ve antropolojik araştırmayı destekleyerek meseleye ilişkin görüşlerini kesin bir şekilde ifade ettiler (kabileye özgü köken ve kurumlar hakkındaki bilimsel incelemenin, başarılı idare için vazgeçilmez olduğu ve birçok değerli malumatın da, uzman bir el tarafından çekip çevrilmemesi yüzünden kaybolacağı... görüşündeydiler).[23]

Bu gibi bir bölüm tasarısı hiçbir zaman uygulanmadı. Ancak Grier ve Tomlinson'ın Doğu'daki yönetim hakkında hazırladıkları raporlar ve doğrudan vergilendirmenin başlatılmasının planlandığı dönemde hazırlanan Yerel Yerleşimcilerin Raporları gibi raporlar az da olsa vardı. Bu raporlar, aşağıdaki 1928 tarihli rapordan da anlaşılacağı gibi, idarenin yerli meseleleri konusundaki cehaletini sık sık vurguladı:

---

[22] Colonial Office, *A.g.e.*, Document E.
[23] *A.g.e.*

> Yerli kurumlarını araştırmak ve onları değerlendirmek için yapılmış herhangi bir girişimin kaydına rastlamadım... Atılması gereken ilk adım... eyaletin dört bir tarafındaki klan ve kasabaların örgütlenmesinin eksiksiz bir araştırmasını yapmaktır.[24]

Yukarıda alıntılanana benzer birçok rapor ve idaredeki üst düzey yetkililerin istekliliğiyle birlikte, Doğu'daki sorunların yığılması, 1927 yılında bir antropoloji görevlisinin Güney'e atanmasına yol açtı.[25] Buna rağmen, antropolojinin önemi hakkındaki tartışma Sömürge Ofisi'nde devam ediyordu. Fiddian'ın genelgesi hakkında yorum yapan bir başka Sömürge Ofisi yöneticisi, tutanaklarında şunları kaleme almaktaydı:

> Antropolog konusuna gelince, tarafsız kalma eğilimindeyim... Antropolog, tahminen bilimsel düşünce yapısına sahip bir adamdır. Eğer böyle değilse, bir araştırmacı olarak hiçbir işe yaramaz. Ancak bu demek değildir ki, bu tarz bir adam idare ile çok uyuşacak ya da ona gerektiğinde yardımcı olacaktır.[26]

Northcote Thomas'a yaptığı atıflarda tutumunu oldukça açık bir biçimde ortaya koyan Flood, onun hakkında şöyle yazar:

> [Northcote Thomas] birçok yönden tescilli bir manyaktı. Bu ülkede bile sandalet giyerdi, sebzeyle beslenirdi ve genellikle de sorunlu bir kimseydi.[27]

---

[24] Colonial Office, *Correspondence*, 1928, file no. 183, para. 9. O dönemin Warri Eyaleti Sakini, W.E. Hunt'ın 10.1.28 tarihli Raporu.

[25] Ayrıca bu dönemde, ilk defa, yerel sakinler ve tüm yerel idare memurlarından, kendi bölgelerindeki geleneksel kurumlar hakkında "İstihbarat Raporları" kaleme almaları istendi. Bu raporlar düzenli olarak hazırlandı ve sonunda, 1930'ların ortalarına gelindiğinde, sayıları yüzleri bulmuştu- 1934 yılında 199 taneydi (bkz. *The Annual Report* of the Government of the Nigeria for 1934, s. 8). Bu raporlar, Doğu Eyaleti'ndeki Yerli Yönetimi'nin yeniden düzenlenmesi için gereken politikaların kararlaştırılmasında kullanıldı.

[26] Colonial Office, *Correspondence arising out of the Aba Commission Report*, dosya no. 1003, Flood tarafından hazırlanan 19.12.1930 tarihli, Belge F.

[27] *A.g.e.*

Flood açıklamalarına şöyle devam eder:

> Kısmen, beyaz adamın itibarını bir ölçüde sarsacağı için, (...) bölge sakinleri böyle bir şeyi kesinlikle istemiyordu.[28]

Bu konu hakkında yorumlarını dile getiren, Tomlinson, şöyle yazar:

> Daha fazla araştırmanın gerekliliği, beni Bay Fiddian ile antropolojik araştırmanın önemi konusunda aynı fikirde olmaya daha çok sevk etti. Bu, ille de eğitim görmüş antropologların dışarıdan buraya getirilmesi gerektiği demek değildir. Yeterli antropoloji eğitimi almış, hâlihazırda hizmet veren bol miktarda görevli mevcuttur. Mühim olan, incelemelerinin antika araştırma ruhuyla yürütülmemesi, İdari Memurları açısından acil pratik önem taşıyan sorunlara, yani yaşayan ve değişen bir organizma olarak yerli toplumundan kaynaklanan sorunlara yönelmesi gerektiğidir. Kastedilen şey, Profesör Malinowski gibi adamların başını çektiği ekolün takipçileri olmaları gerektiğidir.[29]

Vali Cameron, tartışmaların doruğunda, Soruşturma Komisyonu'nun tavsiyelerinin görüşüldüğü sırada, Nijerya'ya tayin edildi. Lord Passfield'ın Mesaj'ında ortaya koyduğu meseleyi ele alan Cameron şöyle yazar:

> Yerli kurumların izini sürme işi, geçmişte, gerek Nijerya'da gerekse Tanzanya'da özel bir antropoloji eğitimi olmayan idarî görevliler yoluyla çok başarılı bir şekilde yapılmıştır. Antropologa bu vesileyle verilebilecek en iyi görev, bana göre, sahada bu çeşit incelemelerden sorumlu görevlilerin kendisine sunduğu raporları çalışabileceği ve araştırılması gereken yollar konusunda onları yönlendirebileceği ve onlara yol gösterebileceği karargâhlara yerleştirmektir. Güney Eyaletleri'ne bağlı antropologlar, çoğunlukla bu şekilde kullanılır...[30]

---

[28] *A.g.e.*

[29] *A.g.e.* Tomlinson tarafından hazırlanan, 3.1.1931 tarihli, Belge T.

[30] Colonial Office, *Correspondence File no. 1056*, 1931; Vali Cameron'un Lord Passfield'e yazdığı 17.8.1931 tarihli mektup.

Bu tartışma, Sömürge Ofisi'nde gerçekleşen antropoloji hakkındaki tartışmaların en esaslısı gibi görünür. Bu tartışmadan ortaya çıkan şeye göre, Lugard-sonrası dönemde, yerli kurumların bilgisinin iyi yönetim için olduğu yönünde genel bir uzlaşma vardı. Anlaşmazlıklar, minimum bir antropoloji eğitimine sahip yerel siyasî memurların da çalışmayı tamıtamına yapabileceğini düşünenlerle profesyonel antropologların çalıştırılmasının doğru olduğunu düşünenler arasında yaşanan bir bölünmeden kaynaklanıyordu. Sonunda bütün personelin antropoloji eğitiminin arttırılması, Kuzey ve Güney'e antropoloji memurlarının atanmasıyla bir uzlaşmaya varıldı.

Sömürgeci Ofis'in kendi içindeki tartışmalarının yanı sıra, sömürge yönetimiyle ilgilenen çevrelerde de birçok tartışma oldu. 1934 yılında Bayan M. Perham, Royal Society of Arts'ın düzenlendiği bir konferansta, Afrika'daki Dolaylı Yönetim üzerine bir konuşma yaptı.[31] Konuşmadan sonraki tartışmada, antropologlarla ilgili mesele, gündeme geldi ve görmüş olduğumuz hususların benzerleri, yöneticiler kadar, akademisyenler tarafından da ortaya atıldı. Benzer şekilde, J. RAI'nın* ve *Man*'ın sayfalarında da mesele yüzyılın başından beri ele alınmaktaydı. Buna daha sonra döneceğiz, ancak şu an için *Man*'ın sayfalarında Lord Lugard'ın 'Anthropology and Administration'[32] başlıklı 'Dominyon Başkanları ve Krallık Konferansı Temsilcileri adına verilen Resepsiyon'da yaptığı Konuşma'yı (10 Ekim 1930) yayımlamayı uygun gördüğünü değinmekle yetineceğiz.

Lord Hailey'in, ilk 1938 yılında yayımlanan ve kolonilerin yönetimi ve ticaretle ilgilenen tüm herkese Afrika meseleleri

---

[31] *Journal of the Royal Society of Arts*, cilt LXXXII, 1934.

* J. RAI –Journal of Royal Anthropological Institute: Britanya Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün dergisi (ç.n.).

[32] *Man*, sayı: 30, 1930.

konusunda bir kılavuz olarak tasarlanan 'African Survey' adlı çalışması, tam bir bölümünü 'Afrika Toplumsal Yaşamı hakkında İncelemeler'[33] konusuna ayırır. Bu, bu tarz çalışmaların gerekliliği yüzünden Afrika'da antropologların yürüttüğü faaliyetler ve de antropoloji eğitiminin doğurduğu imkânlarla ilgili bir incelemedir. Lord Hailey, tam zamanlı ve detaylı incelemeleri yapabilecek en nitelikli kişiler oldukları için, profesyonel antropologların gerekli olduğunu savunmakta ve Hükümetlerin doğrudan destek vermemesinden üzüntü duyduğunu belirtmektedir:

> Bir antropoloji araştırmacısı olarak idarî memur, belli dezavantajlar altında çalışır. Afrikalılarla ilişkileri, hükümeti temsil edişinden etkilenmeye yatkındır. (...) Belirli konular üzerine araştırmalar yürütülmesi gerektiği... zaman... antropolojik yöntemler konusunda eğitim alan bir hükümet görevlisi, amaç için yeterli zaman verilmesi durumunda, muhtemelen başarılı bir araştırmacı olduğunu gösterecektir. Fakat profesyonel antropolog, yerli topluluğun daha tam bir resmini verebilir ve bu yüzden, yerli kurumların en az anlaşıldığı bölgelerde, hükümete, idarî politikanın temelini oluşturması gereken malumatı sağlarken, muhtemelen çok yardımcı olur. Genel olarak denebilir ki, hükümetler en büyük faydayı, muhtemelen kendi teknik veya idarî görevlileriyle işbirliği içindeki antropologların yürüttüğü araştırmalardan sağlayacaktır.[34]

Resmi kesimin düşüncesindeki bu belirsizlikler, Sömürge Dönemi boyunca devam etmiş gibidir. Diğer taraftan antropologlar, idareyle ilişkilerinde daha sabit bir çizgiye sahiptiler; bir sonraki bölümde gözden geçireceğimiz onların tutumudur.

Yönetimden Akademiye Antropologlar

Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün (the Royal Antropological Institute) kuruluşundan 2. Dünya Savaşı'na kadar, antropologlar

---

[33] Lord Hailey, *An African Survey*, Londra 1938, s. 40-67.
[34] *A.g.e.*, s. 47-48.

Sömürge Yönetimleri ile daha yakın bir ilişki geliştirmekle ilgilendi. *J. RAI* ve *Man*'de anılan kayıtlarda bunu göreceğiz. 1945'ten sonra, siyasî-idarî meselelerle yakından ilgilenmekten uzaklaşarak akademik mesafeye doğru kayan belirgin bir değişim meydana geldi.[35] Bu değişim, yönetimle bağlantılı makalelerin yokluğundan ve kitap eleştirileri ve diğer makalelerde hissedilen çok daha yüksek akademik tondan anlaşılabilir.

Şimdi *J. RAI* ve *Man*'de yansıtıldığı haliyle tutum değişimine daha yakından bakacağız. 1896 yılında, Britanyalı (Antropologlar - ç.n.) Derneği (the British Association) aşağıdaki önergeyi geçirdi:

> Büyük Britanya adına bir Etnoloji Bürosu kurulması gerektiğini Hükümete kabul ettirmek acil önem taşır. Böyle bir yapı, İmparatorluk sınırları içerisindeki ve üzerindeki yerli ırklar hakkında malumat toplayarak, bilim ve Hükümetin kendisi için ne kadar değerli olduğunu gösterecektir.[36]

Bu proje, malî destek yetersizliğinden dolayı suya düştü, fakat birkaç yıl sonra (1908'de) RAI ile işbirliği içinde yeniden ele alındı ve Başbakan Asquith'e kadar uzanan bir temsilciler heyeti oluşturuldu. Başbakana,[37] yöneticilerin antropoloji eğitimi almış olması gerektiğini; antropolojinin, yönetim ve yerlilerle ilgili tüm meselelerle doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulayan bir önerge sunuldu. Başbakanla yapılan görüşmelerde en çok vurgulanan konulardan biri, yerel âdetler konusundaki bilgi yetersizliğinden dolayı, uygunsuz davranarak veya yanlış ürünler satmaya çalışarak kendi konumlarını tehlikeye atan tüccarlar için antropolojinin son derece önemli olduğudur. Temsil heyeti bu hususta, çok masraflı olmasına rağmen antropoloji eğitimini, özellikle tüccar-

---

[35] Leclerc, savaştan sonra, antropologların yönetimle ilişkileri konusunda fazlasıyla açık sözlü olduğunu düşünür. Bu düşünceyi doğrulayan hiçbir veri bulamadım.
[36] Dernek'in Tutanakları, 1896, *J. RAI* sayı: 59, 1929, s. 38.
[37] *J. RAI* sayı: 38, 1908, s. 489–92.

lara veren Prusya Hükümeti örneğini aktardı.[38] Asıl nokta, Hükümete antropologları kullanmanın yararlarını göstermekti:

> Antropoloji çalışmasının yalnızca bilimsel bir ilgiye değil, fakat ulus açısından da büyük pratik yarara sahip olduğu uzun zamandan beri antropologlar tarafından hissedilmektedir... Sırf yerel alışkanlıklar ve âdetler konusundaki cahilliklerinden ötürü, gezginler, misyonerler ve diğerleri yerlileri, sempatilerini kazanacakları yerde, az tahrik etmemiştir. Bu yüzden de, yalnızca tuzluya patlayan seferlerin sonuçlarını etkisizleştirmekle kalmamışlar, ayrıca siyasî zorluklar ve karışıklara da neden olmuşlardır.[39]

Aslında, yüzyılın başlangıcından bu yana, RAI, her fırsatta hükümetle daha yakın bir ilişkinin gerekliliğini vurguluyordu. Dergisinin sayfaları sürekli olarak bu kaygıyı yansıtır. 1914 yılında Sir R. Temple,[40] Hindistan Devlet Memurları stajyerlerine 'Antropoloji Eğitiminin Yönetici İçin Değeri' başlıklı bir konferans verdi; konuşması genel olmasına ve antropolojik açıdan pek aydınlatıcı olmamasına rağmen, *Man*'de basıldı.[41] Temple, yönetime arka çıkan türde antropolojiyi geliştirme çalışmalarında aslında oldukça aktif rol oynadı. Öğretim bölümlerinin ve enstitülerinin gelişimini daima destekliyordu; "Üniversitelerdeki antropoloji eğitiminin örgütlenmesi için gereken pratik önlemleri tasarlamayı"[42] hedef alan bir komiteye başkanlık yaptı. O sıralar, bir 'İmparatorluk Uygulamalı Antropoloji Fakültesi' kurma yönünde bir hareket hâlihazırda mevcuttu. Bu oluşum, Lord Selborne'nin başkanlığını yaptığı, Hükümet temsilcileriyle Üniversite ve Müze çevrelerinin katıldığı bir konferansta formüle edildi. Aynı konferansta aşağıdaki teklif kabul edilecekti:

---

[38] *Man*, sayı: IX 1909, s. 857.
[39] *J. RAI* sayı: 38, 1908, s. 489–90.
[40] Temple, bir dönem boyunca çok aktifti; konuşma ve faaliyetlerinin bazıları J. RAI'da aktarılır, örneğin *Man*, sayı: 14, 1914; sayı: 21, 1921.
[41] *Man*, sayı: 14, 1914, makale no: 19.
[42] *Man*, sayı: 21, 1921, s. 151.

> Bu Konferans... şu görüştedir: İmparatorluğun en yüce çıkarları için, Büyük Britanya üniversitelerinde verilen Antropoloji eğitiminin örgütlenmesi öyle yayılmalı ve öyle tamamlanmalıdır ki, hayatının neredeyse tümünü Doğu'da veya İmparatorluğun Avrupalı-olmayan ırklarının yaşadığı bölümlerinde geçiren kimseler, Majeste Kral-İmparatora bağlı olan Doğu ve Avrupalı-olmayan ırkların alışkanlıkları, gelenekleri, toplumsal ve dinsel düşünceleri ve idealleri hakkında geçerli ve tam bir malumata kariyerlerinin başlangıcında sahip olsun ya da mesleğe başladıklarında bunu elde edebilecek yeterlilikte olsun.[43]

Bu proje, 1914 yılında savaş yüzünden terk edilse de, savaştan sonra, bu okulun kurulması için yapılması gerekenlerin taslağını ayrıntılarıyla 1921 yılında çıkaran Temple tarafından tekrar ele alınacaktır.

1920'ler ve 30'lar boyunca, RAI'da yapılan yıllık başkanlık konuşmaları, antropologlar cephesinde araştırma konularını sömürge yönetimlerinin taleplerine uyacak şekilde geliştirme konusunda duyulan kaygıyı yansıtır. Bu konuşmaların çoğu, tam olarak antropologlar ile yöneticiler arasındaki ilişkide yatan sorunlardan söz etmektedir. 1929 yılında, Profesör J. Myres, antropoloji ile yönetim ilişkisini, bir antropoloji enstitüsü kurma yolundaki muhtelif girişimleri ve Sömürge Ofisi personeline verilen antropoloji eğitiminin gelişimini ele aldığı, 'Devletin Hizmetindeki İnsan Bilimi'[44] üzerine bir konuşma yaptı. 1934 yılında Rahip E.W. Smith, 'Antropoloji ve Pratik İnsan'[45] üzerine; 1944 yılında Lord Hailey, RAI'nın yüzüncü yılının kutlandığı buluşmada 'Sömürgenin Gelişiminde Antropolojinin Rolü'[46] üzerine bir konuşma yaptı.

---

[43] *A.g.e.*, s. 152.
[44] *J. RAI*, sayı: LIX, 1929, s. 19-52.
[45] *J. RAI*, sayı: LXIV, 1934.
[46] *Man*, sayı: 44, 1944.

Eleştiriler de dâhil olmak üzere, 1945 yılına kadarki süre zarfında kaleme alınan bütün makaleler, kesin bir şekilde, antropolojik inceleme ile sömürgelerin yönetimi arasındaki dolaysız bağlantıyı vurgular. Akademik konu veya çalışmalarla ilgilenildiğinde bile sorulan soru, 'Bu türden bir çalışma idareye nasıl faydalı olabilir' sorusudur; kitapları idare bağlamında ele alan eleştiri yazıları kaleme alınır: örneğin Meek'in 'Bir Nijerya Kabilesinde Hukuk ve Otorite'sinin (1937)[47] Lucy Mair tarafından kaleme alınan eleştirisi, ilk olarak, Doğu'daki Dolaylı Yönetim'in tarihsel bir taslağını verir ve daha sonra, yönetimin köy geleneksel sistemini şeflerin atanmasında nasıl kullanabileceği açısından kitabın önemini ele alır. Meek'in, S. Leith-Ross'un 'Afrikalı Kadınlar'ını tekrar gözden geçirdiği 1939 tarihli[48] makalesi, ilk önce, savaş açısından, Doğu Nijerya bağlamında kadınları araştırmanın önemini masaya yatırır ve daha sonra, kitaptaki batılılaşma, eğitim ve din sorunları ile ilgili parçaları dikkate sunmak üzere seçip ayırır. Kitap, tamamen pratik bir biçimde, yönetimin bakış açısına göre değerlendirilir ve özünde yararlı olduğuna kanaat getirilir. Kitabın, doğrusu yokluğu hissedilen, biçimsel akademik niteliklerinden hiç söz edilmez. Aynı şekilde, 1943 yılında Margaret Read'in, Margaret Green'in 'Bir Ibo Köyünde Toprak Tasarrufu'[49] hakkında kaleme aldığı eleştiri yazısı, kitabı toplumsal ve ekonomik değişim sorunlarının çözümüne katkısı açısından değerlendirir.

Öte yandan, savaştan sonra, tartışmanın rengi tamamen değişecektir. Makaleler, antropolojiyle akademik bir konu olarak ilgilenir, kuram geliştirme konusunda büyük bir ilgi vardır ve eleştiriler, akademik meziyetler açısından kaleme alınmaktadır.

---

[47] *Man*, sayı: 37, 1937, makale no. 226.
[48] *Man*, sayı: 39, 1939, makale no. 100.
[49] *Man*, sayı: 43, makale no. 29.

Mesela P. Bohannan'ın, M. Green'in 'Ibo Köyü Meseleleri'[50] hakkında kaleme aldığı eleştiri yazısı, kitabın önemini akademik bir inceleme olarak, antropolojik analizinin niteliğine göre vurgular. Hâlbuki bu çalışma, aslında aynı S. Leith-Ross'unki gibi bir niyetle, yani yönetime bir destek olarak kaleme alınmıştı. Kadınlar hakkında bir incelemeydi, çünkü yönetimin Kadınlar Savaşı'ndan sonra Doğu'daki kadınlar hakkında endişeleri vardı.

RAI'daki bir toplantıda Evans-Pritchard ve Firth tarafından sunulan 1949 tarihli 'Antropoloji ve Sömürge Meseleleri'[51] adlı uzun bir makale, bu katkıların bir özetini vermektedir. Makale, Sömürge Toplum Bilim Araştırma Konseyi (CSSRC) ve bunun antropologlara ne kadar faydalı olduğu konusunda bilgi verir. Aşağıdakine benzer ifadelere rağmen:

> Antropoloji, sömürge meselelerine verdiği yeni tepkiler sayesinde, bazı bakımlardan çok yararlı oluyor.[52]

Makaleye hâkim olan genel ton, şu ifadeyle daha fazla açığa çıkar:

> ... bazı akademik çevrelerde, sömürgeci kuyruğun antropoloji köpeğini sallamasından duyulan bir korku –temel bilimsel meselelerin, daha acil pratik öneme sahip meseleler adına göz ardı edilmesinden duyulan korku– var.[53]

Antropolojinin sömürge yönetimine yardım etmesi, artık o kadar da ilgi konusu değildir. Onun yerine, vurgu, kuramı geliştirmeye ve tam ölçekli bir akademik konu olmaya kaymıştır. CSSRC'nin önemi hakkındaki diğer bir görüş, Lucy Mair tarafından 1950 yılında dile getirilir. 1940 yılında kurulan, dönemin Sömürge Kalkınması ve Refah Fonu (Colonial Development and Welfare Fund) hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

---

[50] *Man*, sayı: 49, 1949, makale no. 85.
[51] *Man*, sayı: 49, makale no. 179.
[52] *A.g.e.*, s. 138.
[53] *A.g.e.*, s.138.

> Bu fonun mümkün kıldığı araştırmaların bazıları, çalışanların şahsi çıkarlarına göre belirlenmiştir, fakat diğerleri, sonuçlardan yararlanabileceklerine inanan hükümetlerin isteği üzerine yürütülmüştür.[54]

Bu tarihten sonra, sömürge yönetimiyle ilgili meseleler, RAI'nın yayınlarında hemen hiç tartışılmaz ve kuram üzerine gittikçe daha fazla sayıda makale yayımlanır; somut sorunlara bulaşmanın kirli geçmişini unutma isteği vardır. Bu, o kadar başarılı bir şekilde yapılmıştır ki, bugün insanlar antropolojinin somut herhangi bir siyasî faaliyetten tamamen kopuk olduğunu varsayma eğilimindedir.

Şüphesiz, hem antropolojinin vurgusundaki bu değişim hem de konunun mevcut kuramsal ve diğer türden sorunları, sömürge dünyasında 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden beri meydana gelen tarihsel değişimlerle bağlantılıdır.

Antropolojik Çalışma

Şimdi, Doğu Nijerya'da, özellikle bu gibi çalışmalara girişilmesi gerektiğini belirten Lord Passfield'ın tavsiye mektubu sonucunda, hangi antropolojik çalışmaların yaptırıldığına bakalım. 1930'dan önce, Doğu Nijerya'ya yönelik sadece çok sınırlı bir antropolojik ilgi vardı; kendisi bir misyoner olan Basden, Ibo topraklarında 40 yıl geçirdikten sonra, '*Niger Ibos*' (1938) başlıklı bir kitap kaleme almıştı. İlk Hükümet antropologu, Northcote Thomas, yüzyılın ilk çeyreğinde Ibolar üzerine uzun bir rapor hazırlamıştı. Doğu'daki Dolaylı Yönetim'in iflası, yani 1929 yılındaki Kadınlar Savaşı ve Kolonilerden Sorumlu Dışişleri Bakanı tarafından desteklenen Soruşturma Komisyonu'nun sunduğu öneriler toptan antropolojik incelemelerin Doğu Nijerya'da atağa kalkmasını desteklemek üzere birleşti; bu çalışmaların bir kısmı profesyonel antropologlar tarafından yapılsa da, çoğu idareciler

---

[54] L. Mair, *Anthropology and Social Change*, Londra 1969, s. 41.

tarafından gerçekleştirilmişti. Asıl uzmanlığı antropoloji olmayan kişiler tarafından yapılan bu çalışmalar, tümüyle özgül sorunların işlevsel incelemeleridir. Ayrıca, ele alınan sorunların seçimine, sömürge yönetiminin o bölgede o dönemde karşılaştığı özgül zorluklar açısından da bakılabilir. Örneğin, 10 yılı aşkın bir süre içerisinde toprak mülkiyeti hakkında[55] yapılmış çok sayıda çalışma vardır. Her dört çalışmadan üçü, Sömürge Ofisi'nin emirlerine göre hareket eden ve antropolojiyle daha derinden ilgilenen idarî görevliler tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaların esas amacı, toprak tasarruf sistemlerinin, siyaseti belirlerken yararlı olacak net ve eksiksiz bir resmini vermektir.

Seyrek olarak vurgulanan diğer konu, kadınlarla ilgili olandır. İki kadın antropolog (M. Green ve S. Leith-Ross), bölgedeki kadınları çalışmak üzere 1930'ların başlarında Ibo topraklarına doğru yola çıktı. Bu girişimin nedeni, hem İbo kadınlarını hem de kadınların gözünden Ibo toplumunu analiz etmenin acil bir zorunluluk olarak görüldüğü Kadınlar Savaşı'nın ardından, idarenin kadınlara gösterdiği ilgiydi.

Northcote Thomas'ın dil dışındaki konulara ayırdığı, '*Law and Custom of the Ibo of the Asaba Districts, S. Nigeria*' ve '*Law and Custom of the Ibo of the Awka Neighbourhood, S. Nigeria*' başlıklı iki ciltlik çalışması vardır. Bunlar, Northcote Thomas'ın antropoloji üzerine kitaplarıdır ve her ikisinde de, din ve yaşamın tüm duraklarında gerçekleşen ritüeller üstüne uzun bölümler bulunmaktadır. Analitik olmaktan ziyade, betimseldirler. Fakat sözü edilen bölgedeki yaşamın temel evrelerini tanımlar ve din, evlilik, anlaşmazlıkların giderilmesi ve çeşitli diğer mese-

---

[55] Bkz. M. Green, *Land Tenure in an Ibo Village*, 1941; J.D. Field, Sale of Land in an Ibo Community, Nigeria, *Man*, sayı: 45; L.T. Chubb, *Ibo Land Tenure*, 1947, Lord Hailey başkanlığındaki bir komisyona hazırlanan bir Rapor; G.I. Jones, Ibo Land Tenure, *Africa*, 1949.

lelerde uygulanan kural ve düzenlemeler hakkında bir fikir verir. Önem arz eden bir husus da Northcote Thomas'ın çalıştığı bölgelerdeki bazı insanlardan 'şefler' ya da 'krallar' olarak söz etmesi ve de onların yetkili konumunda olduğunu belirtmesidir. Çalışmalarıyla hemen hemen aynı zamanlarda bölgeye getirilen Vasi Şef sisteminin başlatılmasında ifadelerinin dikkate alınıp alınmadığı sorusunu akla getirdiği için, bu nokta önemlidir.

Daha genel bir biçimde, çalışmaları yine de işlevselcilik-öncesi evrimci antropoloji geleneği içindedir. Vurgu yasalar, miras, toprak mülkiyeti, din, ritüeller ve bunun gibi şeyler üzerinedir, fakat işlevselcilerin tersine, akrabalığı toplumsal örgütlenmenin temeli saymaz. Akrabalık hakkındaki yorumları kısadır ve çalışmalarının diğer herhangi bir yönüne kesinlikle ona gösterdiğinden daha çok ilgi gösterir. Ayrıca, çalışmasını Batı'nın idarî kavramlarına göre ele alır ve idareyi ilgilendirecek meseleler hakkında materyal toplamaya büyük özen göstermiş olduğuna dair de veriler mevcuttur.

Kadınlar Savaşı'nı izleyen 1930'lardaki incelemeler arasından, göze çarpan yazarlar C.K. Meek, M. Green ve S. Leith-Ross'tur. Bu kitapları, yalnızca asıl dertleri üzerinde durarak, sırayla inceleyelim.

C.K. Meek, 1929 yılında antropolog olarak Güney'e atanan idarî bir memurdu. Kitabı 1937 yılında yayımlandı ve kitabın temel dertleri, kendini daha başlığından oldukça belli eder: 'Bir Nijerya Kabilesinde Hukuk ve Otorite'. Önsözü, Kadınlar Savaşı ve idareyi, kayıtsızlığı yüzünden, allak bullak etmesindeki rolünün bir betimlemesiyle başlar. Dolaylı Yönetim'in başarısızlığını, şeflerin yokluğuna bağlar. Hükümet antropologu olarak görevi şuydu:

> İnsanların kurumları ve arzularıyla daha uyumlu olacak Yerli Yönetimleri kurma maksadıyla, yerel yöneticiler tarafından yürütülen,

Güneydoğu Nijerya halklarının yerel toplumsal ve siyasal örgütlenmeleriyle ilgili araştırmalarda onlara yardımcı olmak.[56]

Meek, sağlık sebeplerinden dolayı Nijerya'yı 1932'de terk etmek zorunda kaldı ve daha sonra, topladığı materyalin 'Sömürge Hizmeti'ndeki İdari, Adli ve Eğitsel Memurlar kadar, antropoloji ve sosyoloji öğrencileri için de' değerli olabileceğini düşünerek bu kitabı kaleme aldı.[57]

İncelemesinde, "Ibo halkının kendini idare etmesini sağlayan genel prensipleri saptamaya"[58] çalışır.

Antropoloji anlayışı, daha çok bir idarecininkine benzer ve hükümetin antropolojik araştırmaya yönelik tavrının her zaman şöyle olduğunu söyler:

> (...) tarihe, ilişkilere, örgütlenmeye ve insanların düşüncelerine ışık tutarak ve böylece, Hükümetin yerel yönetim araçları olarak Yerli kurumlarını en etkili şekilde kullanmasını kolaylaştıracak verileri sağlayarak, idareye bir uşak gibi hizmet etmesi gerekti.[59]

Kitabı, bu çıkarları yansıtmaz. İlk bölümleri din üzerinedir ve bunun nedeni de şuydu:

> (...) din hukukun hizmetindedir... Ibolar arasında din ve hukuk birbiriyle o kadar sıkı bir şekilde iç içe geçmiştir ki en güçlü yasal yaptırımların çoğu, doğrudan tanrılardan kaynaklanır.[60]

Toplumsal ve siyasal yapıların, hukuk ve otorite ile 'sıkı bir şekilde iç içe geçtiğini ' saptar:

> Davranışı düzenleme tarzları çok karmaşık olduğu için ve asla Avrupalı bir gözlemciye anlaşılır gelmedikleri için, toplumsal yapıyı inceleme zorunluluğu, merkezi bir yönetim biçiminden yoksun olan halklar arasında nispeten daha fazladır.[61]

---

[56] C.K. Meek, *Law and Authority in a Nigerian Tribe*, 1937, s. xi.
[57] *A.g.e.*, s. xii.
[58] *A.g.e.*, s. xii.
[59] *A.g.e.*, s. xv.
[60] *A.g.e.*, s. 20.
[61] *A.g.e.*, s. 88.

Aslında, siyasal ve toplumsal yapıya ayrılan bölümlerde, anlatımı liderlik üzerine odaklanır; sistemin kendisini incelemekten çok, sistemin işlemesine kimin hâkim olduğunu bulmakla ilgilenir. Daha sonraki bölümleri, san dernekleri, yaş toplulukları gibi Ibolar arasında rastlanan gruplaşma türleri hakkındadır; bu bölümlerde de, esas olarak, bu gruplaşmaların Avrupa yönetimi altındaki gelişimiyle ilgilenir ve de san sistemiyle ilgili verdiği örnekte, ortaya çıkmakta olan yeni ayrıcalıklar yüzünden, bu sistemin çöküş halinde olduğunu bildirir. Hukuk konusunu ele aldığı bölümlerde ve de son bölümlerde, yalnızca prosedürleri tanımlar.

Sonuç bölümü, 'Pratik Sonuçlar' diye adlandırılmıştır ve bununla, hükümete verdiği somut tavsiyeleri kasteder. İlk olarak, Dolaylı Yönetimi yeniden tanımlar ve bunun Ibo gibi âdem-i merkeziyetçi toplumlara uygulanabilmesi gerektiğini, fakat hiçbir yönetici olmadığı için, bunun daha zor olduğunu söyler.

Bu kitap, hem antropolog için hem de idareci için çok faydalı olarak kabul edilebilir. Zira kitapta, antropologun gereksinim duyduğu tüm malumat, işlevselci bir çerçeve içinden sunularak verilir; bu vurgunun hedef aldığı idareci de daha sonra, idareyi yeniden düzenlerken geleneksel toplumsal sistemden nasıl faydalanabileceğini daha iyi görebilecektir.

İkinci kitap, S. Leith-Ross'un 'Afrikalı Kadınlar'ıdır (1939). Bu, Kadınlar Savaşı yüzünden, İbo kadınlarını gidip çalışmaları için kendisine ve M. Green'e Leverhulme bursu verildiğinde hazırlanan, özellikle kadınları konu alan bir incelemedir. İzole bir kırsal alandan Harcourt Limanı'na kadar, kadınların durumunu inceleyen S. Leith-Ross, daha genel ve daha az antropolojik bir hat izlemektedir. Çalışması, antropolojik bir analizden çok, bir gezi günlüğü ve gözlemlerinin bir derlemesidir. Bu anlamda, Kadınlar Savaşı hakkında kendisine aktarılan birtakım tepkileri bildirdiği kadarıyla, incelemesi epey bir ilginçtir. Ayrıca, seçtiği

dört bölgedeki temel bazı *rites de passage*'i (geçiş ritleri), başlık parası gibi kurumların düzenlenişinin incelenilen bölgeye bağlı olarak, örneğin nasıl daha 'ilkellik'ten, daha 'Batılılaşma'ya doğru dönüştüğünü anlatır. Kendi oluşturduğu Dört kadın tipini – tamamen batı-olmayan bölgedeki ilkel, –yönetimle minimum düzenli temasta bulunan köylerdeki eğitimli ve ilkel kadınlar– daha küçük kentlerdeki geçiş halindeki kadınlar ve de büyük kentlerdeki eğitimli kadınlar olarak tanımlar (bu sınıflandırma Redfield'ın folk-kent süreğenliğini andırmaktadır). Bunun yanı sıra, kentlerdeki Batılılaşma, kentleşme, siyahlarla beyazlar arasındaki ilişkiler, misyoner kurullarının rolü, eğitim, yeni zanaatlar ve benzeri birçok sorunu inceler. Genel olarak çalışması ilginç bir anlatıdır; yapılabilecek başlıca suçlama, akademik antropolojik anlamda analizin hepten yokluğudur. Nijerya'nın o dönemdeki sorunlarını ele alış tarzı, çok büyük ihtimalle yazarın Nijerya'daki bir görevlinin karısı ve diğer bir görevlinin kız kardeşi olarak geçmişini ve bakış açısını yansıtan, 'aydınlanmış bir idareci'nin, paternalist ve aşırı derecede etnik-merkezci tutumunu çok açık bir biçimde açığa vurması bakımından yararlıdır.

Diğer taraftan, Margaret Green'in kitabı, çok tipik bir antropolojik monografidir. Alan çalışmasını 1930'larda S. Leith-Ross'la aynı zamanda yapmış, fakat kitabı ancak 1947 yılında yayımlanmıştır. Çalışması özel olarak kadınlar hakkında olmasa da, kadınların rolü ve de kadın örgütlenmeleri üstünde epey durur. Kitabın esas özelliği, küçük bir köyün antropolojik bir analizini vermesidir. Köydeki kurumların çoğunu tanımlayıp onları bir yapıya uydurur, küçük köyünü köy grubu içine yerleştirir. Materyallerini çoğunlukla yerel akrabalık grupları bakımından (Meek'in tersine) tahlil eder. Köy içindeki bölünmelere akrabalık açısından bakar ve daha sonra, toplumsal yapıyı dış evlilik açısından dikkatle ele alır. Dış evlilik, kadınların, hem evlendikten sonra yerleştikleri köylerle, hem de doğdukları köylerle ileti-

şim halinde olan kadın örgütlenmelerini meydana getirecek kadar geniş bir alan üzerinde nasıl o kadar iyi örgütlendiklerini açıklamaya yardımcı olur.

Ayrıca, kitabının her satırında, ne kadar otoriteye sahip olduklarını ve bu otoritenin nasıl belirlenip dağıtıldığını anlamak için, yazarın özel bir otoriteye sahip insanların arayışında olduğu hissedilir. Olayları ele alış tarzı bakımından işlevselcidir ve "her toplumda, kurumların ihtiyaçlara cevap olarak ortaya çıktığına"[62] inanır. Bu yüzden, bölgede dolaylı yönetimin kurmak için:

> yalnızca yerli kurumlarını keşfetmek değil, fakat onları geliştiren toplumda oynadıkları yeri de anlamak gerekir.[63]

Hukuk üzerinde ve ayrıntılı vaka örnekleriyle, anlaşmazlıkların çözüme bağlanması üzerinde hatırı sayılır vurgu vardır. Anlaşmazlıkların çözüme bağlanmasının neden geleneksel sistem içinde tutulup da, Yerli Mahkemelerine götürülmediğini araştırır:

> Mahkeme oradadır, ama Umueke halkı onu aslında kullanmaz. Köyde geçirdiğim tüm süre boyunca, oraya götürülmüş sadece bir davadan haberim oldu.[64]

Bu, Ibolar üzerine yapılmış mükemmel bir etnografik çalışmadır ve yapısal-işlevselciler tarafından son derece önemsenir. Bu çalışma, kadınların durumuna ışık tutar ve gayet güncel meselelere vurgusuyla (otorite yapısının türü ve de kadınların göze çarpan bağımsızlıkları ve kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeleri) anlaşılması güç konuları genelde basitçe ele alması, onu yöneticilerin anlayacağı türden bir kitap haline getirir.

1940 ve 50'lerde, İbolar hakkında başka birçok antropolojik çalışma yayımlandı. Bunlar, ya yöneticilerin veya antropologların yaşadığı özgül sorunları ele alan incelemelerdi ya da D.

---

[62] M. Green, *Ibo Village Affairs*, s. 77 not 1.
[63] *A.g.e.*, s. 77.
[64] *A.g.e.*, s. 104.

Forde ve G.I. Jones'unkiler gibi genel etnografilerdi. Jones, aynı zamanda Doğu Nijerya'daki şeflerin seçimi ve işlevleri hakkında da incelemeler kaleme aldı.

Sömürgecilik ve Antropolojik Kuramın Gelişimi

Sömürge yönetiminin antropolojiyi Güneydoğu Nijerya'ya getirme ve daha sonra kullanma tarzından da bellidir; ki antropoloji ve idare arasında yakın bir ilişki vardır. Ayrıca antropologlara duyulan gereksinimin, bir yönetim şekli olarak Dolaylı Yönetimin getirilmesinden kaynaklandığı açık gibidir.

Dolaylı Yönetimin doğasıyla ilgili kuramın, Lugard'ın savunduğu noktadan, sömürge hükümetinin uygun gördüğü sınırlar içerisinde, yani sömürge hükümetinin çıkarlarıyla herhangi bir şekilde çatışmaya girmediği sürece, insanların kendi kendilerine yönetimi olarak tanımlandığı noktaya nasıl evirildiğini gördük. Şimdi, pratiğinden ziyade teorisinin antropolojiye duyulan ilgiyi nasıl gerekli kıldığını görmek için, Dolaylı Yönetimin bazı karakteristik özelliklerine bakalım.

Dolaylı Yönetimi destekleyenler paternalist, Avrupamerkezci 'insancıl emperyalistler' olarak tanımlanabilir. Dolaylı Yönetimin yerlileri, geleneksel, sömürge-öncesi kurumlarını muhafaza ederek, koruyan bir hükümet şekli olduğu varsayıldığı için, bu düşünceler onu haklı çıkarmak üzere birleşti. Bu kurumlar (örneğin Hıristiyanlığın ahlâkî değerlerine göre) 'iyi' oldukları ve sömürgecilerin ekonomik çıkarlarını da besledikleri müddetçe, desteklenip özendirildi. Dolaylı Yönetim, 'yerlilere' nasıl idare edileceğini öğretmek, 'uygun' idare yollarının neye benzediğini göstermek için bir fırsat olduğundan iyiydi; ayrıca barbarca uygulamaları (bunlar Avrupalıların uygun görmediği uygulamalar olarak tanımlanırdı) önleyerek, daha yüksek uygarlık standartlarının yakalanmasında da yardımcı olacaklardı. An-

cak Dolaylı Yönetim ile ilgili esas husus, sömürgecilerin 'yerlilerin' geleneksel siyasal sistemlerini iyi bilmesi gerektiğidir. Bu gibi bir bilgi, yine en iyi antropolojik yöntemler yoluyla elde edilir. İstenilen bilgi, çoğunlukla siyasal örgütlenme, ideoloji ve din üzerinedir; ki tümü de, geleneksel sistemi kullanma girişiminde gereklidir. İncelenen yönetim şeklinin yerel yönetim olması gerçeği (çünkü daha yüksek kademelerde, Britanyalılar sistemi bizzat kendileri yönetirdi), küçük grupların, köylerin ya da klanların toplumsal örgütlenmesine duyulan ilgiyi açıklar... istenilen incelemeler ampiriktir, işlerin nasıl yürüdüğünün ve sorunların nasıl çözüldüğünün betimlemeleridir.

Yerli sistemleri hakkında Dolaylı Yönetimin sözcüleri tarafından ortaya atılan soru türleri, çok küçük ölçekli toplumsal örgütlenme, doğa-üstü güçlere duyulan inançlar ve otorite sorunlarıyla ilişkilidir. Ancak bu yazarlara göre bu gibi sorunlar, konunun özüne inilmeden güvenilirlikle yanıtlanamaz. Geleneksel kurumların işleyiş tarzı üzerindeki bu vurgu işlevselciliğe çok yakındır. Yönetimle meşgul olan insanların Malinowski'ye gösterdiği büyük ilgi, kendine özgü işlevselciliği ve metodolojisinden, yani yoğunlaştırılmış uzun dönemli ve ayrıntılı alan çalışması anlayışından kaynaklanır.

Sosyal antropolojideki işlevselci kuram, Dolaylı Yönetimin ideologları tarafından sorulan sorulara en tatmin edici cevapları veren, sömürge toplulukları analizidir. Iboların toplumsal yapısı hakkındaki incelemeler, idareye anlamak zorunda olduğu kurumlar hakkında değerli malumatlar sağlayarak yardımcı olmuştur; hangi şefler oradaydı ve ne kadar ne türden güçlere sahiptiler? Kadınların örgütlenmeleri ne kadar kurumsallaşmıştı ve birbirlerine ne kadar kenetlenmiştiler?

Nijerya örneğinde, Dolaylı Yönetimin Kuzey ve Güneydoğu'da neden olduğu sorunların, Biafra Bölgesi'nin ayrılması yü-

zünden 1960'larda patlak veren krizde payı olması mümkündür. Biafra, Britanyalıların gelişinden sonra gelişimi kösteklenen bir ulusun kendi geleceğini belirleme talebinin bir devamı olarak görülebilirdi. Britanya, her zaman diğer bölgelerden farklı olduğu halde, Doğu'yu Nijerya'nın geri kalanıyla birleştirmeye çalıştı ve bu bütünleşmeci politika, Nijerya'nın 'bağımsızlığı' üzerine idareyi ele geçiren yeni-sömürgeci yönetim altında da devam etti. Daha ileri araştırma, ifade edilen bu son görüşün sade spekülasyon düzeyinde kalmaması için gereklidir.

Britanya sosyal antropolojisinin ve özellikle sömürge dönemi boyunca onunla özdeşleşen, işlevselci kuramların gelişimi, Britanya emperyalizmine ve ona özgü sömürge yönetim tarzına (Dolaylı Yönetim) verilen karşılıklar gibidir. Bunu göstermek için, Britanya sosyal antropolojisini, Dolaylı Yönetim bağlamında Fransız sömürgelerindeki doğrudan yönetim sistemiyle karşılaştırmak gerekecektir ve gerçek şuydu ki, Fransa'daki sosyal bilimler, Fransa'nın sömürgecilik tarihi ve ideolojisi açısından ele alınması gereken (yapısalcılık da dâhil olmak üzere), çok farklı türden bir antropoloji geliştirmişti. İşlevselcilik, aynı zamanda alt-yapıları ve doğrulayıp destekleme kaygısını duydukları belirli sömürge oluşumları bakımından, Amerikan kültürel antropolojisi ve Hollanda antropolojisiyle de karşılaştırılmalıdır.

Son zamanlarda bunu yapmaya çalışan bazı girişimler olsa da, maalesef, Marksist bir bakış açısına sahip değildir. Gerard Leclerc, *Anthropologie et Colonialisme* (1972) adlı çalışmasında sosyal antropolojiyi köklerinden itibaren gözden geçirip sömürge tarihiyle ilişkilendirir ve işlevselciliğin, Dolaylı Yönetim bu türden bilgiye ihtiyaç duydu diye ortaya çıktığını ve bu yüzden, benzer bir gelişimin Fransa'da yaşanmadığını belirtir. Zira antropologların yardımına ihtiyaç duymayan Fransız yönetimi karşısında, antropologlar, bağımsızlıklarını korumuştu: bu nedenle, ellerinde bağımsız bir kuram geliştirme fırsatı vardı. Leclerc,

Amerikan kültürel antropolojisini de inceler ve onun, kültürel bağımsızlığa verdiği destek ve batı değerlerinin sömürgeleştirilen toplumlara dayatılmasına karşı olması yüzünden, işlevselcilikten ayrıldığını belirtir.

Burada belirttiğim çoğu düşünceyi öne sürmüş olmasına rağmen, Leclerc'in kitabı hayal kırıklığı yaratır. Etnikmerkezcilikle ilgili meseleler hakkında, 18. yüzyıla kadar giden ilginç bir analiz yapar; ayrıca çalışmasını anti-emperyalist hareket içindeki mevcut akımlarla birleştirmeye de çalışır. Ancak ne yazık ki, Britanya/Fransa antropolojisinin gelişimleriyle Britanya/Fransa sömürgeciliği arasındaki karşılaştırmaları, bu olguların tarihsel ve diyalektik bir analizinden çok, arka arkaya sıralanan bir dizi ifadedir. Bu nedenle anlatmak istediği şeyi kanıtlayamaz. Yönelimlerine rağmen, referans çerçevesi ve metodolojisinin olduğu gibi burjuva kaldığını fark etmek ayrıca üzücüdür; anti-sömürgeci hareketleri tartışırken, daha radikal olanlarından söz etmediği gibi, mevcut politikalarını da tartışmaz. Benzer biçimde, analizi başından sonuna kadar kültür düzeyinde kalır; ki o bile, alt-yapıya ya da modern dünyadaki emperyalizm gerçeğine atıfta bulunmadan ele alınır. Her şeye rağmen, çalışması konuyu genişletmeye ve onu daha kapsamlı bir çerçeveye oturtmaya çalıştığı için okunmaya değerdir.

Sosyal antropolojideki mevcut kriz, hipotezimi daha da desteklemektedir. Kriz, sömürgeler 'bağımsızlıklarını kazandığı' ve sömürge yönetimine, yani Dolaylı Yönetime ve onların yol açtığı antropolojiye daha fazla ihtiyaç kalmadığı sırada kötüleşmiştir. Yapısal işlevselciliğin artık işi bitmiştir ve yeni-sömürgecilik farklı malumat ve yaklaşımlar gerektiren bir emperyalizm biçimidir. Geleneksel antropologların çalışmasının buna uygun olup olmadığı çok açık değildir. Birleşik Devletler, Britanya ve Fransa'yı başlıca emperyalist ulus olarak yerinden etmiştir. Kendi kültürel görecelikleri (daha önceden başı çeken

antropolojik kuramları), 'yerlileri uygarlaştırma' kılıfı altında yüksek düzeyde bir müdahaleciliğe sağlam bir zemin hazırlayan bir kurama, evrimciliğe evirilmiştir.

Öte yandan Avrupa'da, antropoloji derin bir krize girmiştir ve hâlâ kendine uygun yeni bir rol bulabilmiş değildir. Britanya'da yapısal işlevselciliği takip eden kuramlar çoktur ve hepsi de bir sonuca varamadan kalır. Hiçbiri o kadar kapsamlı olmadığı gibi, antropoloji alanına hâkim olmaya yetecek güce de sahip değildir. Fransa'da antropoloji, bazı dalları daha sosyolojik bir yapıya bürünürken, diğerlerinin felsefeye doğru kaydığı bir ayrışma içindedir.

Bu arada, antropologlara kalan tek yol, bir yandan yerlilerin refahı için liberal bir girişimde bulunurken bir yandan da emperyalizmin mevcut biçimi adına çalışmak ve onu desteklemektir. Buna karşı koymak için kapitalizm-öncesi toplumların, Fransız Marksist antropologların gösterdiği yoldan ilerleyen, Marksist bir analizine ihtiyaç vardır. Bu analiz, bu toplumların sömürge dönemi boyunca yaşamış olduğu değişimleri ve de şu anki geçiş aşamalarının doğasını incelemek için gereklidir. Bunu, gelişimin doğasıyla ilgili çatışan kuramlar (örneğin belki de en önemlisi, kapitalist evre bir devlet yoluyla mı yoksa onsuz mu aşılmalıdır?) üzerine Marksistler arasında dönen tartışmanın dikkatli bir incelemesi takip etmelidir. Pratik düzeyde, bu çabalar, her yerdeki anti-emperyalist ve anti-kapitalist devrimci mücadelelerle belli bir hizada birleştirilmelidir.

Kaynakça

A.E. Afigbo, Herbert Richmond Palmer and Indirect Rule in Eastern Nigeria, 1915-1928, *Journal of the Historical Society of Nigeria* içinde, sayı: 3, no. 2, Aralık 1965.

N. Akpan, *Epitaph to Indirect Rule*, 1956.

J.C. Anene, Southern Nigeria in Transition, 1966.

W. Bascom ve M. Herskovits, *Continuity and Change in African Cultures*, 1959.

G.T. Basden, *Among the Ibos of Nigeria*, 1921; ayrıca Niger *Ibos*, 1938.

G. Gordon Brown ve Bruce Hutt, *Anthropology in Action*, 1935.

R.L. Buell, *The Native Problem in Africa*, 1928.

A.C. Burns, *History of Nigeria*, 1929.

D. Cameron, *Principles of Native Administration and their application*, 1935; ayrıca *Native Administration in Nigeria and Tanganyika*, 1937.

L.T. Chubb, *Ibo Land Tenure*, 2. Baskı, 1961.

A. Cohen (Sir), *British Policy in Changing Africa*, 1959.

J.S. Coleman, *Nigeria, Background to Nationalism*, 1958.

Colonial Office, *Correspondence files for years 1925-1940; Administrative Reports for years 1929-1940*; *Sessional Papers and Minutes of the Legislative and Executive Councils 1929-1940.*

W.Crocker, Nigeria, a critique of British Colonial Administration, 1936.

M.Crowder, *The story of Nigeria*, 1962; ayrıca *West Africa under Colonial Rule*, 1968.

K.O. Dike, *Trade and Politics in the Niger Delta*, 1830-1885, 1956; ayrıca *100 Years of British Rule in Nigeria, 1851-1951*, 1956.

K. Ezera, *Constitutional Developments in Nigeria*, 1964.

D. Forde ve G.I. Jones, *The Ibo and Ibibio speaking peoples of South-Eastern Nigeria*, 1950.

W.N.M. Geary, *Nigeria Under British Rule*, 1927.

W.G.A.O. Gore (Lord Harlech), *African Politics in the High Commission Territories*, 1944; ayrıca *British Policy and Administration in Tropical Africa*, 1941.

M.M. Green, *Land Tenure in an Ibo Village*; ayrıca *Ibo Village Affairs*, sırayla 1941 ve 1947.

A.H.M. Kirk-Greene (der.), *The Principles of Native Administration in Nigeria*, 1965.

Lord Hailey: An African Survey, 1938; ayrıca Native Administration in the British African Territories, Bölüm III: West Africa, H.M.S.O., 1951.

P. Haris, *Local Government in Southern Nigeria*, 1957.

G.I. Jones, *Ibo Land Tenure in Africa*, 1949; ayrıca *Dual Organisation in Ibo social structure*, *Africa* içinde, 1949; ayrıca Report on the Position and Status and Influence of chiefs and Natural rulers in the Eastern Region of Nigeria, *Enugu*, 1956; ayrıca *Trading States of the Oil Rivers*, 1963.

A.L. Kroeber (der.), *Anthropology today*, 1953.

G. Lerlerc, *Anthropogie et Colonialisme*, Paris, 1972.

F. Lugard, *The Dual Mandate in British Tropical Africa*, 1922.

L.P. Mair, *Studies in Applied Anthropology*, 1957.

B. Malinowski, *Practical Anthropology*, *Africa* içinde, 1929.

C.M.K. Meek, *Law and Authority in a Nigerian Tribe*, 1937; ayrıca *Changing Cultures of West Africa*, 1948; ayrıca *Land, Law and Customs in the Colonies*, 1946; ayrıca Kuzey Nijerya hakkındaki çalışması.

W. R. Miller, *Have we Failed in Nigeria?*, 1947; ayrıca *Success in Nigeria?*, 1948.

I.F. Nicolson, *The Administration of Nigeria, 1900–1940*, 1969.

S. Ottenberg, *Improvement Associations among the Afikpo Ibo, Africa* içinde, 1955; ayrıca Comments on Local Government in Afikpo division, *Journal of African Administration* içinde, 1956.

M. Perham, Some Problems of Indirect Rule in Africa, *Journal of the Royal Society of Arts* içinde, 1934; ayrıca *Native Administration in Nigeria*, 1937.

S. Leith-Ross, *African Women*; ayrıca Beyond the Niger, 1951.

Royal Anthropological Institute, *Journal of Royal Anthropological Institute for years 1900-1950* ve *Man 1900-1950*.

P.A. Talbot, Some Foreign influences in Nigeria, *Journal of the African Society* içinde, 1924; *The Peoples of Southern Nigeria*, 4 cilt, 1926; ayrıca *Tribes of the Niger Delta*, 1932.

W. Northcote-Thomas, *Report on the Ibo-speaking Peoples of Nigeria*, 6 cilt, 1913.

E. R. Wolf ve J.G. Jorgensen, Anthropology on the Wartpath in Thailand, *The New York Review of Books* içinde, 19 Kasım 1970.

PAX BRİTTANİCA VE SUDAN: S.F. NADEL

James C. Faris

1972 yılında, bilimin toplumla olan rastlantısal ve de mantıksal ilişkilerini yeniden belirtmek gerekli olmamalıdır –gerek içerik gerekse biçim bakımından bilimimiz topluma hizmet etmiştir.[1] Bu genel olarak her zaman böyle olmuş, böyle olacak ve her zaman da böyle olmalıdır. Burada yapmaya çalıştığımız şey, antropoloji ve emperyalizm arasındaki ilişkinin ne olduğunu açıkça görmek için, bilim ve toplum arasındaki bu işlevsel ilişkinin tam doğasını tekrar incelemeye devam etmek ve şu andaki görünümüne nasıl kavuştuğunu anlamaktır.[2] Görevim, bunu S.F. Nadel'in –belki de sosyal antropolojinin bir önceki kuşa-

---

[1] Krş. J. Stauder, "The Functions of Functionalism", *Marx II: Anthropology and Imperialism* Sempozyumu'nda sunulan Bildiri, Amerikan Antropoloji Derneği Yıllık Toplantısı, New York, Kasım 1971; B. Magubane, "A Critical Look at the Indices Used in the Study of Social Change in Modern Africa", *Current Anthropology*, 12, 1971; J. Moore, "Perspectives for a Partisan Anthropology", *Liberation*, 16, 1971; P. Newcomer, "Social Process: Critical Notes for a Method of Study", Yayımlanmamış doktara tezi, 1972, University of Connecticut.

[2] Artık bazı tarihlerin başlangıcına (krş. M. Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, New York, 1968; J. Moore, *op. cit.*) ve bazı açık epistemolojik ifadelere (krş. D. Goddard, "Limits of British Anthropology", *New Left Review*, 58, 1969; J. Banaji, "The Crisis of British Anthropology", *New Left Review*, 64, 1970; G. Berthoud, "Social Anthropology and Marxian Thought", Amerikan Antropoloji Derneği'nin Yıllık Toplantısı'nda sunulan *Bildiri*, San Diego, California, Kasım 1970; P. Newcomer, *op. cit.*) sahibiz.

ğından verilebilecek en açık örneklerinden biri– teori ve uygulamasında ayrıntılarıyla kaleme almaktan oluşuyor.

Fakat bu tür bir girişim hakkında giriş niteliğinde birkaç söz söylememe izin verin. Bu türden analizlerde iki büyük tuzak var gibidir. Bir tanesi, antropoloji ilminin genelde bilimsel olarak yeterli olduğu, fakat gerçekten istemeden (cömert olmak gerekirse) yanlış çıkarlara hizmet etmiş olduğu tezinde görülebilir.[3] Bu görüşün tümüyle yanlış olduğu kanısındayım.

Eğer geçmişimizi anlayacaksak, bugünümüzü aşmak ve de geleceğimizi planlamak istiyorsak, bilimimiz kadar politikalarımız da değişmelidir. Şimdiye kadar, bazı antropologların politik olarak liberal, hatta sol eğilimli olmuş olması tümüyle önemsizdir. Hatta çeşitli şekillerde ezilmiş yerli halklara yardım etme girişiminde bulunmuş bile olabilirler –fakat böyle bir zulmün ortaya çıkışının bir analizi olmadan, çabaları çok az sonuç verebilirdi. Aslında bu antropologlar, muhtemelen ezilmiş halkları sömürge rejimine açıkça saldırmaktan alıkoyan bir rol oynadı. Antropologların büyük çoğunluğuna sinsi güdüler atfetmek, elbette yanlıştır; fakat işlevselciliğin, taraftarlarının bilinçli niyetlerinden tamamen başka işlevleri vardır.[4] Eğer bilimimiz politikamızla birlikte değişmezse, emperyalizmin çeşitli tezahürlerine karşı yürütülen mücadelelerde entelektüel açıdan çok az yardımcı olabiliriz. Yalnızca bilimimizin içerik ve uygulaması değil, fakat teori ve metodolojimizin de değişmesi gerekir.[5]

---

[3] Krş. K. Gough, "New Proposals for Anthropologists", Current Anthropology, 9, 1968; G. Berreman, "Is Anthropology Alive? Responsibility in Social Anthropology", *A.g.e.* Öyle varsayıyorum ki, günümüzde ***hiç kimse*** hâlâ sosyal antropolojinin gerçekten geçersiz olduğunu savunmayacaktır (bkz. G. Berreman, "Anemic and Emetic Analyses in Social Anthropology", *American Anthropologist*, 68, 1966).

[4] Krş. J. Stauder, *op. cit.*

[5] Tabii ki, anlayışları hizmet ettikleri politik yapıyla oldukça uyum gösteren bazı antropologlar vardı. Eski sömürge araştırma enstitülerinin dosyalarında en kaba ırkçılık örnekleri bulunabilir.

Diğer tuzak, bence, pratik siyasetin sağladığı fayda olmadan kuramsal bir rönesans ihtimalinde yatar –diyalektik materyalizm tek başına büyüleyici bir açıklayıcı temeldir. Ancak bu, gerçek hayata ve olaylara dayandırılan rasyonel bir felsefedir ve bu nedenle, onun bütünüyle işlemesini sağlayan toplumsal ilişkiler öncelikle kurulmadan, faydalı olması pek mümkün değildir. Bir şeyler *yapma* yerine, o şeyler hakkında *konuşmanın*, eninde sonunda, kuram üzerinde boğucu bir etkisi olacaktır. Bu iki uyarıyı göz önünde tutarak –antropoloji alanındaki çabaları yirmi yılı ancak bulan; fakat alan monografileri, teorik çalışma ve de metodolojik yorum konusunda büyük bir miras bırakan bir adam olan– Nadel'e dönmeme izin verin.

I) Görev (ya da neyin yararına olduğu)

Nadel, kuram ve uygulamanın birliğini iyice, belki de kendi kuşağının diğer birçok temsilcisinden çok daha açık bir şekilde kavradı. Kendisini, daima pratik, hatta uygulamalı bir antropolog olarak gördü ve de alan çalışmalarının tümü hükümetin açık talebi üzerine oldu. İlk kitabında Nadel şöyle demektedir:

> Talihin modern antropolojiyi, üzerlerine Dolaylı Yönetimde öngörüldüğü üzere sağlam ve uyumlu bir yerli Hükümetinin inşa edileceği yerli grupların toplumsal yapısı hakkında bilgi sağlama konusunda, sömürge hükümetlerine yardımcı olmaya yönelttiği söylenir. Kendi adıma diyebilirim ki, ben, antropolog ve yönetici arasındaki böyle bir işbirliği olasılığına kesinlikle inanıyorum.[6]

Antropolojik bilginin kullanılması gerektiğinde ısrar ettikten sonra, buna soğuk bakan antropologları eleştiriyordu:

> Bazı antropologlar bu uygulamalı meselelerin dışında kalırken, diğerleri antropolojiyi 'uygulamaya' geçirmeyi kendi hak ve görevleri sayıyor. Ben kendimi ikinci gruptan sayıyorum... 'saf', değerden arınmış antropoloji bir yanılsamadır.[7]

---

[6] S.F. Nadel, *A Black Byzantium*, Londra, 1942, s. vi.

[7] S.F. Nadel, *The Foundations of Social Anthropology*, Londra, 1951, s. 52-53. Aynı çalışmanın üçüncü sayfasına da bakınız.

S.F. Nadel, önemli çalışmalarının her birinde, kuram ve uygulamanın birliğini vurgular. Bu konuda, meslektaşlarının çoğundan çok daha netti: "Antropologun 'teşhis etmesi ve öngörmesi' gerektiğinden başka bir şeyi kastetmiyorum",[8] çünkü ideolojik misyonun yanı sıra, politikanın erdemlerinin de –ve ona bağlılığın– disiplini oluşturduğundan emindi:

> ...antropologların yorumlama, eleştirme ve de her türden politik planlama ve toplumsal kalkınmaya yapıcı bir şekilde katkıda bulunma hakkı ve görevi... 'Her türden' dedim; zira antropolojinin sömürge politikası sorunlarına uygulanması daha kapsamlı bir meselenin sadece özel bir kısmıdır.[9]

Nadel, işverenlerinin çoktan bildiği gibi (ne de olsa, onu işe almalarının sebebi buydu), büyük ihtimalle "antropologların gaflarının dahi, 'daha iyi' gaflar olacağını" anlamıştı.[10]

Nadel'in alan monografilerinin her ikisi de, açıkça, sömürge hükümetlerine uygulamada faydalı olmak için tasarlandı –*A Black Byzantium* (1942) Lugard tarafından ve *The Nuba* (1947), Sudan Genel Valisi Tümgeneral Sir Hubert Huddleston tarafından kaleme alınan birer girişle açılıyordu– her ikisi de yakın işbirliğinin önemini vurgulamaktaydı. Nadel, sadece işbirliği yanlısı bir antropolog değildi, özel işler yapmak için de işe alınmıştı. Rockfeller parası sayesinde, Uluslararası Afrika Enstitüsü, Nadel'i 1932 yılında Nijerya'ya gönderdi –Nadel'in buradaki mükemmel çalışmaları, onun Sudan Hükümeti'ne Nubalarla yaşadığı 'acil sorunlarda'[11] yardımcı olma konusunda önerilmesine yol açtı. Nadel, Sudan'a 1938 yılında ulaştı.

Nuba araştırmasından sonra, Nadel'in siyasî yaşamöyküsü 1941'de Eritre'deki Britanya Askeri Yönetimi'ne Yerli İşleri

---

[8] *A.g.e.*, s. 55.
[9] *A.g.e.*, s. 54.
[10] *A.g.e.*, s. 55.
[11] S.F. Nadel, *The Nuba*, Londra, 1947, s. xi.

Sekreteri olarak atanmasıyla devam eder –görünüşe göre kendisi bu görevi etkili bir şekilde yerine getirmiş olmalı ki, verdiği üstün hizmetler dolayısıyla, Ortadoğu Kuvvetleri Başkomutanı tarafından takdirle karşılanmıştı:

> Nuba Dağları'nda geçirdiği iki yıl boyunca sergilediği tüm ***ilkel zihniyet anlayışı*** ve ***idarî sorun değerlendirmesi sayesinde***, antropolojiyi çeşitli köken ve geleneğe sahip halkların idaresine uygulayarak...[12]

Bu gibi üstün referanslar sayesinde Nadel, daha sonra, sırasıyla Londra İktisat Fakültesi'nde Kıdemli Öğretim Görevliliği, Durham'da Okutmanlık ve de son olarak Canberra'da, Avustralya Ulusal Üniversitesi Antropoloji bölümünde yürüttüğü başkanlık görevinin yanı sıra, Pasifik Araştırmaları Fakültesi'nin Dekanı oldu. Nadel, bu görevine devam ederken 1956 yılında hayatını kaybetti.

Nadel'in mevcut alan araştırmasına daha yakından bakmak istiyorum –gerçekleştirildiği zamanki koşulları, nasıl yürütüldüğü ve çalışmasının somut olarak tam da nasıl uygulandığı. Ben şahsen, en çok onun Anglo-Mısırlı Sudan'da yaptığı Nuba araştırmalarıyla ilgili olduğumdan, esas olarak bunun üzerine odaklanacağım.[13]

Nadel'den, Nubalar arasında çalışması birkaç sebepten dolayı istenmişti. Bunlardan ilki, Nubaların doğrudan Hükümet'e yaşattıkları tedirginlikten kaynaklanır. Hükümet'in Dolaylı Yönetim'i uygulatabileceği hiçbir politik hiyerarşi yokken, 300.000 kişinin

---

[12] *A.g.e.*, s. xii, vurgu bana ait. Eritre'deyken, Nadel, diğer şeylerin yanı sıra, toprak tasarrufu hakkında araştırmalar yürüttü (S.F. Nadel, "Land Tenure on the Eritrean Plateau", *Africa*, 16, 1946). Bölgeye ilişkin idari arşivler ve askeri kayıtlarda yapılan bir araştırma, bu bilgiye tam da neden gerek duyulduğunu ortaya çıkarabilirdi.

[13] 'Nuba', Sudan'ın orta Kordofan Eyaleti'nin tepe ve dağlarında bulunan, görece küçük, özerk ve farklı tarım topluluklarının (üç yüz bin kişi kadar) tümüne verilen isimdir. Kültürel olarak benzer olsalar da bu topluluklar, köy veya köy topluluğu seviyesinin ötesinde hiçbir geleneksel siyasî yapıya sahip değildir.

nasıl etkili bir şekilde kontrol edileceği, son derece önemli bir sorundu. Askeri devriyeler, Nadel'in gelişinden sadece iki yıl öncesine kadar kullanılan bir işleyiş tarzıydı.[14] Huddleston, Hükümetle Nubalar arasındaki teması Nadel'in kitabına yazdığı önsözde rahat bir şekilde dile getirmektedir, "temas... sık sık, kâh bir tepeye karşı, kâh başka birine karşı yönlendirilen küçük bir askeri devriye ile sağlanmaktaydı"[15] ve cezalandırma devriyeleri az değildi –daha sonra, en azından bir olay, Nadel'in uygulamalı antropolojisinin sonucu olarak ortaya çıkacaktı.[16]

Belirli Nuba toplumları arasındaki (diğerleri arasında değil) alan çalışmasında, aslında Nadel'in izlediği ana çizgi, politik-askeri çıkarlardı. "Yönetimleri büyük sorunlar çıkaran kabileler, diğerlerinden önce ele alındı"[17]diye belirtir.

Nadel'in görevi oldukça açıktı ve de kitabı "esas olarak idarecilere ve diğerlerine pratik yarar sağlamak için tasarlandı".[18] Hükümet'e göre, Nubalar:

> ...hükümet'in otoritesinden, iktisadî güçlerden ve bilimin tesirinden kuvvetli bir şekilde etkileniyorlardı... Yaşamları, hâlâ çoğunlukla yönetimin tam olarak bilmediği, batıl inanç ve geleneklere göre düzenlenirdi... yönetimin yapıcı etkisi, yıkıcı olana göre daha mı ağır basıyordu? Hevesli resmi görevliler, özellikle teknik memurlar, yerli geleneklerini kullanmaktan ziyade, onları bastırmaya eğilimliydi.[19]

---

[14] *The Nuba*, s. 494.

[15] *A.g.e*, s. xi.

[16] *A.g.e*, s. 355 n. Bu, Nadel'in bir Yerli Mahkemesi'nin kurulmasında ve Hükümet-güdümlü Şeflikler'in yerleşmesinde aracı olduğu, tepelerde yaşayan Jebel Tullishi grubunda gerçekleşti. Bu mahkeme sıkıntılara yol açtı ve Hükümet, Tullushiler'i dağlardan indirmek ve düzlüğe yerleştirmek için, ancak iki yıl sonra bir askeri kuvvet gönderdi.

[17] *The Nuba*, s. 7.

[18] *A.g.e*, s. xi.

[19] Loc. cit.

İngiliz emperyalizminde, aslında yeni bir politika safhası başlamıştı ve de Sudan'da, Nadel, bunun yerel temsilcilerinden biriydi. Yerel geleneklerden yararlanması için Yönetim'e gerekli malumatı sağladı (bu, aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir). Yerli toplumlarını bastırma, çok tehlikeli ve ekonomik olmayan bir hale gelmişti –insanları sosyoloji yoluyla kontrol etme, onları askerler yoluyla kontrol etmeden daha kolaydı ve de geleneklerinden 'yararlanma', yalnızca Yönetim'in işini kolaylaştırmakla kalmadı, fakat Dolaylı Yönetim politikasına göre, *yerli halkın Nuba kalmasını sağlamak* gibi ek ve çok kritik bir etkisi de oldu.

Nubalar, Sudan'daki pagan toplumları içinde en Kuzey'de yer aldığı ve İngilizler tarafından İslam'ın güneye doğru yayılmasına karşı önemli bir tampon olarak görüldüğü için, bu ikinci etken özellikle önemlidir. Nubalar arasında yürütülen misyonerlik faaliyetleri, Sudan'ın diğer gayrimüslim bölgelerine göre daha yavaş ilerlemişti; yine de bu bölge ve burada yaşayan halk –kuşkusuz Nubaları yatıştırırken yaşanan sıkıntı yüzünden– yürütülen İslam ve Arap etkisini bastırma politikasında Hükümet için büyük öneme sahipti.[20] Nuba Dağları'nın bölümleri resmi olarak 'Kapalı Bölge' idi –buna göre hiçbir Arap, resmi izni olmadan bu bölgelere giremezdi. Misyonerlik faaliyetindeki belirgin başarısızlıkla beraber, bu uygulama, aslında *her türlü* değişikliğin sınırlandırıldığını ve böylelikle de genel olarak, çok daha az maliyetli ve sonuçta daha az tehlikeli bir hale geldiği anlamını taşıyordu.[21] O halde, bu politikanın en çok göze çarpan etkisi (ve bu yüzden, politikanın gerçek nedenleri üzerine düşünülmelidir), *herhangi bir gelişimi tümden yavaşlatmasıydı*. Doğu ve

---

[20] S. Hurreiz, *Linguistic Diversity and Language Planning in the Sudan*, African Studies Seminar Paper no. 5, 1968, Sudan Research Unit, University of Khartoum.

[21] M. Abdel-Rahim, *The Development of British Policy in the Southern Sudan 1899-1947*, School of Extra-Mural Studies Publication, University of Khartoum.

Güney Nuba Dağları'nın bölümleri, yüzyılın dönümünde olduğu gibi, bugün de önemlidir. Bununla birlikte, hükümet politikası başarısız oldu ve İslam'ın ve Araplaşmanın yayılmasının aslında önüne geçemedi. Ancak bu politika, eğitim ve gelişim *eksikliğ*inin mazereti oldu. Öyleyse, Nadel'e neden "ekonomik ve siyasal örgütlenme, yerel halkın dinî inançları, psikolojik ve toplumsal arka planlarını çalışmalı"[22] talimatının verildiğini daha iyi anlayabiliriz. Nadel, aslında çıkarımlarının, "genel bir siyasal yönetimin bakış açılarından çıkan sonuçları ve Arap uygarlığının etkisi altındaki Nuba kültürünün genel geleceğini özetlemeyi amaçladığını"[23] ifade eder.

Nadel'in İslam'ı kontrol altına alma çabalarına yardım etmesi gerektiği halde, kendisi, uzlaşmaz Hıristiyan misyonerlere de Müslüman fanatikler kadar şüpheli gözüyle bakıyordu. Köktenci türden misyonerlerin, görev açısından yararlı olamayacağını görebiliyordu. Çünkü onlar da, en az Arap *faki*ler kadar, "bizim aydınlanmış Batı'da bildiğimiz hayatla ve dünyanın geri kalmış ırklarıyla artık paylaşmayı arzuladığımız uzun evrimimizin meyveleri ile çatışma içinde" idiler.[24] Bununla birlikte Nadel, İslam tehdidini ne kadar sinsi bulursa, onun kaçınılmazlığını da o kadar açık bir şekilde gördü. Bu yüzden şöyle demekteydi:

> Doğru, Arap etkisinden uzak tutulması gereken ya da ara sıra kabile polisleri için romantik vahşi kıyafetler tasarlaması beklenen, Nuba köy okullarında [*kuttab* ve *khalwa*'nın –kırsal Kuran okulları– tersine; burada belirtmek gerekir ki, bu köy okullarının çok az bir kısmı gerçekten kurulmuştur] ısrar ediyoruz: fakat bu çabalar, yolu uzatmaktan başka bir işe yaramayacaktır.[25]

---

[22] *The Nuba*, s. xii.

[23] *A.g.e.*, s. 10.

[24] *A.g.e.*, s. 512. Bu, Nadel'in ahlakçılığının tek örneği değildir -aşağıda görülebileceği gibi, bu, aynı zamanda onun işlevselciliğinin de temelindeydi.

[25] *A.g.e.*, s. 487.

Batı Afrikalı Nupeler arasında yayılan İslam hakkında benzer bir ifadeye rastlarız. "Burada, Hıristiyanlığın en büyük rakibi putperestlik değil, gedik açıp durmadan sızan İslam'dır".[26]

Yine de Nadel, Nuba Dağları'ndaki İslam'ın ayırt edici özelliği olan senkretizmi pek iyi anlayamamış gibi görünür. İslam'ın benimsenmesi hakkındaki bir tartışmada, Nadel, "bu din değiştirmenin arkasında yatan nedenlerin, genellikle safiyetle ifade edildiğini"[27] belirtir ve yağmur büyüsü hakkında Nubalı bir adamla yaptığı bir görüşmeden alıntı yapar:

> Bir zamanlar, yağmur büyüsü hakkındaki bir görüşme sırasında, [Nubalı adam] bana, yağmur yağdırıcılara ve yağmur kurbanlarına, tabii ki inanmadığını söyledi: "yağmurun Allah'tan geldiğini" biliyordu. Bu kabilede çalışan bir misyoner heyeti olduğu için, ona İslam'daki mi, yoksa Hıristiyanlık'taki Tanrı'yı mı kastettiğini sordum. Şöyle cevap verdi: "*Hakuma* [Hükümet] ve Talodi'deki polisin Allah'ını kastediyorum".[28]

Bana öyle geldi ki, bu, sembollerin sosyal ilişkilerle bağlantısı hakkında, Nadel'in fark ettiğinden daha dokunaklı bir ifadedir. Bu ise saflık dışından her şeydir.

II) Teknikler (ya da nasıl üstesinden gelindiği)

Sıradan okuyucunun Nadel'ın kitabından edineceği genel izlenim, Nubaların pek cana yakın olmadıklarıdır: "betimlememizde Tullishi toplumu gerginlik ve çatışmayla yüklü olarak ortaya çıktı".[29] Ancak başka bir yerden, Tullishilerin defalarca askeri saldırı ve acımasız devriyelerin hedefi olduğunu (ve Nadel sayesin-

---

[26] S.F. Nadel, *Nupe Religion*, Glencoe, 1954, s. 231. Bu kitap, oldukça garip bir şekilde, sadece İslam-öncesi adet ve törenleri ele alır. Yazımda Nadel'in Sudan'daki incelemesine ve onun bazı genel kuramsal katkılarına odaklansam da, kendisinin Batı Afrika'daki alan çalışması hakkında benzer incelemeler gerekmektedir.

[27] *The Nuba*, s. 485.

[28] Loc. cit.

[29] *A.g.e.*, s. 356.

de, tekrar böyle olacaklarını; yukarıdaki nota bkz.)[30] öğrendik. Ve Nadel daha dost canlısı bulduğu, yakındaki Korongoların aksine, "Mesakinlerin haşin, içine kapanık ve de kuşkucu tutumları"ndan ve onların "karamsar, nevrotik zihniyetleri"nden[31] bahseder. Burada, yine, şunu öğrenmek için kitabı dikkatlice incelememiz gerekiyor:

> Eğer Mesakin'in içine kapanıklığı ve kuşkucu tutumu bizimle etkileşimleri ile sınırlı olsaydı, bu durum Mesakinlerin, Korongoların tersine, acımasız polis faaliyetlerine maruz kaldığı gerçeğiyle açıklanabilirdi.[32]

Tira ve Moro toplumlarını karşılaştırırken, Nadel, "Tira ile karşılaştırıldığında, Moro kültürünün de bireysel şiddetin daha sınırsız; saplantılı büyü korkusunun daha fazla ve gerilim altındaki duygusal dengenin daha kırılgan göründüğü bir kültür" olduğunu belirtir.[33] Yalnız başka bir kaynakta, İslam'ın Tira kültürüne çok daha fazla nüfuz ettiğini[34] ve Moroların her zaman Hükümet'in başının belası olduğunu tespit ederiz.

Nubaların Nadel'e bu denli nahoş gelmesinin temel nedeni, Nadel'in saldırgan bir devlet kurumunu temsil etmesiydi – kısaca, bir düşmanı. O, yerel toplumlara sadece fiziksel olarak saldıran değil, aynı zamanda onları evlerinden eden, göçlere zorlayan, erkeklerini ve kadınlarını hapseden (ve çok sık idam eden) bir yönetime hizmet ediyordu, dolayısıyla o sistemin bir sözcüsü ve savunucusuydu. Nadel'in bu baskı aleyhindeki yorumu şöyle ortaya çıkıyor:

> *Zorunlu göçlerinden memnun olmayabilirler*... Tiraların, geleneklerine göre hastalık dolu, sağlıksız bir yer sayılan ve bir zamanlar ataları ta-

---

[30] *A.g.e.*, s. 321n, s. 323n.
[31] *A.g.e.*, s. 317.
[32] *A.g.e.*, s. 317n.
[33] *A.g.e.*, s. 265.
[34] *A.g.e.*, s. 238.

rafından terk edilen alçak bir tepeye taşınmaya zorlandıklarında olduğu gibi, bazen *talihsiz bir yanlış anlama* durumu kötüleştirirdi.[35]

Nadel'in alan çalışması tekniklerine dönersek, Nubaların neden bu kadar düşmanca göründüğüne dair başka bir nedenle daha karşılaşırız. Alan çalışmacısı olarak Nadel, geride, rolünü daha net anlamamıza yardım edecek çok sayıda metot ve teknik miras bıraktı.[36]

Görüşmelerin kullanımı üzerine bir makalede, Nadel'in yerli halklarla olan ilişkisinin temelini görürüz. Nadel'in 'eğitimsiz yabanileri' –eğitimli habercileri[37] ya da araştırmacı olarak yerel halktan eğitimli kimseleri kullanmama konusunda uyarır– tercih ettiği açıktır. Hiçbir şey Avrupalı bilim adamının titiz tümevarım yönteminin yerini tutamaz –ve yerli halkın kültür düzeyinin artması, sadece 'onların görüşlerini bulandırır' ve 'değerli malumatı tahrif eder'.[38] Nadel, bunun yerine kendi 'meydan okuma' tekniğini tercih eder:

> Kural olarak, en başarılı yaklaşım, haberciyi duygusal olarak uyarmakta ve böylelikle, onun uyuşukluğunun veya bazı konuları tartışmak konusundaki isteksizliğinin üstesinden gelmekte yatar... En önemli birkaç habercinin hassasiyetini, neredeyse şiddete varan tartışma ve anlaşmazlıklar ortaya çıkıncaya dek uyarmanın en faydalısı

---

[35] *A.g.e.*, s. 6, vurgu bana ait.

[36] Diğer şeylerin yanı sıra, Nadel, zekâ testi uygulamasında İngiliz sosyal antropolojisinde bir öncüydü. Nadel'e göre bu uygulamanın amacı, göreceli üstünlük ve düşüklüğü ölçebilen bir çeşit ölçek üzerinde grupları sıralayabilmekti (S.F. Nadel, "The Application of Intelligence Tests in the Anthropological Field", F.C. Bartlett, et. al. (der.), *The Study of Society*, Londra, 1939). Bu sadece mevcut olan tek bir ölçek boyunca sıralanmış nicel ölçümlerden ibaret değildi; aynı zamanda yeni bir temel üzerinden yapılan karşılaştırmayı da içermekteydi. Bunun Britanya'daki en son ifadesi, H.J. Eysenck'in açık ırkçılığında görülecektir (*The I.Q. Argument*, Londra, 1971).

[37] S.F. Nadel, "The Interview Technique in Social Anthropology" *A.g.e.*, s. 322.

[38] *Loc. cit.*

olduğunu keşfettim... bu çeşit bir 'meydan okuma' tekniği, yönlendirici soruların kasıtlı olarak ortaya konulmasıyla aynı kapıya çıkar; ki bu yöntem, alan çalışmacılarının tehlikeleri konusunda sık sık uyarıldıkları bir uygulamadır. Ancak, yönlendirici sorunun, dikkatlice, en önemlisi de, tehlikeli doğası hakkında tam bilgiye sahip bir şekilde kullanılması şartıyla, diğer görüşmelerde olduğu gibi, antropolojik alanda da meşru bir yeri vardır. Bu tekniğin taşıdığı riskler az değildir; yanlış uygulanırsa, tamamen yanlış bilgiye yol açabilir.[39]

Elbette ki Nadel, sadece yanlış bilgi tehlikesinden endişe etmekteydi –(en azından Nuba Dağları'nda) bir polis ekibinden faydalanma imkânına sahipti[40] ve istediğinde habercilerini emirle çağırtabilmiş gibi görünür.[41] Ne kadar hevesli olurlarsa olsunlar, bu durumda haberciler, ancak düşmanca *görünebilirlerdi* ve Nadel için fiziksel bir tehlike de oluşturamazlardı. Niye o kadar küstah göründükleri, yine de kafada soru işareti bırakır.

Alana katılımı ele alırken, Nadel, bazı antropologların daha müdahaleci olabileceğini belirtir, fakat çok da müdahaleci olmanın aslında gerekli olmadığını vurgular: "gizli ayinlere kabul edilebilir, ama yine de, besin tabuları ya da erginlenme ayininde şiddetle kırbaçlanma gibi önemli ayinsel kuralları ceza görmeksizin göz ardı edebilir".[42] Yerel geleneklere karşı duyduğu bu türden bir hor görü yüzünden, Nadel'in, antropologların "onların 'yabancı olma değer'inden faydalanmaları" gerektiğinde ısrar etmesi şaşırtıcı değildir.[43] Bu makalenin görüşmelerle ilgili hiçbir yerinde, ne de Nuba monografisinin herhangi bir yerinde, Nadel, antropologdan, sömürge baskısına karşı yürütülen yerel mücadelelerde bir müttefik olmak şöyle dursun, bir arkadaş olarak bile bahsetmez.

---

[39] *A.g.e.*, s. 322-23.
[40] *The Nuba*, s. 347.
[41] *The Nuba*, s. 335.
[42] "The Interview Technique", s. 326.
[43] *Loc. cit.*

III) Teori (ya da nasıl haklı gösterildiği)

Giriş bölümünde vurguladığım gibi, teori ve pratik hiçbir zaman birbirinden ayrılamaz, ayrılmamalı ve ayrılmamıştır. Ayrıca bahsedildiği gibi, işlevselcilik kendi işlevlerine sahiptir; sadece (düzenlediği) sosyal ilişkileri tamamıyla anlamamızı ve açıklamamızı etkili bir şekilde engelleyen bir miras olmanın ötesinde, daha da önemlisi, emperyalizmin yüz yüze geldiği belli başlı soruları *–denetim–* yanıtlayan gerekli bir entelektüel gelenek oldu. Görevini de yerine getirdi. Elbette ki Asad'ın[44] ileri sürdüğü gibi, çoğu antropolog yapıyor oldukları işin farkında değildi ve yalnızca onlara öğretildiği gibi çalıştılar –işlevselcilik yol gösterici paradigmaydı ve 'normal bilim' için uygun olan stratejiydi. [45] Ancak bazıları, işlevselciliğin muhtemel etkilerini diğerlerinden daha açık bir biçimde anladı ve bu yüzden, bu kimselerin yönetici sınıfa gösterdiği bağlılık daha belirgindi. S.F. Nadel, korkarım ki, bu ikinci gruba dâhildir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, Nadel'deki teori ve pratiğin birliği dikkate değerdir –farklı çıkarlara hizmet etmiş olsaydı, bunun gıpta edilecek bir şey olduğu bile söylenebilirdi. Nuba monografisinde, Nadel, bize şöyle söyler:

> Bu kitap bir dereceye kadar 'uygulamalı antropoloji' kategorisine girer: başlıca amacı, hükümetin uygulamalı işlerinde faydalı olması gereken bir antropolojik çalışmayı hazırlamaktır... Ancak bu, artık bir bakıma bir rehberdir: sadece tanımdan çok daha fazlasını, yani analiz ve nedensel açıklamayı amaçlar; farklı kabileleri ve onların değişen kurumlarını, birbirinden kopuk konular olarak değil, çoğu kez karşılaştırmalı bir araştırma sunarak, sırayla ele alır.[46]

Aslında, uygulamaya olan bağlılığıyla, Nadel'in teorisi anlaşılabilir bir hal alır. Nadel'in teori ve pratikle ilgili vardığı nihai

---

[44] Talal Asad, *The Kababish Arabs*, Londra, 1970, s. 10.

[45] T. Kuhn, *The Structure of scientific Revolutions*, Chicago, 1962.

[46] *The Nuba*, s. 8.

kararın etkileyici bir özeti, muhtemelen kaleme aldığı son şeyde, *The Theory of Social Structure'ın* son paragrafında görülebilir.

> ...kişiler ve menfaatler üzerindeki yetki kriterlerini kullanırken, üstü kapalı da olsa, amaç ve faydayı akla getiren kavramları ortaya koydum; çünkü yetki, her zaman bir amaç için yetki anlamına gelir. İlk başlarda, bu kriterlerin yapısal analizde bir dereceye kadar ilişkiyi korumaya yardımcı olduğunu söyleyerek bu adımın doğruluğunu kanıtladım; şimdi, bu kriterlerin toplumsal yapı teorisi ve amacın toplumsal evreni arasında gerekli bağlantıyı korumaya ya da sağlamaya yardımcı olduğunu söylerim. Buna çok ileri götürülebilecek bir sezgisel yalıtıma karşı bir güvence ya da yapılması gereken işlerin olduğu toplumlarda yaşadığımızı anımsatan bir şey diyebilirsiniz.[47]

Nadel'in bakış açısına göre, tabii ki öncelikli iş, denetimdi. Onun işlevselciliği, tamamen uygulamasının odaklandığı yere, yani denetim ve düzenleme üzerine odaklanırdı. Lisans-üstü öğrencisi olarak *Toplumsal Yapı Teorisi* yüzünden, benim çektiğim gibi, acı çekmek zorunda kalmış olanlar, onun sembolik hesabındaki konuların günlük sözlüğün parçası haline geldiğini hatırlayacaklardır – Nadel'in toplumsal yapıdaki kritik öğeleri olan, *c a (control over actions)* [eylemler üzerinde kontrol] ve *c r b (control over rights and benefits)* [haklar ve çıkarlar üzerinde kontrol] mirasın bir parçasıydı. Buna nasıl karşı çıkılabilirdi ki? Kendimizi içinde bulduğumuz durumu iyi açıklar gibi göründüğü ölçüde, anlamlı gözükürdü. Ancak *kime* göre anlamlıydı? Bu, benim lisansüstü öğrencilik yıllarımda hoş görülen (hatta dikkate alınan) bir soru türü değildi. Nadel'in diğer toplumların analizi için oluşturduğu kuramsal model, emperyal milletler tarafından talep edilen vazifeden türetildi. Denetim, sömürgeleştirilmiş halklar konusunda duydukları endişe açısından en önemli konumdaydı, dolayısıyla Nadel, bunun her yerdeki ilişkilerin doğal vaziyeti olduğunu, yani bütün toplumların en önemli kaygısının denetim olduğunu savunuyordu.

---

[47] *The Theory of Social Structure*, Londra, 1957, s. 158-9.

Nadel'in teorisi, denetim altına alıcı insanlar için ne kadar uygun ve faydalı olursa olsun, bu konferansın düzenlenmesinin nedenlerinden biri, teorinin bize, toplumların niye şu anki durumda olduğunu, bu duruma nasıl geldiklerini (ve neden başka herhangi bir durumda olmadıklarını) ve toplumsal evrimin gelecekte ne yönde gerçekleşeceğini açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Bunlar, uygulamalı olduğu kadar teorik sorulardır. Bence, öncelikle işlevselciliğin niye, özellikle Nadel'de açığa çıktığı gibi, açıklama olarak yetersiz kaldığını anlamak gereklidir. İşlevselciliğin konumu, epistemolojik olarak, çeşitli yerlerde gözden geçirilmiştir, fakat mantığının içerdiği anlamlara daha ayrıntılı olarak bakmak istiyorum.

İşlevselcilik, ampirizme olan sıkı bağlılığı yüzünden, dayandığı gerçeklerin sınırını aşmayan bir betimleme olmanın ötesine hiçbir zaman geçemez. Bağlılığın savunucuları sık sık şuna benzer bir şey ifade eder: "Ancak, toplumların işlediğini ve bunun, onların hayatta kalması açısından öncelikli öneme sahip olduğunu inkâr edemezsiniz". Tabii ki, fakat işlevselcilik zaten bu yüzden yararsızdır –doğru olduğu kadar önemsizdir de. Eninde sonunda hayatta kalmayı sağlaması gerektiği için bütün davranışları işlevsel (ya da işlevsel olmayan) olarak açıklamak, etki ve sonucu nedene dönüştürmektir.[48] Ayrıca, bir ölçümüz olmadığı için (örneğin, şu anda hayatta olmayan toplumların nasıl işledikleri hakkında çok fazla şey bilmiyoruz), bu en iyi ihtimalle sahte nedendir.

Şeylerin niye şu anki durumda oldukları hakkında bir şey bilmeden, onların işlevsel olduğunu savunmak, hiçbir şeyi açıklamaz. İşlevselcilik, hangi 'şeyler'in ilişkin olup hangilerinin olmadığı ile ilgili hiçbir düzenleme içermez –her şeyin bir işlevi olmalıdır– ve

---

[48] "Tarihsel olarak konuşmak gerekirse, işlevsel analiz erekbilimsel açıklamanın bir uyarlamasıdır; örneğin, söz konusu olaya 'neden olan' sebeplere referans vererek değil, onun yönünü belirleyen ereklere referans vererek açıklama". C. Hempel, *Bilimsel Açıklamanın Yönleri*, New York, 1965, s. 303.

bu yüzden, çekirdek işlevler ve başlıca işlevler[49] ya da psikoloji, etik veya türlere özgü yatkınlıklardaki nihai amaç üzerine yavan tartışmalara tanık oluruz. Elbette ki, 'şeyler' bir şeyler yapar (ya da bir şeyler yaptılar), yoksa burada olmazlardı –ancak, bilimsel açıdan önem arz eden sorular (örneğin açıklayıcı ilişki) niye bunu yaptıkları ve de bunu niye bu şekilde yaptıklarıdır. İşlevselcilik, basitçe, herhangi bir 'neden' sorusuyla başa çıkamaz.

İşlevselcilik, genellikle bir kurum veya bir şeyi bir başkasının nedeni olarak 'açıklar', fakat işlevselciler nedensel dizi ve bağların *izini sürmeye* kalktıklarında, yukarıda belirtildiği gibi (örneğin bütün insanlar güç elde etmek ister[50] ya da insanlar kendi kendilerini denetlemelidir)[51], ya bireysel psikoloji veya tüm insanlığı kapsayan yatkınlıklara indirgenen açıklamalara ulaşırız. Ya da tanıdık totolojiler –bir şeyin işlevi, yaptığı şeyi yapmaktır ya da bir dereceye kadar daha karmaşık bir döngü– büyücülük, yapısal düzensizlikler yüzünden ortaya çıkan endişeleri kanalize etmek için vardır; yapısal düzensizliklere ise büyücülük yüzünden ortaya çıkan endişeler sebep olur –elde ederiz.[52] Nadel, döngüsel, psikolojik ya da ahlâkî (aşağıya bakınız) olmadığı yerlerde, görecelik sorunlarıyla karşı karşıya kalır.

Nadel'e göre işlevselcilik, "belirli mutlak koşullara-toplumların bütünleşmesi ve halkların hayatta kalabilmesine"[53] dayanır; çünkü "o olmadan, uyumsuzluğun uyarlanmasından, yani yeterliliğin bir ölçütünü kullanmaktan, meşru olarak söz edemeyiz". Gördüğü-

---

[49] S. Nadel, "Social Control and Self Regulation", *Social Forces*, 31, 1953.

[50] Krş. E. Leach, *Political System of Highland Burma*, Londra, 1954.

[51] S.F. Nadel, *op. cit.* (1953).

[52] S.F. Nadel, "Witchcraft in Four African Societies: An Essay in Comparison", *American Anthropologist*, 54, 1952 (Yeni basımı için bkz. S. Ottenberg (der.), *Cultures and Societies of Africa*, New York, 1960. Referanslardaki numaralandırma bu basıma göre yapılmıştır).

[53] Nadel, *The Foundations of Social Anthropology*, Londra, 1951, s. 375.

müz gibi, Nadel'in göreceliği –'uyarlanma' hakkındaki fikirleri– *Pax Britannica* hakkındaki varsayımlarına dayanır, yoksa bir devlet dairesine yapılan bir saldırı ya da bir Hükümet şefine boyun eğmeyi veya vergi ödemeyi reddetmenin uyumsuzluk olarak görülmesinin nedeni ne olabilir ki? Kimin hayatta kalmasından bahsediyoruz? Sömürge yönetimine karşı bir saldırı veya isyanın uyumsuzluk olarak yorumlanmasını mümkün kılan yeterlilik kriteri, daha ziyade, birinin bir sınıfa duyduğu bağlılığa özgü gibidir.

Neden sorununa dönersek, bir işlevselciyi dikkatlice incelerseniz, muhtemelen bir ahlakçı veya bir psikolog keşfedeceğinizi yukarıda belirtmiştim. Bu yüzden Nadel, yazılarında ve Nuba Dağları'nda büyücülük, intihar, bireysel saldırganlık ve de Şamanizm üzerine gereğinden fazla miktarda veri toplarken, şiddetle 'kendi kendini denetleme' üzerinde yoğunlaşır. Bu malzeme, yaptığı işin gerektirdiği gizemselleştirme için –düş kırıklıkları ve yabancılaşmanın köklerinin insanların kafalarında olduğunu göstermek için– gerekliydi. Çok okunan 'Dört Afrika Toplumunda Büyücülük'[54] başlıklı makalesine, "büyücülüğe dair inançlar, düş kırıklıkları, kaygılar veya diğer *zihinsel* sıkıntılarla nedensel olarak bağlantılıdır, aynen psikopatolojik belirtilerin bu türden zihinsel rahatsızlıklarla bağlantılı olduğu gibi"[55] varsayımıyla başlar.

Psikolojik nedenlerdeki gizemselleştirmenin bir başka kullanışlı yönü vardır –çünkü şiddetli bir değişim ve yeni baskı biçimleri altındaki insanlar, eğer düş kırıklıklarını *toplumsal olarak* açığa vursaydı, bu durum tehlikeli olurdu; ancak hissettiklerini nevrotik eğilimler, bastırma veya intihar[56] şeklinde açığa vurma-

---

[54] Bu makalede ele alınan iki Nuba toplumu, Mesakin ve Korongolardır (yukarı bakınız). Ancak bu makalede, hükümet birliklerin bu iki topluma farklı muamelesine dair hiçbir göndermeye rastlamayız. Bunun için bkz. S.F. Nadel, *The Nuba*, s. 317u.

[55] S.F. Nadel (1952), *op. cit.*, s. 408.

[56] *The Nuba*, s. xiii.

ları, Avrupalılar için çok daha sağlıklı olacaktı. O halde, yabancılaşmanın bu tezahürlerine bu denli anlam yüklenmesine ve bunların üstesinden gelme yolları üzerinde bu denli dikkatlice çalışılmasına şaşırmamak gerek. Büyücülük Avrupalılara değil, yalnızca yerel insanlara zarar verebilirdi; bu yüzden Avrupalılara tepkilerin daha etkin toplumsal biçimlerdense bu kanala yönelmesi çok daha iyiyiydi.

İki 'kuramsal' kitaba ve ilgili birkaç makaleye rağmen, Nadel'le ilgili önemli bir sorun, süreç ve açıklama konusundaki inanılmaz karışıklıktır. Elbette ki bilimin görevi, süreçleri açıklamaktır. Ancak bunu yaparken, dünyanın keşfedilebilir şekillerde değiştiğini ve de bu değişim içerisinde görülen ilişki ve süreçlerin rastlantısal, değişken veya benzersiz olmadığını varsaymalıyız. Öyleyse, üzerinde durulan konu, aslında değişimdir. İşlevselciliğin temelinden kaynaklanan gerici karakteri, şeylerin neden değiştiği yerine, neden değişmediği üzerinde odaklandığı için meydana çıkar. Sürekli değişim halinde olan bir dünyayı kabul etmek, işlevselciliği destekleyen ve onaylayan topluma politik bir meydan okuma oluşturduğuna göre, bu, aynı zamanda açıklama olarak işlevselciliğe entelektüel bir meydan okuma haline de gelir. Endüstriyel kapitalizmi, tüm diğer toplumların ulaşacağı ve özünde değişmeyecek doğal bir durum olarak kabul etmek –aynı zamanda kendi evrim tarihinin (temellerini önemli insanlara veya büyük dinlere veya benzersiz olaylara vb. yerleştirerek) gizemlileştirilmesini ve devamlılığının (işlevselciliğin paradigmalarıyla) garantilenmesini gerekli kılar.

Nadel'in açıklama hakkındaki fikri, onun eksiksiz bir tanımlamadan başka bir şey olmadığı yönündeydi.[57] Bu yüzden dünyayı anlamak, onu gözlemlemek ve tarif etmekti. Teoriler ampirikti ve olguların tümevarımsal toplamı yoluyla elde edilirdi. Bu, ça-

[57] S.F. Nadel (1951), *op. cit.*, s. 199.

lışmalarını yürüttüğü zamanlara göre şaşırtıcı derecede saf bir görüştür. Biz, şeyleri *gözlemleriz*, fakat bu şeylerin oldukları duruma gelmelerine neden olan süreçler, *teorinin ürünleri olmalıdır*.[58] Ancak Nadel'in bilimi, kuram ortaya koymadan ziyade, ölçüme dayalıydı –tümevarımsal ampirizme bağlı olduğu için, ilişkileri gösterebilmesinin tek yolu, olgular arasında ilişki kurmaktı.[59]

Nadel'in sonucu neden olarak, etkiyi ise belirlenen olarak kullanması ve psikolojik indirgemeciliği açıklama olarak yeterliydi. Aynı zamanda bu, kendi sözleriyle, tek kelimeyle eksiksiz betimlemedir. Nadel'in teorisi, sadece olgulardan genelleme yaptığına göre, yanlışlanma yetisinden yoksundur. Olgular, Nadel'e göre teorileri çürütmek için değil, onları istatistiksel olarak doğrulamak için vardır –teori ve açıklamada felç edici türden bir metodolojik hata.[60]

Bu yöntemin imaları geniş kapsamlıdır. Nadel'in tümevarımsal ampirizmi, onu dünyaya olasılıkçı bir şekilde –işlevleri hakkındaki fikirlerine dayalı karşılıklı ilişkiler tarafından oluşturulan nedensel ilişkilerle nicel açıdan– bakmaya zorladı. Eğer tüm ilişkiler, Nadel'in rol sistemleri hakkında kurulan matrisle-

---

[58] Krş. P. Newcomer, *op. cit.*

[59] Marx'ın bize hatırlattığı gibi, eğer şeylerin görünüşü onların özü ile bir olsaydı, bilime ihtiyaç duyulmazdı (*Capital*, New York, 1967, vol. III, s. 817). Süreçler nadiren görülebilir (bkz. J. Faris, "Cognitive Studies and Materialism", *Marx I: Science History and Materialism* Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Amerikan Antropoloji Derneği'nin Yıllık Toplantısı, New York, Kasım 1971). Hiç kimse biyolojik evrimi meydana gelirken görmemiştir –biz onun sonuç ve türleşme ürünlerini ve bazı mekanizmalarını (farklı üreme ve doğal seçim) görürüz. Ancak, evrim bir olgu değildir– olguların olduklan duruma nasıl geldiğiyle ilgili bir teoridir. Bir kanun değildir, bu yüzden kanıtlanamaz; ancak kolaylıkla yanlışlanabilir – iyi kurulmuş bir teorinin ayırdedici özelliği de budur.

[60] Bkz. J. Faris, "Concepts and Methodology in Social Process', *Marx III: Critiques of Theory Sempozyumu*'nda sunulan bildiri, Amerikan Antropoloji Birliği Yıllık Toplantısı, Toronto, Kasım 1972.

rinden birinde olduğu gibi, istatistiksel olarak tanımlanabilir ve nicel olarak belirlenebilirse, o zaman her türlü değişim, artma ya da nicel olarak ele alınmalıdır. Böylelikle, tüm nitel farklar, nicel özelliklerine indirgenebilir. Bu yüzden, Nadel' göre sınıf, basitçe bir çeşit katmanlaşma; yasa, basitçe kontrol geleneğinin bir çeşidi; azgelişmişlik, basitçe nicel olarak gelişmişlik seviyesinin altında olma; ve yerel toplum, mikrokozmos halindeki bir milletten başka bir şey değildir. (Hepsi Nadel'den alınan) bu örneklere daha yakından bakalım.

Örneğin yasayı ele alalım: Nadel yasayı –'bireysel öğrenmeleri' engellemek ve 'insan dürtülerini yönlendirmek' için kendini denetlemenin telkini olan– adetin kodlanması olarak kabul eder.[61] Yasa, Nadel'e göre, gerçekte kâğıda dökülen düzendir. Ancak çoğumuzun bildiği gibi, tarihteki gerçekliğe göre, yasa düzenin karşısındadır.[62] Yasa, devlet sistemlerinin bir ürünüdür; örfî düzenin ihlali ile birlikte –herkes tarafından değil, sömürücü gruplar, yükselen seçkinler tarafından– oluşturuldu. Bu nedenle örfî düzen, artık herkese uygulanmaz –bunu yerine bazılarının yasaları vardır (ve bunlar, her durumda kuvvet yoluyla desteklenir). Bu, her halükarda, nitel olarak farklı bir durumdur. Örfî düzenin kodlaması (normalde bu işlem, birtakım örfî düzenin bir kısmının göz ardı edilmesini ve örfî olmayan kuralların konulmasını da içerir) – 'yasal olarak' bir grubun toplumsal konumunu başka bir grubun karşısında sağlama almak için yapılan– bir dönüşümdür. Sadece adetleri kâğıda dökme meselesi değildir.

Bununla birlikte Nadel, bazı adetlerin yasa haline gelemeyeceğinin oldukça farkında gibidir. Eğer yasa, yönetici seçkinlere

---

[61] S.F. Nadel (1953), *op. cit.* s. 265-275. Buradaki, çoğu işlevselcinin özelliği olan, psikolojizme dikkat edin.

[62] Krş. S. Diamond, "The Rule of Law Versus the Order of Custom", *Social Research*, 38, 1971.

hizmet etmek içinse, o zaman (tüm topluma hizmet eden ve böylece katmanlaşmayı engelleyen) bazı adetler terk edilmeli ve yerlerine başkaları icat edilmelidir: "âdetlerin yasalara dönüşmesi... daha tartışmalı bir doğaya sahiptir... tehlike apaçık ortadadır: ...geçici bir düzenlemenin vakitsiz bir şekilde kod haline getirilmesinde yatar".[63] Nadel'in özellikle yasalaştırılmasını istediği adetler, siyasal yapıları –Dolaylı Yönetim'in sömürge politikalarında kullanılabilecek hâkim yapıları– çevreler. Temel sorun bunları bulabilmekti –ve (geleneksel lidersiz topluluğun ruhbanı arasından seçilebilen) hükümet başkanı, 'kodifiye edilmiş âdetin' çoğunlukla odağında yer alırdı: "öyleyse, şeflik ve yasa birbirlerinin yansımaları olmalıdır. Şef, ondan daha önemli ve gerekli olan yasanın temsilcisidir... *yasa ve şeflik, bu yüzden geçerliliklerini beraberce kazanırlar*".[64] Nadel, 'hükümetçe desteklenen' (hükümetin güdümündeki) şefliğin yasayı gerekli kıldığını –geleneksel otorite figürlerinin gerçekten farklı olduğunu (genel teori eksikliği, Nadel'i bu figürlerin *nitel olarak* farklı olduğunu görmekten mahrum bırakmasına rağmen) ve bu yüzden, onlardan doğrudan doğruya 'yararlanma' girişiminin mümkün olmadığını– fark etti. Bu tür bir başarısızlığı tartışırken Nadel, görüştüğü bir habercinin söylediklerini tekrarlar:

> "...genç erkeklerimiz politik meselelerde kabile veya aile reislerine hiçbir zaman boyun eğmezler; onlar sadece *Hakuma*'nın tayin ettiği *Mek* ve *Şeyhlere* boyun eğerler". Bu durumda, maalesef antropologlar için, bilimsel olarak daha sağlam bir örgütlenmenin uygulanması imkânsız ve aslına bakılırsa, gereksiz olabilir.[65]

Nadel, burada yerel adetten verimli bir şekilde yararlanamadığına hayıflanıyor. Yine de kendisi, şeflere ve siyasal yapılara

---

[63] *The Nuba*, s. 509-510.

[64] *The Nuba*, s. 498 (vurgu bana ait). Burada Nadel, muhtemelen olmak istediğinden çok daha şiddetli bir şekilde açıklayıcı ve doğrudur.

[65] *The Nuba*, s. 498–9.

sahip bir toplumsal sistemin ne anlama geldiğini –bu gibi bir toplum ile yasal kuralları uygulayacak şef ve yapıların olmadığı bir toplum arasındaki nitel farklılığı– göremedi. Geleneksel âdet ve yasanın, birbirlerinin basit aritmetik ifadeleri olmadığını idrak edemedi.

Benzer bir şekilde, Nadel, sınıfsız (yerli toplumu) ve sınıf-temelli toplumların ('ulus') birbirlerinin nicel ifadeleri olmadığını anlayamadı. Yasa, para ve mülkiyet gibi biçimleri barındıran toplumlar (sınıf temelli toplumlar), sınıfsız toplumlardan – geleneklere göre düzenlenen ve kullanım-değeri için üreten toplumlar– tamamen farklı ilişkilere sahip sistemlerdir. Herkesin bir çift ayakkabı, ya da bir bisiklet, ya da bir araba, ya da bir uçak, ya da bir yat edinebileceği bir toplumda, mülkiyeti yasayla koruma zorunda olmak için hiçbir neden yoktur. Elbette biliyoruz ki, uçak ve yatların olduğu bir toplumda, sadece ayrıcalıklı bir azınlık bunlara sahip olabildiği için, korunma aracı olarak yasa cidden gereklidir. Ancak, bu tarz toplumlar için işlevselci 'açıklama' (bütün değişim ve farklılıkları artışlar biçiminde hesaba katan ve ölçen açıklama), yatların sınırlı sayıda olmasına rağmen, eğer yeterince sıkı çalışılırsa (ya da daha fazla tasarruf edilirse), kadın veya erkek herkesin bir yata sahip olabileceği gibi bir şeyi öne sürer. Böylelikle, yat sahipleri ile diğerleri arasındaki farklılıklar sadece nicel olarak sunulur. (Genellikle teknoloji ya da bazı insanların tam olarak çalışkan olmaması gibi, diğer bazı dış etmenlerin zorunlu sonucu olarak kabul edilen) katmanlaşma elbette vardır. Fakat böyle bir açıklama sınıfa gerek duymaz –ampirik gerçeklere sadık kalabilir, onların ötesine hiçbir zaman geçemez ve durumun nedenini katmanlaşma ile açıklayabilir.[66] Nadel de tam olarak bunu yaptı –dünyayı toplumlar,

[66] Bkz P. Newcomer, "Social Class and Social Stratification", *Marx III: Critiques of Theory Sempozyumu*'nda sunulan bildiri, Amerikan Antropoloji Derneği Yıllık Toplantısı, Toronto, Kasım 1972.

dönemler veya şeyler arasında sanki hiçbir kopuş veya nitel farklılık olmamış gibi değerlendirdi. Bu nedenle şunları savunabildi: "geleneksel Nuba ahlakı, küçük toplulukla sınırlıdır: biz onun tüm kabileyi, tüm ülkeyi kapsamasını istiyoruz. Niye sadece onu öğretmeyelim?"[67]

Ancak, yukarıda da savunulduğu gibi, Nadel çok iyi biliyordu ki, eğer yerel halk sınıf temelli sosyal örgütün bir parçası haline gelirse, sınıfsız toplumun bazı ahlâkî değerleri çöpe atılmak zorunda kalacaktı. Onun önerisi, bunlardan kurtulmaktı (ve yasa ve şefleri devreye sokmaktı) –o zaman, Nubalar ve yönetici seçkinler sadece mertebe bakımından farklı olacaklardı! Nadel şunu ısrarla tavsiye etti:

> Nubaların eğitimi, tüm ilkel topluluklarınki gibi, şöyle yönlendirilmelidir: ahlak eğitimi, *çağdaş değerler doğrultusunda değiştirilmiş ve tartılmış* bir kabile tarihi öğretimi halini almalıdır. Gözümüzde canlandırdığımız ve kabile yapısı ve geçmişi içerisinde cisimleştikleri haliyle toplumsal ahlakın temel ilkeleri genelde aynıdır; yalnızca referans çerçeveleri, işaret ettikleri sosyal alan yeniden yorumlanmalıdır.[68]

Böylelikle, bütün nitel farklılıklar yok edilmiş olur ve de her şey, başka her şeyin az çok bir parçası olur. Ancak Nadel bile, sınıf-temelli ideal devletinin *bazı* özelliklerini yerel toplumda bulamadı (burada da tekrar ahlakçı Nadel'le karşılaşıyoruz), bu yüzden, bunları "*evrensel ahlâkî ilkelere* –cinayetin kötülüğü, *mülkiyet veya evlilik haklarına saygı*"– yorar.[69]

Nitel farklılıklar, gerçekten o kadar büyüktü ki, Nadel'in bunlardan basit bir nicel artıştan türetmesi mümkün değildi. Bu yüzden, işlevsel şemasını tamamlamak için, sınıfsız yerli top-

---

[67] *The Nuba*, s. 512.

[68] *A.g.e.*, s. 12 (vurgu bana ait).

[69] *Loc. cit.*

lumlarına kapitalizmden devşirme bir ahlak getirmeliydi. Bu sayede, 'onlar' ve 'biz' arasındaki her farklılık, basit bir nicel ifade olur: örfî düzen, aslında yasadır; toplum, aslında devlettir; azgelişmişlik, aslında gelişmedir.

Söylediklerimin çok azı Nadel'e özgüdür,[70] çünkü teori ve metodolojisi, çoğumuzun mirasıdır. Ancak, belki de bu durum değişiyordur. Kuşkusuz, bu türden teorinin üzerlerinde uygulandığı insanlar, bu durumu değiştirmek için ayaklanıyor. Şunu söyleyebildiğim için mutluyum; ki bu bir noktada Nadel'in bile başına geldi, çünkü Londra'daki bir konuşmadan sonra, Nadel bize şunları söyler:

> Konuşmanın sonunda, dinleyiciler arasındaki Batı Afrikalı bir grup öğrenci şiddetle bana, o alandaki tüm meslektaşlarıma ve aslında tüm antropolojiye saldırdı. Bizi, gerici yönetimlerin ekmeğine yağ sürmekle ve bilimin yaptırımını 'Afrika'yı denetim altında tutmak' niyetinde olan bir politikaya alet etmekle suçladılar.[71]

'Bilimin yaptırımı'nı baskıyı ortadan kaldırmak için kullanmanın zamanıdır ve de bunu yapmanın bir yolu (tek ama tek yolu) antropolojinin rolünü netleştirmek ve baskı ideolojilerini yaratma, sürdürme ve uygulama konusundaki rolüne karşı savaş açmaktır.

---

[70] Krş. J. Faris, "Review: The Dialectics of Social Life (Robert Murphy tarafından)", *Science and Society*, 36, 1972.

[71] S.F. Nadel, *Anthropology & Modern Life*, Kanberra, 1953, s. 13.

ANTROPOLOJİ VE SÖMÜRGE YÖNETİMİ: GODFREY WILSON VE RHODES–LIVINGSTONE ENSTİTÜSÜ ÖRNEĞİ, KUZEY RODEZYA

Richard Brown

Bilgi ve iktidar sorunu, bilgili adamların güçlü adamlarla ilişkileri sorunudur ve her zaman da böyle olmuştur.[1]

Antropolojik bilginin, sömürge iktidarıyla bağlantısı çok yeni eleştiri konusu olmuştur. *New Left Review*'de Goddard ve Banaji tarafından kaleme alınan son derece eleştirel iki makalenin yanı sıra, Kathleen Gough ve diğerlerinin de sömürge antropologuna ilişkin belirgin bir olumsuz imgenin oluşumunda payı vardır.[2] Bu

---

[1] C. Wright Mills, *Power, Politics and People* (der.), I.L. Horowitz, New York, 1963, s. 606.

[2] D. Goddard "Limits of British Anthropology", *New Left Review*, 58 (Kasım-Aralık 1969); J. Banaji, "The Crisis of British Anthropology", *New Left Review*, 64 (Kasım-Aralık 1970); K. Gough, "World Revolution and the Science of Man", *The Dissenting Academy* (der.), T. Roszak, Harmondsworth, 1969, s. 135; K. Gough, "Anthropology: Child of Imperialism", *Monthly Review*, vol. 19, no. 11, Nisan 1968; J.R. Hooker, "Anthropologist's Frontier: the last phase of African exploitation", *Journal of Modern African Studies*, I, 1963; P. Worsley, "The End of Anthropology?", 6. Dünya Sosyoloji Kongresi için hazırlanan bildiri, 1966, Mimeo. Kuzey Rodezya'daki sosyolojik geleneğe karşı başlatılan, etkisiz olsa da, özgül bir saldırı için bkz. B. Magubane, "A Critical Look at Indices used

çalışma, bilimsel ilerlemenin –belki daha doğru bir deyişle, uzmanların ilerlemesinin– bir tür entelektüel aile içi cinayeti gerektirdiğini gösterir gibidir: her bir kuşak, öyle görünür ki, en yakın atalarını öldürmek zorundadır. Sömürge antropologunun tek kelimeyle emperyalizmin piyonu olduğu iddia edildiğinde ise, sadece fikirlere değil, fakat aynı zamanda entelektüel ataların akademik ahlâkına da saldırılır. Van den Berghe, sömürge antropologunu "*mevcut durumun* korunmasına gönül veren, kıtaya engin bir Cennet Bahçesi gözüyle bakan" biri olarak kaleme alır ve antropologların ancak son zamanlarda değişimin farkına varmaya başladığını öne sürer. Sömürge yönetimiyle sözde uyum sağlama ve incelediği toplumlarda yalnızca uyumu vurgulamanın yanı sıra, sömürge antropologu, ilgi alanını kasten dar tutmakla da itham edilir: Yalnızca modern etkilerin en az ulaştığı toplumsal birimleri incelediği ve modern etkilerin, yine de kendini hissettirdiği dünya çapındaki düzlemi göz ardı ettiği varsayılır.[3]

Bununla birlikte, karanlık sömürge günleri ile aydınlık şimdiki zaman arasındaki zıtlığın, bu yazıların ima ettiği kadar katı olup olmadığı şüphelidir. Ne de, "sömürge yönetiminin, doğası gereği, hükmettiği halklar hakkında ikna edici, nesnel malumat ihtiyacında olması"[4] yüzünden antropologların kafa emeklerini, sadece sömürge yöneticileri için harcadığı ya da her iki grubun da çıkarlarının sorunsuzca çakıştığı o kadar kolay varsayılabilir. 'Uygulamalı antropolog' olmaya hazır olma ve nesnel ve değer yargılarından arınmış toplumsal araştırmaya kendini adama,

---

in the Study of Social Change in Colonial Africa", *Current Anthropology*, 12, 1971, s. 419-430. Magubane'nin iddiaları, saldırıya uğrayanlar tarafından aynı meseleyi konu alan sonraki sayfalarda kolayca çürütülmüştür.

[3] P.L. van den Berghe, *Africa: Social Problems of Change & Conflict*, San Francisco, 1965, s. 2-5.

[4] P. Anderson, "Components of National Culture", *Student Power* (der.), A. Cockburn & R. Blackburn, Harmondsworth, 1969, s. 265.

Gerald Berreman'ın düşünür göründüğü gibi, sömürgeci amaçlara uysal bir şekilde boyun eğme anlamına gelmek zorunda değildir.[5] Aksine bu tutum, sömürge antropologunun sömürge koşullarında, kendi seçtiği konular hakkında araştırma yapma özgürlüğünü korurken, sömürgeci amaçlardan kendini soyutlamaya çalışma yolu olarak da görülebilir.[6] Her halükârda, bu makalenin başındaki alıntının öne sürdüğü gibi, bilgi ve iktidar arasındaki ilişki, belirli insanlar ve belirli kurumlar yoluyla kurulan dolaylı bir ilişkidir; ve bu yüzden, bir dereceye kadar belirsizlik içerir. Bu yüzden, tek bir durumun özgüllüklerini incelemek, yalnızca antropolojik bilgiyi sömürge sorunlarına uygulama çabasıyla ilgili konu hakkındaki geniş literatürün çok genel bir düzeyde kaldığı ve örnekolay incelemeleriyle daha da desteklenmek zorunda olduğu için değil, bu nedenle de ilginç olabilir.

Godfrey Wilson ve Rhodes-Livingstone Enstitüsü (RLI) örneği, antropoloji ile sömürge yönetimi arasındaki ilişkinin merkezindeki temel belirsizliği gösterdiği için ilginçtir. Ayrıca RLI, kendi türünün bağımlı imparatorluktaki ilk örneğiydi ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu ve Batı Afrika'da ve Batı Hint Adaları'nda kurulan daha sonraki enstitülere birçok yönden örnek teşkil etti.[7] RLI'nın akademik etkisi de çok büyüktür. Yönetici olarak, Wilson'ın üç halefi –Max Gluckman, Elizabeth Colson ve Clyde Mitchell– Wilson'dan ve enstitüdeyken başladığı çalışmasından sadece çok etkilenmekle kalmışlar, aynı zamanda uzmanlar olarak dünya çapında onun gibi ün kazanmışlardı. RLI'nın önceki araştırma görevlileri tarafından işgal edilen antropoloji ve sos-

---

[5] G.D. Berreman, "Is Anthropology Alive? Social Responsibility in Social Anthropology", *Current Anthropology*, 1968, s. 391-398.

[6] Bu tez, Wendy James tarafından kaleme alınan bölümde uzun uzadıya geliştirilir.

[7] E. Chilver, "The Institutes of Social and Economic Research in the African Colonies", *Journal of African Administration*, 3 (1951) konu hakkında faydalı bir genel fikir verir.

yolojideki pozisyonlara dikkate değer sayıda üst düzeyden kişilerin atanması, RLI'nın akademik etkisinin bir diğer kanıtıdır.

RLI'nın 1937 yılında kurulması tekil bir olaydı, fakat bilimsel bilgiyi toplumsal meselelerle ilintilendirme çabalarını desteklemekte olan çağın genel eğilimlerinden de tamamıyla kopuk değildi. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürgeci çıkarların odak noktası, kontrolün elde edilmesinden korunmasına doğru kaydı ve bilinçli olarak güdümlenen bir politika olarak 'kalkınma' ile ilgili ilk kımıldamalar başladı. Lord Lugard'ın *The Dual Mandate in British Tropical Africa* (1922) ve Fransız sömürge bakanı Albert Sarraut'un *Mise en valeur des colonies françaises* (1923) çalışmalarında ifade edilen sömürgeciliğin doğasındaki bu kaymalara, uzmanlarının çok büyük pratik değer taşıdığını iddia ettiği bir antropolojinin gelişimi eşlik etti. Disiplin içerisindeki –Radcliffe-Brown ve Malinowski (her ikisinin de ilk önemli çalışmaları 1922 yılında yayımlandı) ile bağlantılı– kritik dönüşümler, evrimci sosyal bilimin yerini işlevselciliğe bırakması ve yoğun alan çalışması üzerine yapılan vurgu oldu. Toplumsal sistemlerin işleyişleri ve korunması üzerindeki yeni vurgu, aynı zamanda L.B. Namier'in, siyasal sistemin 1760 senesinde gerçekte nasıl işlediğini bulmak için geleneksel kronolojik gelişme meselelerini bir yana bırakarak, 18. yüzyıl siyasetiyle ilgili çalışmasını kökten değiştirme tarzına yakından benzer. Namier'e göre vuku buldukları yapı anlaşılmadıktan sonra, dönemin siyasal olaylarını incelemenin hiçbir anlamı yoktu. Benzer şekilde, Malinowski de Afrika'daki gelişmelerle ilgilenenlerin ilk önce temas halinde oldukları toplumların işleyişlerini anlamaları gerektiğini savundu.[8] Antropoloji için aranılan destek, böylelikle yararlılığı temeli üzerinden bulunmaya çalışıldı. Bu talebe, kendilerini sömürge meselelerine

[8] L.B. Namier, *The Structure of Politics at the Accession of George III*, Londra, 1929; B. Malinowski, "Practical Anthropology", *Africa*, 2, 1929.

veren uzmanlaşmış, ama birbirleriyle örtüşen çevreler içerisinden karşılık geldi. Bu çalışmalar neticesinde, 1926 yılında Uluslararası Afrika Dilleri ve Kültürleri Enstitüsü oluşturuldu. Daha sonraki adıyla, Uluslararası Afrika Enstitüsü (IAI), bilimsel, misyoner ve resmi sömürgeci grupların temsilcileri tarafından, "bilimsel bilgi ve araştırma ile pratik meseleler arasında daha yakından bir işbirliğini gerçekleştirme"[9] amacıyla kuruldu. İlk başkanı –Lord Hailey ile birlikte– bilgili adamlarla güçlü adamlar arasında önemli bir aracı olacak olan Lord Lugard idi.

IAI'nın faydacı amaçları, Hailey'in büyük çaptaki ve etkili *African Survey*'inde daha da geniş ilgi görecekti. Bu çalışma, ilk olarak 1929 yılında Smuts tarafından incelendi, fakat sonuçlar 1938'e kadar yayımlanmadı. *Survey*, her türden araştırmaya verdiği destekle ünlüdür, fakat "yerli toplumların doğasını hesaba katmayan politikalar, öngörülemeyen ve beklenilmeyen sonuçlara yol açtığı için"[10] antropolojik araştırmanın yeri ayrıydı. Hailey'in verdiği desteğin önemi, sömürge araştırması için gereken büyük hükümet fonlarını elde edilebilir kılan ilk yasa olan, 1940 tarihli Sömürge Kalkınması ve Refahı Yasası'nın parçası olarak bir Sömürge Araştırma Danışma Komitesi'nin oluşumuna değinen *Hükümet Beyaz Kitabı*'nda adının özellikle vurgulanmasından da anlaşılır.[11]

Buna rağmen, Sömürge Sekreteri Malcolm MacDonald'ın antropologlar konusunda belirgin bazı kaygıları vardı. Hailey'in başkan olarak görev yapması için çağrıldığı yeni araştırma komitesinin düzenlemesini tartışırken, MacDonald şöyle yazmıştır: "Bir antropologu dâhil etmek için... baskıya maruz kalacağımı

---

[9] F.D. Lugard, "The International Institute of African Languages and Cultures", *Africa*, 1, 1928, s. 1-12.

[10] Lord Hailey, *An African Survey*, Londra, 1938, s. 40.

[11] Cmd. 6175 (1940), 1.

hissediyorum, fakat gözlemlerime göre, kendi kişisel çıkarlarını düşünmeyen birini bulmak epey zor olacak. Ayrıca, bana bildirilenlere göre, antropologlar bir grup olarak her halükârda uğraşılması epey zor olan kimselerdir".[12] Yanıt olarak Hailey, "kendileri profesyonel antropolog olmadıkları halde, bu araştırma sonuçlarının uygulanması gereken insan faktörünü ayrıca hesaba katmadıkça, fiziki bilimlere yönelik araştırmalara bütçe ayırmanın anlamsız olduğunu size anımsatmayı sürekli kendine iş edinecek birçok insan olduğu için" bir antropologu atama gereğini vurguladı. Bazı sömürge hükümetlerinin de, antropolojinin göz ardı edilmesi durumunda hayal kırıklığına uğrayacağına inandığını ifade ettikten sonra, Hailey şöyle devam eder: "Ancak antropolojik çalışmalara verilmesi gereken desteğin sınırlarının farkında olmalıyız... amacımız esas olarak akademik çalışmayı desteklemek değildir; yönetimimizin bilmesi gereken şeyleri keşfetmekle sınırlıdır; o da, eğer kaynaklardan Kolonilerdeki halkların gelişiminde en iyi şekilde yararlanmayı sağlayacaksa".[13]

Ancak, merkezdeki bu gelişmeler ne kadar önemli olsa da RLI, bu gelişmelerin doğrudan sonucu değildi. Enstitünün savaş-sonrası araştırma planlarının, çoğunlukla C.D. & W. tarafından finanse edilecek olmasına rağmen, RLI'nın 1937 yılındaki kuruluşu sadece yasayı üç yıl kadar öncelemekle kalmadı, ayrıca Hailey'in fikirlerini bu dönemde destekleme eğiliminde olan resmi düşüncenin tasavvur ettiklerinin de ötesine geçti.[14] Hailey'e göre sömürge araştırması, merkezi olarak düzenlenmeliydi ve Afrika'da bulunan yerel enstitülerden ziyade, Britanya'dan yürütülmeliydi. Bu şartlarda, genel havanın uygulamalı araştırmada de-

[12] Malcom MacDonald'dan Lord Hailey'e, kişisel, 18 Nisan, 1940, Rhodes House, MSS Brit. Emp., s. 342.

[13] Hailey'den MacDonald'a, [-] Mayıs 1940, Rhodes House, MSS Brit. Emp., s. 342.

[14] Hailey, *Survey*, 1624-29.

nemelerden yana estiği doğru olduğu halde, şöyle bir durum da söz konusuydu: enstitünün Kuzey Rodezya'da kurulması gerektiğini öne süren teklifi kabul ettirmek zor olacaktı. Gerekli fonları toplamak ise ayrı bir sıkıntı konusuydu. Böylelikle, savaş-sonrası kalkınma planlarını toplumsal araştırmayla desteklemek için geniş erimli bir sömürge resmi politikasının parçası olan sonraki enstitülerin tersine, RLI, yerel bir girişimin sonucu olarak ve sömürge ofisinin istekleri hilafına ortaya çıkmıştır.

İlk öneri 1934 yılında, Kuzey Rodezya valiliğine başladığı sıralarda, Sir Hubert Winthrop Young'dan geldi. Koloni sekreterine sunduğu öneride, "arkeoloji, jeoloji ve özellikle de antropoloji" konusunda araştırmalar yürütmek üzere, müze ve araştırma enstitüsünü de içeren bir Livingstone kompleksinin kurulmasını teklif etti. İlginç bir şekilde, meslekten olmayan kişilerin aklına antropoloji denilince o sıralar esrarengiz dinsel ritler ve müstehcen ayinlerle ilgili çalışma geldiği için, diye devam eder Young, "Livingstone'nun kendisi Orta Afrika halklarının alışkanlık ve geleneklerine o kadar meraklıydı ki, ağırlığın antropolojinin sosyolojik tarafına verilmesi gerektiği düşünüldü".[15]

Hava atmayı seven Young, bilim adamlığına hevesliydi ve enstitü projesine, muhtemelen kibri ve kendini beğenmişliği yüzünden kapıldı.[15a] Ayrıca projenin, Livingstonelu tüccarları yatıştırmaya yönelik bir girişim olduğu da kısa sürede ortaya çıkacaktı. Bölgenin başkentinin çok yakında Lusaka'ya taşınmasından doğacak ticari kayıplar yüzünden, enstitünün Livingstone'da kurulması teklif edildi.[15b]

---

[15] Young ile yapılan konuşmayı aktaran, F.A. Stockdale tarafından tutulan tutanak, 15 Ağustos 1934, CO 795/72.

[15a] Bu detaya ulaşmamı sağlayan, 30 Kasım 1972'de Commonwealth Araştırmaları Enstitüsü'ndeki bir seminerde karşılaştığım Dr. A.I. Richards'tır.

[15b] Ellis Robins'den D.O. Malcom'a, 29 Mayıs 1937, CO 795/88; Profesör M. Gluckman'dan yazara, 8 Aralık 1972.

1930 yılına kadar, Kuzey Rodezya hakkındaki antropolojik malumat, genelde gelişigüzel biçimde, ya bölgeyi idare eden Britanya Güney Afrika Şirketi'nin memurlarından ya da misyonerlerden oluşan, gayretli amatörlerin faaliyetleri aracılığıyla toplanmıştı.[15c] Profesyonel çalışma, 1930-31 ve 1933-34 yıllarında Bembalar üzerine alan çalışması yürüten Audrey Richards'la birlikte başladı. Malinowski'nin bir öğrencisi olan Richards, bir yandan Bemba halkının toplumsal ve siyasal yapısının genel hatlarını açığa çıkarırken bir yandan da beslenme sorunları üzerinde yoğunlaştı. Bu konuda yapılacak araştırmalar, yönetime sağlayacağı yararla ilgili olarak Richards'ın çalışmasına gösterilen ilginin, gerek enstitüyü teklif etme konusunda Young'ı cesaretlendirmede, gerekse projenin uzun ve sancılı hazırlık aşamasında hükümetinin ilgisini canlı tutmada etkili olduğunu gösterebilir.[15d]

Öneriyi yaşama geçirirken yaşanan 1934'ten 1937'e kadarki üç yıllık gecikme, sömürge ofisinin engellemesi yüzündendi. Gerek daimi görevliler gerekse sömürge sekreteri (sonraları Lord Swinton unvanını alan Sir Philip Cunliffe-Lister), önerinin yararından kuşku duyarak ve Young'ın özel kesimden para toplanması konusundaki iyimserliğine karşın Orta Afrika'daki yerel sömürge yönetimlerinin bütçelerine aşırı yük binmesinden korka-

---

[15c] Livingstone'dan sonra önceki yüzyılda, bu alanda dikkate değer ilk çalışma için bkz. C. Gouldsbury ve H. Sheane, *The Great Plateau of Northern Rhodesia*, Londra, 1911: her iki yazar da BSA Şirketi'nin çalışanlarıydı. E.W. Smith (ünlü bir misyoner) ve A. Dale (bir şirket görevlisi), Afrika'daki bir topluluk üzerine en güzel profesyonel olmayan etnografik incelemelerden biri olarak kabul edilen, *The Ila-speaking Peoples of Northern Rhodesia* (Londra, 1921) adlı çalışmayı hazırlamak üzere işbirliği yaptı. C.M. Doke'nin *The Lambas of Northern Rhodesia*'sı (Londra, 1931) aynı niteliği taşımasa da, Baptist bir misyoner olan yazarı, daha sonra bir Afrika dilleri profesörü oldu.

[15d] Audrey Richards'ın ilk çalışması *Hunger and Work in a Savage Tribe* (Londra, 1932) Young'ın teklifini öncelemişti. Bembaları konu alan temel çalışma, *Land, Labour and Diet in Northern Rhodesia*, 1939 yılına kadar yayımlanmadı.

rak teklife kayıtsız kaldılar.[16] Teklifinin taşıdığı önemi daha açık kılması istenince, Young Julian Huxley, Audrey Richards, J.H. Oldham ve benzeri uzmanlarla görüş alışverişinde bulunduğunu ve Uluslararası Afrika Enstitüsü'nün desteğini, oranın idarî sekreteri olan Oldham aracılığıyla garantilediğini açıkladı. Diğer bir belgede de araştırmanın temel amacının, "Afrikalı ve Afrikalı-olmayanlardan oluşan karma topluluk için doğru iktisadî ve idarî politikanın oluşturulmasına yardım etmek" olduğu kaydedilmişti.[17] Young, Afrika'nın merkezindeki ve güneyindeki beyazlarla siyahlar arasındaki ilişkilerin, muhtemelen "bugün İmparatorluktaki en büyük sorun" olduğuna ve enstitünün "iki topluluğun olası iktisadî ve siyasî geleceği konusunda uzman tavsiyesi sağlayarak, bana ve haleflerime, mümkün olduğunca diğer otoritelere de yardımcı olacağına" dayanarak araştırmanın faydacı amacını daha da vurguladı.[18] Bu açıklama sonucunda, kendisine, dışişleri bakanın altında çalışan bir asistan tarafından kaleme alınan, uyarı niteliğinde bir not gönderildi.[19] Notta, Young'ın "Antropologun ulaştığı sonuçların, büyük miktardaki politika sorunlarını karara bağlarken esaslı etkiye sahip olduğuna işaret edebilecek her türden ifadeden" sakınması gerektiği belirtildi.

Young'ın hiçbir savı, konu üzerine küçümseyici notlar kaleme almaya devam eden dışişlerini ikna etmedi. Dışişleri özünde açık bir şekilde öneriye karşı olduğu halde, Young'ın desteğini de tamamen reddetmiyordu. Bunun yerine, o sıralarda ciddi biçimde başlamak üzere olan Hailey'in resmi olmayan incelemesinin sonuçlarından haberdar olmadan önce hiçbir kararın alınmamasında ıs-

---

[16] Hailey'le görüşmeyi kaydeden, S.E.V. Luke tarafından tutulan Tutanak, 2 Temmuz 1935, CO 795/72.

[17] Young, "Livingstone Memorial Institute", Young'tan Cunliffe-Lister'e gönderilen mektuba iliştirilen not, 29 Eylül 1934, CO 795/72.

[18] Young'tan Cunliffe-Lister'e, 29 Eylül 1934, CO 795/72.

[19] W.C.B[ottomley] tarafından tutulan Tutanak, 7 Kasım 1934, CO 795/72.

rar ederek, tipik devlet dairesi taktiği olan ertelemeyi benimsedi.[20] "Bu zor görevi yerine getirmede bana yardımcı olacak bir şeyin"[21] bu şekilde geri çevrilmesi, Young'ı büyük bir hayal kırıklığına uğrattı; Hailey'in, Survey'in "planlarının süresiz ertelenmesinde gerekçe olarak kullanılması durumunda yöneticilerle ilişkilerinin zedelenebileceği" kaygısıyla kendisinden özür dilemesine de karşı çıktığından haberi olsaydı, olasılıkla canı daha da sıkılacaktı.[22]

Young'ın teklifinin resmi çevrelerde şüpheyle karşılanmasının bir nedeni, Kuzey Rodezya'nın hâlâ kenarda kalmış, bir sömürge arka bahçesi olarak görülmesiydi.[23] Rhodes'un Britanya Güney Afrika Şirketi aracılığıyla elde edilmiş olmasına karşın, şirketin Güney Rodezya'yı sömürgeleştirmesine eşlik eden şiddetli çatışmalardan bağışık kalabilmişti. Ne de, bölge 1924 yılında sömürge ofisinin doğrudan yönetimi altına girdiğinde ve B.S.A. Şirketi idarî sorumluluktan kurtulduğunda, o zamanlar Kenya'daki politika sorunlarına gösterilen ilgiyi buraya çekebilecek yeterli sayıda yerleşimci vardı. Copperbelt'in sömürge ofisi yönetiminin işbaşı yapmasını izleyen gelişimi, *Modern Industry and the African*'ın yayımlanmasıyla ortaya konduğu gibi, madenlerin Afrika yaşamı üzerindeki etkileri hakkında, kamuya yansıtılmayan kimi kaygılara yol açmıştı. Bu, antropolojinin, gerek misyoner heyetleri gerek hükümet nezdindeki yararları hakkında tavsiyeler içeren, Uluslararası Misyonerler Konseyi adına Copperbelt yaşamını ele alan bir araştırmaydı;[24] ne ki,

---

[20] Cunliffe-Lister tarafından tutulan Tutanak, 7 Kasım 1935; Cunliffe-Lister'den Young'a, 13 Kasım 1934, CO 795/72.

[21] Young'tan Sör J. Maffey'e, 21 Kasım 1934, CO 795/75.

[22] Hailey'le görüşmeyi kaydeden, S.E.V. Luke tarafından tutulan Tutanak, 2 Temmuz 1935, CO 795/72.

[23] I. Henderson, "The Origins of Nationalism in East and Central Africa: the Zambian Case", *Journal of African History,* 11, 1970, s. 596.

[24] J. Merle Davis, *Modern Industry and the African*, Londra, 1933, s. 375, 391, 393.

sömürge ofisi, tuhaf bir biçimde Copperbelt'in öneminden habersiz görünüyordu. Afrikalı madencilerin, polisin müdahalesi sonucu altı kişinin öldürüldüğü, 1935 Mayıs'ındaki greviyle patlayan öfke, Kuzey Rodezya'nın alışılmadık şekilde Britanya gazetelerinin gündemine taşınmasına yol açacaktı. Bu olaylardan sonra, Copperbelt'in, Britanya Afrikası'nın hiçbir yerinde görülmeyen, farklı türden sanayileşme sorunlarını temsil ettiği fark edilmeye başlandı.[25] Ancak 1935 ayaklanmaları, Young'ın projesinin ilerlemesine doğrudan katkıda bulunmamıştır.

Young, ayaklanmalardan sonra kaleme aldığı Copperbelt'deki durum üzerine gözlemlerini, projesini gözden geçirmek için kullandı. Sanayileşmenin seyrinin 'yerel yönetimin deneyimlerinin ötesinde' olduğuna ve gereken şeyin, "böyle bir uzman yardımı olmaksızın Hükümetin tam olarak anlayamayacağı veya ele alamayacağı bu önemli sorunu incelemeyi özel amaç edinen..."[26] bir enstitü olduğuna Sömürge Sekreteri Malcolm MacDonald'ın dikkatini çekti. Daimi sekreter yardımcısı notunda "valinin Young'ın antropoloji enstitüsü konusunda inatçı bir tutum sergilediğini"[27] kaydetmekle yetindi ve mesele askıya alındı. Enstitüye yönelik tutumda değişikliğe neden olan şey, (daha sonra Lord Harlech unvanını alan) W. Ormsby-Gore'un sömürge ofisine gelişiydi. Ormsby-Gore, Young'ın projesini onayladığını ve araştırmaya yönelik fon başvurularının, daimi görevlilerin Hailey'in araştırması yayımlanana kadar ertelenmesinde diretmelerine rağmen, devam etmesini arzuladığını açıkladı.[28] W. Ormsby-Gore'un niyetini belli etmesinden önce, Young, "Rhodes Jübile-

---

[25] *The Times*, 28-31 Mayıs, 4 Temmuz 1935.

[26] Young'tan Malcom MacDonald'a, 29 Ağustos 1935, CO 795/78.

[27] J.L.M[affey] tarafından tutulan Tutanak, 24 Eylül 1935, CO 795/78.

[28] Ormsby-Gore tarafından tutulan Tutanak, 4 Şubat, 5 Nisan 1937; J. A. Calder tarafından tutulan Tutanak, 26 Ocak 1937; G.J.F. T[omlinson], 27 Şubat 1937, CO 795/81.

si'nin (1940 yılında) Livingstone'nun yüzüncü yıldönümüne denk gelişinden" faydalanmak için, asıl teklifi üzerinde, "hem Rhodes'in hem de Livingstone'nun hayranlarını çekecek kadar genişleterek", bazı değişiklikler yapmıştı.[29] Bu eklemenin Ormsby-Gore'un kararını herhangi bir şekilde etkileyip etkilemediği bilinmiyor.

Devlete yapılan fon başvurusu 30 Haziran 1937 tarihinde yayımlandı;[30] birkaç gün sonra, enstitüyü bir mütevelli heyetinin yönetimine veren bir düzenleme, Kuzey Rodezya yasama konseyinden geçmişti.[31] Young, VI. George'un taç giyme töreni vesilesiyle Londra'da bulunma fırsatını, etkileyici bir imzacı listesi oluşturmak için kullanmıştı. Sömürge sekreterinin dışında, enstitü başvurusuna Canterbury ve York başpiskoposları ve listenin ilk sırasındaki İskoçya Kilisesi moderatörü imza attı. Bunu, daha sonra, bilim dünyasını temsil eden, Royal Society'nin başkanı ve Afrika'yla ilgilenen diğer önde gelen akademisyenler izledi. İmparatorluğun bağımlı ve bağımsız bölgelerini üç Orta Afrika valisi ve Kanada genel-valisi temsil ederken, sömürge meseleleri konusunda kuruluşun resmi olmayan sesi, her yerde karşımıza çıkan Lordlar, Lugard ve Hailey temsil ediyordu. Yakın zamanlarda Kuzey Rodezya'yı ziyarete gelen Kent Dükü'nün "bu talebi doğrudan sempatiyle karşıladığını ve onun amacına ulaşmasını temenni ettiğini" bildiren ifadeyle, başvuruya kraliyet himayesini ima eden sakıngan bir not iliştirildi. 1890 yılında Rodezyaların kuruluşunun ellinci yıldönümünü ve Livingstone'nun Afrika'ya gelişinin yüzüncü yıldönümünü anarken, başvuru, iki ismin yüklendiği farklı çağrışımları dengeliyordu. Başvuruda enstitünün amacı şöyle ifade edildi:

---

[29] Young'tan Ormsby-Gore'ye, 5 Nisan 1937, CO 795/81.

[30] *The Times*, *The Livingstone Mail*, et. al., 30 Haziran 1937.

[31] 1937 tarihli Yönetmelik No. 1, *Supplement to the Northern Rhodesia Gazette*, 29 Haziran 1937.

> Kuzey Rodezya'da olduğu gibi maden kaynaklarının ilkel bir topluluğun bağrında geliştirildiği bir ülkede, önemli bir sorun oluşturan yerlilerle yerli-olmayanlar arasında kalıcı ve tatminkâr ilişkiler kurulması problemini konu edinecek bir merkezin Afrika'da kurulması, Avrupa uygarlığının yerli Afrika toplumu üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik, çeşitli çevrelerde yürütülen bilimsel çabalara katkıda bulunacaktır.[32]

Siyahlarla beyazlar arasındaki 'kalıcı ve tatminkâr' ilişkilere yapılan gönderme, Kuzey Rodezya'daki yerleşimcilerde enstitüye yönelik bir heves uyandırmayı amaçlıyor idiyse, bunu başaramadı. 1930'lar boyunca ve aslında daha sonra da, bu insanlar güvenliklerinin bilimde olduğunu hiç düşünmedi. Onlara göre bunu sağlayacak olan, ya doğrudan kendi kendine azınlık yönetimini elde ederek ya da dolaylı olarak, Güney Rodezya ile birleşme yoluyla, siyasal iktidarı sömürge ofisinden zorla çekip almaktı. Bu nedenle, yerleşimcilerin yasama konseyindeki temsilcileri, enstitünün kurulmasını soğuk karşıladı. Onlara göre enstitü, açıkça karşı çıkmaları için hiçbir gerekçeleri olmayan, bir deneyden öte bir şey değildi. Bölgenin enstitünün bütçesine katkıda bulunmaya devam edebilme kapasitesi konusunda kuşkular dile getirildi; araştırma görevlilerinin gerektiği gibi denetlenmesi konusunda kaygılar vardı.[33] Uzun dönemli seçilen üye ve *Livingstone Mail*'in sahibi Leopold Moore, mütevelli heyetine katıldı, fakat enstitünün amacından sapıp "BBC'nin tanık olduğu gibi, bir dinî propagandayı yayma aracına" dönüşmesinden kaygılanarak, bir başmakalede enstitünün 'ruhban himayesi' altında kurulmasına karşı çıktı.[34] Aynı zamanda önde gelen bir yerleşimci olan Sir Stewart Gore-Brown ise, her türden bilimsel araştırmayı ısrarla destekliyor ve karısı, Audrey Richards'ın araştırmasına doğrudan destek

---

[32] Bkz. not 30.

[33] Northern Rhodesia Legislative Council *Debates*, 28, sütun 16-38 (26-28 Haziran 1937).

[34] *Livingstone Mail*, 30 Haziran 1937, s. 4, sütun 4.

veriyordu. Buna rağmen, Sir Stewart Gore-Brown'un katıldığı toplantıların birinde yükseltildiği bildirilen "antropologlar tarafından yönetil*me*yeceğiz"[35] itirazı ve "bölgenin yaşam için hastaneleri geliştiriyor olması gerektiği bir sırada"[36] enstitü, hükümetin müsrifliğinin bir örneğidir görüşü daha tipik karşılıklardı. Ancak yerleşimcilerin desteğinin önemli olmasına karşın, özellikle de onların güvenini kazanmak için verdiği emek bakımından yöneticiliği diğerlerinkinden ayrı bir yerde duran Young için, bir enstitünün kendini idare edebilmesi ve araştırmalarını sürdürebilmesi, daha çok hükümetlerin tutumuna ve büyük şirketlerin çıkarlarına bağlıydı. Çünkü Kuzey Rodezya'nın bilgi ve iktidar denkleminde güç sahibi olanlar, onlardı. Bölgedeki Afrikalıların sesi henüz kısıktı, oysa yerleşimciler, her ne kadar yüksek sesli olsa da 1940 yılına gelindiğinde ancak 15.000'e ulaşmıştı.

Enstitünün ilk yıllarında, hükümet dışı bağışlar, Kuzey Rodezya hükümeti dışındaki diğer hükümetlerin bağışlarına aşağı yukarı eşitti.[37] Diğer hükümetlerden gelen bağışlar, ilk olarak,

---

[35] *Journal of the Royal African Society*, 34 (1935), 383.

[36] S. Gore-Browne, "The Relations of Black and White in Tropical Africa", Livingstone Mail, 1 Eylül 1937, s. 5, sütun 4-5.

[37] Örneğin, 1939 yılında yinelenen gelir aşağıda gösterildiği gibiydi:

Kuzey Rodezya	£1.000
Tanganika	100
Kenya	50
Uganda	50
Nyasaland	50
Güney Rodezya	200
Roan Antelope Madeni	200
Nkana Madeni	200
Mufulira Madeni	200
Broken Hill Madeni	50
Zambesi Sawmills	58-5
C.S. Knight	50
	2.208-5

Director's Report... 1938-1939-1940, s. 7.

tahminen dışişleri bakanının güdümünde olan Britanya'nın Doğu ve Orta Afrika topraklarından, ikinci olarak da, 1923'ten beri bağımsız bir çizgi izleme özgürlüğüne sahip olan Güney Rodezya'dan geldi. Güney Rodezya, Young'ın, enstitünün sömürge sekreteri tarafından yakınlarda onaylanan 'daha yakın işbirliği' politikasının 'somut bir uygulaması' olabileceğini öne sürerek özenle desteğini kazanmaya çalıştığı bir ülkeydi; ki bu, özellikle Güney Rodezya başbakanı Huggins gibi birleşime gönülden inanan birine, muhtemelen cazip gelecek bir bakış açısıydı.[38]

Özel şirketler ya da Britanyalılar ise, çağrıya hemen hiç karşılık vermediler. Hükümet dışı bağışçılar, tahmin edilebileceği gibi, Kuzey Rodezya'da çıkarları olan belli başlı kapitalist firmalar (ve onlarla bağlantılı tröstler) idi. Bunlar arasında, Britanya Güney Afrika Şirketi, Broken Hill ve Copperbelt maden şirketleri ve Rhodes ve Beit tröstleri vardı. Ancak enstitüye bu belli kaynaklardan gelen destek, ne doğrudan ne de kolayca elde edilmiş değildir; sömürge ofisindeki pek kibarca olmayan bir notun ortaya koyduğu üzere: "Sir H. Young, sizin baş belanızı beslemenin yakalamaktan daha kolay olduğunu düşünüyor".[39] BSA Şirketi'nin Salisbury'daki yöneticisi, Londra'daki şirket başkanına şöyle bir telgraf çekmişti: "projenin gerekliliği ya da uygulanabilirliği konusunda, özellikle de işaret edilen belirsiz ve masraflı yöntemleri konusunda çok şüpheliyim".[40] Bir sonraki mektupta, Güney Afrika hükümetinin ve üniversitelerin niye projenin dışında bırakıldığı sorusunun yanı sıra, tercihlerinin doğrudan hükümet-destekli araştırma ve sosyalden ziyade doğa

---

[38] Young'tan Sir Herbert Stanley'e, Güney Rodezya Valisi, 30 Ağustos 1934 ve telgrafla verilen yanıt, 17 Eylül 1934, CO 795/72. Telgraf, Stanley'den Young'a, 17 Mayıs 1937, CO 795/88.

[39] J.S. Flood tarafından tutulan tutanak, 28, Eylül 1937, CO 795/88.

[40] Telgraf, Ellis Robins'ten D.O. Malcolm'a, 27 Mayıs 1937, CO 795/88.

bilimi yönünde olduğuna da işaret ediliyordu.[41] Zorlu bir sömürge ofisi lobicisi olan BSA Şirketi'nin başkanı Sir Dougal Malcolm, enstitü hakkında kendisine bildirilen bu kuşkuları ve kendi kuşkularını 'Sevgili Billy'e (Ormsby-Gore) yazdığı bir mektupta dile getirerek, şirket bağışı hakkında bir karara varmadan önce Koloni Sekreteri'nin 'meseleye yoğun destek' verip vermediğini öğrenmek istemişti.[42] Mektubuna gelen yanıtta, Ormsby-Gore, Young'ın başvurusunun başarılı olmasını arzuladığını ve "eğer bir şirket başlarsa, eminim geri kalanları da ona katılacağı"[43] için, BSA Şirketi'nin ona alenen arka çıkmasını umut ettiğini belirtti. Malcolm, sinyali almıştı; 5.000 sterlinlik bir sermaye tahsis etti. Buna rağmen, bakır şirketlerinin yıllık bağışlar yaparak projeye arka çıkmaya razı olmadan önce daha fazla ikna edilmeleri gerekecekti.[44]

Bakır şirketlerinin ilgisini uyandırmak için alınan tedbirlerden biri, Hailey'in kaleme aldığı açıklayıcı bir mektubun dolaşıma sokulmasıydı. Mektup, açık bir şekilde, antropolojik araştırmanın hükümet ve iş çevrelerine sağladığı faydayla ilgili şirketlerin kafasındaki kuşkuyu dağıtmaya çalışıyordu. Hailey, mektubunda bilimsel saygınlık izlenimini pratik yararla birleştirmeyi ince bir zekâyla becerirken, konu üzerinde cereyan eden değişimlere de işaret edip, eski moda ve fiziksel meselelerden sosyal olanlara doğru kayışın altını çizmekteydi. Antropolojik araştırma, "İster tarımsal üretimin artışı biçiminde olsun, ister beslenme ve yaşam koşullarında iyileşme ya da sağlığın veya iş-

[41] Robins'ten Malcolm'a, 29 Mayıs 1937, CO 795/88.

[42] Malcolm'dan Ormsby-Gore', 8 Haziran 1937, CO 795/88.

[43] Hailey'den Young'a, 17 Haziran 1937, ZNA B1/4/MISC/6/1.

[44] 27 Temmuz 1937'de Young ile bir bakır madeni yöneticisi olan Bay Storke arasında geçen bir görüşmenin kaydı, ZNA P2/1/1. Storke, "Bakır Şirketlerinin BSA Şirketi ve Sir Robert Williams'ın şirketlerini, en azından izleyen üç yıl boyunca Enstitü'ye malî yardım sağlayacak ölçüde desteklemesini sağlamak için, döndüğünde elinden geleni yapacağını" bildiriyordu.

gücü hacminin düzelmesi biçiminde olsun, eğer Afrika koşullarında sağlamaya çalıştığımız gelişmeleri sağlam bir temele oturtacaksak gereklidir" diye savunuyordu. "Şu anda hiçbir Afrika hükümeti bünyesinde antropolog veya benzeri işlev gören kimseleri barındırmamaktadır. Bana kalırsa, -ki çamur atmaktan sakındığımı özellikle belirtmek isterim, bu türden zaruri çalışmalara esas destek Amerika'dan gelmektedir" diyerek, ticaret ahlakına hoş görünmek için tasarlanan bu faydacı iddiaların yanına vatansever bir çağrıyı da eklemişti.[45] Hailey, açıkça Rockefeller Vakfı'nın IAI'ya ve IAI'nın (Jomo Kenyatta ve Z.K. Matthews gibi tanınmış Afrikalılar da dâhil olmak üzere) birçok önde gelen şahsiyeti antropoloji alanında yetiştiren 'Beş Yıllık Araştırma Planı'na (1931) verdiği desteği kastediyordu. Hailey'in kendi çalışması *African Survey*'ın masrafları da Amerikalı bir vakıf olan Carnegie Corporation tarafından karşılanmıştı.

Kuzey Rodezya'daki büyük kapitalist çıkarlar, açıktır ki, bağımsız olarak yürütülen toplumsal araştırmanın faydası konusunda kuşkuluydu; ama ilk baştaki gönülsüzlüklerine rağmen, ona katkıda bulunmaya da hazırdılar ve sergiledikleri bu yaklaşım sömürge dönemi boyunca böyle kaldı. Bunun nedeni, muhtemelen Londra ve Lusaka'daki siyasal iktidarlarla iyi ilişkilere sahip olma isteklerinde yatar. Araştırma için ödeme yaparlarken bir uşak kiralamıyorlardı; yaptıkları, faaliyet gösterdikleri toprakların koloni sekreteri ve valisinin dile getirdiği isteklerle işbirliği içine girerek bir tür gizli vergi ödemekti. Bu şekilde, Kuzey Rodezya'da yer alan BSA Şirketi ve bakır şirketlerinin içinde bulundukları fazlasıyla olumlu şartları uzatmaya yardımcı olmayı da ummuş olabilirlerdi. Madencilerin sahip olduğu hareket özgürlüğü, gözlemcilerin Copperbelt'i devlet içinde devlete benzetmelerine yol açarken BSA Şirketi, 1937'nin Eylül'ü sonunda, hiçbir şey

[45] Hailey'den Young'a, 17 Haziran 1937, ZNA B1/4 /MISC/ 6 /1.

yapmadan Kuzey Rodezya'da (esas olarak bakır imtiyazlarından) 300.000 sterlin kazandı.[46] İş dünyasının bağışlarının esas olarak bir tür gönüllü vergi olduğu savı, Malcolm'un Enstitü projesine inancını büyük ölçüde yitirdiğini açıkladıktan hemen sonra Young'a BSA Şirketi'nin bağışları konusunda bilgi verdiği sıra dışı mektubuyla da desteklenmektedir. Mektubunda şunları da eklemişti: "Talebiniz, kolonilerden sorumlu devlet bakanı da dâhil olmak üzere, çok etkili otoritelerce desteklendiği için... Şirketi'nin, tarihi ve gelenekleri göz önünde bulundurulduğunda, reddedemeyeceği bir tekliftir".[47] Bu dönemde Kuzey Rodezya'daki imtiyaz yetkilerinin düzenlemesiyle ilgili toplumsal eleştirinin yükselmesinin yanı sıra; yasal geçerliliklerinin de sömürge ofisiyle yaptığı gizli yazışmalarda, bizzat Young tarafından –sonuçsuz bir şekilde– sorgulanması, belki anlamsız değildir.[48]

Böylelikle enstitü, yeni türdeki antropolojiyi pratik amaçlar doğrultusunda kullanma girişimini destekleyen bir ortamda kuruldu. Yine de iktidarın resmi ve resmi olmayan pozisyonlarında bulunan kimseler, ister hükümette ister iş dünyasında olsun, devlet memuru olmayacak uzman bilim insanlarından oluşan uzmanlaşmış bir enstitü teklifi konusunda az da olsa bölünmüştü. Bu durum, hevesli bir sömürge sekreteri olan Young'ın gösterdiği inatçılık ve Hailey'in projenin devam etmesi için verdiği güçlü destek sayesinde çözüme kavuşacaktı.

---

[46] D.O. Malcolm, *The British South Africa Company, 1889-1939*, (Londra, n.d.; özel basım), 56.

[47] Malcolm'dan Young'a, 12 Temmuz 1937, "Early History of the Institute" dosyası, IAS.

[48] *The British South Africa Company's Claims to Mineral Royalties in Northern Rhodesia* (Lusaka: Govt. Pr., 1964), 26-28; P. Slinn, "Commercial concessions and politics during the colonial period. The role of the British South Africa Company in Northern Rhodesia 1890–1964", *African Affairs*, 70 (1971), 375–377.

Resmi anlamda bağımsız bir enstitü olarak RLI, bir hükümet departmanı gibi doğrudan kontrol edilmese de, bir mütevelli heyetinin denetimi altındaydı. Aslında otoriter bir sömürge yapısından beklenebileceği gibi, heyetin düzenlenişi son söz yetkisini valiye veriyordu. *Makamından dolayı* vali, yedi üyeli heyetin başkanıydı. İki üyeyi kendisi tayin edecekti. Geri kalan üyeler, iki devlet memuru –malî sekreter ve güney eyaleti, eyalet sekreteri– ve iki yerleşimci –(RLI'nın 1952'de Lusaka'ya taşınana kadar bulunduğu yer) Livingstone belediye başkanı ve Livingstone ve batı seçim bölgesi adına legco üyesi– idi. Vali, tüm atamalar üzerinde veto yetkisine sahipti.

Bilimsel bir kurul olarak tasarlanan mütevelli heyetinin dikkat çeken bir özelliği, valinin, tayin edilen pozisyonların ikisinden birini veya her ikisini birden bilim insanlarıyla doldurmayı seçmediği müddetçe, yönetim bünyesinde hiçbir bilim insanının bulunmamasıydı. Aslına bakılırsa, böyle yapmazdı, fakat mütevelli heyeti içindeki çatışmalarda daha 'bilimsel' tavır takınanın hemen her zaman vali olması da bir hayli ilginçtir. Aslında RLI, genel olarak sekretaryadan çok hükümet meclisi tarafından destekleniyordu. Bunun neden böyle olduğu ilk bakışta anlaşılmaz. Muhtemelen valiler, en azından, ilim üzerinde söz sahibi oldukları bir bölgede yöneticilik yapmanın tadını çıkarıyorlardı ya da belki de, valinin yönettiği kadar, saltanat da sürdürdüğü sömürge durumunda potansiyel alternatif bilgi kaynakları, baş sekreterin bilgi üzerindeki tekele yakın kontrolüne ek destek sağlıyordu.

Sosyal bilimden ziyade, doğa bilimine bağlı bir enstitünün sömürge ortamında, hem uyumlu hem de bağımsız bir şekilde nereye kadar çalışabileceği uygulamada denenmesi gereken bir şeydir. Örnek teşkil edebilecek mevcut hiçbir model yoktu ve daha sonraki sömürge sosyal araştırma enstitülerinin tersine, tutunabileceği ve sömürgeci baskılardan korunma konusunda

yardım alabileceği hiçbir yerel üniversite bulunmuyordu. Çoğu şey, açık bir biçimde baştaki yöneticinin tercihine bağlıydı. Sömürge meselelerine ilgi duyan uzmanlaşmış lobi burada da önemli bir rol oynamaktaydı. Enstitü 1934 yılında ilk kez tartışmaya açıldığında, J.H. Oldham, kıdemli kişileri atamanın gerekliliğini vurgulamış ve Godfrey Wilson'dan olası bir seçenek olarak söz etmişti.[49] Üç yıl sonra, Lugard ve Hailey'in her ikisi de 'İşlevselci Antropolog'[50] olarak Wilson'ı şiddetle tavsiye etti ve sömürge ofisinin –o zamanlar Tanganika'da olan– 'Godfrey Wilson'ın aleyhine olabilecek herhangi bir şey'[51] bulamamasından sonra da mütevelli heyeti, ilk toplantısında, 'hatırı sayılır tartışmaların' hemen ardından Wilson'ın atanmasında oybirliğiyle mutabakata vardı.[52] Kendisiyle heyetin özel bir toplantısında görüşüldü ve 1938 Mayıs'ının başlangıcından itibaren göreve başlamayı kabul etti.[53] Wilson, görünüşe bakılırsa valiyi satrançta yenerek ilk elde yanlış bir izlenim uyandırmıştı,[54] fakat daha ciddi anlaşmazlıklar ileride çıkacak ve üç yıl içinde az çok zorunlu bir istifaya yol açacaktı. Çatışmaların doğası, bir sosyal bilimcinin sömürge durumundaki pozisyona epey bir ışık tutar.

Godfrey Baldwin Wilson (1908-44) tanınmış Shakespeare uzmanı John Dover Wilson'ın oğluydu.[55] 1935 yılında evlendiği

---

[49] G.J.F. T[omlinson] tarafından, Oldham'la yaptığı konuşmayı bildiren, Tutanak, 6 Kasım 1934, CO 795/72.

[50] Young'tan Ormsby-Gore' 24 Mayıs, 17 Ağustos 1937, CO 795/88.

[51] W.C.B[ottomley]'den Young'a telgraf, 26 Mayıs, 1937, CO 795/88.

[52] Tutanaklar, 1. buluşma, 27 Temmuz 1937, IAS.

[53] Tutanaklar, 2. buluşma, 3 Eylül 1937; Wilson'dan Lane Poole'e (PC, güney eyaleti), 6 Eylül 1937, IAS A/16.

[54] 18 Mart 1971 tarihinde Profesör Monica Wilson'la yaptığım bir tartışma sırasında içtenlikle verilen bilgi.

[55] Bkz. J.D. Wilson, *Milestones on the Dover Road* (Londra, 1969) ve Max Gluckman tarafından Rhodes-Livingstone Dergisi'nin (1944) ilk sayısında verilen ölüm ilanı.

Monica Hunter'la olan arkadaşlığı vasıtasıyla antropolojiye merak sarmadan önce, Oxford'da klasik ve felsefe eğitimi aldı. O zamanlar Tanganika olan yerde yaşayan Nyakusalar arasında alan çalışması yapmadan önce, Hunter ile birlikte Malinowski'nin LSE'deki etkili seminerine katıldılar. Monica Hunter'ın *Reaction to Conquest*'i (1936), Pondoları yalnızca kabile ortamlarında değil, aynı zamanda Avrupa'daki çiftliklerde ve Güney Afrika kasabalarında işçiler olarak da ele alan bir çalışmaydı. Bu çalışma, tarihsel-olmayan ve statik incelemelerin alana hâkim olduğu bir sırada, diyakronik veya tarihsel boyutları göz ardı etmeyen çalışmanın dikkate değer bir örneği olarak diğerlerinden ayırt edilir.[56] Aslında, tarihin işlevselciler tarafından reddi, çoğu kez ima edildiği kadar mutlak değildi. Saldırıları temel olarak tarih biliminin en temel kurallarına karşı gelen beşeri kurumların 'kurmaca tarihine' yönelikti.

Bununla birlikte, çoğu kez sömürge antropolojisinde eksik olduğu iddia edilen geniş bakış açısı, Godfrey Wilson'ın göze çarpan bir özelliğiydi ve zamansız ölümünden önce kaleme aldığı bütün çalışmalarına belirgin bir şekilde nüfuz etmişti. Sosyal antropoloji, sosyoloji ve tarih arasında herhangi önemli bir farklılık görmeyi reddetmesi ve iktisadî ve idarî faktörleri Orta Afrika toplum analizine dâhil etme kararlılığını büyük ölçüde Marx'a borçludur.[57] Aslına bakılırsa, karısıyla birlikte kaleme aldığı ve ölümünden sonra 1945 yılında yayınlanan *'The Analysis of Social Change*, *Komünist Manifesto*'dan beri genel değişim sü-

---

[56] Bu bakış açısı en son *Oxford History of South Africa*, 2 cilt, der. M. Wilson and L. Thompson (Oxford, 1969; 1971) çalışmadaki yazılarını da şekillendirmiştir.

[57] Wilson, sosyal antropoloji ve sosyolojiyi bir mektubunda "aynı şeyden bahseden iki sözcük" olarak tanımlamıştı. Bunun için bkz. Wilson'dan A.A. Smith (M.L.C.), 28 Aralık 1938, IAS "Plans for Urban Research File". Tarih ve sosyoloji birkaç ufak ayrıntı dışında hemen hemen aynıdır diye yazar Wilson C.E. Fripp, 13 Ağustos 1938, IAS 1/45.

reçlerini açıklama çabaları içinde konuyu özüne inerek ele almaya çalışan en tutkulu çalışmalardan biri olmalıdır. Ancak açıklayıcı bir sistem olarak, özellikle de dünya iktisadî bunalımıyla bağlantılı olarak, Marksizm'den etkilenmesine karşın, Wilson, ateşli bir Hıristiyan ve uzlaşmacı bir kimseydi. Ayrıca, nesnel bir sosyal bilimin mümkün olduğuna tüm benliğiyle inanıyordu. Bu, ona göre her türden ahlâkî yargının dışlanmasıyla elde edilecekti: "Dengeli yargı ve ölçülü duygu, siyaset ve felsefeye aittir. Tek işi olayların eksiksiz tanımını onları belirleyen gerçek güçlerin tarafsız analiziyle birlikte vermekten ibaret olan bilimde, bunlara yer yoktur". Gerçeklerin kendisi konusundaki önyargı ve seçicilik sorunun farkındaydı, ama "pratik ve kendini tanıma ve sistematik ve karşılaştırmalı doğru dürüst bir tekniğin kullanımıyla" sorunun üstesinden gelinebileceğine inanıyordu.[58] Bu yüzden, bilgi ve iktidar söz konusu olduğu müddetçe, öyle inanıyordu ki "hükümetlerin ve muhalefetlerin onlara eşit şekilde güvenebilmesi bilimcilerin gurur kaynağı olmalıdır, çünkü onlar kanıtlayamadıkları şeyler hakkında fikir beyan etmezler, çünkü onlar hayal gücünden yoksundur ve asla olguları terk etmezler. Bilim insanlarına araştırmalarında tam özgürlük sağlamak ve yayımlandığında çalışmalarının sonuçlarına ispatlanmış olgunun hak ettiği özeni göstermek, işadamlarının gurur kaynağı olmalıdır".[59]

Bu umutlar, o zamanki Kuzey Rodezya gerçeklikleri arasında çok geçmeden boşa çıkacaktı. Wilson, RLI'ya, büyük bir kamusal rol yüklediği modern sosyal antropolojinin faydalarını kanıtlama umutlarıyla gelmişti. Enstitünün yayınlarının ilk girişimlerinden biri, antropolojinin yöntemlerini popülerleştirmek

[58] G. Wilson, "The Rhodes-Livingstone Institute of Central African Studies", The *Cambridge Review*, 14 Ocak 1938, 172.

[59] G. Wilson, "Anthropology as a Public Service", *Africa*, 13 (1940), 47.

oldu.[60] Bu yüzden de mütevellilere yapılan ilk önerilerden biri, "aynı anda, hem uygulanması kolay hem de meseleyi çabucak anlaşılır kılan modern çalışma teknikleri" konusunda amatör sosyal araştırmacıların enstitü kadrosu tarafından eğitilmesini sağlayacak bir ortak üyelik projesiydi.[61] Ancak resmi tepki, amatör araştırmacıların Afrikalılarla, efendi-köle ilişkisinin dışına çıkarak, doğrudan temasa girme ihtimalinin yarattığı tahmin edilebilir korku oldu[62] –Kuzey Rodezya o dönemde, Young'ın seleflerinin tarif ettiği kadarıyla, ırksal olarak öyle tabakalaşmıştı ki, Baroselandlı Litunga, beyaz adamın elini sıktığı öne sürülen tek Afrikalıydı.[63]

Daha ciddi çatışmalar, Wilson'ın toplumsal araştırmasının biçim ve yöntemlerinden kaynaklanmıştı. Bilimsel bağımsızlık konusundaki görüşleri gereğince, Wilson, zaman kaybetmeden mütevelli heyetine gidip enstitü için hazırlanacak araştırma programını onlardan ziyade kendisinin önermesi gerektiğini anlattı. Mütevelli heyetinin beş üyesinden ikisi, yöneticinin içlerinden seçebileceği, sorunların bir listesini kurulun kendisinin hazırlaması gerektiği kanısında olmasına ve kurulun konunun "Hükümete yerli politikasını düzenlenmede yardımcı olurken faydalı olması" gerektiği yönündeki genel hissiyatı paylaşmasına rağmen, bu isteğe gönülsüzce razı olundu.[64]

Basmakalıp bir sömürge antropologunun önereceği gibi, incelemek için en uzak ve en nüfuz edilmemiş Afrika toplumunu

---

[60] G. Wilson ve M. Hunter, *The Study of African Society*, Rhodes-Livingstone Papers no. 2 (1939).

[61] Wilson'dan Young'a & encl., 22 Haziran 1938, ZNA B 1 /4 / MISC/ 6/ 1.

[62] Tutanaklar, 6. (yanlışlıkla "5." olarak kaydedilen) buluşma, 29 Haziran 1938, IAS.

[63] L.H. Gann, *A History of N. Rhodesia* (Londra, 1964), 282, Sör Ronald Storrs tarafından dile getirilen düşüncelere değinir.

[64] Lane Poole, "Research Proposals by Director", 28 Haziran 1938. Poole, bu çalışmasında, Wilson'ın, Eylül 1937 tarihli, ZNA B1 / 4/ MISC /6 /1'de kaydedilen, röportajındaki tartışmayı anımsatır.

aramaktan uzak olan Wilson'ın önerisi, Kuzey Rodezya'nın değişmekte olan toplumsal sisteminin özüne yönelikti. Kuşkusuz, ortada yerleşimcilerin doğrudan araştırma konusu olmaları gerektiğini öne süren bir teklif yoktu, fakat Wilson'a göre enstitü, Afrikalılarla ilgili olarak aşağıdaki üç tip durumda ne olup bittiğini ortaya çıkarmalıydı:

a) "kentsel ve sınaî bölgelerindeki daimi ve yarı-daimi yerleşimcilerin oluşturduğu yeni Afrika toplumu" (o dönemdeki sömürge politikasına göre bu tarz bir kentleşmenin olmasına, ne izin verilmişti ne de verilirdi),

b) "düzenli olarak kent ve kırsal bölgeler arasında gidip gelen grup",

c) kırsal kesimdeki ve "özellikle soyup soğana çevrilen bölgelerdeki" Afrika toplumu.[65]

Max Gluckman ikinci bir antropolog 1939 yılında atandığında Barotseland'ın kırsal kesimlerine giderken, kent araştırmasını kendisinin üstlenmesini teklif etti. Wilson, beyazların egemenliğindeki bir toplumda Afrikalıların tutku ve özlemlerinin doğası da dâhil olmak üzere, kentsel bölgelerdeki araştırma için geniş bir erim belirlemişti.[66] Bu ve önerilen diğer konular, hükümetin gözünde hassastı; fakat bunlar, aynı zamanda öyle meselelerdi ki, haklarında elde edilen bilgiler, özellikle 1935 ayaklanmalarından sonra, son derece yararlı olabilirdi. Hükümetin sorun olarak gördüğü konu, Wilson'ın kentsel bölgelerdeki araştırmalarını, antropologların köy toplumunda kullandığı varsayılan araçlarla yürütmeyi tasarladığını bildirmesiydi. Bu, yalnızca resmi kayıt ve istatistiklere başvurmakla yetinilmeyerek, katılımcı gözlemin de kullanılması anlamına geliyordu. Malinowski'ye özgü böylesi alan çalışması

[65] Wilson, "Preliminary Plan of Research", 30 Mayıs 1938. Bu plan mütevelliler tarafından 6. Buluşmada (29 Haziran), IAS 1/45, değerlendirildi.
[66] *A.g.e.*

yöntemleri, maden şirketleriyle kurulan hassas ilişkiler sorununu gündeme getirdi. Kuzey Rodezya hükümeti, işgücü birimleri üzerinde az çok tam denetim yetkisini elinde tutan maden şirketleri karşısında, kendini sözünü dinletecek kadar güçlü hissetmiyordu. Yine de mütevelliler, Wilson'ın araştırma programını, ilk olarak kırsal araştırmanın bir bölümüyle meşgul olması ve ilk başta önermiş olduğu Copperbelt ziyaretini "bu uygun bir şekilde düzenlenene kadar" ertelemesi şartıyla, onaylamaya razı geldi.[67]

Wilson'ın önerilerinin "soruşturmaların hoşnutsuzluk yaratmasından endişelenen" maden yetkililerinin gözünü korkutmasından çekinen sekreterlik, ayrıca araştırmaların güvenli bir kırsal bölge dışında yürütülmesi olasılığından da kaygı duyuyordu.[68] Valiye, "Yerli Yerel Yönetimini yeniden kurma olasılığının durumu kötüleştirici mi yoksa düzeltici mi" olduğunu gösterecek bir araştırmanın daha faydalı olacağı belirtildi. Ancak dikkati başka yöne çekmeye çalışan bu taktik, görünüşe göre, valiye işlemedi.[69]

Copperbelt'deki yöneticiler de benzer şekilde, araştırmanın kuşkusuz önemli olmasına rağmen, daha sonraki bir tarihte daha iyi bir şekilde yapılabileceğini, aksi takdirde maden ocaklarının altüst olacağını iddia ederek, teklif edilen araştırma konusundaki huzursuzlarını belli ediyordu. Eyalet komisyoneri, Wilson'ın "Copperbelt'e gelmeden önce, kişiliği, başkalarıyla anlaşabilme yetisi ve yöntemleri hakkında bazı bilgiler edinilebilmesi için" başka bir hattaki bir demiryolu kasabasına yönlendirilmesi gerektiğini belirtti.[70] Aslında, Wilson, maden ocakları-

---

[67] Tutanaklar, 6. buluşma, 29 Haziran 1938, IAS.

[68] Sekretarya tutanağı, 13 Haziran 1938, ZNA B1 / 4/ MISC / 6 / 1.

[69] Vali ile görüşmeyi bildiren, R.H. Hudson tarafından tutulan Tutanak, 18 Haziran 1938, ZNA B1 / 4 / MISC / 6 / 1.

[70] H.F. Cartmel-Robinson'dan Hudson'a, gizli, 30 Haziran 1938. Ayrıca bkz. Cartmel-Robinson'un Hudson'a mektubuna ek, DC'nin Mufulira, Ndola, Kitwe ve de Luanshya tutanakları, 8 Ağustos 1938, ZNA B1 / 4 / MISC / 6 / 1.

na karşı çoktandır özenli bir yaklaşım sergilemişti[71] ve iki maden işletmecisi Wilson'ın kendi özel arazilerinde çalışmasına geçici olarak izin verdiğinde, eyalet komisyoneri açıkça afallamıştı. Yılmayan eyalet komisyoneri, Wilson'ın "antropologun pratikteki güçlükleri göz önünde bulundurmayan ya da yerel şartlarda neler olup bittiğinden habersiz bakış açısıyla [yeni yerel yönetimin koşulları hakkında] teknik eleştiriler dile getirmesi" kaygısıyla, yeni itirazlar öne sürdü. Yeni düzenlemeler, ancak "gerek kırsal gerekse kentsel bölgelerde yaşanan yerli hadiseleri konusunda deneyimli insanlar arasındaki uzun tartışmaların ardından gerçekleşebilmişti; herhangi bir son dakika müdahalesi, eğitimli bir antropologdan bile gelse, gerileme veya süresiz ertelemeye yol açabilirdi".[72] Eyalet komisyonerinin gücü, en çok Wilson'ın "herhangi bir alan çalışması yapmaksızın sınaî koşullarının soyut bir resmini elde etmek üzere, Copperbelt'e kısa bir ziyarette bulunmasına izin verilmesi"ni tavsiye etmeye yetti.[73] Diğer bir deyişle Wilson, Afrikalı işçilere *bakacaktı* ama onlarla *konuşmayacaktı*!

Wilson, kent araştırmasına Copperbelt'de değil de, Afrika'nın Broken Hill mevkilerinde başlamaya gönülsüzce razı olduğunda, şartlar böyleydi. Broken Hill, Kuzey Rodezya'nın en eski maden kasabasıydı. 1902 yılından beri kurşun ve çinko çıkartılmaktaydı. Wilson, yine de Copperbelt üzerine ayrıca çalışmakta kararlıydı, fakat savaşın çıkmasından sonra, arazilerinde araştırma çalışması için daha önceleri izin vermiş olan iki maden ocağı bu izinleri geri aldı ve eyalet komisyoneri, yönetimin savaş süresince Copperbelt araştırmasına izin vermeyeceğini Wilson'a bildirdi. Wilson'a göre Broken Hill maden ocağının

---

[71] Wilson'dan Hon. S. Göre-Browne'ye, 23 Temmuz 1938, IAS "Notes from Provincial Commissioners" dosyası; Nkana Luanshya, Mufulira, Nchanga ve de Broken Hill'deki genel maden yöneticilerine gönderilen mektup, 19 Ağustos 1938, IAS I. 30.

[72] Cartmel-Robinson'dan baş sekretere, 8 Kasım 1938, ZNA Bl / 4 /MISC/6 /1.

[73] Cartmel-Robinson'dan Wilson'a, 15 Kasım 1938, ZNA Bl / 4 / MISC / 6 / 1.

genel müdürü, "Copperbelt yetkililerinin gerginliğine kahkahayla gülmüş" ve araştırmanın devam etmesine izin vermişti. Ancak 1940 yılı, ilk olarak beyaz ve daha sonra siyah maden işçilerinin grevlerine tanık oldu. Afrikalı grev önderlerinin başvurduğu gelişkin taktiklere rağmen, siyah maden işçilerinin on yedisi, şiddet patlak verdiğinde askerler tarafından öldürüldü. Bu yüzden, Wilson'dan araştırmasına iki hafta ara vermesi istendi. Kısa bir süre sonra, Wilson'ın alan çalışması süresince Afrikalılarla arkadaşlık ettiği –şüphesiz yöntemin vazgeçilmez bir parçasıydı– yönündeki şikâyetler, Broken Hill yetkililerinin araştırma izinlerinin tümünü geri çekmesine yol açacaktı.[74]

Vali olarak Young'ın halefi Sir John Maybin, duruma müdahale etti ve Wilson'ın huzurunda maden yetkilileri ile görüştü, fakat kararlarını değiştirmeyi kabul ettiremedi, çünkü söylenenlere göre, Wilson'ın "yöntemleri... Afrikalının Avrupalı maden işçilerine duyduğu saygıya zarar vermenin dışında, hoşnutsuzluk ve kargaşaya da neden olabilecekti".[75] Bu süre boyunca, bir bütün olarak enstitünün konumu, yeni tartışmalara konu oldu. Üç bilimsel personelinden (bir arkeolog olan J. Desmond Clark, enstitü sekreterliğinin yanı sıra, enstitüyle ortak çalışan müzenin müdürlüğüne de tayin edilmişti) ikisi, vicdani retçilerdi ve üçüncüsü, Max Gluckman'ın ise solcu görüşleri nedeniyle, politik olarak kuşku uyandıran bir bağlılık sergilediği söyleniliyordu.[76] Bütçe komisyonu, yöneticinin tayinine mütevellilerin

---

[74] Wilson, "Report on the position of the RLI", 6 Mayıs 1940, ISA A.25/A. 126.

[75] 14. toplantının gizli tutanakları, 27 Ekim 1940 (Mütevelliler, enstitü ve personelin durumunu tartışmak için, 12 Temmuz, 22 Eylül ve de 27 Ekim 1940 tarihlerinde, gizli ve acil toplantılar düzenlediler. Bu toplantıların tutanakları, IAS tarafından tutulan tutanak defterine geçirilmemiştir, fakat bunların en azından ikisinin kopyası bugün elimizdedir: 13. toplantı (22 Eylül), B1 /4 / MISC / 6 / 1 ve 14. toplantı (27 Ekim), B1 /4 / MISC / 6 / 3).

[76] Gizli tutanaklar, 13. toplantı, 22 Eylül 1940 (bkz. önceki not). Wilson'dan Vali'ye (Sir John Maybin), 27 Ağustos 1940, B1 /4 / MISC / 6 / 2.

son vermesi gerektiğini düşünürken, enstitünün kapatılmasını teklif eden bir önerge gayri-resmi üyeler tarafından *in legco* kurula sunuldu.[77] Mütevelliler, valinin ısrarları üzerine,[78] enstitünün savaş süresince sınırlı bir ölçekte devam ettirilmesinde mutabık kaldıkları halde, kurulun olağanüstü sebeplerden dolayı toplandığı bir buluşmada, Wilson'a, "askerlik karşıtı görüşlerinden dolayı durumunun geniş yerli kitleleriyle görüşmesine izin verilmesini sakıncalı kıldığı" belirtildi.[79] Geniş kitleler arasında görüşlerini dile getirdiğinde, yerlilerin morali üzerinde zayıflatıcı bir etkisi olabilir ve askere alımları engelleyebilirdi. Bu yaklaşımlar ışığında ve sanayi araştırmasıyla ilgili açmazdan dolayı, Wilson, istifasını sundu ve görevini yapmaya başladıktan tam üç yıl sonra, 1941 Nisan'ın sonunda enstitüyü terk etti.

Wilson'ın başından geçenler, yalnızca ona özgü değildir; çünkü bu deneyimler, sömürge antropologunun sömürge durumundaki konumunun belirsizliğine dikkat çektiği kadar, güç sahipleri ile bilgi sahipleri arasında var olma eğilimi gösteren altta yatan anlaşmazlıklara da ışık tutmaktadır. Sürtüşmeler, yetkililerin yeni toplumsal bilgiye ihtiyaç duymalarına karşın, genellikle bunun olası etkilerinden de korkma eğiliminde olmasından kaynaklanmaktadır. Batınî bilgilere sahip bir uzmanın, bir şekilde ifşa edilecekleri ya da otoritelerinin sarsılacağı kaygısı baş gösterir: savunmacı bir refleksle, uzman bilgisinin gündelik deneyim üzerindeki üstünlüğüne gölge düşürülebilir –Copperbelt eyalet komisyon üyesinin tavırlarının altında yatan tüm özellikler geniş olarak yukarıda aktarılmıştır. Ayrıca yetkililer, araştırma faaliyetinin uy-

---

[77] Baş Sekreter'den, RLI sekreteri ve müze müdürü, J.D. Clark'a, legco önergesi konusunda bilgilendiren 25 Eylül 1940 tarihli mektup; Bütçe Komitesi İlerleme Raporu, 25. Madde, 17 Ekim 1940; Wilson'dan Maybin'e, 18, 27 Temmuz 1940. ZNA B1 / 4 / MISC / 6 / 1.

[78] C.G.S. Follows tarafından valinin fikirlerini mütevellilere yaymak için kaleme alınan tutanak, 26 Eylül 1939, ZNA B1 / 4 / MISC / 6 / 1.

[79] 14. toplantının gizli tutanakları, 27 Ekim 1940 (bkz. 75. dipnot).

ruklar üzerindeki etkisinden de korkmuş olabilir. Tıpkı Wilson'ın kent araştırması örneğinde açıkça sergiledikleri gibi, sistem ne kadar otoriter ise, bu korkuların işlemesi de o kadar muhtemeldir. 1935 karışıklıkları, ciddi toplumsal sorunların varlığına işaret etmiş ve aynı zamanda yararlı da olacağı düşünülen tarafsız bilimsel araştırmanın desteklenmesi için uygun bir ortamın biçimlenmesine yardımcı olmuştu. Yine de, bizatihi toplumsal sorunların varlığı, yetkilileri, onların bağımsız olarak araştırılmaları konusunda tedirgin etmeye yetiyordu. Sorunun varlığı incelemeyi gerektirir, fakat ortada bir sorun olduğu için, incelemenin tehlikeli olduğu ve sorunu muhtemelen büyüteceği düşünülür. Bu yüzden, sonradan bir yönetici "geçmişte otoriteye çok direnç gösterdikleri için" Kuzey Rodezya'da yaşayan Sala-Soli topluluğu hakkındaki bir antropolojik araştırmayı desteklerken, diğer bir yönetici, "otoriteye karşı bu kadar direnç gösteren bir topluluğu" incelemek için bir antropolog göndermenin uygun olup olmadığı konusundaki kuşkularını dile getirecekti.[80]

Sömürge durumları (ama yalnızca onlar değil) 'kışkırtıcı' hoşnutsuzluk teorilerinin üretimine uygun ortamlardır. Hoşnutsuzlukların ortaya çıktığı yerde, bu, aksi durumda hallerinden hoşnut uyrukların, ister sömürgeleştirilmiş grubun üyeleri olsun ister dost antropologlar, dış unsurların kışkırtmalarının bir sonucu olarak görülür. Antropologlar, hoşnutsuzluk gibi olguları daha yapısal nedenlerle açıklamayı ve verilerini uyruklarla yüz yüze temaslardan toplamayı hedeflediklerinden, gerek varılan sonuçlar gerekse kullanılan yöntemler, sömürge yöneticilerinin gözünde kuşku uyandırıcıydı. Ayrıca, Kuzey Rodezya'da çalışan sömürge antropologu, ırksal olarak keskin bir şekilde katmanlaşmış bir toplumda hâkim grubun sabit bir üyesiydi, ama yöntemleri ve araştırmalarıyla, kaçınılmaz olarak, katı bir şekilde belirlenmiş geleneksel davranış kalıplarının dışına çıkıyordu. Tâbi grupla arka-

[80] Tutanaklar, 65. toplantı, 9 Aralık 1940 (Bkz. not 75).

daşlığı yüzünden antropolog, hâkim Avrupalıların öfkesini uyandırmaktaydı.[81] Bu kesime göre, koydukları normlar, geçici yerleşimciler olarak hiçbir şekilde güven uyandırmayan kişiler tarafından saygısızca çiğneniyordu. Tâbi bir halkın günlük yaşamına karışmaları, disiplinin bakış açısı ve beyaz yerleşimcilerin kendilerine gösterdiği çoğu kez kin dolu düşmanlık, tüm bunlar antropologun genel olarak Afrikalılarla özdeşleştirilmesine yardımcı oldu.[82] Bu yüzden, Sir Roy Welensky'nin –tahminen hükümetinin özel bölüm dosyalarındaki malumatlardan faydalanarak– bize söylediğine göre, 1953 yılında, "insanları federasyona karşı kışkırttıkları ve Kongre'ye muhbir olarak hizmet ettikleri" için, Kenneth Kaunda, antropologları Avrupalılara yağdırdığı hakaretlerin dışında tutmaktaydı.[83]

Wilson, Kuzey Rodezya'nın sömürge koşullarından ve özellikle patlak veren 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından kurtulamadıysa da, bu onun yönetici olarak geçen üç yılının verimli olmasına engel olmadı. Haleflerine önemli bir entelektüel miras olmasının dışında, Broken Hill araştırması, beklenmedik bir biçimde son verilse de, sömürge Afrikası'ndaki kentleşme süreçleriyle ilgili çalışmalara öncülük eden bir çalışmaya, *'Essay on the Economics of Detribalisation in Northern Rhodesia*'ya yol açmıştı.[84] Ayrıca çalış-

---

[81] Bu düşmanlık güçlü bir şekilde *Central African Post*'taki 10 ve 17 Nisan 1953 tarihli başyazılarda ifade edildi. Bu yazılar antroploglar ile nispeten liberal bir editör olan, Dr. Alexander Scott arasında bir dizi sert tartışmaya yol açtı. Ayrıca bkz. hicivli ve anonim şarkı "Araştırma uzmanlarının İlahi Savaşı", *The Northern Rhodesia Journal*, 3 (1956-59), 472: bu parçaya Dr. Andrew Roberts dikkatimi çekti.

[82] Central African Post'taki tartışmanın yanı sıra bkz. W. Watson'ın federasyon karşıtı bir kitap için kaleme aldığı "The Social Background" başlıklı yazı, (der.) C. Leys ve C. Pratt, *A New Deal in Central Africa* (Londra, 1960) ve M. Gluckman'ın Monckton Komisyon Raporu için sunduğu delil, Ek VIII, Cmnd. 1151-IV (1960), 127-136.

[83] R. Welensky, *Welensky's 4,000 Days* (Londra, 1964), 55.

[84] İki bölümde, Rhodes-Livingstone Papers, 5&6 (Livingstone, 1941, 1942).

ma, sadece teknik anlamdaki sağlam donanımıyla değil, aynı zamanda bakış açısının genişliğiyle ve daha önce de dikkat çekilen, sömürgeleştirilenlere verdiği alışılmadık destekle de göze çarpar. Ne gariptir ki çalışma, "mevcut toplumsal şartların ve bu mevcut durumda insan davranışının diğer tüm biçimlerini belirlediği gibi, Hükümet politikasının da olası sınırlarını belirleyen kaçınılmaz eğilimlerin" sade bir tanımından öte bir hedef güdülmediğine ilişkin, hiç kuşkusuz ki, samimi bir iddiayla başlar.[85] Bu yadsıyışa rağmen, Wilson'ın oldukça güçlü hümanist değerleri çalışma boyunca kendini açık bir şekilde hissettirir; öyle ki, görünüşteki tüm tarafsızlığına karşın, çalışma, zamanının Kuzey Rodezyası'nda yapılanların örtük ama ateşli suçlamasıdır.

Sömürge antropolojisinin günümüzdeki radikal eleştirisi bağlamında çalışmanın en ilginç özelliklerinden biri, hem kırsal ve kentsel bölgeler arasındaki, hem de Kuzey Rodezya ve dünya ekonomik sistemi arasındaki temel karşılıklı ilişkileri vurgulama tarzıdır. Bu yüzden, Wilson, yerel bir yoksulluk çemberinin "ucuz ve vasıfsız işgücü, kırsal ve kentsel nüfuslardaki orantısızlık ve yarı-ilkel ve istikrarsız bir köy tarımı" yoluyla nasıl sürdürüldüğünü gösterir.[86] Bu durum, kısmen sürekli kentleşmeyi, Afrika kırsalının gelişimini, Afrikalının teknik eğitimini, böylece de ücret artışını engellemekte çıkarları olan Avrupa'dan gelme vasıflı işçi ve çiftçilerin varlığıyla, kısmen de 'tüketim maddeleri, yüksek ücretler –ve tereyağından ziyade, sermaye malları, yüksek kâr payları– ve silahlara' yönlendirilen bir dünya ekonomisiyle bağlantılıdır.[87] Ayrıca, *Economics of Detribalisation*, hiç de statik bir çalışma değildir, bilakis, Orta Afrika'ya özgü bir 'sanayi devriminin' meydana gelmesinden kaynaklı, bir tarihsel süreç duygusu çalışmaya başından sonuna kadar nüfuz eder.

---

[85] Bölüm I, 4.
[86] *A.g.e.*, 37.
[87] *A.g.e.*, 54.

Aslında, işlevselciliğin denge ürünü olarak toplumsal tutunum ve uyum üzerindeki vurgusunun çoğunu paylaşsa da –ki bu vurgu, radikal eleştirinin diğer boy hedefidir– toplumsal dönüşüme duyduğu ilgi sayesinde, dengesizliğin, Kuzey Rodezya'da teşhis ettiği gibi, yalnızca uyumsuzluk olmadığını da fark etmişti –bu dengesizlik, sürekli değişimin motoruydu. Çalışmasının son cümleleri şöyledir:

> ...Kuzey Rodezya'nın yapısında (dünyanın çoğu bölgesinde olduğu gibi) radikal toplumsal çelişkiler olduğu bugün açıktır; sonuçta, o yapı, öyle ya da böyle, değişmelidir; ki bu çelişkiler çözülsün. Bu, ahlâkî bir zorunluluk değildir; nesnel ve maddidir.[88]

Kısaca, Wilson, aynı referans çerçevesi içinde, isteyerek veya bilinçsizce, hem tutunum hem de değişimi ele almaya çalışarak, Marx ile Malinowski'yi bir yastıkta birleştirmeye çalıştı. Bu düşünceler, ölçekteki büyümeler konusundaki ufuk açıcı fikirleriyle *The Analysis of Social Change*'de daha da geliştirilecekti. – Marx'ın kendisi bu konuda kimi zaman ikircimli ifadeler kullanmış olsa da– Marx'dan ayrıldığı nokta, düzenli bir değişimin 'devinimli dengesi'ne –ki bunun gerçek değişim olduğunu düşünüyordu– olanaklı olduğunu düşünmesiydi.

Wilson, modern bir maden ekonomisinin büyük çaptaki yayılmasından ileri gelen, Kuzey Rodezya içlerindeki toplumsal ve iktisadî çatışmaların altta yatan nedenlerini ortaya çıkardığı ve bu yerel etkenleri dünya ekonomisiyle ilişkilendirdiği için, kimi çağdaşları tarafından eleştirildi.[89] Hiç kuşkusuz, Wilson'ın bulgularının küçük bir uzman topluluğuyla sınırlı kalmayıp, Afrika'daki sömürgeciliği ele alan etkili bir eleştirel ve popüler bir incelemede, Leonard Barnes'in '*Soviet Light on the Colonies*'inde (1944) bol miktarda kullanılması olgusundan da aynı derecede rahatsız olmuşlardı.

---

[88] *A.g.e.*, Bölüm II, 82.

[89] M.H.R., "Godfrey Wilson" (ölüm ilanı), *Africa*, 14 (1944).

Kuzey Rodezya'da, Wilson'ın daha kalıcı etkisi RLI içinde hissedildi. Audrey Richards'ın Wilson'ın halefi olarak tayin edilmesine karşın, Richards, kısmen mütevelli heyetinin bilimsellikten yoksun olduğu gerekçesiyle, görevi kabul etmedi.[90] Bunun sonucunda, enstitünün savaşın geri kalanı boyunca yalnız var olmasını sağlamak, Wilson'ın altında çalışan ve ona hayran olan Max Glukman'a kaldı. Loziler hakkındaki araştırmasına devam etmenin yanı sıra Gluckman, savaş sona erdikten kısa bir süre sonra başlatılan, yedi yıllık araştırma planının hazırlanmasına çok vakit harcadı.[91] Plan, enstitünün bilimsel çevrelerdeki itibarının artmasında çok etkili olacaktı. Ayrıntıları itibariyle Gluckman'ın eseri olmasına karşın, plan, önerilen sömürge araştırması danışma kuruluna sunumu için 1940 yılında Wilson'un ifade ettiği genel fikirlere çok şey borçludur.[92] Sanayileşmenin ve emek göçünün etkilerini vurgulaması sayesinde, plan, 1950'lerde ortaya çıkan çok sayıdaki birinci sınıf ampirik incelemenin çok dar kapsamlı olmasını önlemeye yardımcı oldu, fakat Orta Afrika'daki sanayi devrimi hakkında hazırlanması önerilen ortak bölüm (ki, bu dağınık çalışmaların toparlanmasını sağlayabilirdi) ne yazık ki, hiçbir zaman kaleme alınmadı.

Wilson'ın enstitüyü bir toplumsal mühendislik merkezi yapmak için giriştiği beyhude çabalardan sonra, enstitü giderek Britanya üniversitelerinde bu dönemde yayılmaya başlayan akademik sosyal antropolojinin bilimsel bir şubesi haline geldi.[93] Bu dönüşüm, bir ölçüde, Gluckman'ın –hem mütevelli heyeti-

---

[90] Audrey Richards'dan Sör John Maybin'e, 3 Ocak 1941 ve Richards'dan D.O. Malcolm'a, 12 Ocak 1941, ZNA B1 / 4/ MISC / 6 / 1.

[91] Max Gluckman, "The Seven Year Research Plan of the Rhodes-Livingstone Institute", *Rhodes-Livingstone Journal*, 4, (1945), 1-32.

[92] Wilson, "Draft of Proposals...", 3 Mart 1940, ZNA B1 /4/ MISC /6/1.

[93] M. Banton (der.), *The Relevance of Models for Social Anthropology*, (Londra, 1965), Max Gluckman ve Fred Eggan tarafından akademik sosyal antropolojinin Britanya'daki gelişimi hakkında kaleme alınan Giriş.

nin hem de sömürge ofisinin isteklerine rağmen– araştırma görevlilerinin eğitimleri kadar tezlerini Britanya'daki üniversitelerde hazırlamaları gerektiğinde ısrar ederek, enstitünün Wilson zamanındaki korunmasız ve yalıtılmış durumunda kalmasına engel oluşu sayesinde gerçekleşebilecekti.[94] 1947 yılında Britanya akademik hayatına dâhil olması bu bağlantıları daha da güçlendirdi. Enstitünün işlevi, atanan araştırma görevlilerinin çoğunun Kuzey Rodezya'ya sürekli bir kariyer izlemek veya buraya yerleşmek için gelmemesi olgusundan da etkilendi. Onlar, bir Britanya üniversitesinden doktora derecesi almakla ve genel olarak sosyal antropoloji çalışmasını ilerletmekle, Kuzey Rodezya hükümetinin ihtiyaçlarına hizmet etmekten çok daha fazla meşgul oldu. Hükümet görevlileri ise, enstitüyü toptan göz ardı etmediyseler de, antropologların yazdığı ve söylediği şeylerin anlaşılmaz olmasından ya da günlük kararları alırken hiçbir işe yaramamasından yakındılar.[95] RLI'nın bu yakınmalara verdiği tepki, temel araştırmayı bırakmak veya görevlilerinin ilgisini çeken *idiosyncratic* araştırmaları kösteklemek değil, hükümetin RLI'dan yardım beklemekten vazgeçmesi ve bunun yerine kendi hükümet antropologlarını ataması gerektiğini ifade etmek oldu![96] Bu, kesinlikle, Young'ın yirmi yıl önce uğruna çabaladığı, bilimle hükümet arasındaki mantık evliliği değildi, tersine Wilson'ın bilimsel bağımsızlığın gerekliliği konusundaki ısrarının mantıksal bir sonucuydu. Ancak hükümet, kendi uzmanlarını ataması gerektiği yolundaki bu öneriyi kabul etmedi ve bu-

[94] Tutanaklar, 46. toplantı, 10 Haziran 1947; Gündem, Annexure A, 47. toplantı için, 25 Ağustos 1947, IAS A1b(2) / A80a. Savaş-sonrası Livingstone'daki konut açığı da, bu kararın alınmasında etkili bir unsurdu.

[95] "Seventh Conference of Research Officers", Ekim 1953, mimeo., s. 22. IAS.

[96] J.C. Mitchell, "The Need for a Government Anthropologist", Nyasaland ve Güney Rhodesia'daki SNA'lara gönderilen kopyalarla birlikte, IAS C2/ A9a, Mitchell'den Yerli İşlerinden sorumlu Bakan'a gönderilen mektup içinde, 11 Ocak 1954.

nun yerine, 1956 yılında mütevelliler bir defaya mahsus yönetici olarak dışarıdan birini getirdi. Bu kişi Tanganika'da hükümet antropologu olarak görev yapmış bir sömürge devlet memuruydu. Wilson'la birlikte başlamış olan dönem böylelikle kapandı. Sömürge savunucularının kurumu olmak bir yana, şaşırtıcı ölçüde, bağımsız bir öğrenim merkezi olarak işlemiş ve bir grup birbirine sıkıca kenetlenmiş sosyoloji yönelimli bilim insanı için alanda yürütülen akademik bir çıkış yolu olmuştu. Wilson'ın dışında, 1956'ya kadarki dönemde tam yetkiye sahip olan on iki antropologun en az on biri, şu anda uzman konumundadır. Bir istisna, Rodezya'da çalışan bir hükümet antropologudur; ki kendisi, gruptaki, doktora derecesini enstitüde yürütülen araştırma temelinde edinmeyen (atamaları sırasında bu niteliğe sahip olan Gluckman ve Colson'ın dışında) tek kişidir. Sömürge hükümetleri ve daha gönülsüzce, bakır şirketleri ve ortakları tarafından finanse edilen enstitü, yine de hiçbirinin hizmetkârı olmamıştır. Ancak Wilson olayı ve A.L. Epstein'ın Copperbelt araştırması[97] da dâhil olmak üzere, bir maden yerleşiminde araştırma yürütmek için verilen desteklerin daha sonraları geri çekilmesi, RLI'da yürütülen bilgi edinme uğraşısının dışarıdaki gelişmelerden bağımsız olmadığının açık bir göstergesidir. Bu durumun, enstitünün Wilson'un istifasından sonraki ayrıntılı tarihi kadar, enstitünün yaptığı çalışmanın türü üzerindeki etkisi, başka bir yerde daha uzunca ele alınmalıdır.

[97] A.L. Epstein, *Politics in an Urban African Community*, Manchester, 1958, s. xvii-xviii.

SÖMÜRGECİLİK VE FİJİ'DE GELENEK ANLAYIŞI

John Clammer

Bu yazının amacı, sömürgeciliğin, daha doğrusu, bir sömürge yönetiminin, toplumsal gerçeklik ile tâbi bir halkın o gerçekliğe ilişkin 'ev yapımı' ya da 'bilinçli' modeli arasına, kendi yaratısı olan bir 'bilinç modeli'ni sokmayı nasıl başarmış olduğunu incelemektir.[1] Bu çalışmanın konusu, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki Fiji toplumu ve yerli yönetimini daha etkili idare etme düşüncesiyle Fiji halkının örfî pratiklerini bir sisteme bağlamaya çalışan Britanya sömürge yönetiminin o dönem boyunca giriştiği bazı faaliyetlerdir.

Sömürgeciliğin etkileri yaygındır, fakat bunların tümü doğrudan sömürge yönetiminin faaliyetlerinden kaynaklanmaz. Kendilerini 'doğal yöneticiler' olarak kabul edenlerin gözünde tâbi bir toplum imajı çizen bu tablonun oluşumundan toprak sahipleri, tüccarlar, misyonerler ve sömürge dilinde yayımlanan yerel gazetelerin editörleri de aynı düzeyde sorumludur. Ele alınan toplumdaki sömürgeci ve yerel görüşler arasındaki uyuşmazlıklar, bu yüzden büyük olmakla kalmayıp, değişkenlik de

[1] 'Bilinçli' ve 'bilinçsiz' modeller fikri, hiç şüphesiz Lévi-Strauss'tan devşirilmiştir. Bkz. C. Lévi-Strauss, "Social Structure", A.L. Kroeber (der.), *Anthropology Today*, Chicago, 1953 ve C. Lévi-Strauss, *Structural Anthropology*, Londra, 1969.

gösterebilmektedir. Ben, bu yazıda tüm bu bakış açılarının, Fiji toplumsal yapısının aile-üstü düzlemdeki oluşturucu birimlerinin kavramsallaştırılmasında, bu birimlerden her biriyle ilişkilendirilen iktisadî ve diğer faaliyetlerin belirleniminde birleşme eğilimi gösterdiği bir noktayı, hem pratik Fiji'nin yönetilmesi konusu, hem de antropolojik Fiji toplumsal yapısının anlaşılması sorunu çerçevesinde öne sürülen alternatif kavramsallaştırmaların ışığında incelemeyi hedefliyorum.

Bu nedenle de, misyoner ve toprak sahibi kesimlerin kışkırtmasıyla, 19. yüzyılın sonlarında sömürge hükümeti tarafından yaratılan Fiji'nin toplumsal yapısına ilişkin 'bilinç modeli'nin bir değerlendirmesiyle başlayacağım. Sömürgeci tahayyülün bu başarıları karşında Fijililerin tepkilerini ve bunun, yeni model eskilerle çatışmaya girdiğinde, 'geleneksel' toplumsal örgütlenmeyi meydana getiren şeylere ilişkin anlayışları üzerindeki etkilerini yeniden ele alacağım. İster Fiji'nin toplumsal yapısı hakkındaki 'resmi' versiyonu kabul ederek, ister biraz değiştirerek olsun, antropologların bu durum karşısındaki bazı tepki biçimlerini de yeniden gözden geçireceğim. Son olarak, ithal edilen ve sonradan yaratılan bilinç modelleri bir kenara konulduğunda, Fiji'nin geleneksel toplumsal örgütlenmesini gerçekten oluşturduğu söylenebilecek şeylerin bir resmini çizmeye çalışacağım.

Toplumsal yapıyla bu bağlamda kastettiğim şey, geleneksel Fiji toplumunu oluşturan baba-yanlı soy gruplarının kapsayıcılığı yukarıya doğru artan hiyerarşik dizilimidir. 'Yapı' kavramını kullanırken aklımda, diğer şartlarda 'örgüt' diye tabir edilebilen şeyi, yani toplumsal hiyerarşideki her düzey veya birimle ilintili faaliyetleri ve tutumları da konuya dâhil etmek vardı ve bu yüzden, bu da tanımın bir parçasıdır.

19. yüzyılın başlarında *sandal ağacı* tüccarlarının ve 1835 yılından sonra, Wesleyan misyonerlerinin Fiji Adaları'nda keşfet-

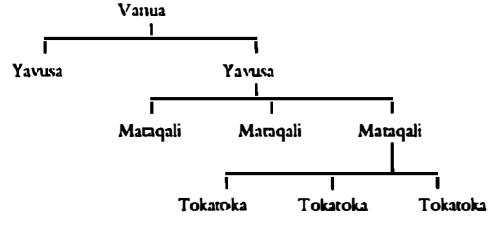
tiği yerli kültürü, insanı hayrete düşüren bir çeşitliliğe sahipti. Coğrafi açıdan geniş bir alana yayılan çok sayıdaki ada, takımlar halindeydi ve değişken topografya ve jeolojileriyle bu habitatlar tek başlarına ekonomi ve kültürdeki heterojenliği sağlamaya yeterliydi. Bu ekolojik temele, özellikle güneydoğudaki Tongalarla ve muhtemelen batıdaki Samoa, Ellicies ve Malenezya'yı da içine alan diğer takımadalarıyla kurulan uzun dönemli temasların etkisi ilave edilmelidir. Lau veya Fiji'nin doğusunda kalan birçok takımada ile batıda kalan dağlık adalar arasındaki kültürel farklılıklar hâlâ belirgindir. Aynı şekilde, gruplar arasında konuşulan diyalektlerin sayısı hâlâ tartışma konusudur. Diyalektlerin tam karşılığına bağlı olarak, halen ayırt edilebilen yüze yakın yerelleşmiş ve çoğunlukla sadece yerel olarak anlaşılan konuşma biçimi vardır. Bu durum, kuşkusuz, ilk Avrupalı yerleşimcilerin adalarda karşılaştığı parçalı, hizipleşmiş ve sürekli savaşan toplum yapısıyla daha da kötüleşmiş ve büyük ölçüde de bundan kaynaklanmıştır. Yönetimin Britanya Krallığı'na devredildiği 1874 yılında, durum yüzeysel olarak görece iyileşmişse de, grubun kültürel birleşmesine engel teşkil eden temeldeki sorunlar olduğu gibi kalmış ve büyük bir kısmı bugüne kadar varlığını korumuştur. Kendilerine dayanılmaz gelen bu kaosa 'düzen' getirmek, Sömürge idarecilerinin önlerine koydukları ilk görevdi.

Bununla birlikte, faaliyetlerini tetikleyen neden antropolojik olmaktan ziyade, pratikti, daha doğrusu, birbiriyle yakından ilintili iki şeydi. Birincisi, Fiji toplumunu yerel 'dolaylı yönetim' yoluyla daha etkili şekilde idare etmek için iyice anlamaktı. İkincisi ise, bir taraftan beyaz toprak sahipleri ile Fijililer arasında, diğer taraftan da farklı Fijili gruplar arasında hizipleşmeye yol açan toprak tasarrufuyla ilgili sorunları çözmekti. Bu sorun, dolaylı yönetimin pürüzsüz işleyişi önündeki başlıca engeldi.

Yerli toprak tasarrufu pratiklerini bir sisteme bağlamaya ve toprakların mülkiyetini bu temelde kaydetmeye yönelik on beş yıl-

lık beyhude uğraşlardan sonra, Wilkinson'ın Fiji'nin ilk daimi valisine sunduğu özgün öneri, Topraklar Komisyonu'nun müdürlüğüne atanmasına dek yürürlülüğe konmadı. Görünüşe göre kendisinden başka herkes tarafından unutulan önerisinde, Wilkinson, toprakta hak iddia eden birimlerin doğası en başta tespit edilmedikçe, yalnızca coğrafi ismiyle teşhis edilen toplumsal bir birimin herhangi bir üyesi üzerine basitçe bir parça toprak kaydetmenin hiçbir işe yaramayacağını ifade ediyordu. Toprak üzerinde devir hakkı talep eden şefler ile onlarla ilişkide bulunan ve çoğunlukla onlarınkiyle örtüşmeyen taleplerde bulunan toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler de, ancak bu yapıldığında aydınlanacaktı. Wilkinson, genel metodolojisi konusunda oldukça doğru olmakla birlikte, toprağın tasarruf haklarına sahip toplumsal birimlerin tam doğasını, incelemeleri temelinde bile, belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde tanımlamayı beceememesi yüzünden (bunun nedenine daha sonra döneceğim), teorisini fiiliyata dökemedi.

Bu soruna bir çözüm olarak, 1912 yılında G.V. Maxwell adında biri, Yerli Toprakları Şube Müdürü olarak tayin edildi. Kendisinden öncekilerin, Fiji'nin geleneksel toplumsal yapısını ve toprak tasarrufu pratiklerini tanımlarken, kaçınılmaz olarak bulduğu tüm 'çelişkileri' kesin olarak çözme talimatıyla işe koyuldu. Bir yıldan az bir zamanda, Maxwell, geleneksel toplum yapısının içerdiği toplumsal birimleri adlandıran ve ilişkilerini tanımlayan bir rapor vermeyi başardı. Maxwell'in modeli şöyleydi:

Sistem, böylece basit bir baba-yanlı soy yapısı olarak tanımlandı –kutsal bir ata figürünün doğrudan soyundan gelenlerden oluşan *Yavusalar* ile onların erkek çocuklarından oluşan, her bir Yavusanın bileşeni olan *Mataqaliler*. *Tokatokalar* toprak üzerinde hak sahibi olan en küçük birimlerdi ve nüfus büyümesi daha fazla alt bölünme gerektirdiğinde, Mataqali'yi kuranların oğulları tarafından oluşturulmuştu. Bu yüzden, tüm bu birimler, akrabalık bağları ve kabile topraklarıyla birbirlerine bağlanmıştı.[2] Fiji Yasama Konseyi'ne sunumu üzerine, bu basit ve hiyerarşik sistem, yerli toplum yapısının 'resmi' doktrini olarak derhal saygın bir yer edindi.

Maxwell sisteminde belirsizliklere yer yoktur, aynı düzenin seleflerinin sabrını zorlayan güçlüklerine rağmen,[3] yine de altı aydan daha kısa süren alan çalışmasında tümünün üstesinden gelmiştir. Geleneksel toplum yapısının doğasının, yönetimin gönlüne göre düzenlenmesiyle birlikte, incelemekte olduğumuz sürecin ilk aşaması da tamamlanmıştı. İkincisi, geleneksel siyasaların bu ani düzenlenişine karşı yerlilerin gösterdiği tepkileri gözlemlemekti.

Bu tepki zaman kaybetmeden baş gösterdi. Doğrusu, tepkinin, komisyon daha bunun ipuçlarını toplarken başladığının kanıtı vardır. Yerlilerin, Komisyona, yasal olarak göz ardı edilemese de, en azından birtakım yollarla görece zararsız hale getirilebilen, küstah bir sorgulama gözüyle baktığı süratle belli oldu. Bu yollardan biri, önceden toplanmak ve farklı arazi sahipleri adına toprak haklarının, Komisyon'a kadim bir geleneğin yaptırımı gibi sunulacağı bir kaydı üzerinde kendi aralarında mutabakata varmaktı.[4] Diğer bir yol, hiç var olmamış toplumsal birimler icat etmekti. Bu son seçenek en çok tutulandı, zira küçük bir öngörüyle bölge sakinlerinin Komisyon'un öngördüğü ideal Fiji toplum yapısı temelinde

---

[2] 1914 tarihli Konsey Belgesi 27, s. 2. Fiji Yasama Konseyi.
[3] *A.g.e.*, s. 3-4.
[4] *A.g.e.*

kendilerini örgütlemesi mümkündü. Böylece, yerel ***statükonun bozulması*** önlenebilir ve komisyon üyelerinin, yardımcılarının, yazıcıların, taşıyıcıların ve bölgedeki diğer köylerden ifade vermeye gelenlerin desteklenmesi için yapılan masraflardan kaçınılarak, Komisyon'un kendi yolunda hızla ilerlemesi sağlanabilirdi.

Maxwell, yan çizmelerin sürekli olduğunun ve Komisyon'a sunulan 'ifadenin' çoğunlukla kuşkulu olduğunun farkındaydı, fakat bunu kendi modelinin yetersizliğine bağlamıyordu.[5] Yine de bu projede şeflerin işbirliğini sağlamak için, 1914 yılındaki Fiji Valisi Sir Bickham Sweet-Escott, Şefler Konseyi'nin açılış konuşması sırasında, artık idarenin resmi ideolojisi haline gelen Maxwell modelini yeniden ortaya koyan ve onaylayan bir konuşma yaptı. Bu, aynı zamanda ona itaat etmemenin hükümetin nazarında çok büyük bir hoşnutsuzluk yaratacağını vurgulayan bir uyarıydı.[6] Hükümet gerçekten en büyük silaha sahipti – Topraklar Komisyonu'nun gerekliliklerini ve kıstaslarını yerine getiremeyen herhangi bir toplumsal birimi topraksız bırakabilirdi ve ikna edici kanıtlar sunulamadığı takdirde, bu grupların toprakları otomatikman krallığa geçerdi. Vali, ön hazırlık niteliğindeki bu toplantıların tüm köylerde düzenlendiğinden emin olmaları için şeflere ***yol göstermeye*** devam etti. Bu sayede, Fiji içindeki tüm arazilerin resmi olarak kabul edilebilir, birörnek tapu kaydı ve buna uygun toplumsal gruplaşmalar süratle hazırlanabilirdi. "İnsanların yardım olmadan kendilerini sınıflandırmaktan aciz kaldığı"[7] ve çoğu köyün hangi gruba mensup olduğundan emin olmadığı ve bazı durumlarda atalarını ya da *vu*'yu bile tanımadığı-

---

[5] *A.g.e.*

[6] Fijian Council of Cheifs. Sör B. Sweet-Escott tarafından yapılan 20 Mayıs 1914 tarihli Açılış Konuşması. Özeti için bkz. P. France, *The Charter of the Land: Custom and Colonisation in Fiji*, Londra ve Melbourne, 1969.

[7] C.S.O. 197/19 sayılı Tutanak. Central Archives of Fiji and the Western Pacific High Commission.

nı, Maxwell fark ettiğinde, bu girişimin iki misli önemli olduğu anlaşıldı.[8] Bu yüzden, Fiji'nin ilk Valisi Sir Arthur Gordon'ın ön ayak olduğu politika, sonunda tüm ayrıntılarıyla saptandı. Gordon'a göre, kendi yönetiminin ayırt edici niteliği şuydu:

> Yerli kurumlarını şekillendiren ruhu mümkün olduğunca kavramak ve kendi meselelerinin idaresi için insanlardaki potansiyel yetenekleri, şüphelerini uyandırmadan ya da özsaygılarını zedelemeden, mümkün mertebe geliştirecek şekilde işletmeye çalışmak en önemlisidir.[9]

Kısaca dönmemiz gereken mesele, Fiji toplumuna ilişkin sömürgeci imgenin ne kadar doğru olduğu, 'Maxwel Modeli'ni destekleyen ne gibi delillerin olduğu ve bu sistemin resmi olarak kabul edilmesinin yerel sakinler üzerinde ne gibi etkileri olduğudur.

Ancak buna girişmeden önce, Sömürge ortodoksisinin antropologlar ve Fiji toplumu üzerine yorum yapan diğerler kesimler tarafından nasıl kullanıldığıyla ilgili birkaç örneği değerlendirmek öğretici olur. İlkin iki yazarın –W.R. Geddes ve G.K. Roth– çalışmalarından örnekler aktaracağım.[10] Geddes'e göre, "Yabancı etkilere maruz kalmalarına rağmen, Fijililer, geleneksel toplumsal yapılarını kayda değer ölçüde korumuşlardır".[11] Toprak üzerindeki hakların 'baba-yanlı klanlara verildiğini' ve çoğu adalının, diğerlerinin tersine, "*geleneksel yapıyı* elçştirdiğini ve Fijililerin ekonomik ge-

---

[8] R.R. Nayacakalou, "Fijian Leadership in a situation of change", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, 1963, s. 71-72.

[9] Sir A.H. Gordon, "Paper on the System of Taxation in Force in Fiji, Read before the Colonial İnstitute", Londra, 1879, s. 178.

[10] W.R. Geddes, "Fijian Social Structure in a Period of Transition", *Anthropoloy in the South Seas*, J.D. Freeman ve W.R. Geddes (der.), New Plymouth, 1959. Ayrıca "Deuba: A Study of a Fijian Village", Polynesian Soc. Memoir, 22, Wellington, 1945 ve "An Analysis of Culture Change in Fiji", yayımlanmamış doktora tezi, University of London, 1948; G.K. Roth, "Native Administration in Fiji during the past 75 years", Occasional Paper, no. 10, Royal Anthropological Institute, Londra, 1951 ve *Fijian Way of Life*, Melbourne, 1953.

[11] Geddes, 1959, s. 201.

lişimine zarar verdiği gerekçesiyle bu yapının terk edilmesini savunduğunu"[12] belirterek devam eder. Geddes'in makalesi, bu tartışmada taraf tutmak için değil, "*geleneksel yapıyı* tanımlamak, onu etkileyen daha önemli bazı değişimleri incelemek ve olası değişimlerin bu yapı ve devamını sağladığı Fijililerin kültürel yaşamı üzerindeki etkilerini göstermek" için kaleme alınmıştır.[13] Bu nedenle, Geddes'in ilk varsayımına göre, Fiji'nin toplumsal yapısı, bugün sahada gözlenebildiği kadarıyla aslında o 'geleneksel' yapıdır.

Geddes'in ikinci varsayımı, "Hakkında kendimizi konuşmaktan alamadığımız o çok iyi düzenlenmiş sistemin, aslında son derece derli toplu ve özünde son derece basit"[14] olduğunu öne sürmektir; burada anahtar kelimeler 'derli toplu', 'özünde basitlik' ve 'sistem'den ibaretti. Varsayım, diğer bir deyişle, grubun tekbiçimliliği ve herhangi bir soy grubu içindeki ast ve üst yapı birimlerinin biçimi ve aralarındaki ilişkilerin tekbiçimliliği üzerine yerleşiyordu. Gerçekten "Yapının bir bütün olarak mantıksal *tutarlılığı*[nın], sistemin önemli bir özelliği"[15] olduğunu savunmayı sürdürür (Bu koşulsuz ifadelerini destekleyen kanıtları, Geddes, hiçbir yerde sayıp dökmez). Ayrıca bu tutarlılığın, 'kavramsal, duygusal ve davranışsal' olduğu savlanmaktaydı.[16]

Geddes, Fiji'nin toplumsal yapısını akrabalık kategorileri arasındaki ilişkileri düzenleyen akrabalık terminolojisi, cinsiyet ve kıdem farklılıkları ve davranışsal normlar açısından tanımlamayı sürdürür. Bu, mantıksal olarak, grup yapısıyla, yani ele aldığım örgütlenme düzeyiyle ilgili bir tanımlamaya yol açar. En aydınlatıcı şekilde Maxwell'inkiyle karşılaştırabilir olan Geddes'in grup yapısı hakkındaki düşünceleri özet olarak şöyledir:

---

[12] *A.g.e.*, s. 201. Vurgular bana ait.
[13] *A.g.e.*, s. 201. Vurgular yazara ait.
[14] *A.g.e.*, s. 202.
[15] *A.g.e.*, s. 202. Vurgular yazara ait.
[16] *A.g.e.*, s. 202.

> Kolektif bir grupla kastedilen, ister mülkiyet hakları ister grup faaliyetlerine katılım ve oradan kaynaklı ödüllerin bölüşümü olsun, tüm üyelerinin ortak haklara sahip olduğu sınırlı bir katılımla oluşan bir gruptur. Her Fijili, temel aile grubuna ek olarak, bu gibi üç grup dizisine üyedir. Ailedeki gibi, bu gruplar da baba-yanlıdır. Daha geniş gruplar içindeki alt gruplar, birbirleriyle soy üstünlüğü ilkesine dayanan hiyerarşik bir ilişki içindedir ve kişiler bu gruplara babaları mensup olduğu için mensuptur. Bu nedenle, agnatik gruplardır. Fiji terminolojisinde, bunlar, kapsayıcılık sırasına göre, *Yavusa, Mataqali* ve *Itokatoka* olarak adlandırılır. Bunlar azamî, büyük ve küçük agnatik gruplar olarak tanımlanır.
>
> İdeal olarak, diziler tek bir soy çizgisini oluşturur. Bu gibi durumlarda, mitoloji, ismen bilinen orijinal bir kurucu figürünü varsayar. İkinci sıradaki gruplar, *Mataqali* en büyük grubun kurucusunun oğulları tarafından kurulmuş kabul edilir. Üçüncü sıradaki gruplar, *Itokatoka* da çoğu kez aynı şekilde, yani Mataqali'nin kurucusunun oğulları tarafından kurulmuş kabul edilir... Bu üçüncü sıradaki gruplar, günlük yaşamda önemlidirler, ama siyasal ve törensel yapının tümü içinde genel olarak önemsizdirler.[17]

Geddes, Fiji'deki yalnızca birkaç Yavusa'nın 'ideal' tipte olduğunu teslim etse de, teoride bütün *Yavusalar* tek bir atasal tanrıya, kökene, isme, toteme ve *toprağın ortak mülkiyetine* sahip olmalıydı.[18] Ancak günümüzde çoğu *Mataqali* bu özellikleri gasp etmiştir. Savaş, nüfus baskısı, iç çekişmeler, para ekonomisinin etkileri sonucu meydana gelen rol farklılaşması ve Hıristiyanlık'ın gelişiyle birlikte eski yaptırım ve mesleki kategorilerin yerinden edilmesi bunun belli başlı sebeplerindendir. Ancak, öte yandan, dışarıdan uygulandığında bu benzer baskılar karşısında grup tutumunu yaşatma ihtiyacı "kabilenin içyapısının neden bu kadar ısrarlı bir şekilde korunduğunu açıklar".[19]

---

[17] *A.g.e.*, s. 205.
[18] *A.g.e.*, s. 206-207.
[19] *A.g.e.*, s. 207.

Geddes, Konfederasyonların (*matanitu*) veya Yavusa gruplarının doğasını, köylerdeki akraba gruplarının dağılımında etkili olan soya karşı yerellik prensibini ve grup yapısını oluşturan birimlerin geleneksel ve değişen işlevlerini tartışarak devam eder. Bu sonuncusunu (ki bu tartışma açısından önemlidir) Geddes şematik olarak şöyle gösterir:[20]

Gruplaşma tipi	İkincil Atayanlı Soy Grubu ya da babayanlı soy - *itokatoka*	Birincil Atayanlı Soy Grubu ya da Klan (*mataqali*)	Azami Atayanlı Soy Grubu ya da Kabile (*yavusa*)
İşlevler:			
A			
Sayılar	Çiftçilik, ev onarımı vb. ile ilgili ortaklaşa yapılan küçük görevler	Büyük miktarda insan gerektiren görevler -balık avlama grupları	Ev İnşası, köy alanının bakımı, yolların temizlenmesi, geniş çaplı balık avları vb.
B			
Siyasal	En yaşlı erkeğin liderliği	Klan şefinin liderliği (*turaga ni mataqali*). *Yavusa* şefi karşısındaki özel siyasal rolü	Kabile şefinin liderliği (*turuga*). Klanların ikincil siyasal rollere bölünmesi.
C			
Dinsel		Klan tanrısının korunması ve ona ibadet etme	Kabile tanrısının korunması ve ona ibadet etme
D			
Törensel	Tören için mal sağlayan birim	Törensel birim	Törenin kabileyi oluşturan klanlar tarafından onaylanması ve düzenlenmesi
E			
Mülkiyet Hakları		Toprak mülkiyeti	
F			
Yükümlülükler	Çok yoğun karşılıklı yardımlaşma çemberi	Dikkate değer yoğunlukta karşılıklı yardımlaşma çemberi	Daha az yoğunlukta karşılıklı yardımlaşma çemberi

[20] *A.g.e.*, s. 214. Geddes'in şemasının kısmi gösterimi.

Bu işlevlerin çoğu, örneğin dinle ilgili olanlar, yok olmuş olduğu halde, Geddes'in varsaydığı genel format olduğu gibi kalacaktı. Fakat özellikle bir nokta göze çarpar –toprak üzerindeki mülkiyet haklarının sadece *mataqalilere* atfedilmesi. Bu konu hakkındaki düşüncelerini Geddes şöyle ifade etmektedir:

> Şu an için soy gruplaşmasına istikrar kazandıracak en önemli faktör, toprağın genellikle klana ait, ama bazen de tek bir baba-yanlı soy grubu söz konusu olduğunda, fratriye ait kolektif mülkiyettir. Toprağın özel mülkiyeti yoktur. Baba-yanlı soy grupları, klan arazisinin belirli bölümlerini kullanma hakkına sahip olabilirler; fakat bunu geçici olsun daimi olsun, klanın onayı olmadan elden çıkaramazlar. Klan mülkiyeti, Sömürge hukukunda somut bir şekilde ortaya konmuştur.[21]

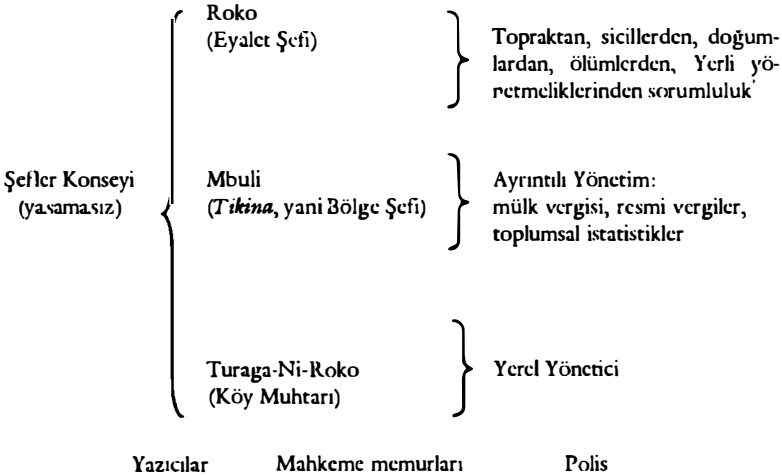
Geddes, kolektif çalışma sisteminin geleneksel olduğunu ileri sürerek devam eder. Daha sonra, bunu özel girişimle kıyaslar[22] ve 'geleneksel' karşılıklı yardımlaşma ve yükümlülükler sisteminin, ekonomik gelişme önündeki başlıca engellerden biri olduğunu ileri sürer. Böylelikle burada, sömürgeci dogmanın ayrıntılı bir açıklamasını ediniriz. Bu bir dizi varsayıma indirgenebilir: i) mevcut toplumsal yapı gelenekseldir. ii) toplumsal örgütlenme coğrafi ve yapısal olarak tek biçimlidir. iii) grup yapısı Maxwell'in tespit ettiği gibidir. iv) toprak edinme hakkı yalnızca *mataqalilere* verilmiştir veya verilmelidir. v) 'kolektif sistem' geleneksel ekonomik örgütlenme (ya da en azından işgücü örgütlenmesi) biçimidir.

Geddes, bir sosyal antropologdur. Bu varsayımları savunan tek kişinin o olmadığının altını çizmek için, ikinci örneğim, G.K. Roth'un çalışmasının bazı yönlerine kısaca işaret edeceğim. Yazıları içinden konumuz açısından önemli olan '*Native Administration in Fiji During the past Sventy –Five Years: A*

[21] *A.g.e.*, s. 216.
[22] *A.g.e.*, s. 217.

Successful Experiment in Indirect Rule' makalesini[23] ele alacağım. Roth, Fiji'yi Kraliçe Viktorya'ya bırakan şeflerin, "kraliçenin onları adil ve yerli görenek ve âdetlerine uygun olarak yönetmesi" şartıyla böyle davrandıkları kaydeder[24] ve toprak sahiplerinin çıkarlarının hâkim olduğu, Thakombau hükümetinin doğrudan devri öncesi yaşanan başarısızlığı, tam da bu sebeplere bağlar.

Geçici vali, Sir Hercules Robinson tarafından kurulan Dolaylı yönetim sistemi şematik olarak şöyle gösterilebilir:

Yerli toplumunun siyasal yapısını yansıttığı varsayılan bu sistem, Fiji'yi yerli prensipleri doğrultusunda yönetme politikası nedeniyle, Sir Arthur Gordon tarafından yerleştirildi ve yaygınlaştırıldı. Bu yüzden, der Roth:

---

[23] Roth, 1951.

[24] *A.g.e.*, s. 1 ve "Parliamentary Paper in Continuation of H.L. 120 ve Cd. 3763", Colonial Office, Ekim, 1908.

> Bu prensipleri Fijililerin kabul edebileceği uygulanabilir bir politikaya tam olarak nasıl dönüştürdüğü, çıkardığı Yerli Meseleleri Düzenlemesi altında düzenlenen, Yerli Yönetmelikleri kanunun dikkatli bir okumasından belli olur. Bu, Sömürge'nin dört bir tarafından gelen temsilciler tarafından yapılan tartışmadan sonra kaleme alınan, Fiji âdetleriyle ilgili ilk kanundu ve istisnaları saymazsak, içerdiği muazzam miktardaki âdet, kuşaklar boyunca yorumlanmıştır; bu yüzden, yeni bir şey değildi ve o nedenle, Fijililerde şüphe uyandırmadı.[25]

Böylelikle, "Yerli Yönetmeliklerinin temeli yerli âdetleridir" iddiasıyla, bu defa idarî yapı içerisinde yeniden karşılaşırız.[26]

Gordon tarafından 'yerli âdetleri' adına öne sürülen iddialardan en önemlisi, "yönetimin devri öncesinde, şefler ve yaşlılar konseyinden oluşan bir hükümet sisteminin 'etkin bir şekilde var olması'" idi. Roth şöyle devam eder:

> Gelenek, ittifak ve disipline ilişkin meseleleri ve o günlerdeki doğal hükümet biçiminin tabii bir sonucu olan kan davalarını ele almak üzere toplanmak onlar için âdet olmuştur. Yerli kurumların kullanımını her fırsatta teşvik etme politikasına uyarak, Vali, yasal otoritesini bu türden üç konseye verirdi. Böylece üyelerinin Fiji yerel yönetim sistemine katılması, hem mümkün hem de zorunlu kılınırdı.[27]

Bu konseylerden en önemlisi Şefler Konseyi idi. Gordon'un 1880 tarihli toprak yasası da aynı derecede önemliydi. Roth'a göre bu yasa, "Fiji toplumsal birimi ile herkesin ortak malı olan toprağı bölünmez şekilde bir arada tutan, geleneğin gücünü tanımaktaydı. Bu toprak, bir Fijilinin adı kadar varlığının bir parçasıdır".[28] Roth, toplumsal birimlerin isim ve mülkiyet haklarıyla

---

[25] Roth, s. 2.
[26] *A.g.e.*, s. 3.
[27] *A.g.e.*, s. 3. Ayrıca, Sir A. Gordon, 'Native Councils in Fiji, 1875-1880', *Contemporary Review*, Mayıs, 1883.
[28] Roth, s. 4.

ilgili ortodoksiyi tekrarlamaya devam eder ve de Gordon'un politikasının başarısının, yani uzun ömürlülüğünün, onun doğruluğunun yeterli kanıtı olduğunu iddia eder.[29] Dönemin Yerli Yönetimini gözden geçirmeye devam ederken, Roth, yazısına "Sir Hercules Robinson tarafından Fijililere verilen sözlerin izlerine, aldığı temel önlemlerde ve mevcut haliyle Fiji Yönetimi'nde rastlanacaktır" sözleriyle son verir.[30] Roth, yıllarca Fiji'de Sömürge Sekreteri Yardımcısı'ydı ve bu yüzden, hakkında konuştuğu yerli yaşamının çeşitli yönleriyle aslında sürekli temas halindeydi.

Yukarıdaki bütün tartışmanın arkasında oldukça açık bir biçimde duran soru şudur: 'Sömürge ortodoksisinin, Fiji toplumunun özellikle değinmiş olduğum yönleriyle ilgili olarak iddialarında ne kadar gerçeklik payı vardır?' Açıkça anlaşılsın diye, Sömürge ortodoksisinin ideolojisini bir dizi önermeye indirgeyeceğim. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1) Toplumsal Örgütlenmede Coğrafi ve Yapısal Tekbiçimlilik.

2) Toprağın devredilmesi üzerindeki yetkiler de dâhil olmak üzere, Toprak Tasarruf uygulamalarında Tekbiçimlilik.

2.1) Toprak ile ilgili meselelerde mülkiyet birimlerinin ikircimsiz doğası ve teşhisi.

3) Kolektif Sistemin geleneksel doğası.

4) Dolaylı yönetim, yerli siyasal sisteme çok yakın bir siyasal yapıya sahiptir.

4.1) Geleneksel yönetim sisteminin, şeflerden oluşan bir dizi konsey yoluyla işlediği varsayımı.

Bu önermeleri destekleyen ne gibi kanıtlar vardır?

---

[29] *A.g.e.*, s. 4-5.
[30] *A.g.e.*, s. 9.

Toplumsal örgütlenmenin Fiji topluluğunun her tarafında bir örnek olduğunu varsaymaya girişme ihtimali bile bende kuşku uyandırmıştır. 'Ailevi *Benzerlikler*' kuşkusuz vardı; zira bu benzerlikler Fiji'ye, bir anlamda onun bir varlık olduğunu –ancak *tekbiçimliliğin* değil– ima eden, tek bir isimle hitap etmenin gerekçesi olmalıdır. Kökenleri sömürge yönetiminden ziyade, onun öncellerinde –Wesleyan misyonerleri– yatan bu inanç, büyük ölçüde bir kuraldan çok bir varsayımdır. Başından beri misyonerler, Fiji dilini 'genel dil' sayma ile diyalektlerin bir toplamı sayma arasında gidip gelmişti.[31] Sorun, kuramsal olmanın ötesindeydi; zira belliydi ki, bir kere kutsal kitabın çevirisi işin içine girdiğinde, ya her büyük diyalekte uygun farklı yorumların yapılması gerekecekti ya da birçok ağız arasından bir *lingua franca* seçilmesi gerekecekti. Çözüm, kısmen kendini belli etmişti. Yıldızı parlayan Thakombau ve destekleyicilerinin dili olan Mambuanca'nın, coğrafi olarak çok yerelleşmiş de olsa, 'diplomatik' bir dil olarak önemi, Thakombau'nun serveti artıkça artıyordu. İlk kapsamlı Fiji grameri –Rahip D. Hazelwood'unki– aslında Mambu grameri (ve sözlüğü) idi ve bu yüzden, bu çalışmanın varlığı meseleyi sağlama bağladı. Anadilde kaleme alınan Kutsal Kitabın ilk eksiksiz basımı da, Mbauanca olarak 1847 yılında çıktı ve bundan böyle o diyalekt Hıristiyanlığın yayılmasında kullanılan dil olarak kabul edildi. Sömürge yönetimi, böylece Mbauanca'nın yönetim dili olarak otomatik olarak kabul edildiği bir ortamı devralmıştı. Bu durum, yöreler arasındaki temel farklılıkları ve bu yörelerde yaşayan insanlarla iletişim kurma güçlüklerini eşit derecede bertaraf etti. Bunun önemi, yalnızca nüfusun büyük çoğunluğuna yabancı olan bir resmi iletişim aracına karar vermekten dolayı orta-

[31] Davies, J., *A Grammer of the Tahitian Dialect of the Polynesian Language*, Tahiti, 1823; ve Cargill, D., 18 Ekim 1839 tarihli mektup. Tartışma ve analizi için, J.R. Clammer, *Literacy and Social Change in Fiji*, yayımlanmamış doktora tezi, University of Oxford, 1972.

ya çıkan zorluklarda yatmaz, fakat aynı zamanda antropolojik açıdan önem arz eden bir noktada, yani diyalektten diyalekte oldukça değişen akraba grubu terminolojisinde de yatar. Maxwellci Sistem'in terminolojisi Mbauanca'dır, Fijice değil. Bu yüzden, *mataqali* terimi, genellikle işlevsel olarak orta-sırada tanımlanmış topluluklar için kullanılırken, *tokatoka* terimi yalnızca, Ba'da *kete*, Macuata ve Ra'da *matani bure* ve başka yerlerde başka şekillerde anılan, Mbauanca konuşan alt-mataqali birimleridir. Terminoloji her durumda farklı anlamlara sahiptir.

Esas tartışmaya dönersek, ilk misyoner temasları sırasında Fiji kültüründe gözlemlenen çeşitlilikten de anlaşılır ki –örneğin Viti Levu tepesindeki halklar ile Mbau kıyısındaki ve başka yerlerdeki halklar arasındaki, 19. yüzyılın sonlarında hâlâ belirginliğini koruyan, kendi siyasal sistemlerinin doğası gibi esaslar konusunda göze çarpan farklılıklar– tek bir 'geleneksel' siyasî, toplumsal ya da mülkiyet örgütlenmesi yoktu. Bu nedenle, sömürge yönetiminin gözünden bu ayrıntı kaçmış da olsa, muhtelif Toprak Komisyonlarının toprak tasarruf sistemini tek bir temel üzerine oturtmayı beceememesi tamamen anlaşılabilir bir durumdur. Temel 'tekbiçimliliğe karşı çeşitlilik' tartışması hakkında yeteri kadar söz söylendi. Artık Sömürge 'bilinç modeli' ile gerçeklik arasındaki farklılıkların daha ayrıntılı örneklerine dönmeliyiz. Toprak tasarrufu sorunun kendisine başka yerlerde değinildiği için, burada iki özgül sorunu ele alacağım.[32] Bunlar sırasıyla Fiji'de 'Ortakçılık' ve toplumsal birimlerin toplumsal yapı içindeki işlevleridir.

Ortakçılık

'Ortakçılık' sömürge idaresinin düşündüğü gibi 'geleneksel' miydi ya da gerçekten hiç var oldu mu? Sömürge 'ortak mülki-

[32] France, *op. cit.*

yet' tezi iki bölümden oluşur: toprağın bir ***mataqali***'nin ortak mülkiyetinde olduğuna inancı ve bu toprağı işlemek üzere emeğin ortaklaşa örgütlendiği inancı. İlk tezi destekleyen hiçbir kanıt yoktur; aksine, geleneksel pratikten öyle anlaşılmaktadır ki, ***yavu*** ya da evin bulunduğu yerdeki arazi, ev halkına aitti; ***qele*** ya da ekili arazi, onu işleyen geniş ailelere bırakılırdı. Bu araziyi kullanan aileler, şefe (çoğunlukla) ***sevu*** ya da ilk hasadın karşılığını verirdi. ***Veikau*** ya da orman arazisi, onu savunan topluluğun (bir ***mataqali*** olmak zorunda değil) malı sayılsa da fiilen herhangi bir parçasını eken veya kullanan insanlara bırakılırdı ve yine, ***sevu prestationlarına*** genellikle tâbi tutulurdu. Savaş veya diğer felaketler yüzünden topraksız kalan aileler veya soylar normalde bu hakların aynısını yeni bir alanda, oranın şefinin korunmasını talep ederek ve ona ***tabua*** (balina dişleri) takdim ederek elde edebilirlerdi.

Ortaklaşa emek de, aynı şekilde, hiçbir zaman normal işgücü örgütlenmesi olmadı. Aksine, yalnızca özel ve sınırlı amaçlar için kullanılırdı ve her zaman karşılıklı bir temel üzerinden yürütülürdü. Bir evin yapımı ya da toprağın işlenmesinde kullanılan ortaklaşa emek, mülk veya ürünlerin bireysel mülkiyetini hiçbir zaman ilga etmezdi.[33] Örneğin, arazi düğün üzerine veya savaş zamanı verilen hizmetler karşılığında bir şef tarafından veya halktan gelen başka bir insan tarafından bireylere eşit şekilde lütuf olarak verilebilirdi. Ayrıca, arazi devrinin ortak bir yetki olduğuna dair de hiçbir kanıt yoktur. Bu yetki, fikir Fijililerin oyuna sunulur sunulmaz, çoğunlukla bir şef tarafından kendi veya topluluğu adına uygulanırdı. Yine de Yerli Yönetmelikleri ortakçılık dogmasını geleneksel bir örgütlenme biçimi olarak

[33] Dumont D'Urville'nin 1827'nin daha başlarında fark ettiği gibi: J.S.C. Dumont D'Urville, ***Voyage de la corvette l'Astrolabe pendant les années 1826-29, Histoire du Voyage, IV***, Paris, 1832. Ayrıca bkz. B. Thomson, "General Report on the Rewa Province", ***Native Lands Commission***.

saygın bir yere koymayı başardı. Bu nedenle, ortakçılığın zararları üzerine yapılan sonraki tartışmalar, ister ekonomik gelişmeyi bireycilik yoluyla canlandırma çabaları üstündeki köstekleyici etkilerine değinilsin[34] ister onun azalan yerli nüfusu üzerindeki etkilerine yazıklanarak geçsin,[35] gerçeklikten bir adım daha uzaktı. Aslında Avrupalıların şeflere verilen hediye ve hizmetleri (*lala*), mülklerin ortak tahsisini (*kerekere*) ve kurban verme adetlerini (*solevu*) kavramakta gösterdikleri beceriksizlik yüzünden ortakçılık dogması pekişti. Bunların tümü ortakçılık sisteminin görünümleriymiş gibi ve bu nedenle, gelenekselmiş gibi, ama aynı zamanda da, ekonomik ve ahlâkî gelişimi yavaşlatan sert frenlermiş gibi algılanmaktaydı.[36]

Toplumsal Birimler

Bu sorunlarla yakından bağlantılı diğer bir mesele, toplumsal birimlerin doğasıdır. Terminolojiyle ilgili farklılığa daha önceden işaret etmiştim, peki ya işlevsel benzerlikleri nasıldı? Sömürge hükümetinin her ikisini de varsaydığını unutmamalıyız. Arazi ortaklaşa kullanılabilen bir meta olarak görülmediği için, toprak üzerindeki mülkiyet haklarının hiçbir zaman bizatihi *mataqalilere* verilmiş gibi algılanmadığını biraz önce görmüştük.

Ayrıca, *mataqali* terimi üzerinde uzlaşıya varılabilmiş olsa bile, terimin içeriği konusunda Fijililer arasında hiçbir fikir birliğinin olmadığına dair de kesin kanıtlar vardır.[37] Buna rağmen, Hükümet toprakların tümünün *mataqalilere* göre kaydedilmesi gerektiğinde ısrarlıydı. Rewa'daki bireysel mülkiyetin Thomson

---

[34] Örneğin Sir Henry Jackson'dan Sömürge Ofisi'ne, 23 Nisan 1903.

[35] *Report of the Commission Appointed to Inquire into the Decrease of the Native Population*, Suva, 1896.

[36] *A.g.e.*, s. 6.

[37] "Notes on the Proceedings of a Native Council", *Native Lands Commission*, 22, 1876, s. 50 ve 53.

tarafından açıkça kayıt altına alınmış olmasına ve Wilkinson komisyonunun[38] Yasawalar'da toprağın bireyler tarafından ve yakın akrabaları adına kullanıldığını ve bu durumda *mataqali* (ya da *yavusa*) ile toprak arasında hiçbir bağlantı iddiası öne sürülmediğini gün yüzüne çıkarmasına rağmen, hükümet bu konudaki ısrarını sürdürdü.[39] Wilkinson, bu toprak kayıt yönteminin doğru ve geleneksel olduğunu dile getirdikten sonra, *mataqali* kaydı yerine bunun benimsenmesi gerektiğini belirtti. Ancak bu önerisi, komisyon personelini genişletmenin çok masraflı ve her halükarda zaman kaybettirici olacağı gerekçesiyle reddedildi. Bununla birlikte, Wilkinson'ın çabaları tamamen çöpe gitmedi, zira toplumsal birimleri ve onlarla bağlantılı terminolojileri konu alan kayıtları, modern antropolojik standartlara göre kaba da olsa, kendisi gene de Fiji'nin 'basit' toplumsal yapı modelini (Ba/Yasawa'daki) birimleri tanımlayarak yıkmayı başardı. Bunları *kausivi*, *kete* ve *lewe* ya da 'septs'[40] olarak adlandırdı. Benzer şekilde, *kausivi'nin* alt birimleri olan Bau'da toprak sahibi birimleri Müşterek kardeşlik, Aile ve Bireysel mallar olarak tanımladı.[41] Wilkinson'ın görüşleri, Fiji'deki kamuoyu[42] tarafından da destekleniyordu. Bu görüşe göre, ait oldukları toplumsal birimleri köylerinden (*koro*), hatta yerleşim yerlerinden daha yüksek bir yapısal düzeyde tanımlayamayan birçok Fijili için 'kabile' fikri yabancıydı.[43] Thomson'un *yavusa*'nın *tokatoka*'ya benzer ya da aynısı bir yapısal statüyle *mataqali*'nin bir alt bölünmesi olduğu sonucuna varmasıyla durum daha da

---

[38] Thomson, *op. cit.*

[39] "Final Report on Ba/Yawasa", parag. 107, C.S.O. 2987/97.

[40] *op. cit.*

[41] 'Final Report on Bua', parag. 3, C.S.O. 4903/02.

[42] Ratu Sevenaca Senioli to the Governor, 20 Temmuz, 1904, C.S.O. 3824/04.

[43] "Notes on the Proceedings of a Native Council", *Native Lands Commission*, 1885.

karıştı.[44] Diğer bir 'otorite', Fison, ***mataqalilerin korolar*** (köyler)[45] oluşturan aileler olduğu ve bu yüzden, ***yavusa***'nın bunların bir alt bölünmesi olduğu kararına varmış gibidir.[46]

Geriye kalan tek sorun, bu 'sömürgeci modelin' hangi 'zemin üzerinden' yakın zamandaki Fiji'ye aksettirildiğidir. İlk dışavurumları, Hükümetin köylülerden istediği ve ev yapımı, yolların bakımı ve köy alanlarının korunması gibi görevleri kapsayan toplu faaliyetlerde görülebilir. Modern ortakçılık, tamamıyla Sömürge yönetiminin çocuğudur. Direktiflerini gerekli durumlarda Tikina yönetiminden alan hükümet başkanı yoluyla düzenlenir. Bahsedilen faaliyetlere ek olarak, tarımsal amaçlı araziyi temizleme işi, taro ekimi ve su kaynakları ile yataklarının bakımı ortak topluluk faaliyetlerdir. Bu faaliyetler için gerekli personel, daha büyük köylerde, akrabalık bağlarına dayanmayan çalışma gruplarının 'kesimsel' bir temelde ayrıştırılmasıyla sağlanır. Hükümet başkanı, topluluk faaliyetlerine katılmayı reddeden kimselere karşı yasal yaptırımlara sahiptir. Toplumsal yapının eklemlenmesi açısından, Hükümet 'ortakçılığı', yerellik ilkesinin köy ekonomisi düzleminde akrabalık-ilkesini gitgide gölgede bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Bu açık bir biçimde, en yaygın olarak karşılaşılan, özerk aile birimlerine dayalı, 'geleneksel' ekonomi biçimine ters düşer. Bu yüzden, Sahlins'in Moala hakkında söylediği gibi:

> Köy düzeyinde ortak üretim örgütlenmesini destekleyen Hükümet güdümlü siyasal sistem, yerel akraba gruplarına (olduğu kadar ailelere de) daha fazla özerklik tanıyan, Yerli sistemin üzerine çöreklenmektedir. Moala ve Fiji'de olanlar, kuşkusuz genel bir olgunun, yani daha büyük yerli yapı birimlerinin hâkim dış güçler tarafından

---

[44] *Report of the Commission... into the Decrease of the Native Population*, s. 92.
[45] L. Fison, *J.A.I.*, Cilt 10, s. 335. Bkz. R.W. Williamson, *The Social and Political Systems of Central Polynesia*, Cambridge, 1924, Cilt 2, s. 50-55 içindeki tartışma.
[46] L. Fison, *Land Tenure in Fiji*, Londra, 1881, s. 9.

daha küçüklerine rağmen uygunluk ve etkili yönetim adına bütünleştirilmesinin sadece bir örneğidir.[47]

Sahlins, 'kendinden bütünleşik akrabalık grubu ekonomisi'nin asıl çöküşünü, aileye dayalı birimlerin geleneksel görevlerine kolektif bir karakter verilerek gasp edilmesine bağlar.[48]

Akraba grubu terminolojisi düzeyinde de, benzer türden bir gölgede bırakma yaşanmıştır. Bu kez, Fiji'nin dört bir yanındaki terminolojik farklılıklar, resmi olarak onaylanan Maxwellci modelin lehine bastırıldı, ama bu sadece resmi düzeyde kaldı. Mbauanca olmayan 'yeraltı' dilleri/resmi olmayan dil grupları farklı diyalekt gruplarında çoğu durumda gelişmeye devam etti. Ancak bu durum, başta Güneydoğu Vita Levu olmak üzere, resmi dogmanın araştırmacıya geleneksel hakikat olarak aktarıldığı yerlerde dahi rastlanan görüngüyle karşılaştırılmalıdır. Benzer şekilde, sömürgeci modelin şu anda toprak mülkiyetini aslına uygun biçimde yansıttığı düşünülmekte ve bu yüzden, bir kimse evlilik yoluyla dâhil olduğu ***mataqalilerin*** arazisini işleme hakkına sahip olduğunda, toprak üzerindeki hakları ***mataqali*** üyeliği temelinde öne sürülecektir. Bu, sıkça ifade edilen, toprağın bireysel olarak ya da geniş aile tarafından temellük edildiği ilkesiyle de çelişir. Modern uygulama, Maxwellici modelle yapının birliği ve ***tokatoka***'nın işlevleri konusunda da çatışır; ki bunlar, hâlâ belirsizliklerini ve çeşitliliklerini korumaktadır.[49] Ayrıca, ortak bir soydan gelen üyelerden oluşma kriterini bile her zaman sergiledikleri söylenemez. Buna benzer pek çok şey ***mataqaliler*** hakkında da söylenebilir.

Bu yüzden, 'bu zeminde' baba yanlı soy üzerinde ısrar edilmez; kurucu atayı adlandırabilmek çoğu kez başarısızlıkla so-

---

[47] M.D. Sahlins, "Moala: Nature and Culture on a Fijian Island", *Ann Arbor*, 1962, s. 266.

[48] *A.g.e.*, s. 267.

[49] Örneğin bkz. *A.g.e.*, s. 223-225 ve s. 237-240.

nuçlanır; ***yavusa*** bir grup olarak görülmez; köy üyelerinin mensubu oldukları varsayılan ***mataqali*** hakkında çoğunlukla hiçbir fikri yoktur. Geleneksel örgütlenmenin dayatılması, yalnızca Fiji toplum yapısının 'resmi' ve 'pratik' modelleri arasındaki pek çok tutarsızlıktan kaynaklanan, değinmiş olduğum, karışıklıklara yol açmakla kalmamış, fakat aynı zamanda ***köylerin*** hiç var olmayan ***yavusalar*** statüsüne 'yükseltilmesi' türünden anormalliklere yol açmıştır. Eşit olarak, ***tokatokaların mataqalilere*** dâhil edilmesi, çoğunlukla Hükümet politikasına yansıtır, gruplar arasındaki mevcut (geleneksel) bağları değil. Bu yüzden, istisnalar -ki gerçekte kuraldırlar- baba-yanlı soy mekanizması yoluyla simetrik ve mantıksal bir kalıba göre katlanarak büyüyen parçalı bir soy sistemi olarak, Fiji toplum örgütlenmesi düşüncesine göre ikinci planda kalmıştır. 'Soyların', çoğunlukla 'ortak adlandırılmış bir atadan kaynaklanmayan nesepler' olmasına rağmen, soy, kan yanlı bir sistemin çoğu özelliğine sahiptir. Savaş veya yerel yerleşim kalıpları gibi rastlantısal faktörler, (modele göre) daha yukarıdaki diğer grupla aralarındaki akrabalık ilişkileri üzerine dayandırılması gereken, grup oluşumlarından çoğunlukla sorumludur ve de asimetri bir soy grubundaki (aslında çoğunlukla birbirlerinden kopuk) bölümlerin düzenlenmesinde kuraldır. Fiji akraba grubu örgütlenmesindeki birlik, Sahlins'in biraz farklı bir bağlamda, 'yapısal bir aldatmaca' diye tabir ettiği şeydir. Fiji grup örgütlenmesi, özünde (ve terminolojik olarak) katı bir şekilde yapılanmaz, tersine epey değişkenlik gösteren bir yapıya sahiptir.[50]

Daha açık bir pratik bağlamda, yani mevcut ekonomik gelişme ve bunun Fiji'deki ırksal durumla bağlantısı hususunda, 'gelenekselcilik' meselesi, yalnızca akademik bir ilgi olmanın ötesine geçer. Bu, iki özgül alanda görülebilir –yerli cemaati üyelerinin

[50] Moalaların örgütlenmesini ele alan bir tartışma için bkz. *A.g.e.*, s. 240 ff.

toprak sahipliği ve/veya kiralama meselesi ve 'bireycilik' ya da *galala* (toplumsal yükümlülüklerden muaf tutulmuş kimseler) tarafından yürütülen yerel bölgelerdeki girişimci faaliyetin teşvik edilip edilmemesi ve edilmeliyse nereye kadar teşvik edilmesi gerektiği meselesi. Toprak tasarrufuyla ilgili meselelerde, 'gelenek' adına kabul edilen birçok şeyin öyle olmadığını teslim edebiliriz. Yine de, Fiji topluluğunun sahip olduğu toprağın çoğu, aslında kendileri tarafından kullanılmasa da var olan durumu meşrulaştırmak ve Hintlilerin toprağı mülk edinmesini veya çok uzun süreli kiralamasını engellemek için, Fiji Şefler Konseyi ve diğerleri tarafından kullanılanlar, 'geleneğin' yaptırımlarıdır. [51]

Gordon'un ön ayak olduğu Sömürge politikasının uzun dönemdeki ekonomik etkileri, niyetlerin epey tersi sonuçlar doğurmuştur. Fijililerin dokunulmaz ortakçılık sistemi bir yana, ortam, etnik gruplar arasındaki ekonomik farklılıkları daha da körüklemiştir. Aslında Fijililer sömürge yöneticilerine bağımlı olmaya zorlandılar ve değerler sistemi bakımından 'muhafazakâr' iken uygulamada, yeni ortakçılığın yapıcı yönlerini bile kullanamayan, bir esneksizlik durumuna hapsoldular. Bu madalyonun diğer yüzü, Fiji toplumunda 'bireyciliğin' arzu edilirliği konusunda sömürge döneminde başlayan ve sömürge mirasını içinde barındıran günümüzde hâlâ devam eden tartışmada görülebilir. Unutulmamalı ki Gordon, ortakçılık sistemini, yalnızca bunun geleneksel olduğuna inandığı için değil, fakat aynı zamanda Fijililerin kendi kesimleri içerisinde serbest ekonomik (ve toplumsal) gelişimlerine izin vereceğine ve daha da özelinde, insanların yerli topraklarından sürülmesini ve ücretli emek olarak plantasyonlarda çalıştırılmasını engelleyeceğine inandığı

[51] Bu sorunu daha geniş bir ekonomik çerçevede ele alan bir tartışma için bkz. E.K. Fisk, *The Political Economy of Independent Fiji*, Wellington, 1970, özellikle s. 38-39 ve s. 72-73.

için 'kurdu'. Şefler, Gordon'u bu konuda destekledi, çünkü plantasyon ekonomisinin yayılmasının, Fiji'deki toplumsal yaşamın temelini yok etmesinden, hatta besin açısından kendi kendine yeterliliklerini korumak için Fijilileri kendi alanlarında yeterli emeği konuşlandırmaktan alıkoymasından korkuyorlardı.[52] Yine de Komisyonunun bulguları, 1896 yılında yayımlanan yerli nüfusundaki azalma hakkındaki araştırması, 'ortakçılık sistemini' Fiji nüfusundaki düşüşün ve kültürel standartların geneldeki yozlaşmasının başlıca nedenlerinden biri olarak teşhis etti.[53] Büyük ölçüde (sonradan Lord Stanmore unvanını alan) Gordon'un 'sistemini', kendisinden sonra gelen valilerin onu özünden uzaklaştırmaya yönelik sonraki girişimlerine karşı koruması yüzünden, Gordon'un yanılsamasını düzeltmek için hiçbir adım atılmadı ve görüşleri Sömürge Ofisi'nde ve Lordlar Kamarası'nda epey etkili oldu.[54] Sonuç, Fiji toplumunun sömürge döneminin başlangıcından bu yana yapısal değişimlerden soyutlanması olmuştur.

Dengeleri 'bireycilik' lehine döndürmek için yarım gönüllükle girişilen tek çaba, *galala* veya muaf tutulan çiftlik sistemidir, fakat yine de muafiyeti reddetme hakkı hâlâ yerel toplulukta saklıdır; ve gelir, tarımsal faaliyet standartları ve işlenen arazi bölgesiyle ilgili, *Galala* olmaya aday biri tarafından da yerine getirilmesi gereken asgari koşullar vardır. Şartlar gerçekten o kadar serttir ki, eğilim güçlü bir şekilde bireyciliğe karşı ve topluluğun lehinedir ve bu, aynı zamanda resmi idarî politikadır. Bu yüzden, ortakçılık ile bireycilik idealleri arasında bir düzeyle sınırlı kalmayan çelişkiler vardır. Ortamı Bireye (gelişmeci) kar-

---

[52] Council of Chiefs, Account of discussion passed from Wilkonson to Gordon, 8 Ocak 1872, Lord Stanmore (Sör A. Gordon), *Fiji: Records of Private & Public Life*, 4 cilt, özel basım, Edinburgh, 1897, cilt 3, s. 499 içinde.

[53] 1896, "Report", s. 6 ff.

[54] *France*, 1969, özellikle s. 157 ff. Ayrıca *Debates*, 29 Eylül 1911.

şı Geleneksel (durgunluk) diye ikiye bölerken, bu gibi çelişkiler, 'resmi' *mataqali* ve *tokatoka* birimleri *dışında* kalan ortak faaliyetler için alternatif zeminin gözden kaçırılması yüzünden artar. Önceden belirtmiş olduğum gibi, uygulamada akraba-olmayan birim 'ortakçılığı' *lala* (bir şef tarafından yerine getirilen görevler), ihtiyaç, dostluk veya basit ekonomi üzerinden devam eder. Buna rağmen, bu gibi 'akrabalığa alternatif' örgütlenme, 'sistem' içinde/tarafından tanınmaz. Ayrıca genel olarak arazinin bir *mataqali* ve *tokatoka* temeli üzerinden kaydedilmesine rağmen, bu gerçekle uyuştuğu iddia edilen bu birimlerin işlevlerinin, artık ya da aslında hiçbir zaman geçerli olmadığı hatırlandığında, muhtemelen mevcut sorunlar daha da artacaktır. Sömürge politikasının ekonomik bakımdan sonucu, esasında, ekonomik teşvikleri topluluğa bireysel zaman ve üretimden daha fazla pay vererek kısmak ve sonradan, bu politikanın sömürge yönetiminin kendine göre düzenlediği ortam içerisinde doğurduğu sorunların çözülememesi olmuştur. Aslında sorunun, bir dereceye kadar yalnızca semantik olduğunu ve esasında 'topluluğun' ekonomik anlamda 'ortakçılıkla' aynı şey olmadığının anlaşılamaması yüzünden ortaya çıktığını göstermek mümkün olduğunda, durum daha da talihsiz görünecektir. Geleneksel Fiji toplumunun komünal olduğu kesinlikle doğrudur, ama ekonomik olarak 'kolektivist' veya 'komünistik' *üretime* değil, büyük ölçüde özerkleşmiş hanelere dayanırdı. Sömürgecilik, Fiji'de, şu anda tüm toplumun içine düştüğü, kendine göre bir yanlışlıklar ağı yarattı.

Geriye geleneğin ve yeni düzenin algılanma biçimleri hakkında ve bunlar arasındaki ilişkiye ne gözle bakıldığı üzerine son birkaç söz söylenmek kalıyor. Fiji halkının, komisyon üyelerinin önyargı ve arzularına uygun olarak, çoğu kez, toprak tasarruf sistemlerinin derli toplu ve ısmarlama versiyonunu Topraklar Komisyonu'na sunmaya istekli olduğunu daha önceden tartış-

mıştık. Şeflerin tutumu da aynı şekilde ilk yıllarda esnek gibiydi. Bu nedenle Şefler Konseyi'nin, toprakların tümünün yalnızca *mataqalilere* verilmesini ve tüm toprakların devredilemez olduğunu oybirliğiyle kabul ettiği, Wilkinson'a, onun aracılığıyla da Gordon'a bildirildi.[55] France'ın epey haklı şekilde işaret ettiği gibi,[56] şeflerin bu yaklaşımı, önceki yerli politikasının ve aslına bakılırsa, aralarında Avrupalılar tarafından kaydedilen birimlerin sömürgeci tahayyüllerinin ürünleri olduğunu açıkça belirten birkaç kişinin bulunduğu, daha sonraki bazı sözünü sakınmayan liderlerin yaklaşımının tamamen tersyüz edilmişiydi.[57]

Fijililer tarafından ikili öngörü gerektiren şeyler, yalnız bu birimlerin kendileri değildi. En büyük sıkıntı, çoğu kez, bir soy grubunun *vu*'sunu (ata) tanımlamaya çalışırken yaşanırdı. Ancak tanımlanması zorunluydu, zira otoriteler her grubun bir atası olduğunu bir kere telaffuz etmişti.[58] Bu inancın oynak zeminleri, Fijililerin kökeni hakkındaki yaygın efsanenin – *Kaunitoni*– kendisinin bir uydurma olduğu ve ilk olarak 1892 yılında *Na Mata* gazetesinin düzenlediği bir yarışma sonucu kaydedildiğinin farkına varılmasıyla daha da zayıflamıştır.[59] Bu kayıtlar, daha sonra Williams, Waterhouse, Hunt, Pritchard ve diğerlerinin Fijililere ait herhangi bir köken efsanesinin varlığını inkâr etmesi gerçeğine hiç değinmeden, orijinal efsane olarak yayımlanmıştır. Buna rağmen, bu efsane, o zamandan beri, hem Fijililer hem yabancılar tarafından gerçekmiş gibi algılanır. Aynı

---

[55] Regulation 27 of the Native Regulation Council. Ayrıca "Notes on the Proceesings of a Native Council", 1879, s. 77 içinde.

[56] France, 1969, s. 113.

[57] C.S.O. 3824/04, 1904, Ratu Seniloli to the Governor.

[58] R.R. Nayacakalou, "Fijian Leadership in a situation of Change", s. 72.

[59] Ayrıntılar için bkz. *France*, 1969, s. 3-4; ve France, P., "The Kaunitoni Migration: notes on the Genisis of a Fijian tradition", *J. Pacific History*, 1, 1966. Ayrıca bkz. Sahlins, 1962, s. 14.

derecede önemli olan bir diğer husus da, Fijililerin, yeni tarihsel ve siyasal koşulların dayattığı değişimlere bağlı olan ve çoğunlukla mitsel hikâyelerle karışıp arada kaybolan soy kütüklerinin, genellikle derinlik bakımından yüzeysel olmasıdır. Bu yüzden, Atasal figürlerin varlığı ve keşfi üzerinde diretme sakat bir düşüncenin ürünüydü, fakat gerekli olduğu için, ortodoksiye geçti.

Bugün bile çoğu Fijili, ait oldukları varsayılan *mataqali* ve *yavusa* birimleri konusunda 'cahildir'.[60] "Köy yaşamında şartlar elverdiğince göz ardı edilmesine ya da bertaraf edilmesine rağmen, sistem ulusal düzeyde Fiji toplum düzeninin temeli olarak hâlâ savunulmakta ve yüceltilmektedir".[61] Konsey ya da özelinde şefler, özellikle Hintlilerin Fiji topraklarını ve ayrıcalıklarını gasp etmesine karşı en önemli kale olarak kabul edildiği için, sistemi öne sürülen değişimlere karşı gayretle savunmuştur.[62] Böylelikle yerli toplumu içindeki aristokrasi, sömürge sistemini değişmez ve kadim gelenek olarak algılamaya başlamıştır – bundan dolayı, halktan gelen birinin aynı biçimde davranmaktan başka pek bir seçeneği yoktur. Bu yeni geleneğin siyasî amaçlar için bilinçli kullanımı daha da ileri bir adımdır. Bu yüzden, tanınmış Fijili lider Ratu Sir Lala Sukuna, Gordoncu görüşü yeniden yüceltilen 'geleneğin' Sorelci anlamda bir mitos olması gerçeğinin yanı sıra, belli ekonomik ve (Hintlilere göre) toplumsal kusurlarına rağmen, aydınlatıcı ve ileriye dönük düşünce olarak [63] sık sık tekrarladı.[64] Yerli ve resmi sistemler arasındaki çelişkiler, onları en iyi görecek pozisyonda olanlar tara-

---

[60] Council Paper No. 1 of 1958, s. 212.

[61] *France*, 1969, s. 174.

[62] *Council Paper*, 29 of 1959.

[63] Örneğin Council Papers 10, of 1945 ve 5 of 1952. Avrupalı yorumu için bkz. Roth, 1951, özellikle s. 4 ff.

[64] G. Sorel, *Reflections on Violence*, Londra, 1970, siyasî mitten 'harekete geçirici' gibi davranan 'sıcak renklerle boyanmış bir imge' olarak bahseder.

fından, (en azından alenen) fark edilmemiştir. 'Toprağa giden yol' Fijilere öyle görmeleri bildirilen şey olmaktan çıkıp, toplumsal yapılarıyla ilgili hayati meselelerden tutun da tütün içiminin Avrupalılar tarafından bölgeye getirilen bir alışkanlık olmadığı, kendilerine özgü bir alışkanlık olduğu gibi önemsiz inançlara değin, Fijililerin öyle görmeyi arzuladıkları şeye dönüşmüştür.[65]

Bu yüzden sömürgecilik, Fijililerin kendi geleneksel siyaset anlayışını ve onu ayakta tutan inançları derinden etkilemiştir. Ancak, orijinal geleneksel sisteme dayanan, ama ona yabancı olan bir sistemin ilk dayatılmasından itibaren, 'gelenekselcilik' dogmasının kendisi geleneğe dönüşmüş ve aslında Fiji topluluğunun mevcut siyasal liderleri tarafından sömürülmüştür. Fiji'nin yakın zamanda kazandığı bağımsızlık, gerçek olmaktan çok görünüştedir; çünkü sömürgeciliğin resmi olarak ortadan kalkması, açık etki ve aygıtının reddini amaçladığı halde zihniyette yarattığı etkiler, onlarla birlikte ortadan kaybolmamıştır. Sömürgeci zihniyet Fiji'de etkisini yitirmemiştir, fakat artık Britanyalılarda değil de, Fiji yönetici sınıfı arasında bulunacaktır. Bu durum, Fiji'nin mevcut kararsız ekonomik ve ırksal konumu açısından, kısacası, talihsizlik olmakla birlikte, 'sendromun' kökenleri açığa çıkarıldığında bir yere kadar anlaşılabilir bir durumdur. Fijililerin geleneği, Sömürge rejimi tarafından dönüştürülmüştür ve 19. yüzyılın sonlarından beri de Fiji toplumu, bu yeni 'gelenekselcilik' imgesine uydurulma süreci içindedir. Bu süreç daha tamamlanmadı ve umarım hiçbir zaman da tamamlanmaz. Sömürgecilik, Fiji'de yalnızca, yabancı bir halkı fiziksel olarak yönetme konusunda değil, fakat aynı zamanda o topluma ilişkin kendi sakat zihniyetinin ürünü olan ideolojisini veya imgesini dayatma ve böylece, onlara zihinsel olarak hâkim

[65] Örneğin Sahlins, 1962, s. 4.

olma konusunda da başarılı olmuştur. Öyle ki, birçok antropolog, yeni imgeyi eskisi gibi algılama ve bu yüzden, her ikisini de gerçek olanla karıştırma tuzağına düşmüştür. Yine de Fiji'de yapılan, yeni ve iyice düşünülmüş alan çalışması ve sonucunda ortaya çıkan yayınlar,[66] (neredeyse kasıtsızca, çünkü sömürgeciliğin etkilerini konu alan incelemeler olarak tasarlanmamışlardı), kendi toplumsal yapısı hakkındaki gerçeklerden habersiz her Fijilinin ki -yine de birkaçı böyle olduğunu kabul eder- yüzleştiği gerçeklerin bir analizleridir. Ancak bu da anlaşılabilir bir şeydir, çünkü sömürgeciliğin geçip gitmesi geride sadece eski geleneğin kalıntılarını değil, fakat aynı zamanda, meşruluğu yalnızca gelenekselciliğin ve modernliğin çatışan talepleri arasındaki diyalogu sömürge-sonrası çağa taşımaya hazır olanlar tarafından sorgulanan sakat bir ortodoksiyi de bırakmıştır.

[66]Örneğin Sahlins, *A.g.e.*

ANTROPOLOJİ VE EMPERYAL YÖNETİM: SIR ALFRED LYALL VE HİNDİSTAN'DA 1857'DEN SONRA GELİŞTİRİLEN TOPLUMSAL DEĞİŞİM KURAMLARININ RESMİ KULLANIMI

Roger Owen

Sir Henry Maine'in *Ancient Law*'ı (Kadim Hukuk, 1861) çoğunlukla erken dönem antropoloji çalışmasına yapılan en önemli katkılardan biri olarak tanımlanır. Bu çalışma, aynı zamanda Hindistan toplumunun doğasıyla ilgili bir incelemeyi tüm insanlığın toplumsal gelişim düzeni hakkındaki genel açımlamalarla birleştiren ilk çalışmalardan biriydi. Maine'nin kendisinin *Village Communities in the East and the West*'de (1871) yazacağı gibi, Hindistan, "eski kullanımdaki ve kadim hukuk düşüncesindeki doğrulanabilir olguların deposu" olarak epey ilgi uyandıran bir yerdi.[1] Bu arada, bu iki çalışmanın yayını arasında, resmi politikanın Hindistan toplumuna dair sağlam bir malumatla beslenmesini sağlamanın önemini her daim vurgulamaya hazır olduğu Kraliyet Naipleri Konseyi'nin Hukuk Üyesi olarak çalıştığı dönemde, Maine'nin eline Hindistan araştırmasını ilk elden yürütme fırsatı geçmişti.

[1] *Village Communities in the East and the West*, Londra 1871, s. 22.

Ancak Henry Maine'nin kariyeri, Hindistan, antropoloji ve emperyalizm arasındaki birçok bağlantıdan yalnızca biridir. Aynı derecede önemli olan bir diğeri, 1857 Ayaklanması'nın Britanyalı memurlara Hindistan toplumunun yapısına, onun emperyal yönetim yoluyla nasıl bir değişimden geçtiğini bulma gayretiyle, daha yakından bakma yönünde yaptığı uyarıcı etkidir. Bazı durumlarda, toplanan malumat hükümet politikasını şekillendirirken doğrudan kullanıma sokuldu. Daha seyrek olarak da, erken dönem antropologların çalışmalarında bulunan yöntemlere dayanan Hindistan'a özgü bir toplumsal gelişim kuramını oluşturma girişiminde kullanıldı. *Ancient Law* ve J.P. McLennan'ın *Primitive Marriage*'nin yayımlanmasının aynı on yıla denk gelmesi gibi, Antropoloji Derneği'nin 1863 yılında kurulması da rastlantı değildi; ki bu on yıl, aynı zamanda Hindistan toplumunun 'bilimsel' incelenmesi yönündeki ilk girişime de tanık oldu.

Toplum incelemesinin, hem politikaların tayininde bir yol gösterici olarak, hem de kuramın gelişimi için hammadde olarak kullanımının bu ikili sürecindeki merkezi figür, Sir Alfred Lyall (1835-1911) idi. Lyall'ın önemi birbiriyle ilintili üç yönde yatar. Birincisi, kendisi, Maine'nin sadece yakın bir arkadaşı olmakla kalmıyordu, aynı zamanda *Ancient Law*'da bulunan birçok fikri, özellikle Hindistan bağlamında kullanıma sokan ilk kişilerden de biriydi. İkincisi, Lyall, daha sonraları *Asiatic Studies: Religious and Social* (İlk Dizi, 1882) başlıklı tek bir çalışmada toplanan bir dizi makalenin yazarıydı. Bu makaleler, devamı çok getirilemese de, Hindistan toplumunun yapısını çözümleme yönünde ciddi bir girişimdi. Üçüncüsü, *Asiatic Studies*'in yanı sıra, Hindistan'daki kariyerinin sonlarında edindiği önemli mevkilerin de bir sonucu olarak, Lyall, birçok önemli konu hakkında tavsiyelerine başvurulan, İmparatorluk içerisindeki en etkili kişilerden biri oldu. Bu yüzden, fikirlerinin göz ardı edilemeyeceği bir pozisyondaydı.

Çoğunlukla bir kraliyet yöneticisinden ziyade, hukuk sosyolojisi üzerine yoğunlaşan bir yazar olarak hatırlanan Maine'nin tersine, Lyall, en başta birkaç kitap üretme fırsatını da yakalamış bir memur olarak kabul edilir. Ancak, göstermeyi umduğum gibi, kariyeri, diğer şeylerin yanı sıra yazı ve idare arasındaki yanıltıcı ayrımın güzel bir örneğidir. Hindistan'ın dinsel ve toplumsal örgütlenmesi hakkında Merkez İlleri'nde (1865-73) ve Rajput Eyaletleri'nde (1874-78) görevliyken yürüttüğü araştırmaların bir anlatımıyla başlayacağım. Daha sonra, Hindistan toplumunun gelişimiyle ilgili ilk incelemelerine dönme fırsatını yakaladığı, 1888 yılındaki emekliliğinden sonra kendisi tarafından kaleme alınan bazı çalışmaların kısa bir anlatımına yer verilecek. Nihayet, Lyall'ın düşüncesinin Britanyalıların Hindistan ve başka yerlerde izlediği politikalar üzerindeki etkisi hakkındaki bir değerlendirmeyle yazıma son vereceğim.

1) Lyall ve Hindistan toplumunun gelişiminde dinin rolü

Alfred Lyall, 1835 yılında zengin bir papazın oğlu olarak dünya geldi.[2] Eton'da ve daha sonra, Kasım 1855'te Kalküta'ya gitmek üzere yola çıktığı, Haileybury'de eğitim gördü. Hindistan'a vardığında, Kuzey Batı Eyaletleri'ne gönderilmeyi talep etti. Meerut'tun çok uzağında olmayan bir kasabaya yollandı ve bir yıldan daha kısa bir zamanda, kendisini *sepoy** ayaklanmasının birinci evresine damgasını vuran çatışmanın cıvcıvası içinde buldu. Hindistan'daki Britanya yönetimiyle bağlantılı sorunlara ilgisini ilk defa bu dönemdeki olaylar uyandırmış gibidir. 1859 yılında içişlerine yazdığı gibi:

---

[2] Lyall'ın hayatının ayrıntıları için bkz. Sir H.M. Durand, *Life of Sir A. C. Lyall*, Londra 1913.

* Britanya hizmetindeki Hindistanlı asker.

> Kendimi sürekli Hindistan siyasetine sapar bulurum, çünkü tüm benliğimle ülke meselelerine ilgi duyuyorum ve daima imparatorluğumuzun olası geleceğini düşünüyorum ve onu günümüzün mekanik süreci yoluyla okullar ve misyoner toplulukları kurarak, muazzam bir milleti uygarlaştırabilecek şekilde tasarlamaya çalışıyorum. Aynı zamanda onları uygarlaştırıp özgürlüğün ve Avrupa bilimlerini kullanmanın faydalarını onlara öğrettikten sonra, onları nasıl boyunduruğumuz altında tutacağımızı ve yönetimin tüm yüksek kademelerini kendimizde saklı tutmanın onların kendi iyilikleri için olduğuna nasıl inandıracağımızı bulmaya çalışıyorum.[3]

Bu gibi zihinsel meşguliyetler hayatının geri kalanı boyunca devam edecekti.

Bu mektubu yazdıktan sonra, Lyall, Merkezi Eyaletlerdeki bir kasabaya 1865 yılındaki atanmasından önceki altı yılını Kuzey Batı Eyaletleri'nde geçirdi. Britanya yönetiminin Hindistan toplumu üzerindeki etkilerine duyduğu ilginin daha yapıcı bir şekle büründüğü yer burasıydı. Bu dönemde, Britanya yönetimi altındaki her bir bölgenin coğrafyası ve etnografyası üstüne kısa ve detaylı pek çok malumat içeren ilk gazetelere katkıda bulunma ve daha sonraları onları yayına hazırlama ihtiyacının sonucu olarak, Hindistan'ın toplumsal ve dinsel örgütlenmesine dair rastgele gözlemlerini disiplinli bir hale getirmek zorunda kaldı. Lyall, birkaç yılını Merkez İller Resmi Gazetesi'ni yayına hazırlayarak, sulh yargıçları, tahsildarlar ve diğerlerinin sağladığı bol miktardaki veriyi tarayarak ve bu verileri kullanışlı boyutlara indirgemeye çalışarak geçirdi. Daha sonra, Batı Berar ya da sözde Haydarabad Bölgesi'nde, ilk kez 1870 yılında yayınlanan gazetenin tek editörü oldu.

Lyall'ın Hindistan toplumunun gelişimi hakkındaki çoğu düşüncesinin temelini oluşturan, bu yıllarda toplanan ve yayıma hazırlanan malumatlardı. Ancak düşüncesinin belli başlı ilkelerinin kısa bir çözümlemesini vermeden önce, Maine, McLennan

---

[3] *A.g.e.*, s. 89.

ve diğer erken dönem antropologların Lyall'ın konuya yaklaşım tarzı üzerindeki etkileri hakkında bir şeyler söylemek yararlı olacaktır. Lyall'ın da çekinmeden kabul ettiği gibi, kendisine rastgele gözlemleri düzenleyebilme ve farklı toplumsal grupları tahlil edebilme yöntemlerini sağlayanlar onlardı.

Başlangıç olarak, Lyall da Maine ve McLennan gibi, o zamanlar 'karşılaştırmalı yöntem' olarak bilinen şeyin yararına derinden inanıyordu. Yöntemin temeli, çağdaş 'ilkel' halklara ait siyasal ve toplumsal kurumlar ile asırlar önce Avrupa'da yaşayan topluluklara ait olanlar arasındaki bazı benzerliklerin kabulüne dayanıyordu.[4] İnsani gelişimin 'barbarlık'tan uygarlığa doğru doğrusal bir hareket olarak görülebileceği şeklindeki yaygın varsayımın doğruluğu teslim edildiğinde, insanlığın tarihsel gelişimini resmeden varsayımsal bir düzeni inşa etme amacıyla farklı toplumların sistematik tasnifine girişmenin mümkün olduğu düşünüldü. Bu dolaylı olarak iki şeyi akla getirdi. *Birincisi*, Maine ve McLennan'ın Asya'nın mevcut durumuna bakarak Avrupa'nın geçmişi hakkında çok şeyler öğrenilebileceğini varsaymayı makul kabul edişi gibi, Lyall da bu sürecin tersi yönde kullanabileceğine ve yüzyıllar önce Avrupa'da yaşanan gelişmelerin incelenmesiyle Hindistan'ın yakın dönem tarihindeki bazı boşlukların doldurulabileceğine inandı. *İkincisi*, karşılaştırmalı yöntem, yalnızca dünyanın farklı yerlerindeki farklı toplumları tasnif etmenin bir yolunu sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda Hindistan'ın kendi içindeki farklı toplumsal grupları ulaştıkları gelişmişlik düzeyine göre 'sıralamanın' mümkün olduğunu gösteriyordu.

Lyall'ın erken dönem antropologlara ikinci borcu, McLennan'ın evlilik partnerinin seçimini belirleyen kuralların 'ilkel' bir top-

---

[4] Karşılaştırmalı yöntemin bu dönemdeki kullanımı için bkz. G. Lienhardt, *Social Anthropology*, Londra, 1964, bölüm 1; E.E. Evans-Pritchard, *Essays in Social Anthropology*, Londra, 1962, bölüm 1; T.K. Penniman, *A Hundred Years of Anthropology*, 2. basım, Londra, 1952, s. 152-154.

lumdaki merkezi rolüne ilişkin kuramlarını kullanma tarzından anlaşılabilir. Lyall'a göre bu gibi kuralların analizi, kast ve klanın Hindistan yaşamındaki rolünü anlama çabalarının yanı sıra, bu kurumların nasıl geliştiğini açıklama girişimleri için de esastı.[5]

Son olarak Lyall, Maine ve diğer pozitivist düşünürlerin belirli bir toplumdaki inanç sisteminin o toplumun ortak ihtiyaçları yoluyla şekillendiği ve bu yüzden, ihtiyaçlar değiştikçe inançların da değiştiği yönündeki fikirlerinden oldukça etkilenmiş gibidir. Maine'nin deyişiyle:

> ...belirli bir toplumun fiziksel ve ahlâkî refahının arttırılmasına en uygun düşen şeyler, genellikle emekleme döneminde benimsemiş olduğu bulgulanan kullanımlar ve onun ilkel mevzileridir; yeni toplumsal gereksinimler yeni pratikleri biçimlendirinceye kadar bunlar kendi bütünlükleri içinde korunursa, toplumun yukarıya doğru ilerlemesinden şüphe duymak için hiçbir sebep kalmaz.[6]

Lyall, Maine'nin insanların inançlarını, ihtiyaçlarına uydurmaya çalışmakla birlikte, bunu çoğunlukla ne yaptıklarını bilmeden gerçekleştirdikleri yolundaki varsayımına da katılıyordu.[7] Dolayısıyla, toplumsal faydaya sahip âdetleri yerine getirseler de, neden böyle davrandıklarını anlamaktan aciz olduklarından, eylemlerine yanlış, boş inançtan kaynaklanan nedenler uydurmaya mecbur kalmaktaydılar. J.W. Burrow'un deyişiyle, Maine, insanı "beceriksiz bir sosyolog" olarak görüyordu.[8] Diğer yandan, esas olarak Hint dinleriyle ilgilenen Lyall, Maine'nin tersine, bunlara sade 'boş inançlar' olarak bakmamaktaydı. Bunların

---

[5] McLennan'ın Lyall üzerindeki etkisinin izleri, Berar Resmi Gazetesi'nde, McLennan'ın 'egzogami' kavramı açısından ele aldığı, yerel evlilik incelemesine ayrılan bölümünde açıkça görülebilir, *Gazetteer for the Hyderabab Assigned Districts, commonly called Berar*, Bombay, 1870, s. 187-189.

[6] *Ancient Law*, Londra, 1861, s. 15.

[7] *A.g.e.*, s. 16.

[8] *Evolution and Society*, Cambridge, 1966, s. 167.

Hindistan toplumunun düzenlenmesinde merkezi olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, vurguyu biraz değiştirip insanı 'beceriksiz bir bilim adamı' olarak görmeye daha yatkındı.[9] Gördüğü kadarıyla, insanlığın karanlık, kaprisli bir evrenden duyduğu dehşetli korkuyla yüzleşme çabaları, doğal güçleri kişileştirmesine ya da tanrılaştırmasına, bu yüzden de doğada gerçekte vuku bulan şeylere yönelik, doğal olarak, bütünüyle 'bilimsel olmayan' bir yaklaşım tarzı geliştirmesine yol açmıştı. "Burada Hindistan'da dünyanın diğer hiçbir yerinde olmadığı kadar" diye başlar *Berar Gazetesi*'nin 'Din ve Kastlar'a ayrılan bölümdeki yazısına ve şöyle devam eder:

> insanlar en az anladıkları şeylere tapınıyor. Yalnızca garip olgulara ve anlaşılmaz güçlere –alışılmışın dışındaki her tuhaf şekli ya da göze çarpan her doğal nesneyi yatıştırmak için ardı arkası kesilmeyen korkuyla karışık saygıyla güdümlenerek– tapınmakla kalmıyorlar, fakat panteistik inanışları, onları, insana en fazla yararı dokunan hayvanlara, hatta kazanç getiren işlerde kullandıkları araçlara bile gizemli bir potansiyel atfetmeye sevk ediyor.[10]

Artık Lyall'ın, Merkez Eyaletleri'nde yaptığı gözlemlere dayanan, Hindistan toplumu hakkındaki kendi teorilerine dönebiliriz.[11] Bir tanesi özel önem taşır ve Hindistan hakkında izleyen yıllarda kaleme alacağı neredeyse her yazının temelinde yatar: Hindistan toplumunun, doğasına içkin bölücü eğilimleri içinde barındırdığı inancı. Bunlar arasından kast aracılığıyla işleyen din, diğerlerinden kat kat daha önemliydi. Max Müller'in Hindistan kast düzeniyle ilgili –etnolojik, politik ve mesleki– üçlü

---

[9] Bu, Burrow'un da deyimidir, *A.g.e.*

[10] *Gazetteer of the Hyderabad Assigned Districts*, s. 189–190.

[11] Lyall'ın temeli Merkez Eyaletleri'ndeki deneyimlerine dayanan esas teorileri ilkin 1872'de *Fortnightly Review*'de ve daha sonra tekrar *Asiatic Studies*, 1st ser., (Londra, 1882) adlı çalışmada yayımlanan üç makalede bulunabilir. Bunlar sırasıyla şöyledir: "Religion of an Indian Province" (ch. 1), "Our Religious Policy in India" (ch. 8) ve "The Religious Situation in India" (ch. 9).

sınıflandırmasını kullanan Lyall, bir dördüncüsünü, "dinsel farklılıklar, yeni tanrılar, yeni ritler, yeni görüş ve dogmalar yoluyla oluşan kastlar anlamına gelen" mezhepçiliği de ekleyerek devam etti.[12] Grup dışındakilerle evliliği, hatta besin paylaşımını bile yasaklayan katı kurallarıyla, bu en son, dinsel taban üzerinden örgütlenen kastlar, Lyall'a göre, Hindistan toplumu üzerinde bir takoz gibi sürekli olarak işlemekte, mevcut grupları daha küçük gruplara bölerek ve yeni yeni bölünmeler yaratarak onu 'daimi parçalanma'ya tabi kılmaktaydı. Bu sürecin meydana gelme biçimlerinden bazıları *Berar Gazetesi*'nde ve '*Religion of an Indian Province*' makalesinde tanımlanır. Bahsettiklerinden birine göre, birisi kastına ait evlilik kurallarını çiğnerse, kastından ayrılmaya zorlanırdı. Daha sonra, zaman geçtikçe, kendisi ya da muhtemelen çocukları, benzer durumda olan diğerleriyle birlikte hareket edip yeni bir alt-kast oluşturabilirdi. Diğer bir seçenek olarak, kasttan atılmış bir kişi, yeni bir doktrini vaaz ederek kendini haklı çıkarmaya çalışabilir ve bu yöntemle kendi etrafında bir grup taraftar toplayabilirdi. Yeni kastları oluşturan diğer bir yol, Lyall'a göre Hinduların sayısız koruyucu tanrı saptama uygulamasından kaynaklanırdı. Özel sınıfların çıkar ve isteklerini gözeten bu tanrılara, tapınaklarına özgü özel ritler yoluyla hizmet edilirdi. Bu türden yeni tanrılar, daima münzeviler, çileciler, hatta dünyevi yaşamda belirli bir erdemiyle tanınan kişiler arasından bile seçilirdi. Ölümden sonra, mezarlarına bir tapınak dikilir –diğer insanlar gibi yakılmazlardı– ve yavaş yavaş bir grup insan, sonunda kendilerine ait yeni bir kast oluşturmak üzere onun çevresinde toplanırdı.

Bununla birlikte, Britanya yönetiminin en önemli etkilerinden biri, sürekli olarak yeni mezhep ayrılıkları yaratan enerjiyi düşürmek oldu: Lyall'a göre bu eğilimin, yıllar geçtikçe artması

[12] "Religion of an Indian Province", s. 5. Müller'in kastın kökenleri üzerine analizi için krş. *Chips from a German Workshop*, Londra, 1867, ii, s. 319-346.

kaçınılmazdı. Daha sonraları, bunun kanıtı olarak yeni yasaların ortaya çıkmasını gösterecekti. Örneğin, 1860'larda Maine tarafından değiştirilmeden önceki haliyle Yerli Evlilik Yasası, kastlarından kovulmuş kişilerin çocuklarını gayrimeşru ilan etmekteydi. Belli bir kastı terk etmenin cezalarını arttırarak, yasa, üyeleri üzerinde sahip olduğu ağırlığı otomatik olarak arttırıyor ve yeni alt grupların oluşumunu sınırlandırıyordu.[13] Ama daha da önemlisi, Britanyalıların yolculukların süresini kısaltan trenleriyle, çocukların Avrupai bir eğitim görebileceği okullarıyla, kamu çalışmalarıyla ve hukuk ve düzen üzerindeki vurgularıyla tüm Hindistan ortamını dönüştürme işine bulaşmasıydı. Bunun ise Hindistan'a özgü dinî inançlar ve toplumsal örgütlenmeler üzerinde uzun erimli etkiler bırakacağı kesindi. Bu, yalnızca Britanyalıların Hindistan'a getirdiği zihniyetin rasyonel, şüpheci, sorgulayıcı tavrı meselesi değildi. Lyall'ın da ileri sürdüğü gibi, bu zihniyet, Hintliler arasında "akla yatkın olmayan inançları ve onlara saçma gelen kurumları hor gören Voltairci ruhu benimsemiş gelişkin bir kesim" yaratmıştı.[14] Ancak bir ülkenin dini, onun siyasal örgütlenmesiyle, yasalarıyla ve maddî durumuyla o kadar yakından bağlantılıydı ki, bu son sayılanlardaki herhangi bir radikal değişim, kaçınılmaz olarak birincisini de etkileyecekti. "Halk yığının inançları" diye yazar Lyall,

> birçok kuşaktan beri süregelen toplumsal ve siyasal yaşanmışlıklarının yansımalarıdır. Hindular, artık İngilizler tarafından kronik bir anarşi, güvensizlik, kanunsuzluk ve despotların kaprislerine maruz kalma ortamından kurtarılmış olduklarına göre, kuşkusuz tanrılarına uzanan yollar hakkındaki popüler düşüncelerine, en azından yönetimimizin bazı fikirlerini, örgütlenmiş amaç ve ahlak kurallarını sokacaklardır. Her durumda, engin deneyimin, dış dünya ile daha yakın ve daha sıkı ilişkinin ve de çağdaş yaşamdaki yaygın eğitimin, çok geçmeden yığınları bile, daha önceki geleneğin mucizelerine

[13] "Sir Henry Maine", *Law Quarterly Review*, iv, 14 Nisan 1988, s. 133.
[14] "The Religious Situation in India", s. 302.

inanmaya devam etseler de, çağdaş mucizeler ve bedenlemelere itibar edecek bir zihniyet seviyesine yükselteceği kesin gibidir. O halde, kutsal sayılan ***banyan ağacı**** gibi, her dalından taze kökler çıkaran, her esrar ve harikanın ardında yeni bir tanrı bulan bir dinin ana kökünü kurutmak için, bu yeterli olacaktır.[15]

Eski inanışların yerini ne dolduracaktı? Burada Lyall'ın yanıtı daha belirsizdir. Batı eğitimli Hintlilerden oluşan küçük bir grubun dini bütünüyle reddedeceğinden emin olsa da, insanların büyük çoğunluğunun geleneksel inançlarını terk etmesi söz konusu bile olamazdı. Tıpkı daha yüksek eğitimin yalnızca ateizme yol açabileceğine inandığı gibi,[16] Hindistan'ın haşin doğasının büyük şehirlerin dışında yaşamaya devam edenlerden her zaman bir çeşit tinsel tepki talep edeceğinden de emindi.[17] Ara sıra ileri sürmüş göründüğü bir olasılığa göre, dinî vurguda bir artış, yani 'doğalcılıktan' 'doğaüstücülüğüne' doğru bir kayış yaşanabilirdi. Bu sonuca, Britanya yönetiminin 'basit Paganizmin' ve putperestliğin sonuna yol açıyor olduğu şeklindeki iddiasından ulaşırız.[18] Diğer taraftan, farklı grupların inançlarını yükselen bir sırayla sopa ve taşlara tapınmadan, 'Hinduizm'in yüce tanrılarına'[19] tapınmaya doğru sınıflandırmaya çalıştığı Berar'daki dinsel durum raporunda, tüm insanlardan doğal olarak 'alçaktan' 'yükseğe' doğru gelişmesinin talep edilebileceğini varsayıp varsaymadığı konusunda okuyucuyu şüphede bırakır. Aslında, dinselliğe doğru kayan bir hareketin kaçınılmaz olarak tersi yönde bir hareket tarafından izlediğini iddia eder gibi gö-

---

* Doğu Hindistan'a özgü bir incir ağacı.

[15] "Religion of an Indian Province", s. 28-29.

[16] Krş. Annesine yazdığı mektup, 22 Şubat 1856, *Lyall Papers*, India Office Library, MSS. Eur. F. 132/2.

[17] Krş. Gözden geçirilmiş makalesi, "Christianity and Brahma Samaj" (tarihsiz 1873?), bir kopyası için bkz. Lyall Papers MSS. Eur. F. 132/49.

[18] "Religion of an Indian Province", s. 29.

[19] *A.g.e.*, s. 7-27.

ründüğü bir pasaj vardır. Manshaus diye adlandırılan bir mezhebin kurucusunu anlattığı bu pasajda şöyle yazar:

> Bu yaradılıştaki kişiler, daima Hindistan'a dışarıdan gelmiştir. Yaratıcı entelektüel özgünlükleri sayesinde, tinsel türden bir hayata katılmış, Hinduizm'de büyük hareketleri ve hevesleri uyandırmış ve bugüne dek etkisini ve gücünü koruyan mezhepler kurmuşlardır: fakat bu gibi bir öğreticinin sonraki izleyicileri, hemen her zaman, onun ahlâkî reform çalışmasının etkisini ortadan kaldırmıştır. Mucizevî doğumun kanıtlarına, işaret ve harikalara ve yeryüzünün insanüstü bir tercümesine başvurmuşlardır: bu yüzden, alt kesimler put kırıcıyı yeni bir idole dönüştürürken, yavaş yavaş kurucunun tarihi mucizevî ve doğaüstü bir hale bürünür, ta ki gerçek doktrinleri yalnızca müritlerce bilinen mistik sırların derinliğinde kaybolana dek.[20]

Daha kesin olan şey, Lyall'ın yeni bir dinî hareketin geçmiştekinden çok daha fazla yayılacağına inanmış olmasıydı. Önceden, Britanyalıların gelişinden önce, siyasal karışıklık, kıtanın büyük kısmının ayrı eyaletlere bölünmesi ve Hindistan'ın bir yerinden diğerine varmanın zorluğu, mantar gibi bitmeye devam eden pek çok mezhebin büyüyüp genişlemesini engellemişti. Ancak artık her şey değişmiş ve önceden böyle bir hareketin geniş bir alan boyunca taraftar toplaması önündeki engeller neredeyse tamamen yok olmuştu.[21] Bu yüzden, yine, öyle inanıyordu ki, Britanya yönetiminin etkileri, bölünmeleri birleştirmek, onları ortadan kaldırmak ve sonunda, muhtemelen en çok korkulması gereken şeye, yani Hindu topluluklarının çok büyük çoğunluğunu içeren dinsel bir harekete yol açmak olacaktı.[22]

Lyall, Merkez Eyaletlerini 1873 Mart'ında izin alarak terk etti. Dönüşünden çok geçmeden, 18 ay sonra, Hindistan Hükümetinin İçişleri Sekreteri olarak atandı. Bu terfide bir dereceye

---

[20] *A.g.e.*, s. 26-27.

[21] "The Religious Situation in India", s. 301.

[22] Krş. Lyall'dan Morley'e, 1873, Durand'da, *Life of Lyall*, s. 164-165.

kadar Hindistan dini hakkındaki yazılarının payı olduğu kanısındaydı.[23] Ancak 1874 yılında Genel Vali'nin Temsilcisi olarak, yani bir çeşit mukim olarak, Rajput Eyaletleri'ne gönderildiği için Kalküta'ya yaptığı bu ziyaret çok kısa süreli oldu. Lyall, Hindistan'ın siyasal ve toplumsal gelişimini konu alan incelemesine Rajputa'daki görevi süresince devam etti. İncelemeleri sonucunda geliştirdiği düşünceler iki makalede bulunabilir: *'The Rajput States of India'*[24] ve *'On the Formation of some Clans and Castes in India'*.[25] Bu makaleler, Hindistan toplum yapısının oluşumunda dinin oynadığı rol hakkındaki eski teorilerine epey bir tarihsel arka plan sağlamıştır.

Rajput Eyaletleri hakkındaki makale, Hindistan'ın önceki iki veya üç yüzyıldaki siyasal gelişiminin kısa bir özetini sunar. Lyall'a göre Moğollar, Kuzey Hindistan'ın doğrudan hâkimiyetleri altında kalan bölgelerindeki mevcut siyasal iktidar odaklarının tümünü ortadan kaldırmıştı. Yalnızca Rajputana ve diğer bir iki eyalet Müslüman baskısına karşı direnebilmişti. Dolayısıyla Britanyalılar, üzerinde uzun ömürlü hâkim hanedanların veya eski bir aristokrasinin kök salamadığı bir ülkeyle karşılaşmıştı. Britanyalıların o toprakları güçlük çekmeden istila edebilmiş olmalarının sebeplerinden biri de buydu. Yine, Rajput Eyaletleri hariç, Hindistan'da 1870'lerde var olan tüm hanedanlar ve prenslikler 18. yüzyılın kaotik koşullarında kurulmuştu. İlkel kurumları Maratta ve Pathan gibi halkların profesyonel ordularına direnmeye uygun olmayan bu oluşumların çoğu, mevcudiyetlerini, yokluğunda kesinlikle yok olmuş olacakları Britanya yönetimine borçluydu.

---

[23] *A.g.e.*, s. 162.

[24] İlk basımı için, bkz. *Edinburgh Review*, Temmuz 1876. Sonraki basımı için bkz. *Asistic Studies*, 1st ser., bölüm 8.

[25] İlk basımı için bkz. *Fortnightly Review*, Ocak 1877. Sonraki basımı için bkz. *Asiatic Studies*, 1st ser., bölüm 7.

Lyall, siyasal sebeplerden ötürü, Britanyalıların bu devletleri korumayı sürdürmesini istiyordu. Ancak Rajputana örneğinin başka bir nedeni daha vardı: gerçek şuydu ki, burası, Hindistan'ın neredeyse her tarafında yerinden edilen bir siyasal ve toplumsal örgütlenme sistemine açılan bir pencereydi. '*On the Formation of some Clans and Castes*'in konusu, bu sistemin bir açıklamasıydı. Lyall'a göre, ister Avrupalı ister Asyalı olsun, tüm halkların tarihinde hâkim kurumun kabile olduğu bir dönem olmuştu. Hindistan'da bu dönem, Rajput Eyaletleri gibi dışarıdan gelen güçlü bir yönetime hiç tâbi olmamış yerlerde daha sona ermemişti. Buna göre, Rajputana'nın toplumsal kurumlarıyla ilgili bir analiz, "Hindistan'ın her tarafında gelişmiş olan toplumun köklerini" açığa çıkaracaktı. Bu kurumlar nelerdi? Lyall'a göre bunlar, genel olarak ikiye ayrılırdı: akrabalık temelinde kurulanlar (klanlar) ve dinî temelde kurulanlar (kastlar). Her ikisinin de paylaştığı birçok ortak özellik bulunmaktaydı. Bilhassa, bunların her biri üyelerinin kiminle evlenip evlenemeyeceğini tayin eden temel kurallara göre belirlenirdi. Bu evlilik kuralları, en net şekilde Lyall'ın 'saf klan' diye tabir ettiği bir kurumda görülecekti. Tüm üyeleri kendilerinin tek bir ortak atadan geldiğini varsayardı. Hepsi, ya kendi ailelerinin belirli üyeleri ya da klanın dışındakilerle evliliği yasaklayan sıkı bir kurallar sistemine bağlıydı. McLennan'ın deyişiyle bunlar, geniş bir 'hısımlık halkası'nı oluşturmaktaydı.

Lyall'a göre bu gibi klanlar, kökenlerini, Merkezi Hindistan'da yaşayan bazı 'düzensiz kabileler'den bir akrabalık grubu oluşturmayı başaran kimi şeflere borçluydu. İyi belirlenmiş bir kurallar sisteminden veya ortak bir atadan yoksun olan bu oluşumlar, soya ya da kasta dayalı 'saf klanlar' değildi. Oluşur oluşmaz, hem savaştaki başarının bir sonucu olarak, hem de toplumsal tutunumunu ve siyasal iktidarını belli bir süre boyunca korumaya çalışan herhangi bir gruba gittikçe daha sıkı kural-

lar dayatan Hindu yasalarının etkisinin bir sonucu olarak, bu gibi klanlar 'yukarıya doğru' hareket etme eğilimi gösterirdi. Ancak kastlar örneğinde olduğu gibi, 'aşağıya doğru' hareket de mümkündü. Lyall'a göre, soya dayalı 'saf klanları' farklı kılan katı kurallar, 'iyi işleyen bir kurum' için fazla sertti. Bu gibi grupların liderleri, aristokratlaşma yolunda ilerken, çok geçmeden askeri yeteneklerinde düşüşe yol açan 'zevk verici kötü alışkanlıkların tutsağı' olup çıkıyorlardı. Dolayısıyla bu gibi klanlar, aşağıdan yukarıya doğru baskı yapan 'saf olmayan' klanlar tarafından kendilerini köşeye sıkıştırılmış bulabilirdi. Bu yüzden, zamanla toplumsal denetim üzerindeki yoğun vurgusuyla 'Brahmanik atmosferin artan baskısına' maruz kaldıkça, yeni gelenler de daha özgül ve daha ortodoks hale gelmekteydi.

Kastlar da klanlar gibi, kabile toplumu içindeki gelişmeler sonucunda şekillenirdi. Kabile bağlarının dağılma eğilimi sergilediği daha yerleşik bölgelerde, bağımsız aile grupları farklı meslekler edinmeye ve farklı yerlerde yaşamaya başlıyordu.

> Bu durumda, soy veya siyasal birliğin yerine, ya ticaret, ya meslek, ya da ortak ayin birliğin bağı olur; dolayısıyla Hindistan'ın karma nüfusu, kendini yeniden kastlar şeklinde düzenleyebilir, ilkel Asyalıların evlilik ve yiyeceğe ilişkin eski ve yerleşik dışlayıcılığının oyuklarına doğru çekilebilirdi.[26]

Lyall'a göre, Brahmaların evlilik hukuku üzerindeki 'toplumu temelin oluşturan' etkisinin sonucuna bakıldığında, yeniden anlaşılır ki, dinin rolü son derece önemliydi. Ancak Brahmanizm, güçlü olmasına rağmen, kabile gelenekleriyle ilgili herhangi bir reform girişiminde bulunmamıştı; Hıristiyanlık'ın Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Avrupa'da ya da İslam'ın Kuzey Hindistan'da yaptığı gibi, sayısız pagan mezhebini ezmeye girişmemişti. Onun rolü, değişimin bir aracısı ol-

[26] "On the Formation of some Clans and Castes in India", s. 177.

maktan ziyade, olmuş olan değişimleri 'kaydetmek ve doğrulamaktı'. Bu yüzden, Lyall, dinden Hindistan toplumunun 'tutkalı' olarak söz ettiğinde, onun Hindistan'ın toplumsal evrimi üzerine deli gömleği geçirdiğini kastetmez; kastettiği şey, o evrimin gerçekleşebileceği çerçeveyi önceden hazırlamasıdır. Kabile gruplaşmaları dağılmaya başlar başlamaz, alternatif bir toplumsal örgütlenme biçimi vazifesini görenler, yapıları dinin uygun gördüğü belirli kurallara göre belirlenen klan ve kast kurumlarıydı. Yine, Brahmanizm'in etkisi o kadar yaygındı ki, bir grup gelişmeye başladıkça, muhtemelen başlangıçta 'pratik ihtiyaç ve deneyimlere' göre şekillenen âdet ve duyguları kaçınılmaz olarak yasalaşma eğilimi gösterirdi. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, din, Hindistan toplumunu anlamanın anahtarıydı.

2) Lyall ve Hindistan gelişiminin 'duraklatılmış hali'

Lyall, Rajput Eyaletleri'ni 1878 yılında Hindistan Hükümeti'nin Dışişleri Sekreterliği görevine geçmek üzere terk etti. Bunu, 1882 yılında altı yıllık Kuzeybatı Eyaletleri Vali Muavinliği izledi. Öyleyse, Hindistan'ın toplumsal gelişimi hakkındaki önceki incelemelerini sürdürmek için gereken zamanı, ancak 1888'deki emekliliğinden sonra bulmuş gibidir. Özellikle, *Asiatic Studies*'de tekrar tekrar ele alınan, Hindistan'ın varsaydığı 'duraklatılmış gelişme durumuna' nasıl düştüğünü açıklama sorununa döndü.[27] Bir zamanlar oluşmuş olan kabile toplulukları, neden Avrupa'da olduğu gibi yavaş yavaş birleşip sınırları net biçimde tanımlanmış topraklarda ikamet eden daha büyük siyasal oluşumlar içinde erimemişti? Hindistan toplumunu 'kabile, soy ve kastların gevşek bir kümesi' olarak tutan neydi? Lyall'ın bu sorulara verdiği öneri niteliğindeki yanıtlara, birta-

[27] Bu noktaya dikkatimi E.T. Stokes çekti. Krş. "The Administrators and Historical Writing on India" adlı makalesi için bkz. C.H. Philips (der.), *Historians of India, Pakistan, and Ceylon*, Londra, 1961.

kım makalelerinde ve tarihle ilgili iki çalışmasında rastlanacaktır. Bu çalışmalardan biri, *Rise and Expansion of British Dominion in India* (Londra, 1894) diğeri, Cambridge *Modern History, Vol. VI* için kaleme aldığı 'Moğol İmparatorluğu' hakkındaki bölümdür. Özet olarak, varsaydığı şeye göre, Hindistan'ın 'geri kalmışlığı', Avrupa'da monarşinin güçlü merkezileştirme eğilimlerine karşı dengeleyici bir güç olarak hareket ederek güçlü ve sağlam bir ulus-devletin oluşumuna yol açan siyasal kurumları geliştirmeyi başaramaması yüzündendi. Süreci şöyle betimler:

> Asya'da yeni bir krallık, neredeyse her zaman askeri örgütlenme kapasitesine sahip yetenekli birtakım liderler tarafından kurulur. Gerçek bir orduyu besleyebilen ve emir verebilen bu liderler, onu yalnızca sahada rakiplerle çarpışmak için değil, fakat aynı zamanda tüm küçük şefliklerle ilgilenmek, toprakları içindeki her türlü olası muhalefeti bastırmak ve genellikle kişisel otoritesini kısıtlayabilecek her engeli yıkmak için kullanır. Ancak, tüm direniş yollarını böyle yok etmekle, kendisine geride hiçbir destek bırakmaz, zira destek, direnme kapasitesi anlamına gelmektedir; başına geçtiği askeri aygıtın, tam da bu gücü ve keskinliği, onu ardılları için iki misli tehlikeli kılar. Sonraki yöneticinin inancı ve çabaları boşa çıkarsa, siyasal dengede kılıcın baskın çıkan ağırlığını dengeleyecek hiçbir güç kalmaz ve hanedanlık alt üst olur.[28]

Moğol İmparatorluğu bu tez için güzel bir örnekti. Yetenekli askerler tarafından kurulan Moğol İmparatorluğu, sadece geniş dominyonları idare edebilecek yeterlilikte güç ve ustalığa sahip kişiler olduğu müddetçe devam etti. Bu arada, herhangi bir alternatif siyasal güç odağının gelişmesine izin verilemezdi. Hindistan'ın önemli şehirleri hiçbir zaman yerel özerklik kazanamadı. Soyluların çoğu, konumlarını İmparator'a borçluydu ve istediğinde yerlerinden edilebilirlerdi. Ruhban, kendisine ait çok az bir bağımsız etkiye sahipti. Son olarak, ordu, Avrupa'daki gibi yerli

[28] Rise and Expansion of British Dominion in India, 5. basım, Londra, 1910, s. 321-322.

halktan toplanan, içinde her dinden insanların bulunduğu bir güç değildi, neredeyse tümü Müslümanlardan oluşan, çoğunluğu bağlılıklarına her zaman güvenilemeyen yabancı paralı askerlerdi. Bu gibi bir durumda, en yüksek otorite 'beceriksiz ellere' geçtiği zaman, olası bir çöküşü önleyecek hiçbir şey kalmazdı.[29]

Siyasal istikrar olmadan, dini veya toplumsal istikrar da olamazdı. Yabancıların uzun süreli egemenlikleri, entelektüel gelişimin önünü kesti. Bu, aynı zamanda Hintlileri yerinden edilmiş ve alt üst olmuş bir duruma hapsetti, çünkü din adamları, gelenek ve inanç alanında yaşanan sürekli hareket ve değişim üzerinde hiçbir zaman yeteri kadar hâkimiyet kuramadı.[30] Ancak bu, sadece yerine kendilerine ait güçlü herhangi bir dinî yapı koymadan Hinduizm'i alt üst eden Müslümanların sorunu değildi; söz konusu durumdaki temel etken, onların mevcudiyetlerinin kıtanın büyük bir bölümünde güçlü ulus-devletlerin gelişimini engelleme tarzındaydı. Lyall'ın 1872'de yazmış olduğu gibi, ulusların oluşumu, daha güçlü mezheplerin diğerlerini azar azar içine katacağı bir çerçeve sağlayarak "dinî inançların temerküz edilmesini etkili bir biçimde kolaylaştırır".[31] Yine, iyi tanımlanmış bir teolojiye sahip resmi bir dinî örgütün oluşmasına yardım eder.[32] Hindistan'ın 'duraklatılmış gelişimi'nin diğer yönleri de bu şekilde açıklanabilir. İstikrarlı bir devletin harcı olan savunmadan yoksun kaldıklarında, insanlar, kast ve klanlardan kendileri için bir toplumsal tutunum sistemi yaratmak zorunda kaldı.[33] Akrabalık bağları, sadece sınırlandırılmış aileyi

---

[29] 'The Moghul Empire", *Cambridge Modern History*, Cambridge, 1909, VI, s. 525-526.

[30] "Natural Religion in India", *Rede Lecture*, 17 Haziran 1891. Cambridge, 1891, s. 12.

[31] "The Religious Situation in India", s. 292.

[32] *A.g.e.*, s. 292.

[33] "Sir Henry Maine", s. 132.

kapsayacak kadar daraltılmaya uygun değildi. Çoktanrıcılık devam etti; ancak Britanyalıların gelişiyle birlikte ilerlemenin önü açılabildi.

3) Lyall'ın Hindistan toplumu tahlilinin siyasal imaları

Emekliliğinden sonra kaleme alınanlar kadar, *Asiatic Studies*'deki (İlk Dizi) muhtelif makaleler de, Lyall'ın Hindistan'ın toplumsal gelişimi hakkındaki tahlilinin siyasal imaları konusunda birtakım ipuçları içerir. Hindistan'daki pek çok siyasî ve dinsel ayrılığın, diğer her İngiliz gibi, onun açısından da Britanya'nın gücüne güç kattığını söylemeye gerek yoktur. Eğer ayaklanma onlara bir ders vermişse, bu da Hintlileri birbirinden ayrı tutan herhangi bir şeyin Britanya'nın yararına olduğu halde, onların birleşmesine izin veren bir şeyin tehlikeli olduğuydu. Ancak Lyall'ın durumunda, toplumun farklı kesimleri arasındaki eski sınırların hızla dağılıyor olmasından duyduğu endişe, De Tocqueville'nin *Ancien Régime* okumasından ve Moğol İmparatorluğu'nun yıkılışının nedenleri hakkındaki incelemesinden çıkarmış olduğu sonuçlarla daha da arttı. Her defasında, büyük bir devlet, başka koşullarda muhtemelen desteğine güvenebileceği daha küçük yerel güç odaklarının tümünü ortadan kaldırmasına yol açan tek biçimlilik sevdasıyla kendi sonunu hazırlamıştı.[34] Lyall, Britanyalılar tarafından Hindistan'da başlatılan olaylar silsilesinin tersine döndürülebileceğini hayal edebilecek kadar gerçekçiydi. Ancak, Hindistan'daki çok farklı siyasal ve dinsel grupların kaynaşmasını hızlandırmak için hiçbir şey yapılamayacağında ısrar etti. Mesela Rajput Devletleri örneğinde, şeflere bölgenin tümünde tekbiçimli bir kurumsal yapı oluşturmada yardımcı olmak için, Britanyalılar, onların siyasal dü-

[34] Krş. Annesine yazdığı mektup, 11Temmuz 1859, *Lyall Papers*, MSS, Eur. F. 132/13.

zenlemelerindeki merkezi bir özelliği –şeflerinin gücünü, 'gürültücü ve gerici soyluların' gücüyle dengelenme yöntemi– yok etmeye kalkışabilirdi. Bu girişim, yüzyıllardan beri süregelmiş olan bir kuruluşun bozulmasına ön ayak olurdu. Ancak bırakacağı boşluğun nasıl doldurulacağını anlamadan önce onun yıkıldığını görmek yazık olacaktı.[35] Dinsel ayrılıklara son verebilecek politikalar konusunda da aynı derecede kaygılıydı. 'Kast', diyordu, 'gereksiz ve külfetli' olabilirdi:

> ...fakat bu şeyler, zamansız yasalar yoluyla temellerini oymamıza gerek kalmadan çabucak yıkılacaktır. Nitekim büyük gürültüler koparak onları yere sermek pek işimize gelmez. Biz, daha ziyade, her Avrupalının kendi gündelik deneyiminin dışında kalan toplum ve düşünme alışkanlıkları konusunda doğal olarak duyduğu yüzeysel hor görünün üstesinden gelmeliyiz. Aynı zamanda, İngilizler ve yerliler için önemli olanın toplumsal sürekliliğin nasıl korunacağı olduğunu hatırlayarak, genç Hintlilerin kafalarının yıkıcı niyetlerle çok fazla dolmasına da engel olmalıyız.[36]

Yenileri oluşturulmadan önce, eski toplumsal kurumlar yerle bir edilir endişesiyle ve tekbiçimliliği yaratmaya çalışmaktan ziyade, farklılıkların korunması gerektiği üzerindeki vurgusuyla bu yaklaşım, Hindistan bağlamında muhafazakâr tutumun tipik bir ifadesidir. Başlı başına çok önem taşıyan bir bakış açısıydı ve resmi görüş üzerindeki etkisi hayli fazlaydı. Bu yaklaşım, ilk olarak, 1870'lerde, geleneksel yöntemlerin akıbetinden duyulan endişenin, gerekli reformların başlatılmasını geciktirmenin bir mazereti olmasına asla izin verilmemesini savunan güçlü bir takım yöneticinin savlarına karşı çıkmak için kullanıldı. Bu ikinci görüşün önemli savunucularından biri, James Fitzjames Stephen'dı (Hindistan Hükümeti Hukuk Üyesi, 1869-72). Stephen'ın yazıları, Hindistan toplumu içinde yaratabileceği yıkımlara rağmen,

---

[35] "Rajput States of India", s. 225-227.

[36] "The Religious Situation in India", s. 302-3.

yeni bir yasa düzeni oluşturma çabalarının oldukça akla yatkın bir savunmasını içerir. Gerçekten, siyasal açıdan patlayıcı olmadığı sürece, doğabilecek bu gibi yıkımları hoş karşılamış gibi görünür; çünkü Avrupa hattında ahlâkî ve maddî gelişme, öyle inanıyordu ki, ancak eski tarzların yok edilmesiyle gerçekleşebilirdi.[37] Bunun güzel bir örneği, Hindistan'daki geleneksel köy topluluğunun korunmasını gözetenlere yönelik saldırısıdır. Böyle bir cemaat, ona göre daha yüzyıllarca varlığını sürdürebilirdi; fakat bu, sadece Hindistan'ın uzun zamandan beri "bu süreçlerin beraberinde gelen servetin, aklın, siyasî tecrübenin ve ahlâkî ve akli değişimlerin gelişimini köstekleyen" bir durgunluk içinde olduğunu gösterirdi. Ve şöyle devam ediyordu:

> Geçen yüzyıllar boyunca, Hindistan'ın hali, köy cemaatlerinin gerçekten neye değer olduğunu gösterir. Siyasal kurum adını hak eden hiçbir şey bu denli kaba ve sonuçları açısından tatmin edici olmaktan bu denli uzak olamaz. Aslında bunlar, bireysel enerjinin ve onun tüm meyvelerinin gelişimini felce uğratan kaba bir sosyalizm türüdür. Bu gibi bir toplum halinin devamı, hem kuramsal hem de pratik açıdan yönetimimizin temel prensipleriyle kökten tutarsızlık içindedir.[38]

Lyall ise Stephen'in hukuk ve düzene inanç ve sınırsız rekabet gibi bazı Avrupalı değerlerin getirilmesinin uzun vadeli gerekliliği hakkındaki çoğu varsayımına katılsa da, Britanya'nın konumu açısından bunun kısa vadede yaratabileceği tehlikeleri vurgulamaya daima hazırdı. Tüm politikalar, Hindistan toplumu üzerindeki olası etkileri açısından değerlendirilmeliydi. Avrupa'da iyi işleyen tedbirler, Asya'da ters tepebilirdi. Lyall'ın yazılarının, Stephen gibi son dönem Benthamcıların etkisine karşı direnmek isteyenlere sağladığı destek, bu türden iddialardı.

---

[37] Krş. Stephen'ın hukuk hakkındaki bölümü için bkz. Sir W.W. Hunter, *Life of the Earl of Mayo*, Londra, 1875, 11.

[38] *A.g.e.*, s. 165-166.

İkinci olarak, 1880'lerin başlarında Lyall, Hindistan'ın toplumsal gelişimi hakkındaki teorisini, Britanyalıların yerel fikirlere ayrıcalık tanıyan çok gerekli birtakım düzenlemeleri getirirken, siyasî güvenliği koruyabilmesini de garantiye alacak bir stratejinin temeli olarak kullandı. Konu hakkındaki düşünceleri, 1884 yılında yayımlanan, *'Government of the Indian Empire'* adlı imzasız bir makalede ayrıntılarıyla anlatılır.[39] Batı tarzı eğitimin yayılması, kentlerde yeni bir orta sınıfın ortaya çıkışı ve düşmanca bir basının faaliyetleri gibi, Britanyalıların Hindistan'da karşılaştığı değişen durumun esas unsurlarını ana hatlarıyla ortaya koyduğu bir giriş bölümünün ardından, yazısına, sorunun 'yenilik' ve 'muhafaza' arasında orta bir yolda seyretme olduğunu ifade ederek devam eder. Yönetimin hareketsiz kalması olanaksız olduğu halde, Batı eğitimli Hintlilerin yönetimden daha fazla pay taleplerine karşı bazı tavizlerin verilmesi gerekli olduğu halde, bunun Britanya yönetiminin temel dayanaklarını güçlendirmeyi amaçlayan bir politikayla yürütülmesi elzemdi. Bu dayanaklar içinde neredeyse en önemlisi, Hindistan'daki bölünmelerin çeşitliliğiydi. "Şimdiki durumda 240 milyon Hindistanlı kan, kast ve de din farklılıkları sonucunda toplumsal bölümlere ayrılır; ayrıca yerli devletler tarafından da siyasal olarak önemli bir düzeyde bölünmüştürler". Ancak "eski toplumsal önyargılar azaldıkça, öncü sınıflar arasında çoktandır fark edildiği üzere, bir tür siyasal kaynaşmaya, gentile ve dinsel farklılıkların tedrici gerilemesine doğru, nihai olarak modern toplum düzeyine ulaşmaya yol açacak bir eğilim ortaya çıkar".

> Bu şartlar ve olanaklarla, Genel Vali'nin mevcut âdem-i merkezileştirme ve sınıf ayrıcalıklarını askıya alma politikasının, kabul edilmesi gereken değişime karşı alınması yerinde bir idarî tedbir olduğu

[39] *Edinburgh Review*, clix, 325, Ocak 1884. Durand'dan Lyall'a atfedilen, Life of Lyall, s. 477.

açıktır. Eski eşitsizlik ve yasa, görenek ve kişisel statülerin çeşitliliği, insanları gruplara bölüyor, dolayısıyla bir tür yerel kendinden yönetime, bir çeşit yetki dağılımına zemin hazırlıyordu. Artık bu alt-bölünmeler tarihe karışıyor olduğuna göre, bunların yerine başka idarî ve bölgesel gruplaşmalar koymak ve otoritenin Rusya'daki gibi aristokratik bir bürokraside yerleşmesini ve toplanmasını engellemek doğal çıkarlar doğrultusundadır. Yoksa Hindistan'daki İngiliz dominyonları aşırı merkezileşmiş bir tecrit durumuna sürüklenebilir; ki o da bir imparatorluğu, oynak zeminler ve yetersiz destek yüzünden, aşırı yükseltilmiş bir kule gibi her an yıkılacak hale sokar. Bu durum, şüphesiz, siyasal istikrarsızlığın da bir parçasıdır.

Bunu başka öneriler izler. Yerel nüfuz sahiplerinin Britanya yönetimiyle mümkün olduğunca ilişkide olması önemliydi. "Yabancılardan tam olarak veya ayrıntılarıyla anlamalarının beklenemeyeceği" kurumları ıslah etme çabaları söz konusu olduğunda, çok dikkatli olunmalıydı. Son olarak, hükümetin, aradığı esas istikrar unsurunu "toprak sahibi sınıfın memnuniyet ve güveninde" bulduğu hiçbir zaman unutulmamalıydı.

Bu stratejinin fiiliyata dökülmesine gelince, ilk olarak, Lyall'ın, Kuzeybatı Eyaletlerinin Vali Yardımcısı olduğu sırada kabul edilen en önemli üç yasa tasarısının taslağıyla ilgili kendi yaklaşımına bakmak gerekir: yerel yönetim yasa tasarısı, Oudh kira yasa tasarısı ve de bir taşra Yasama Konseyi'nin kurulmasını öneren yasa tasarısı. Bunları sırasıyla gözden geçirelim.

Yerel yönetim yasa tasarısı, kabulünü genel vali Lord Ripon'un ön ayak olduğu girişime borçludur. Lord Ripon'un genel olarak amacı, artan sayıdaki Batı eğitimli Hintlinin özlemlerine supap işlevi görecek siyasal bir kanal sağlamaktı. Bunu başarmayı umduğu yollardan biri, yerel yönetim mekanizmasına yeni soluklar katmaktı. İki önergeyle (30 Eylül 1881 ve 18 Mayıs 1882) taşra yönetimlerini, belediye ve yerel kurullardaki gayriresmi üye sayısını, toplam üyelerin en azından üçte ikisini

oluşturacak kadar artırmanın yol ve araçlarını gözden geçirmeye davet etti. Ayrıca mümkün olduğunca gayriresmi üyelerin seçilmesi önerildi. Lyall ise bu önerileri, Kuzeybatı Eyaletleri'ndeki belediye yönetim kurullarında uygulandığı gibi yürürlüğe koymaktan oldukça memnundu; ancak sıra bölgelerdeki ve onun alt birimlerindeki kurulların düzenlenmesindeki değişimlere geldiğinde, bunların etkisini sınırlamak için uzun uğraşlar vermek zorunda kaldı. İlk planında, bu gibi kurulların tüm yeni üyeleri seçilmekten ziyade, atanacaktı. Ne var ki, genel valinin yaptığı baskılardan sonra, hükümet adaylarından oluşan bir seçim bünyesinin alt-bölgelerdeki kurullara üye olacakları kendi içinden seçmesini sağlayan bir uzlaşmayı teklif etti.[40] İkinci uyuşmazlık, bölge kurullarında, Lyall'ın gerekli gördüğü gibi resmi bir başkanın mı, yoksa Ripon'un tüm politikası açısından hayati olduğuna inandığı gayriresmi bir başkanın mı olması gerektiği üzerinde cereyan etti. Kurulun en azından dörtte üçünün o günkü birleşmede mevcut olması şartıyla, gayriresmi üyelerin kendi tercih ettikleri bir başkanı seçmesine izin verilmesiyle yeniden bir uzlaşmaya varıldı. Bu uzlaşma, genel valinin hiç de gönlü olmadan razı geldiği bir şeydi. Lyall'a 8 Mayıs 1883 tarihinde yazdığı gibi, resmi üyeler hep birden karşı çıkarak bu gibi bir hareketi her zaman engelleyebilirdi. Ayrıca:

> Böyle bir düzenlemenin getirilmesinin, süreci derme çatmalıktan hallice kılacağını belirtmeliyim. Eğer öneri sizden daha az güven duyduğum birinden gelseydi, bunun bir elle verileni, öteki elle geri almaya yönelik özenle hazırlanmış bir oyun olduğunu düşünürdüm.[41]

Lyall'ın genel valinin önerilerine karşı ihtiyatlı yaklaşımının, bir ölçüde, geniş eyaletinin bazı kesimlerinde, özellikle Oudh'daki huzursuzluk nedeniyle haklı olduğuna dikkat çekil-

---

[40] Lyall'dan Ripon'a, 10 Kasım, 12 Aralık 1882, *Lyall Papers*, MSS. Eur. F. 132/42.

[41] *A.g.e.*

miştir.[42] Ancak uzun süreli mektuplaşmalardan da belli olur ki, taraflar reformun amaçladığı bütün esaslar üzerinde derinden bir uyuşmazlık içindeydi. Yerel özyönetim, Ripon'a göre, siyasal ve popüler eğitimin bir aracı ve eğitimli Hintlilere kendi meselelerinin idaresine yönelik önemli bir adım atma yolu iken,[43] Lyall'a göre, daha çok yetki devrinde kullanılabilecek faydalı bir araç ve genel valiye yazdığı gibi, 'pozisyon, nüfuz ve karakter' sahibi insanları mahalli yönetimlere getirmenin bir yoluydu. Biri yeni orta sınıfa daha sınırlı bir oy hakkı vermeyi amaçlarken, diğeri toprak sahibi aristokrasiyi Britanya yönetimine katmayı hedefliyordu. Ripon'un liberal prensipleri ve İrlanda'daki deneyimleri doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştıklarını, Lyall, Hindistan'ın toplumsal değişim sorunları konusunda geliştirdiği muhafazakâr yaklaşım doğrultusunda değiştirmeye çalışıyordu.

Lyall'ın Hindistan toplumundaki gelişmelerle ilgili geliştirdiği çözümlemenin, aynı zamanda Oudh'daki toprak tasarrufuyla ilgili koşulların reformunu amaçlayan bir yasa tasarısının hazırlanması sırasında da etkili olduğu görülebilir. Lyall, bu aşırı kalabalık bölgedeki köylüleri genellikle yıllık olarak uygulanan kira artışı ve hemen ardından gelebilecek tahliyelerden korumak için bazı tedbirlerin gerekli olduğu konusunda Ripon'la hemfikir olmakla birlikte, yerel toprak sahiplerinin, diğer bir deyişle, talukdarların da küstürülmemesini garantiye almak istiyordu. Bu yüzden, her aşamada talukdarların onayının alınmasına çok dikkat edildi ve birtakım durumlarda, Lyall, yasa taslağını onların lehine olacak biçimde değiştirmeye çalıştı.[44] Sonuç olarak, köylülerden, başka şartlarda sağlanacak olan himaye esirgendi. Ve bu durum, 'önemli siyasal kaygılar' gerekçesiyle haklı göste-

---

[42] S. Gopal, *The Viceroyalty of Lord Ripon 1880-1884*, Londra, 1953, s. 103.

[43] *A.g.e.*, s. 84, 93.

[44] Krş. Lyall'dan Dufferin'e, *8 May* 1886, Dufferin Papers, India Office Library, MSS. Eur. F. 130/42A.

rildi.[45] Lyall'ın, Ripon'un yerine geçen genel vali Lord Dufferin'e yazdığı gibi:

> Bu noktada, hiç şüphe yoktur ki, talukdarlar, hükümetin onlara iyi davrandığına ve çıkarlarını göz önünde bulundurduğuna inanabildikleri sürece, hükümetin net bir şekilde dile getirdiği isteklerine boyun eğmenin vazifeleri ve çıkarlarına olduğu şeklindeki eski moda düşünceye hâlâ tek vücut olarak bağlıdırlar. Özellikle Lucknow'da dahi, birçok insan taludkarları düşüncelerinin eskimiş olduğuna ve Hükümetle kurulabilecek tek ilişkinin ona karşı çıkmak olduğuna ikna etmeyi istediği için, doğal olarak onların bu düşünceden vazgeçmelerine yol açacak hiçbir gerekçe sunmamak siyasal açıdan işe yarar bir çözümdür.[46]

Lyall'ın valiliği sırasında Kuzey Batı Eyaletleri'nde kabul edilen üçüncü ve de sonuncu önemli tedbir, bir Yasama Konseyi'nin getirilmesi oldu. Yerel yönetim reformunun ve toprak tasarrufu yasa tasarısının tersine, bu üçüncüsü kendi inisiyatifi sonucunda oldu. Ancak, bunu da diğer ikisi gibi, en dolaysız politik terimlerle haklı göstermeye hazırdı.

> Bu eyaletlerde ihtiyaç duyulan şey, önde gelen yerli beyefendilerimizi ortaya çıkarmak ve onları yönetimin daha yüksek kademelerinde bazı sorumlulukları paylaşmaya teşvik etmektir. Ayaklanmadan beri, bunlar daha ziyade arka planda tutulmuştur. 1857-59 olayları, bunları gören ve bu olaylardan mustarip olan kuşak üzerinde kalıcı bir etki bıraktı; ve daha yüksek sınıflar, kamu meseleleriyle haşır neşir olmaktan ya da siyasete (örneğin) Pencab'daki seçkin bazı kimseler arasında fark edilebilen türde bağımsız bir ilgi göstermekten uzaklaştı. Bu sınıfları konuşturmaya ve yerel yönetimi destekleyici biçimde kendimize bağlamaya yönelik atılacak herhangi bir adım, bana kalırsa, muhafazakâr politikanın bir ölçüsü olacaktır.[47]

---

[45] Lyall'dan Dufferin'e, *2 September* 1886, Dufferin Papers, MSS. Eur. F.130/MSS. Eur. F.130/42A.

[46] *A.g.e.*, 8 Mayıs 1886, *Dufferin Papers*, MSS. Eur. F. 130/42A.

[47] *A.g.e.*, 12 Temmuz 1885, *Lyall Papers*, MSS. Eur. F. 130/42A.

Ancak, Lyall'ın Britanya'nın konumunu güçlendirmeyi hedefleyen stratejisi, reform süreci boyunca yalnızca Kuzey Batı Eyaletleri'nde uygulanmadı. Bu stratejinin unsurlarına, Lord Dufferin'in çoğu politikasında rastlanacaktır. Özellikle Prensleri teşvik etmeyi amaçlayan ve malî yönetimde daha fazla bir âdem-i merkezileşmeyi hedefleyen politikalarında, bu unsurlar daha belirgindir.[48] Stratejisinin etkisi, Hindistan'ın dışında, Lord Cromer'in Mısır'da yapmaya çalıştığı şeylerin çoğunda da görülebilir. Cromer'e göre, "Doğu'da yüksek bir mevkiyi işgal eden her Avrupalı, Sir Alfred Lyall'ın çalışmasını incelemeliydi"[49] ve Lyall'ı çoğu kez kendisine kılavuz olarak aldığına dair bol miktarda kanıt vardır.[50] *Asiatic Studies*'in yazarı gibi, Cromer de Mısır'daki çok sayıda iç bölünmeyi destekleyerek, Britanya yönetimini güçlendirmeye çalıştı. Yine onun gibi, başta kırsal bölgelerdeki toprak sahipleri olmak üzere, muhafazakâr sınıfları idare mekanizmasına dâhil etmeyi çok istiyordu. Son olarak, strateji bir yana, Cromer'ın yerel geleneklere yapılan cahil saldırılar yüzünden ortaya çıkan yaygın hoşnutsuzluğun tehlikelerine ilişkin farkındalığının, Lyall ile olan arkadaşlığından ve Lyall'ın çalışmalarını okumasından kaynaklanması muhtemeldir. Mısır İçişleri Bakanlığı'yla ilgili 1895 yılında yazdığı gibi, "ciddi bir reformcunun şevkinin daha fazla kırılacağı başka hiçbir devlet dairesi yoktur. Doğulu bir halkın alışkanlıkları ve âdetleri hafife alınmamalıdır".[51]

---

[48] Krş. S. Gopal *British Policy in India 1858-1905*, Cambridge, 1965, s. 156 ve Sör A.C. Lyall, *The Life of the Marquis of Dufferin and Ava*, Londra, 1905, ii, s. 154.

[49] Krş. benim "The Influence of Lord Cromer's Indian Experience on British Policy in Egypt 1883-1907", *St. Antony's Papers No. 17*, Londra, 1965.

[50] Krş. *A.g.e.*, s. 123-124, *The Earl of Cromer*, *Modern Egypt*, Londra, 1908, i, s. 231n.

[51] "Annual Report for 1894", *Parl. Papers* 1895, cix, s. 12.

Sonuç

Lyall'ın tüm çalışma hayatı, antropoloji ve emperyal yönetim arasında daima var olmuş olan sıkı bağların bir diğer örneğidir. Bu bağların bazıları, önceki bölümlerde anlatılmıştır. Birinci olarak, 1857 İsyanı, Britanyalıların yönetimi yüzünden Hindistan toplumunda olagelen değişimleri incelemenin acil gerekliliğine ilk dikkat çektiğinde, bu değişimlerin tahlil edilebilmesini sağlayan yöntemi hazırlayanlar, büyük ihtimalle erken dönem antropologlardı. Bununla birlikte, ikinci olarak, bu sadece Maine ve McLennan gibi akademik yazarların fikirlerini ödünç alan Lyall gibi adamlar meselesi değildi; süreç, aynı zamanda tersi yönde de işledi. 'Alan' çalışmasından önceki dönemlerde, İngiltere'deki antropolog, Asya toplumları hakkında edindiği malumat için hemen hemen sadece Britanyalı memurlara güvenmek zorundaydı. Lyall'ın kendi durumunda, bir keresinde bir mektubunda da belirttiği gibi, Maine'nin ('Hindistan İncelemesinin Modern Avrupa Düşüncesi üzerindeki Etkileri' hakkındaki) 1875 Rede dersi, kendisinin 'Bir Hindistan Eyaletinin Dini' çalışmasından alınan biriki 'öncü' fikri içermekteydi.[52] Bu, çok sayıdaki benzer türden alıntıdan sadece biriydi. Üçüncü olarak, Hindistan hakkındaki erken dönem antropoloji yazınının çoğunun Britanyalı memurların çalışması olması, bu yazının idarî bakış açısı diye tabir edilebilen şeyi çoğu kez doğrudan yansıtması demekti. Mesela, Lyall ve Maine örneğinde, Hindistan'daki geleneğin dinsel niteliğindense, Tyler ve Robertson-Smith'in yapabildiği gibi, kurumsal yönüne vurgu yapmaları gerekirken yapmamaları ilginçtir.

Son olarak, Lyall'ın kaleme aldıklarının Britanya'nın emperyal politikası üzerindeki doğrudan etkisi meselesi bir bütün olarak durur. Hindistan toplumunun ancak Britanyalıların gelişiyle birlikte 'duraklatılmış gelişme' halinden kurtulabildiği tezini vurgulayarak, Britanya'nın Hindistan'daki varlığına güçlü bir gerekçe

[52] Lyall'dan Barbara Lyall'a, 31 Ağustos 1875, *Lyall Papers*, MSS. Eur. F. 132/16.

hazırlamak üzere Lyall'ın Hindistan toplumu hakkındaki çalışmasından nasıl faydalanıldığı bahsedildi. Aynı derecede önemli olan bir diğer nokta, analizinin, aynı zamanda Hindistan Hükümeti'nin 19. yüzyılın son çeyreğinde önüne çıkan sorunların birçoğuna karşı koymayı amaçlayan siyasal bir stratejinin ilk ipuçlarına işaret etmesiydi. Bunun ötesinde, Lyall'ın yazıları, Britanya yönetiminin özünde muhafazakâr olan tavrını yansıtması ve daha sonra pekiştirmesi yönünden de önemlidir. Antropologların politika önerilerine içkin olan muhafazakârlık, çok sayıdaki yazar tarafından kaydedilmiştir.[53] Lyall'ın durumunda, Merkezi Eyaletler'de ve Rajput Eyaletleri'nde kurulan toplumsal kurumlar hakkındaki detaylı bilgisi, onun sürekli olarak Britanya-güdümlü değişimin bölücü doğasını ve eski biçimlerin korunmasının gerekliliğini, başka türlü yapmış olabileceğinden daha fazla vurgulamasına neden oldu. Stephen gibi reformcuların seslerinin muhtemelen baskın geldiği bir zamanda, Lyall, farklılıkları göz ardı eden, sırf Avrupa'da iyi işledi diye doğru kabul edilen önlemleri uygulamanın doğurabileceği sorunlara işaret edenlerin en önemlilerinden biriydi. Çıkarılan yasalar, Hindistan üzerindeki olası etkileri açısından ayrıca değerlendirilmeliydi. Bu da ancak Hindistan toplumunun geçerliliğini yitirmiş, kasıtlı olarak belirsiz hale getirilmiş toplumsal buyrukların sadece bir toplamına göre idare edilmediği; birçoğunun varsaydığı gibi statik ve değişmez olmadığı, başka herhangi bir şey gibi kendi gelişme yasalarına bağlı olduğu noktasından hareketle yapılabilirdi. Hindistan toplumu hakkındaki incelemesinden çıkarılan bu ders, üzerinde ciddi şekilde düşünülmesini gerektirecek kadar çok görevliyi ikna edebilmesi, yarattığı etkinin bir göstergesidir.

---

[53] Krş. L. Mair, *Anthropology and Social Change*, Londra, 1969, s. 2.

SÖMÜRGECİLİĞİN YERLİ ELEŞTİRİSİ: BİR VAKA ÇALIŞMASI

Roy Willis

I

Şimdilerde olmakta olan şey, Batılı ve Batılı-olmayan toplum ve kültürler arasındaki sömürge dönemi yüzünden vahşice kesilen bir diyalogun yeniden ortaya çıkmasıdır. Sömürgecilik diye tabir edilen şey hakkında daha derin bir anlayışa ulaşmaya çalışıyoruz ve bu arayış, özellikle antropoloji ile sömürge sistemi arasındaki özgül ve ilginç ilişki örneğindeki, toplumsal kuram ve pratik arasındaki ince diyalektik konusunda gittikçe artan bir farkındalığa yol açıyor. Bu nokta, basitçe, merkezin emperyalist çıkarlarına (genel olarak) farkında olmadan hizmet eden saf antropologlar sorunu değildir. Yine de, ondan da bol miktarda vardı.[1] Ancak alan çalışması icat edilmeden önce, ortalıkta antropolojinin devleri vardı; sömürgeci girişim için temel meşrulaştırıcı *miti* ortaya koyan da, 19. yüzyıl Britanyası'nın şatafatlı antropolojisiydi. Britanya sömürge yöneticilerinin ünlü özgüvenleri ve sarsılmaz ba-

[1] Banaji, J., 1970, "Anthropology in Crisis", *New Left Review*, s. 64; Goddard, D., 1969 "Limits of British Anthropology", *New Left Review*, 58; Gough, K., 1968 "Anthropology: Child of Imperialism", *Monthly Review*, 19, 11.

bacan otoriteleri, ülkelerinin toplumsal evrim basamağının en üstündeki korkunç sorumluluk isteyen konumlarına ilişkin derin bir farkındalığı dışa vururdu. Spencer, Tylor ve Frazer olmadan, Sanders of River da olamazdı.

Savaş-arası yıllarda, antropologlar, sömürge sisteminin koruyucu kalkanı altında sessizce işleriyle meşgul oldu. İşlevselcilerin denge modeli, derli toplu bir işbölümü oluşturmak amacıyla Lugard'ın dolaylı yönetim modeliyle iyice uyumlu hale getirildi. Ancak bana göre, antropolojinin bu dönem zarfında kendi disiplininin dar sınırları dışında çok az bir etkiye yol açtığını söylemek yanlış olmaz: Malinowski, Radcliffe-Brown, Firth, Fortes ve Evans-Pritchard'ın çalışmaları, hiçbir şekilde Spencer, Tylor ve Frazer'ınkilerde olduğu gibi, Britanya'daki kültürlü kimselerin entelektüel aksesuarlarının parçası olmadı. Antropolojik monografilerde verilen sağlam ürünlerin, savaş-arası yıllarda sömürge yöneticilerine pratik olarak nereye kadar yardımcı olduğu da sorunludur ve ayrı bir araştırma gerektirir. Aslında, insanın kendisine dair bilgisi konusunda antropologlar tarafından sömürge dönemi boyunca elde edilen önemli ilerlemelerin antropolog olmayanların bilinçlerine işlemeye başlaması, klasik sömürgeciliğin fiili olarak sona ermesi sayesinde ancak son zamanlarda gerçekleşmiştir.[2] Lévi-Strauss'un analitik ve sentezleyici çabaları, öyle zannediyorum ki, sosyal antropolojinin kuramsal yapıları aracılığıyla yürürülen ilkelin muazzam yeniden dirilişinin yalnızca ilk dalgasını temsil eder.

Burada verilen vaka çalışması, öncelikle sömürgeciliğin tatsız etkilerine maruz kalan küçük ölçekli toplumların entelektüel tarihine bir katkı olarak tasarlanmıştır. Sömürülenlerin 'protestosu' hakkında şimdiye kadar kaleme alınan çalışmalar, sömürge-

[2] Bu yüzden, Evans-Pritchard'ın 1937 yılında yayımlanan Azande çalışması, insanın kendisine dair bilgisinin gerçekte ne olduğunun gösteren çalışmaların sadece bir başlangıcıdır: karşılaştırmalı bilgi sosyolojisine yapılan en büyük katkılardan biridir.

cilere karşı silahlı ayaklanmalarla, cin tutulması kültleri ve bağımsız kiliselerdeki hoşnutsuzluğun daha dolambaçlı dışavurumlarıyla veya Batı eğitimli *évolué*'lerin kaleme aldığı isyankâr yazılarla ilgilenmiştir.[3] Burada ele alınan vaka, Batı sömürgeciliğinin formel bir eleştirisini ve yazılı kültüre sahip olmayan Afrikalı bir halkın ona içkin saydığı değer sistemini kapsamakla, tüm bu çalışmalardan ayrılır. Bu eleştiriyi doğru dürüst anlamak için, onu ilk önce tarihin, sosyolojinin ve söz konusu halkın temel değerlerinin bağlamına oturtmak gerekir.

II

1840'ların ortasında, bir mülteci olarak Paris'e sığınan Karl Marx'ın çok önemli *1844 Elyazmaları* üzerine çalıştığı ve *Feuerbach Üzerine Tezler*'ini kaleme aldığı sıralarda, bugün Tanzanya'nın güney-batısı olan yerde yaşayan Ufipa halkı yabancı işgali altındaydı. Zwangendaba yönetimindeki Ngoniler ülkeyi yaklaşık 1842 yılında istila edip fethetmişti. Bundan önce, Ufipalar, rakip Fipa devletleri Nkansi ve Lyangalile'yi yöneten Twa adlı akraba hanedanlar arasındaki yıkıcı çatışmalarla altüst olmuştu. Fipaların şansına, Ngonilerin egemenliği görece kısa ömürlü oldu. 1840'ların sonlarında, Zwangendaba öldü ve ölümünden sonraki halef tartışmaları sırasında, Ngoniler, Ufipa'dan Doğu ve Orta Afrika'nın başka bölümlerine doğru yola çıkan çeşitli hiziplere bölündü. Nkansi ve Lyangalile'deki Twalar, devlet iktidar yapılarını yeniden kurdu, ama bir daha asla birbirleriyle savaşmadılar. Bunun yerine, iki ülke de güçlerinin büyük bölümünü iktisadî gelişmeye verdi; 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Doğu ve Orta Afrika'daki diğer birçok yere göre yüksek bir refah düzeyine ulaşmışlardı. Bu toplumsal koşullar, özellikle daha geniş ve daha kalabalık bir kuzey devleti ve maden zengini Katanga krallığı ile Doğu Af-

[3] Bkz. örneğin, *Protest and Power in Black Africa*, (der.) Robert I. Rotberg ve Ali A. Mazrui, O.U.P., 1970.

rika limanları arasında kalan en önemli kıtalararası ticaret yollarından birisini boydan boya kesmenin getirdiği üstünlüğe sahip olan Nkansi'de elde edildi.[4] Yaklaşık 1860 ile 1898 yılları arasında burada bir Alman gücünün kurulmasıyla birlikte Twa egemenliğinin kesin olarak sona ermesine kadar geçen sürede, Nkansi, Afrikalıların aynı dönemde geniş bölgelerde yaşadığı karışıklıklar ve yoksullaşmaya belirgin bir tezat oluşturan, barış ve refah döneminin tadını çıkardı. Bu zıtlık, bu dönem zarfında Ufipa'dan gelen birkaç Avrupalı gezgin için çok belirgindi. 1880 yılında Nkansi'nin başkentinde kalan Joseph Thomson'a gore, "tüm Orta Afrika içinde daha huzurlu bir ırk" yoktu:

> Gördüğüm diğer kabilelerle kıyaslandığında, buradakiler tamamen tarımsal nitelikler taşıyan bir ırktır. Tarlalarının ekimine kendilerini tamamen verirler. Savaşla meşgul olmamalarına karşın, elbette ki, yeri geldiğinde kendilerini savunacaklardır.[5]

İngiliz Protestan misyoneri Edward Coode Hore, aynı yıl Nkansi'nin Tanganika Gölü bölgesini görmeye gittiği sırada, çok farklı ürünlerle dolu 'çok geniş tarlalar' gördüğünü bildiriyordu. Bölgeden ayrılırken, tekne mürettebatı "bereketli toprakları bırakmaktan hoşnutsuzdu".[6] On dört yıl sonra Lyangalile'ye gelen ilk Katolik misyonerlerden biri, Père A. van Ost, şöyle kaydeder:

> Ufipa'ya varır varmaz, ekinlere bakıldığında çalışkan bir halkın farkına varılır. Makul ölçüde verimli olan arazinin en küçük parçası dahi işlenmiştir...[7]

---

[4] 1962-64 yılları arasında ve yine 1966 yılında, Ufipa'da yaptığım alan araştırmamın çoğunu Nkansi'de gerçekleştirdim. Lyangalile'de çalışmam, esas olarak sözlü geleneğe bağlı kaldı. Emslie Horniman Antropological Scholarship Fund'a ve Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research'e bu çalışmayı mümkün kıldıkları için minnettarım.

[5] Thomson, J., *To the Central African Lakes and Back*, 1881, I, s. 221.

[6] "Voyage to the South End of Lake Tanganyika in 1880" (yayımlanmamış el yazması).

[7] "Voyage au Rukwa", *Chronique Trimestrielle de la Société des Missionaires d'Afrique* (Pères Blancs), 64, Ekim 1894, s. 613.

Bu maddî bolluk, Fipalıların Batı kapitalizmi ve sömürgeciliği hakkındaki düşüncelerini ele almadan önce ana hatlarıyla anlaşılması gereken, kurumsal biçim ve bilişsel kalıpların oluşturduğu karmaşık bir yapıya sahip belirli bir toplumsal düzenin görünür ürünleriydi. Teknolojik olarak, Fipalıların uyguladıkları tarım, askerî gücünün silah ihtiyacını da karşılayan, etkin ve karmaşık bir demir-işleme sanayisine dayalıydı. Yakın zamandan bir otorite, bunu 'Geçit bölgesindeki en güçlü' sanayi olarak tanımlar.[8] Üretilen demir aletlerin dağılımına bakıldığında, mızrak ve ok başlıklarının yanı sıra, çeşitli türlerde çapa, irili ufaklı balta, tırpan, keski, törpü, kerpeten, maşa ve çiviyi kapsadığı görülür. Fipalar, Vansina'nın tabiriyle 'savanlık alan'da –Orta Afrika'dan Kongo'daki ekvator ormanlarının güneyine kadar uzanan çayırlarla kaplı geniş yayla sahası– yaşayan sakinlerin çoğunluğu gibi dönüşümlü tarımcılar değildir.[9] Bunun yerine, Fipa platosundaki ağaç kıtlığı, Fipalıların *intuumba* denilen büyük tümseklerin yapımını gerektiren bir gübreleme tekniğini benimsemelerine yol açmıştır. Bu tümseklerin kendileri tohumlarla kurulur. Sonuç, Tanganika Hükümeti'nin eski Tarım Müdürü, Bay A.H. Kirby'e göre, "yeşil gübrenin ziraatı geliştirmek ve baklagillerin tohumu ile nodül bakterisi arasındaki simbiyotik ilişkiden kaynaklı topraktaki nitrojen artışının yanı sıra, gerekli nitrojeni dışarıdan eklemek üzere deneysel kullanımına ilginç bir örnektir".[10]

Bu iddiayı destekleyecek sayısal veriler olmasa da, bu tarım yönteminin birim alandan elde edilen ürün açısından savanlıklarda

---

[8] Christoper St. John, Precolonial African Trade, (der.) R. Gray ve D. Birmingham, 1970, 206. 'Geçit' ile kast edilen, Tanganika Gölü ile Malawi Gölü arasında kalan bölgedir. Bununla birlikte, bu yazar, aynı makalesinde Fipa demir sanayisinin sömürge dönemi sırasında ortadan kalktığını ima ederken hataya düşer. Benim bildiğim kadarıyla, çok tanınmış bir demirci, 1964 yılında hâlâ aktif üretim halindeydi. Ayrıca buna benzer başka kişiler olduğunu da duydum.

[9] Vansina, J., *Kingdoms of the Savana*, 1966.

[10] 14 Mart 1927 tarihli resmi kayıt.

yaşayan halkların 'kes-yak' yöntemlerinden çok daha yüksek bir getiri sağladığından hemen hiç şüphe yoktur. Nitekim Fipalar yakındaki arazi her verimsizleştiğinde, savanlıkta yaşayan halklar için usandırıcı bir durum haline gelmesi gereken, köy yerlerini değiştirme zorunluluğundan kurtulmuştu. Bembalar, örneğin her dörtbeş yılda bir köy yerlerini değiştirir.[11] Üretim teknikleri açısından savanlıklardaki halklar ile Fipalar arasındaki bu farkın önemli bir sonucu, sabit Fipa köyü, ortalama olarak, bitişiğindeki doğu savanlık alanındaki ortalama yerleşimin iki buçuk katıdır –250 sakine karşı 100 sakin.[12] Fipalıların bu yerleşimleri, bir araya sıkıştırılan kulübeler yüzünden, yoğun bir şekilde bir yerde toplanır. Bu durum, savanlık bölgesi ile Fipalar arasındaki üretim tekniği ve köyün statüsündeki farklılıklarla tutarlıdır. Öyle ki savanlıklarda, insanın vahşi doğaya bağımlılığı en yüksek mistik saygınlığı avcılığa veren kozmolojik inançlarda vurgulanırken[13] Fipalarda avcılık, hiçbir önemi olmayan sıradan bir faaliyet olarak düşünülür; ve insan, özellikle de köyde merkezi olarak örgütlenmiş haliyle çevrenin, doğanın çeperlerindeki dünyanın hâkimi olarak görülürdü.

Ufipa halkı ile Doğu savanlıklarındaki halklar arasında, Fipalının insan ve doğaya ilişkin görüşünü değerlendirirken dikkate alınması gereken bir başka önemli fark vardır. Bemba köyleri, kurucu ve reis olan hırslı bir adamın çevresinde toplanan akraba gruplarından oluşur. Bu yüzden, bu reis öldüğünde, köy genellikle dağılır. Başka yerde yerelleşmiş küçük soy grupları, aynı zamanda köyün de reisi olan soy grubunun reisiyle bir-

---

[11] Richards, A.I., *Land, Labour and Diet in Northern Rhodesia*, 1939, s. 19.

[12] Doğu savanlık değerleri, Vansina'dan alınmıştır, *op. cit.*, 28. Batı savanlıktaki köyler daha büyüktür -150 ila 200 arasında veya daha fazla (*A.g.e.*). Fipa değerleri, Orta Ufipa'daki yüzden fazla yerleşimden elde edilen verilerin ön incelemesine dayanır ve hata payı, muhtemelen daha ihtiyatlı hesaplamalara doğrudur.

[13] Bkz. Vansina, *A.g.e.*, s. 24. Buna tipik bir örnek Lelelerdir. Bunun için bkz. Mary Douglas, *African Worlds*, (der.) C. Daryll Forde, 1954, s. 1-26.

likte, yerleşimlerin çekirdeğini oluşturur.[14] Bu koşulların hiçbirisi Fipalar için geçerli değildir: buradaki reis, köy sakinlerinin seçilmiş temsilcisidir. Bu nedenle, Bembalar arasında rastlananın *tersine*, reis köyle özdeşleşir. Fipalar arasında soy sistemi, dolayısıyla da soya dayalı reislik yoktur. Ne de soy grupları ile köy veya arazinin mülkiyeti arasında bir ilişki vardır. Fipa köyü (teorik olarak) eşit bireylerin bir birliğidir. Bu insanlar, burada oturmanın getirdiği haklarla, köyün ortak mülkiyetindeki çevre arazide eşit haklara sahiptir. Kolektif çalışmaya ilişkin hak ve yükümlülükler, tüm sakinler için aynı düzeyde geçerlidir.

Fipalara özgü bu toplumsal örgütlenme tarzı, insanın doğa üzerindeki hâkimiyetini hedef alan ortak amacı gerçekleştirmeye çalışırken kendini yoldaşlarıyla kurduğu etkileşim yoluyla keşfeden veya kuran bir varlık olarak insan yaklaşımıyla uyumludur. Fipalar, insanın kendini dünyayı değiştirmeyi ya da dönüştürmeyi hedef alan pratik faaliyet yoluyla kurduğuna ve bu yüzden, kendi ve etkileşim halindeki ötekiler arasında kurulan ilişkinin bir sonucu olan bu gibi bir faaliyetin zorunlu olarak toplumsal olduğuna inanırlar. Böyle bir dünya görüşü, kaçınılmaz şekilde, ortak eylemin temelini oluşturan karşılıklı anlayışın zemini olarak, sözlü iletişimin önceliğini vurgular. Fipaların tek bir yerde toplanmış yerleşimleri de bu öncelikli ihtiyacı etkin bir şekilde karşılar. Bu yüzden, 19. yüzyılın son 30 yılı boyunca, merkezi olarak kontrol edilen askeri güçleri, kuzeydeki Nyamweziler ve güneydeki Bembaların emperyalist güçlerini bölgelerinden uzakta tutarken, Nkansi halkı özünde insancıl bir toplum inşa etti. Bu toplumda, insan kendini, klan veya soy gibi zamana meydan okuyan türden bir varlığın dolayımından bağımsız, yalnız bir varlık olarak görürdü; kendini yoldaşlarıyla toplumsal etkileşim içinde ve insan topluluğunun dış dünyayı kontrol edip hükmetmesini sağlayan

[14] Cf. Vansina, *op. cit.*, s. 26-28.

aralıksız işleyişin parçası olarak kurgulardı. Böyle bir dünya görüşünün bizatihi kendisi, tarihsel geleneklerine kazınan uzun ve çatışkılarla dolu bir tarihsel sürecin ürünüydü. Belli başlı buluşları bol miktardaki hikâye ve atasözlerinde saklıdır; ki çoğunlukla hâlâ yazısız bir kültüre sahip toplumda, geçmişin biriken bilgisi gençlere bunlar yoluyla aktarılır. Fipaların 19. yüzyıldaki Avrupalı gözlemcileri o kadar etkileyen barışçı, düzenli ve çalışkan niteliklerinin izahı, kurumsal tabanı ve çerçevesiyle, tarihsel olarak şekillenen ve gelişen bu dünya görüşünde gizlidir. Fakat bu demek değildir ki, her zaman böylelerdi: 1798 yılında Portekizli seyyah Lacerda, bugün Zambia'nın kuzey-batısında yer alan, Kazembe'nin ülkesi yakınlarında yaşayan Fipalı yerleşimcilerin, Bembalar gibi, "Cazembe halkının, acı vermekten çekinmeyen, ölümcül düşmanları" olduğunu kaydetmişti.[15]

1880 yılına gelindiğinde, Fipalar, bu saldırgan ve yabancı düşmanlığı güden niteliklerini tamamen kaybetmişlerdi. Joseph Thomson'ın Fipaları rakipsiz bir şekilde barışçıl ve çalışkan olarak nitelemesine yukarıda değinilmişti. Muhtemelen yanlışlıkla edindiği, fakat her şeye rağmen kayda değer olan bir izlenimin etkisiyle Ufipa'da ölüm cezası diye bir şeyin olmadığını düşünüyordu. [16] E.C. Hore, Tanganika Gölü civarında oturan köylülerin kendisi gibi tamamen yabancı birisinin aniden aralarında belirmesini nazik ve soğukkanlılıkla karşılamasından özellikle etkilenerek şunları kaleme almıştı:

---

[15] Lacerda, F.J.M., Journey to Cazembe in 1798, 1873, çev. R.F. Burton, s. 99. Burton, Lacerda'dan sonra, bu insanlara 'Mussucumalar' diye hitap eder ve onları açıkça, Nyamwezice'ye çok yakın bir dili kullanan, Viktorya Gölü bölgesindeki Sukumalarla aynı kefeye koyar. Aslında 'Mussucumalar' Orta Ufipa Platosu'nda yaşayan bir halktır. Fipalar bu insanlara *aSukuma* der. Ayrıca dilleri, bugün genel olarak *ciFipaca*, *Fipalar*'ın kullandığı dil, diye tanımlanan dilin belli başlı diyalektlerinden biridir ve bu yüzden, dilbilimcilere göre Bembaca ile aynı gruptan sayılır.

[16] Thomson, *op. cit.*, II, s. 222.

> Burada Fipa'da, başka hiçbir yerde olmadığı kadar, insanlar beni görünce şaşkınlıklarını en harika şekilde gizlediler –sanki beyazlar siyahlar kadar sıradandı– oysa aralarından bazılarının daha önce hiç beyaz görmediğini biliyorum.[17]

Aslında yabancıları reddetmek bir yana, Fipaların 19. yüzyılın son yarısında inşa ettikleri toplum, onları son derece hoş karşılamışa benzemektedir. Doğu Afrika kıyısından gelen Arap ve Swahilili tüccarlar, sözlü geleneğe göre 1850'lerden bu yana biliniyordu. Ayrıca Nyamwezili tüccarlar, ülkeyi çok daha önce, Katanga'ya giderken baştanbaşa geçmişti.[18] Thomson, 1880 yılında bölgeyi ziyarete geldiğinde hatırı sayılır sayıda Arap ve Swahilili, Thomson'un da onayladığı gibi, Fipa toplum yapısıyla tamamen bütünleşmişti.[19] Bununla birlikte Thomson, bu göçmen topluluğun, kendisi "'Ng'oombesasi', yani 'sığırı bol' diye adlandırılan bir Arap olan liderinin Ufipa'da parmağında oynattığı" Nkansi'nin yasal lideri Twa şefi Nandi Kapuufi'kiyle orantısız büyüklükte güce sahip olduğunu varsayarken hemen tümüyle yanılmıştı.[20] Çünkü on yıl sonra 1890'da, aynı 'Ng'oombesasi'nın (gerçek ismi Shinkambi Khamis'ti)[21] krallığın başkentinden Kapuufi tarafından uzaklaştırıldığını ve Fipa bölgesinin tam sınırındaki Tanganika Gölü liman kenti, Kirando valiliğine nakledildiğini görürüz.[22]

19. yüzyılın ikinci yarısında Ufipa'da yabancılara karşı kültürel olarak desteklenen düşünce, onların, dıştan görünüşleri ne kadar garip olursa olsun, birlikte kâr getiren işler yapılabilecek

---

[17] Hore, *op. cit.*

[18] Livingstone, 1872 yılında Orta Tanzanya'daki Tabora'da, çocukluğunda ticari amaçlı bir yolculukta babasına Ufipa'dan Katanga'ya kadar eşlik ettiğini hatırlayan yaşlı bir adamla karşılaştığını kaydeder.

[19] *A.g.e.*, s. 217-218.

[20] Thomson, *A.g.e.*

[21] Bkz. Sir John Lamb, "History of Ufipa", Sumbawanga District Book, c. 1927.

[22] *Chroniques Trimestrielles*, Mayıs 1890, s. 130.

insanlar olduğu yolundaydı. Nitekim bu görüş, "Genç adam, siyah yılanı incitme –o bol miktarda (yenebilir) siyah balık getirebilir"[23] atasözünde de özetlenmiştir. Etnik olarak Ufipa nüfusu, bu döneme kadar (bugün de olduğu gibi) son derece çeşitliydi. Aşağı yukarı 17. yüzyılın sonlarından veya 18. yüzyılın başlarından itibaren, Zambiya Platosu ve Kongo'nun güneydoğusundaki dağlık bölgelerden küçük gruplar halinde Ufipa içlerine doğru bir göç gerçekleşmiş gibidir; göç eden ilk gruplardan biri Ufipa'nın merkezinde dinsel açıdan önemli olan Milansi şefliğini kurmuştu.[24] Diğer gruplar, Orta ve Kuzeybatı Tanzanya'dan gelerek, Ufipa'ya kuzeyden girdiler; bu gruptakiler, Ufipa'nın siyasal açıdan güçlü, büyük ihtimalle Tutsi kökenli olan Twa şeflerinin atalarıdır. Heterojen bir yapıya sahip yabancıların Ufipa'ya yaptıkları bu uzun soluklu göç, böylece de Fipa toplumu içinde özümsenmeleri 19. yüzyılda hız kazandı.[25] Bu hızlanmada, ilk olarak Ngoniler'in Zambiya ve Kuzey Malawi'de neden olduğu tahribatlar ve daha sonra, Bemba devletinin Ufipa'nın güneyine ve Nyamweziler'in kuzeyde kalan Mirambo ve Nyungu-ya-Mawe krallıklarına karşı yürüttüğü genişlemeci siyaset nedeniyle meydana gelen karışıklar etkili oldu. Mülteci grupların Ufipa içlerine yaptıkları bu hareketlere eşlik eden şiddet ve Ngoni fetih ve istilasının Ufipa'da neden olduğu

---

[23] *"Unndumeendo, utaci ucum" insoka induku, utamanyile cikulufyaal" ikambaale".*

[24] Bkz. Willis, 1964. Ayrıca aynı yazarın Fipa tarihini konu alan bölümü için bkz. A. Roberts (der.), *Tanzania Before 1900*, Nairobi, 1968.

[25] Bembaların köle toplamak için, Ufipa'yı güney ve güneybatıda kesen, Mambwe ve Lungu topraklarının içlerine yaptığı baskınlar sonucunda oluşan yıkım ve terör çeşitli yazarlar tarafından etkili bir şekilde anlatılmıştır. Bunun için, özellikle bkz. A. Giraud, *Les Lacs de l'Afrique Equatoriale: voyage exécuté de 1883 à 1885*, Paris, 1890, s. 531 ff. Miramnbo ve Nyungu-ya-Mawe ve bu iki Nyamwezi şefinin saldırgan genişleme politikası için, bkz. Aylward Shorter, "Nyungu-ya-Mawe and the 'Empire of the Ruga-Rugas'", *Journal of African History*, IX, 2, 1968, s. 235–259.

toplumsal karışıklık, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, insanın doğa üzerindeki ortak hâkimiyet kurma girişimine katılan kendi başına eyleyen bireylerin işbirliğine dayalı tipik Fipa toplumsal düzeninin şekillenmesinde epey etkili olmuş olabilir.

III

Şimdi, Ufipa içlerine yapılan ilk örgütlü Avrupalı misyoner seferiyle başladığı düşünülen bir karşılaşmaya, Fipa toplumu ve kültürü ile Batı sömürgeciliği arasındaki karşılaşmaya geliyoruz. Bu seferi düzenleyenler, temsilcileri 1886 yılında Nandi Kapuufi tarafından Nkansi kraliyet başkentinde ağırlanan Société des Missionaires d'Afrique (Beyaz Pederler) idi. Bu ziyaret neticesinde, bu misyoner topluluğu ilk şubesini 1888 senesinde Ufipa'da, Tanganika Gölü'ndeki Kirando liman kentinde kurdu.[26] İki yıl sonra Temmuz 1890 tarihli Anglo-Cermen Anlaşması, şimdiki Tanzanya'nın geri kalanıyla birlikte Ufipa'yı Almanya'nın etki sahası olarak Almanlara devretti. Nkansi'nin son sözde egemen yöneticisi Nandi Msuulwa, 1898 yılında, "otoritesinin neredeyse tamamen Avrupalıların eline geçtiğini gördükten" sonra intihar etti.[27] Msuulwa'nın varisi Kapele'nin görevi devralmasından üç gün sonra bir Alman kuvveti ülkeye girdi ve ülkenin resmi hâkimiyetini Kaiser adına ele geçirdi.[28]

Meselenin ilginç yönü, siyasal egemenlikteki bu değişimin, dolayısıyla da sömürgeci egemenliğe eşlik eden iktisadî ve ideolojik alanlardaki radikal değişimlerin Fipalılar tarafından nasıl algılandığıdır. Yaklaşık 1850'den sonra kesin şeklini alan Ufipa'daki toplumsal düzenin, halkın yabancı insanları ve egzotik fikir ve ürünleri kabul etmesinde, ardından da özümsemesinde önemli rol oyna-

---

[26] Vide Lechaptois, A., Au rives du Tanganyika, 1913, s. 272-273.
[27] Lechaptois, *A.g.e.*, s. 65.
[28] Vide Lamb, *A.g.e.*

dığını görmüştük.[29] Ancak Batı kapitalizmin dünya görüşünde, toplumsal düzenin özerk bireylerin karşılıklı etkileşimi temelinde kurulması gerektiğini varsayan Fipa kültürünün temelini zorlayan bir şey vardı. Fipalıların 19. yüzyılın son yarısında tanıdıkları dünya ile Batı sömürgeciliği boyunduruğunda toplum ve bireyi şekillendiren güçler arasındaki temel farklılıklara ilişkin bilinçleri, eski ve yeni dünyayı açık bir biçimde karşılaştıran bir mitosta ifade edilir. Ufipa'daki alan çalışmam sırasında Fipalılardan edindiğim bilgilerden yola çıkarak kaydettiğim bu mitosa, baş aktörü yüzünden 'Kaswa'nın Öyküsü' adını vermiştim.[30]

Mitos, 'yaşlılar' ve 'eşitlerden' oluşan bir grupla birlikte oturan, merkezi figür, kâhin Kaswa'nın tanıtımıyla başlar. Mitos, Fipa toplumundaki temel çelişkilerden birini –insan topluluğunu oluşturan karşılıklı etkileşim halindeki özerk bireyler arasındaki eşitlik varsayımı ile otorite ve gücün 'yaşlılardan' oluşan küçük bir azınlık tarafından gasp edilmesi arasındaki– çoktan teşhis etmiştir. Bu çelişkinin çözülmesi, mitosun ana temalarından birini oluşturacaktır. Ne ki Kaswa'nın konumu, ancak sonraki iki satırda belirginleşir: Kaswa'nın hitap ettiği yalnızca 'eşitler'dir (*aniina*):[31]

Daha sonra, oturduğu yerden, bu yoldaşlara şöyle seslenir...

–Ayrıca söylediği şeyler açıkça esrarengizdir. Şöyle ki, "bir şey – tanrısal güçlere sahip bir şey– doğudan sessizce yaklaşarak geliyor".

---

[29] Sömürge döneminden önce, Ufipa, sıcak tutan ve dayanıklı bir tür kumaş üretti ği gelişkin bir dokuma sanayisine sahipti. Ancak Avrupa'da üretilen kumaşlar ülkeye gelmeye başlar başlamaz, Ufipa halkı, Şef Kapale ve yardımcılarının yönlendirmesiyle, yeni tarz giysiler giyinmeye başladı. Birkaç yıl içerisinde, yerli sanayi neredeyse tarihe karıştı (*Chroniques Trimestrielles*, 1900, 87, s. 401-402).

[30] Anadildeki aslıyla birlikte, bu olağanüstü metnin mealen ve serbest çevirisinin ilk basımı için bkz. "Kaswa: Oral Tradition of a Fipa Prophet", *Africa*, Temmuz 1970, s. 248-256.

[31] S., unniina -bağlama göre değişen çeşitli anlamlara (örneğin 'aynı cinsiyetlerin kardeşliği', 'arkadaş', 'dost', 'yoldaş' vs.) sahiptir.

Bu iki satırın inandırıcılığı, yalnızca tarihsel bir sürece değinmeleri sayesinde değil –Avrupalı misyonerler, kâşifler ve sefere çıkan silahlı adamlar Doğu sahilinden Doğu Afrika'nın iç bölgelerine doğu-batı yönünde uzanan ticaret yolu boyunca ilerleyerek sızdı– fakat aynı zamanda Fipa'da çok bilinen bir atasözünü çağrıştırdıkları için de artmaktadır. Bu atasözüne göre, insan zihninin tasarladığı her şey, ne kadar ihtimal dışı da olsa, er geç gerçekleşir.[32]

Mitosun dediğine göre, Kaswa'nın dinleyicileri gayret etmelerine rağmen onu anlayamadıklarını itiraf eder ve bu yüzden, Kaswa sözlerine daha açık bir şekilde şöyle devam eder:

> Yaklaşmakta olan korku verici yaratıcılar var,
> Savaş getiren, sizi gafil avlayan, acımasızca.
> "Ey insanlar, ülkenizden edileceksiniz.
> Öksürmenize bile izin verilmeyecek".

Bunu izleyen mitosun ikinci bölümünde, Kaswa tarafından, sömürgeci egemenlik yüzünden meydana gelecek Fipa toplum yapısındaki başlıca değişimlerin bir anlatısı verilir. Babalarının otoritelerinden sıyrılan genç kuşak, yaşlılar ölüme yaklaşırken dahi yanlarına uğramazlar. Baştaki Twa hanedanı ise toptan tarihe karışacaktır.[33]

Kaswa, insanın kendisi ve diğerleriyle ilişkisine ilişkin algısında Batı kapitalizmi yoluyla başlayacak olan değişimleri tanımlamaya devam eder. İnsan yoldaşlarından tecrit olur: onları 'göremediği' gibi, kendisi de 'görülemez'. Mitosta özerk ama karşılıklı etkileşim içindeki toplumsal bir varlık olarak insanın bu 'gözden kayboluşu' Kaswa'nın "kişi tüm bedeninin üstünü örter, gözleri bile örtülüdür" sözleriyle ifade edilir. Bu durumda insanlar birbirleriyle anlamlı bir şekilde iletişim kuramaz:

---

[32] *"Caatakwa, cisuulwa, kwiisa"*.

[33] Bu kehanet hemen hemen gerçekleşmiştir: Ufipa'da yaşayan Twalar, artık eski otoritelerinden eser kalmayan küçücük ve daralmakta olan bir topluluktur.

O dönemde doğanlar görgüden yoksun,
Medeni ifade konusunda yeteneksiz olacak.

Maddî şeylere gelince, her şey –ot ve toprak gibi doğal ürünler bile– parayla ölçülecektir:

Her şey –ot ve toprağın ta kendisi– para (*ifyuuma*)[34] olacak.

Dehşet verici bir şekilde dönüşen bu dünyada, insanın toplumsal emeğinin ürünleri, kendilerine özgü korkutucu bir yaşam edinir. Öyle ki, kendileri "korku verici yaratıcılar" olan Avrupalıların otomobilleri anüslerinden (egzoz boruları) ateş saçarken, "dışarı fırlayan gözlere" (farları) sahiptir. Yabancılaşan ve cisimleşen insan emeğinin kendisi, kâhin Kaswa'nın bu imgesinde korkunç bir güce dönüşmüştür.

Mitosun üçüncü ve son bölümünde, birbiriyle uyuşmayan iki dünya görüşünün yanyana gelmesiyle oluşan gerilimi çözmeye girişilir. Anlatı, Fipa evreninin kökensel birliğine başvurur; ki burada insan doğaya hâkimdir. Kaswa'nın kendisi, eylem ve zihinsel kontrolün bir birleşimine dayalı gibi gösterilen insanın bu yönünü dışa vurur:

Sonra doğruldu ve ülkenin her yerini dolaştı,
İnsanlara her şeyin ismini öğreterek:
Dağları, ırmakları, ağaçları ve benzerlerini.

Daha sonra, Kaswa, Fipa toplumsal düzeninde insan eşitliği ideali ile yaşlılardan oluşan küçük bir azınlığın ayrıcalıklı konumu arasındaki çelişkiye döner –anlatının başında ortaya atılmış olan sorundur bu. Kuşaklar arası bağların çözülmesine ilişkin neredeyse kaba bir simgeleştirmede, çocuk taşıma bezlerine – Fipalı annelerin bebeklerini arkalarına bağladıkları keçi derisinden ya da basmadan yapılmış parçalar– el koyar:

---

[34] Bu sözcük, her biri orta büyüklükte bir çapa yapmaya yeterli, işlenmemiş demir parçalarını anlatmak için kullanılır. Bu demir parçaları Ufipa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında para görevini gördü. Krş. Marx (1964, s. 169): "Para... bütün şeyleri gizemleştirir ve birbirleriyle değiş tokuş eder".

Daha sonra, çocuk taşıma bezlerini çaldı,
Dönerken de, Aklın Kaybı denilen bir yere gitti. [35]
O zaman dedi ki, "İnsanlar:
Çocuklarınızın bu bezleriyle gidiyorum!"

Bunu Fipa kozmosunun yapısal birliğini yeniden özetleyen etkili bir imge izler. Kaswa ellerini "cennete doğru yukarı" ('fí umw'iyulu') kaldırır –daha sonra da yere çöker (Fipa kozmolojisinde 'gökyüzü', egemen aklın veya 'başın' benzeri olarak algılanır ve bu yüzden, hem 'vahşi doğaya' hem de vücudun alt kısımlarına veya 'bele' benzeyen 'yeryüzü' karşısında örgütlenmiş insan topluluğunu simgeler).[36]

Mitos, hiç kuşkusuz uygun bir şekilde, ikircimli bir tarzda sona erer, zira Fipa ve Batı kültürlerinin karşılaşmasıyla ortaya çıkan sorun, zamanla çözülecek bir meseledir. Halk Kaswa'nın gözden kaybolmasına makul ve eşgüdümlü bir edimle tepki gösterir:

Dediler ki, "Çocuklarımızın bu bezlerini kazıp alalım!"
Buldukları taştan başka bir şey değildi...

Yani Kaswa, sonsuza kadar yok olmuştur ve Fipalar da tarihsel mirasları ve mevcut halleriyle tek başlarına kalırlar.

IV

Açıkçası, her yazılı kültüre sahip olmayan toplum, modern Batı kültürünün Kaswa Mitosu'na benzer bir eleştirisini üretmedi ya da

---

[35] *Nkooswa n'llaango*. Orta Ufipa'nın el değmemiş çalılıklarında bu ismi taşıyan bir yer olduğu söylenir. İsimin işaret ettiği şeye göre, burası bir zamanlar içinde ruhların bulunduğu bir kült merkeziymiş. Ancak isim, aynı zamanda metnin bütünü boyunca değinilen, bilinçli insan kontrolündeki dünyanın insan zihninin (gerçek) ürünlerinin insanı kontrol ettiği ve onun özgürlüğünü ve bilincini yok ettiği karşıtı bir durumla karşılaştırıldığı bir düzene de uyar.

[36] Cf. Willsi, R.G., The head and the loins: Levi-Strauss and Beyond (*Man*, 1967, II, s. 4); Willis, "Pollution and Paradigms" (*Man*, 1972, VII, s. 3).

üretemezdi. Oldukça tuhaf bir şekilde bize tanıdık gelen bu fikirler, Fipalar tarafından oluşturulabilirdi; çünkü toplum ve kültürleri, Batı'yla zaman içinde gelişme ve hâlâ gelişiyor olma duygusunu paylaşır. Böyle pek çok yazılı kültüre sahip toplum, böyle bir tarihsel bilinçten yoksundur; ve antropolojik araştırma, bunun pek çok, belki de çoğu, yazılı kültüre sahip olmayan toplumlarda bulunmadığını göstermiştir. Fipa kültürünün, yine Batı uygarlığının bir özelliğini anımsatan, konumuz açısından diğer bir önemli özelliği de, bünyesine dışarıdan yeni insanlar, yeni fikirler ve yeni ürünler katıldıkça değiştiğini fark etmesidir. Fipaların coğrafi ve ekolojik konumu ve 19. yüzyılın ortasına kadar süren çatışma ve genellikle şiddet dolu tarihlerinin özgül birleşiminden, kendini doğanın ve insanlığın dışındaki dünyanın 'evcilleştirilmesine' adayan barış dolu, çalışkan ve düzenli bir toplum ortaya çıktı. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, Fipalar ağlarına düşen şeyin bir canavar –kendi deyişleriyle, aynı anda insan-altı ve üstü olan bir şey– olduğunu fark etmeye başladı.

Belli ki, Fipa ve Batı dünya görüşleri arasındaki oldukça sıkı koşutluk, Fipaların Kaswa mitindeki gibi tuhaf bir şekilde tanıdık gelen fikirleri dile getirmesini sağlayan yapısal benzerlik, bir açıklamayı gerektirir. Ne ki burası, bunu sürdürmenin yeri değil.[37] Bizim için, şu anda Kaswa mitosu gibi tanıklıkların ve sömürge sisteminden doğan sosyal antropolojinin önemi, herhalde esas olarak kendi toplumsal kişiliğimizin karanlık yönleri üzerine tutabilecekleri ışıkta saklıdır.

---

[37] Bu meseleyi daha tatmin edici şekilde ele alan bir çalışma için bkz. *Man and Beast: a comparative analysis of animal symbolism in three African socities* (Willis, basımda).

ANTROPOLOJİ VE SÖMÜRGECİLİK ÜZERİNE ÜÇÜNCÜ DÜNYADAN BAZI GÖZLEMLER: SUDAN

Abdel Ghaffar M. Ahmed

Köle ticaretinin ortadan kaldırılmasıyla Afrika İncelemeleri, artık ekonomik güdülerden ilham alamazdı. Bu yüzden, Afrika Çalışmaları uzmanları yazılarının içeriğini ve yönünü değiştirdiler; Afrika toplumu hakkında sömürgeciliği bir uygarlık vazifesi olarak mazur kılmak için kullanılan raporlar vermeye başladılar. Bu yazıların en övgü dolu olanları bile nesnellik ve gerçeklikten uzaktı. Bana göre bu durum, Afrika İncelemeleri'nin temel parçası olarak antropolojinin popülarite ve başarısını açıklar.
(Kwame Nkrumah, D. Brokensha, Applied Anthropology in English-Speaking Africa, 1966, s. 15).

Avrupalılarla Afrikalılar arasındaki temasın ilk safhasına, köle ticaretinin geniş çaptaki gelişimi damgasını vurdu. İkinci safha, Afrika'yı, bölgeyi sömürmeye çalışan baskın Avrupalı güçler arasında paylaştırıyordu. Kitlelerinin destek ve yardımını istedikleri zamanlarda bu Avrupalı güçlerin açıkladıkları hedef, 'vahşiler' arasında hukuk ve düzeni sağlamak ve birbirlerini öldürmelerini engellemekti. "Mademki, o (vahşi) artık medeniyete götürülemeyecekti, medeniyetin ona götürülmesi gerektiği doğru olabilirdi".[1] Bu süreçte 'yerlilerin' hayat tarzları ve düşünce sistemleri in-

[1] V.G. Kiernan, *The Lords of Human Kind*, Londra, 1969 (Pelican), s. 213.

celenmeliydi. Böylece, medeniyeti onların ayağına getirmenin ya da onları medeniyetin ayağına getirmenin mümkün olan en düşük maliyetli alternatif yolları bulunabilirdi.

Nkrumah, tümüyle haklı olmasa da, diğer pek çok Afrikalı milliyetçinin düşüncelerini yüksek sesle dile getiriyordu. Söyledikleri, yeni milletlerdeki çoğu çağdaş fikrin tipik örneğiydi. "Çoğu Afrikalı entelektüel, sosyal antropoloji karşısında en iyi koşulda, ya ilgisizdir ya da ılımlı bir hoşgörü besler; ama çoğunlukla konuya ve uzmanlarına karşı güçlü düşmanlık duyguları içindedir. Bu tutum, konu üzerine çalışan az sayıdaki Afrikalıda gözlenebilir; Kenyatta, Azikiwe ya da Busia, 1930'larda antropoloji öğrencileriyken çok farklı bir hava vardı. Bu nedenle, onların antropoloji üzerine yoğunlaşmalarının garip veya uygunsuz olduğu düşünülmüyordu. Ancak bugün, Afrikalı antropologlar, kendi toplumlarından az miktarda anlayış ve teşvik gördüklerinden dolayı, zor durumdadır".[2]

Antropologlar, Afrikalı entelektüellerin büyük çoğunluğu tarafından gerici sayılır; bu yüzden de "çoğu sosyal antropolog, radikal veya liberal siyasî görüşleri savunurdu ve hâlâ savunur"[3] gibi ifadeler, Afrikalı entelektüeller arasında çok nadir olarak sempati toplamaktadır. Buradaki Afrikalı aydınların temel iddiasına göre, sömürge dönemindeki antropolojik çalışmalar, yazarlarının liberal politik ideallerini yansıtmıyordu. "Antropologlar –diğer herkes gibi– kişisel olarak geniş bir politik görüş yelpazesine sahiptir. Bazıları 'muhafazakâr' olarak bilinir, bazıları da aşırı 'sol'"[4] şeklindeki görüş geçerliliğini korusa da "klasik işlevselciliğin, [liberal antropologları] kendi politik bağlılıkları ile sosyolojik analizleri arasında

[2] D. Brokensha, *Applied Anthropology in English-Speaking Africa*, 1966, s. 16.
[3] T. Asad, *The Kababish Arabs*, Londra, 1970, s. 10.
[4] V. Turner (der.), *Colonialism in Africa 1870-1960*, Cambridge, 1971, s. 1.

açılımlar sağlayan bir bağ kurmaktan alıkoyduğu"[5] da savunulmaktadır. Bu durumda önemli olan da esasında budur. Bu nedenle de, 'tiksindirici politik güdülerin' bu gibi antropologlara atfedilmesi hatalı ya da haksız olarak nitelendirilip bir kenara atılamaz.

Bu makalede, Sudan deneyimi temelinde antropolojinin sömürge yönetimi ile ilişkisi üzerine birkaç söz söyleyeceğim. Antropolojik analizlerde çoğunlukla göz ardı edilen bir konuya –kesin yargılara varmaksızın– değineceğim: antropologun incelemekte olduğu insanlara karşı başlangıçtaki tutumu. Bu tutumlar, çoğunlukla antropologun kendi toplumunun ürünleridir; bu nedenle de sömürgeci güçlerle sömürgelerdeki halkların ilk temaslarından doğan yargıların sonuçlarıdır.

II

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından –Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin isteği üzerine– 1972 Ağustos'unun ilk haftası boyunca incelenen eski Fransız sömürgelerindeki Afrikalı işçilerin sömürülmesi olgusu, Avrupalıların eski sömürgelerindeki halklara yönelik tutumlarının değişmediğini gösteren pek çok eleştiriye neden oldu (Bkz. örneğin *Newsweek*, 14 Ağustos 1972). Aynı zamanda BBC radyosunda bir İngiliz antropolog tarafından konu üzerine yapılan bir yorum, antropologların incelediği kimi topluımlardan elde edilen karşılaştırmalı etnografik materyale dayanarak, köleliğin tanımını ayrıntılı bir şekilde masaya yatırdı.[6] Bu antropologun tüm yaptığı, köleliğin tanımını bulanıklaştırarak, sonunda Avrupa'daki Afrikalı işçilerin sömürüsünü dolaylı yoldan temize çıkarmaktı. Bu örnek, kendi toplumunun diğer halklara karşı takındığı belirli tavırları haklı çıkarmak üzere, bir antropologun bilgi birikimini nasıl kullanabileceğini göstermektedir.

---

[5] T. Asad, *op. cit.*, s. 19.

[6] Haberlerdeki bu yorum, Anthony Forge tarafından yapılmıştı.

Konunun tamamı uzun bir şecereye sahiptir. Avrupalıların imparatorluk çağındaki dış dünyaya karşı tutumu, çeşitli bilim dallarındaki pek çok Avrupalı uzmanın düşünce yapısı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştu –hâlâ da olmaktadır. Kiernan, bu tutumlardan bazıları hakkında ve bu tutumların 17. ve 20. yüzyıllar arasında nasıl gelişip hatırı sayılır miktarda çeşitlilik gösterdiği hakkında belgelenmiş kapsamlı bir açıklama sunar. Bazı Avrupalılar tarafından savunulan, hâkimiyetleri altına aldıkları 'yerliler'e ilişkin kimi temel düşünceler güncelliğini korumaktadır. Örneğin, bütün açılardan tam insan olarak tanımlanamayacak 'yerli' karşısında bir Avrupalının üstünlüğü olduğu inancı gibi. Bu tarz düşünceler temelinde, 'yerliler'e karşı alınan birtakım sert önlemler haklı gösteriliyordu. Mesela, "köle ticareti büyüyüp geliştikçe, Afrika'dan başka bir yere götürülmenin burada oturanların hiçbirini daha kötü bir duruma sokamayacak kadar vahşi olduğunu düşünmek Avrupalıların işine geldi".[7] Varsayım her zaman şöyle olmuştur: Mademki, Avrupa uygarlığın beşiğidir, dünyanın geri kalan yerlerindeki 'barbarları' ve 'vahşileri' 'medeniyete' doğru yönlendirmek Avrupalının –bu varsayımı ortaya atan da kendisidir– görevidir. Bunu yaparak, Avrupalı, ister tüccar olsun ister yönetici ya da misyoner, kendi kontrolü altına giren bölgeleri sömürmek için bir rota çizmeye çalışıyordu. Bunu teyit etme amacıyla, sömürgelerdeki halklar üzerine değişik gelenek ve değerlerini açıklamak üzere kaleme alınan birçok yazın, bu insanları 'hayvanlardan daha iyi olmayan' ya da olsa olsa ikinci sınıf insanlar olarak yansıttı. Ellilerde dahi, sokakta siyah derili bir insanla karşılaşan Avrupalı bir çocuğun "annesinin kollarına [ağlayarak] koşup, 'anne, zenci beni yiyecek'" demesi, pek de nadir rastlanan bir olay değildi.[8]

---

[7] V.G. Kieman, *op. cit.*, s. 203.

[8] Fanon, Wallerstein, I. (der.), *Social Change, the Colonial Situation*, 1966, s. 78 içinden alıntı.

Sudan örneğini göz önüne alındığında, bu türden tutumlara dair pek çok örnekten bahsedilebilir. Yönetim, halkı kendi amaçları için gerekli olduğunu düşündüğü zorunlu işleri yapmaya zorlarken, Anglo-Mısırlı Condominium'un kurulmasında önemli bir rol oynayan Avrupalı bir yönetici, politikalarını şu şekilde savunuyordu: "'Zenci, tembel bir hayvan', dedi Sudan'dan Sir Rudolph Slatin, 've çalışmaya zorlanmalıdır –hükümet tarafından zorlanmalıdır'. Nasıl olacağının sorulması üzerine, şöyle yanıt verdi: 'Sopa ile'".[9] Başka bir örnek ise Churchill'in ilk olarak 1899 yılında yayımlanan Mehdiciler tanımlamasıdır. Gordon, bir uygarlaştırma misyonu lideri olarak tarif edilirken topraklarını Türk yönetiminin elinden kurtarmak için bir devrime liderlik eden Mehdi ve adamları, 'vahşi bir çete' olarak nitelendirilmişti. Şunu kabul etmek gerekir ki, bir üstünlük havasıyla da olsa, Churchill'in Mehdi hakkında söyleyeceği iyi bir şeyi vardı: "Onun, halkının yüreğine yaşam ve ruh katıp, topraklarını yabancılardan temizlediği unutulmamalıdır. Yalnızca bir avuç tahıl yiyen, yarı çıplak ve umutsuz zar zor çalışan bu zavallı, sefil yerliler, korkunç olsa da, hayatlarına eklenen yeni bir ihtişam buldular. Mehdi'nin ruhu, onların mütevazı yüreklerinde vatanseverlik ve iman ateşini uyandırdı".[10] Onur, Avrupalılar tarafından, günlük hayatta, genellikle 'uygar' insanlara özgü bir erdem sayılıyordu. Dolayısıyla da, bir yerlinin yenilgi ya da ölüm sırasında şerefli davrandığını görmek neredeyse klasikti. Halife'nin sonunu anlatırken, Churchill şunları kaleme almıştır: "Osman Şeyh-üd-din yaralanmıştı. Olay yerinden uzaklaştırılırken, Halife'nin kaçıp kendini kurtarması konusunda onu ikna etmeye çalıştı; ancak Halife, daha uygar savaşçılara bile bazen nasip olmayan çarpıcı bir onur ile bu teklifi reddetti".[11]

---

[9] V.G. Kiernan, *op. cit.*, s. 242-243.

[10] W.S. Churchill, *Frontiers and Wars, His Four Early Books Covering His Life as a Soldier and War Correspondent*, Londra (Pelican), 1972, s. 162.

[11] W.S. Churchill, *op. cit.* s. 242-243.

Bu tür ifadelerde dışa vurulan üstünlük tutumları, İngiliz İmparatorluğu'nun en yetenekli yöneticilerinden biri olan Sir Harold MacMichael tarafından daha sonraları açık bir şekilde ifade edilmişti. Antropolojiyi ve antropolojinin, özellikle de 'insan ırkları'nın sosyal yapısını, geleneklerini, inançlarını ve düşünce tarzlarını incelediği zamanlarda, yöneticiler açısından önemini ele alırken, Sir Harold MacMichael şöyle demiştir: "Bunların bazı anlayışları, zihinsel işleyişi bizimkine benzemeyen ilkel ırkların vesayetinden sorumlu olan yönetici için başlıca gereçlerden biri olarak kabul edilecektir. Batı'ya özgü [?] birkaç yüzyıllık mirasıyla, eğitimli Avrupalının aklıyla ilkel vahşininki arasında, birincinin zorla ve ancak sabırla çalışmayla kapatabileceği sabit ve derin bir uçurum vardır".[12]

Belirli bir zaman dilimi içinde gelişen ve misyonerler kadar, yöneticiler arasından da taraftar toplayan bu tutumlar yüzünden,[13] yönetici ve misyonerin kültürünü paylaşan antropologun, çalışmasında bu tür tutumlardan kendini nasıl sıyırabildiğini kestirmek zordur. Bu etkinin oluşmasını daha muhtemel kılan şey ise, bütün durumlarda, antropologu, hakkında çalışma yapmak istediği insanlarla tanıştıranın ve daha sonra, habercileri önerip tavsiye ve malumat sunarak, çalışmanın ilk safhalarında bir aracı gibi hareket edenin, ya yönetici ya da misyoner –ya da her ikisi– olmasıydı. "Antropologların, yaşamlarının birkaç yılını çalışarak geçirmek için seçtikleri sosyo-kültürel sistemin ve bu sistem içerisinde süre giden süreçlerin tutarlı bir resmini, kişisel görüşleri ne olursa olsun, disiplinlerinin mevcut gelişim düzeyinin izin verdiği nesnellikte sunabilmesini sağlayan belirli türden bir malumatı 'katılımcı gözlemci' olarak toplamak için

---

[12] H. MacMichael, 10 Ocak tarihli mektup, 1929, *No. C.S./17/M/1 Financial Secretary*, S.G. *Khartoum*, *GGC/296–99 File 18.D.7*, Sudan Law Project, University of Khartoum.

[13] M. Forsberg, *Land Beyond the Nile*, New York, 1958.

neredeyse doktorlar kadar uzun eğitim gördüğü"[14] doğrudur. Ancak şu da doğrudur ki, antropologa eğitimini veren enstitüler, içinde bulundukları toplumlardaki mevcut fikirlerden etkilenir. Bazı kuşkulu Avrupa-merkezli varsayımları, örneğin "diğerlerini keşfedenlerin Avrupalılar olduğu [...] ve tersinin doğru olmadığı tarihin bir gerçeğidir" şeklindeki doğruluğu herkesçe kabul gören gerçeklermişçesine, öğrencilerinin kafalarına sokulmasından sorumlu olanlar bu enstitülerdir.[15]

Bu tür varsayımlar, antropologlar tarafından benimsenen terminoloji türünü etkilediği kadar, çalışma alanlarındaki belirli konular üzerine yüklenen vurguları da etkilemiştir. 1960'lara kadar, Avrupalı antropologların 'ilkel' terimi gibi kendi hayali üstünlüklerini belirten terimler kullanmayı uygun bulmaları talihsizliktir. Avrupalı bir antropologun kendi toplumundaki fikirlerin etkisinden nasıl sıyrılabileceğini öngörmek güçtür. Ayrıca, bu etkiden sakınabileceği konusunda ısrar etmek, bir disiplin olarak antropolojinin altını çizdiği toplumsallaşmanın önemini azımsamak olur.

III

"Sosyal antropoloji, hiçbir zaman *yalnızca* aydınlanmış sömürge yönetimine bir destek olmadığı gibi, bugün de *yalnızca* yeni devletlerin gelişimi için bir destek olarak görülmemelidir".[16] Burada Lewis'in yaptığı vurgu, antropolojinin –diğer şeylerin yanında– sömürge yönetimine bir destek olduğu gerçeğini doğruluyor. Eski sömürgelerin aydınları arasındaki hissiyata göre, sosyal antropoloji sömürge yönetimine bir destek olmaktan ibaret olmasa da, sömürge toplumlarını yönetime ta-

---

[14] V. Turner, *op. cit.*, s. 1

[15] L. Mair, *Primitive Government*, Londra, 1962, s. 1.

[16] I. Lewis, Comment on "Social Responsibilities Symposium", in *Current Anthropology*, vol. 9, No. 5, s. 417-418.

nıtma ve bu toplumların toplumsal sistemlerini idare altına almayı ve dolayısıyla sömürmeyi mümkün kılan yolları gösterirken önemli bir –başka herhangi bir sosyal bilimden daha fazla– rol oynadı. Antropologların, uygulanan politikaların çizilmesinde bir rol oynamadığı doğrudur. "Antropoloji, Britanya'daki Sömürge Ofisi'nin kanatları altında gelişmişti. Bu yüzden akademisyenler, denizaşırı politikalarla ilgilenirken sınırlanmıştı. Yöneticiler antropoloji eğitimi aldıklarından dolayı, onun uygulamadaki sınırları hakkında oldukça iyi bir fikir edindiler; yerel dili öğrenip insanlara yakın durdular. Bu yüzden de, antropologun söylemesi gereken çoğu şey, onlara yabancı gelmedi".[17] Yöneticiler, kendi genel bilgi birikimlerini, antropologun belirli halklar hakkındaki özel bilgisi ile birleştirerek kendi politikalarını zaman içinde geliştirmeye muktedir oldular. Ancak, böyle bir konumda bulunan antropologların, geliştirilen politikalara en azından dolaylı olarak katkıda bulundukları meşru bir şekilde ileri sürülebilir.

Bu ortaklık, antropolojiye muhafazakâr bir itibar verdi ve son yıllarda, bazı antropologlar konunun etkisini ve sömürge dönemi sırasında uygulayıcılarının rolünü değerlendirmeye çalıştığında bu durum, antropologların kendi aralarında pek çok tartışmanın çıkmasına yol açmıştır. Bunlardan en yakın zamanda cereyan edeni, Sir Edward Evans-Pritchard'ın, Kluckhohn'un Dışişleri Bakanlığı'ndaki İngiliz Antropologların konumu hakkındaki ifadeleri konusunda *The Times Literary Supplement*'e yazdığı kızgın mektubudur.[18]

> Bayım, bazı defterleri gözden geçirirken rahmetli Clyde Kluckhohn'un geniş çapta dağıtılan *Mirror for Man*'inden (1949) bir alıntıya rastladım. Şöyle diyor:

---

[17] G. Cochrane, *Development Anthropology*, Oxford, 1971, s. 4-5.
[18] *The Times Literary Supplement*, 10 Mart 1972.

Yakın zamandaki savaş sırasında, uygulamalı antropoloji serpildi. Britanyalı antropologlar, Dışişleri Bakanlığı, Amirallik Dairesi, Britanya İstihbarat Servisi, Savaş Zamanı Sosyal İncelemesi'nde ve sahada önemli mevkilere sahiplerdi. Bir kişi, tüm Ortadoğu için politik danışmanlık görevini, bir diğeri geniş Anglo-Mısırlı Sudan'ın temel idarî yükünü üstlenmişken bir diğeri de Kenya ve Habeşistan arasındaki irtibat sorunları ile ilgileniyordu.

Bu, bizim kendini beğenmiş, aptal ve adi görünmemize neden oluyor. Bu durumun, tarihe bir kayıt düşmek gerekirse, benim görüşüme göre her halükarda, tümüyle saçma olduğunun belirtilmesi gerekir. 'Önemli mevkilere' sahip bu kişilerin kimler olduğunu hayal edemiyorum. Bununla birlikte, bazen bana sorulduğu gibi, eğer "tüm Ortadoğu için politik danışman" olsaydım, bu suçlamayı reddetme hakkına sahip olurdum. Hiçbir şey olmadığımı –hiçbir şekilde hiçbir önemli görev üstlenmemiş, yalnızca değersiz bir kaptan olduğumu– kayda geçirmek isterdim. "Geniş Anglo-Mısırlı Sudan'ın temel idarî yükünü üstlenmiş" olduğu varsayılan antropologa gelince, yalnızca rahmetli Profesör Nadel'in kastedildiğini varsayabilirim. Aslında, kendisinin Sudan yönetimi ile hiçbir alakası yoktu. Ek olarak, Britanyalı antropologların "'dolaylı yönetim' prensibini yarattıkları" ifadesinin de (s. 176) saçmalık olduğunu söyleyebilirim. Kimdi bunlar? Nasıl ve ne zaman ve nerede bunu yaptılar?

E.E. EVANS-PRITCHARD

All Souls College, Oxford.

Buna rağmen, bir mevkide bulunan antropolog, ister sömürge hükümeti tarafından atanmış olsun ister bir Britanya Üniversitesi için çalışıyor olsun, antropolojinin yöneticilere büyük yardımı dokunduğu gerçeği, bu yöneticilerin pek çoğu tarafından kabul edilirdi.[19] Sir Evans-Pritchard'ın yirmi yıl önceki kaleme aldı-

[19] Bunun bir örneği, P.M. Larken'in Evans-Pritchard'ın Zandeler hakkındaki çalışmasından bahsederken dile getirdiği şu ifadedir:

Bilgisinin ışığında, artık başka türlü anlaşılamayacak, hatta kusurlu görünebilecek Zandelerin faaliyetleri ve tepkileri hakkında doğru bir anlayış oluşturulabi-

ğı yazısındaki ifadesiyle: "Sosyal antropolojinin yönetim için değeri yüzyılın başından beri genel olarak kabul görmüştür ve hem Sömürge Ofisi, hem de sömürge hükümetleri antropolojik öğretim ve araştırma konularına artan bir ilgi göstermiştir. Geçen birçok yıl boyunca, sömürge askeri öğrencileri, vazifelerine başlamadan önce, diğer derslerin yanı sıra Oxford, Cambridge ve daha yakın zamanlarda Londra'da sosyal antropoloji derslerini de aldılar".[20] Aslında yöneticiler, antropolojinin sadece işlevini kavramakla kalmadılar, birtakım durumlarda, belirli bir sömürgenin gelişme evresi açısından özel önem arz eden toplumsal sorunlara işaret etme konusunda en yetkili kişiler oldukları gerekçesi ile çalışma alanları konusunda önerilerde bulundular ve sorulması gereken soruların listelerini hazırladılar. Sömürge hükümetlerinin, asıl çıkarlarına –'hukuk ve düzen'in korunması– doğrudan katkı sağlamayan konular üzerine yapılan araştırmaları destekleme lüksüne, gelir yetersizliği nedeni ile gücü yetmiyordu.

Sudan örneğini değerlendiren birçok aydın, günümüzde, çoğu sosyal antropolojik çalışmanın Sudan'ın güney kesiminde yoğunlaşmasını, sömürge hükümetinin güneye yönelik politikasına bağlar. Ancak bana göre, bu bir hatadır. Çünkü son yirmi yılın olaylarının yanı sıra, tartışmalar ve yayınlar sömürge hükümetinin *güney bölgesine yönelik* tutarlı bir politika izlemediğini, herhangi bir şüpheye yer bırakmadan kanıtlamıştır. Sudan'ın kuzey bölümünün, güney ile karşılaştırıldığında, antropolojik çalışma konuları arasında neden daha fazla yer almadığını açıklamak için,

---

lir. Hiç şüphesiz, birçok insan, onun sayesinde, haksız cezalardan sıyrılacak ve daha sonra, çoğu zaman anlaşılması o kadar da kolay olmayan taleplerine uygun düşen bir karşılık göreceklerdir.

Sürekli üzüldüğüm, keşke ziyaretini çok daha önceden yapmış olsaydı. Böylece, onun öğretisinden faydalanma fırsatım olabilirdi. Zira daha iyi bir yönetici olabilirdim, eğer bu gibi güzel bir şansım olmuş olsaydı (Larken tarafından, *Singer and Street Zande Themes Oxford* içinden alıntılanmıştır (1971 açılış sayfası).

[20] E.E. Evans-Pritchard, *Social Anthropology*, Londra, 1951, s. 110.

birkaç noktanın hesaba katılması gerekir. Öncelikle, antropolojik çalışmaları desteklemek malî açıdan zordu. İkinci olarak, yönetimin ilk evrelerindeki başlıca odak noktası, hukuk ve düzenin muhafaza edilmesi üzerinde olduğu için, çoğu çok becerikli ve oldukça nitelikli olan kuzeydeki yöneticiler, antropolojinin oralarda onlar için yapabileceği çok bir şey olmadığını düşündüler. Kültürel tarih alanı ve aralarında çalıştıkları insanların toplumsal örgütlenmelerine yaptıkları kendilerine ait katkılar, kafalarındaki sınırlı sayıdaki amaç için temel oluşturuyordu.[21] Bölgede çalışma yapmaya can atan antropologlar olduğunda bile, yönetimin hakkında bilgi sahibi olmadığı ya da olsa bile, yeterli derecede olmadığı ya da yeterli sayıda becerikli yöneticinin bulunmadığı yerlere –yani güneye, örneğin Seligmanlar– yönlendirildikleri açıktır.

Antropolojinin gelişmesi ve diğer sömürgelerin yönetimine artan katkısı, Sudan Hükümeti'nin önde gelen yöneticilerini antropolojiden yararlanmaları gerektiği konusunda giderek ikna etti. Özellikle de güneyin idarî sorunları ile ilişkisi açısından, antropolojik araştırmaların değeri vurgulandı. Bu konu hakkında, MacMichael'in Sudan Hükümeti'nin Maliye Bakanlığı'na 10 Ocak 1929 tarihinde kaleme aldığı, eğitimli bir antropologun istihdamı hakkındaki mektup, antropoloji ile Sudan'daki sömürge hükümeti arasındaki ilişkiye ışık tutar. Bu mektupta:

> Profesör Seligman Bay Evans-Pritchard'ı davet ettiğinde, ödenek sağlanabilmesi için, çalışmalarının idarî görevlilerin kullanımına uygun bir biçimde hazırlanmış bir raporunu, makul bir süre içerisinde, Sudan Hükümeti'ne vermesi şart koşuldu.

'İlkel' halkların Avrupa'ya özgü yönetimi açısından antropolojinin önemini vurguladıktan sonra, MacMichael, açıklamaları-

---

[21] *Sudan Notes and Records* içinde yer alan tarihi inançlar, gelenekler ve değerler üzerine büyük miktarda makale, bu katkıların büyük bir kısmını oluşturur. Diğer bazı önemli çalışmalar şunlardır: MacMicheal'ın *A History of the Arabs in the Sudan Tribes of Northern and Central Kordofan* vb...

na şöyle devam eder: "idarî memur, temas halinde olduğu insanların kültürel antropolojisini inceleme çabasında kaçınılmaz olarak yetersizdir". Bu durum, görevlinin bulguları inceleyip düzenleyebilmesi, hatta ilk etapta, toplaması amacıyla yerliyi akıllıca sorguya çekebilmesi için gerekli olan asgari teknik antropolojik eğitimin eksikliğine atfedilmiştir:

> Yukarıda sözü edilen iddiaların ve uzman bilgi birikiminin eksikliğinin etkilerinin örnekleri, bence, bu Hükümet'in, yerel inanış ve adetlerin göz ardı edilmesi ve yabanıl düşünce tarzları konusundaki yetersiz kavrayış yüzünden vahim yanlışların sıklıkla yapıldığı, güneydeki idarî kayıtlardan rahatça çıkartılabilir. Mesela, Nuerler ile yaşadığımız sorunların, bu insanların toplumsal yapıları ve çeşitli şeflerin ve Kujurların nispi konumları hakkındaki bilgi eksikliğimiz yüzünden içinden çıkılmaz bir hal aldığına hiç şüphe yoktur.
>
> Mümkün olan her yolu deneyerek, görevlilerin yerli düşünce tarzına ilişkin her türden bilgiyi daha tam ve daha ayrıntılı bir şekilde edinmeye teşvik edilmesi gerektiği göz önünde bulundurarak, onların bu çabalarının bilimsel araştırmaya dayanması gerektiğine şiddetle inanıyorum; ki bu, ilk etapta, eğitimli bir antropologun hizmetini gerektirir. Sudan Hükümeti'nin bu araştırmanın yürütülmesi için gerekli olan parayı sağlaması konusunda ısrar ediyorum.
>
> İki alternatif karar mümkündü:
>
> a) Sudan'ın geniş ve ayrıntılı bir antropolojik incelemesini yapmaları için eğitimli antropologlardan bir kadro oluşturulur. Bu gibi antropologlar, süresiz olarak tayin edilir ve çalışmaları Jeolojik Teftiş tarafından yapılan çalışmalar ile karşılaştırılır.
>
> b) Başka bir seçenek olarak, alan çalışması için eğitimli bir antropolog ya da bir grup antropolog istihdam edebiliriz. Bu antropologların her biri sınırlı bir süre ve belirli bir amaç ya da amaçlar doğrultusunda, istihdam ettiğimiz dil uzmanlarının hattında çalışır.
>
> Ben şahsen şiddetle ikinci seçenekten yanayım, çünkü bu seçenek, ne aşırı iddialı ne de aşırı maliyetli. Ayrıca, daha kısa zamanda pratik sonuçlara ulaşabileceğimize ve bilimsel uzmanla uğraşmanın ka-

çınılmaz tehlikesinden, yani pratik olanın aşırı ayrıntının derinliğinde ve geçen zamanın içinde boğulmasından sakınabilmek için daha çok şansımız olacağını düşünüyorum.

Önerimi özetlemek gerekirse, vasıflı bir kişi gelecek kıştan itibaren Bay Evans-Pritchard ile aynı hatlarda, belirli bir kabile ya da bir dizi kabile hakkında çalışmak üzere görevlendirilmelidir. Hükümet'e belirli bir süre içerisinde, kolayca anlaşılabilir ifadelerle ve yönetim için asıl gerekli bilgi olan, üzerinde çalıştığı halkların toplumsal ve kültürel yönleri hakkında monografi ya da monografiler serisi biçiminde hazırlanmış, kendi alan çalışmasının sonuçlarını içeren bir rapor sunması kesinlikle görev tanımının bir bölümünü oluşturmalı. Bu kişiye, 1926 yılında Bay Evans-Pritchard için taslağı hazırlanan ve benim de iddialarımı yansıttığı için özel olarak dikkat çektiğim türden, aşağıdaki zorunlu noktaları kapsayan kısa bir anket verilebilir.

Öncelikli çalışma alanı muhtemelen Nuerler olur. Bay Evans-Pritchard'ın kendisinin doğru kişi olduğu ve bu işi üstlenmeye istekli olması muhtemeldir. Mevcut sözleşmesi önümüzdeki Nisan'da son buluyor ve daha sonra birkaç ayını İngiltere'de gerekli malzemeyi toplamak ve hazırlamakla geçirmek isteyecektir. Eğer bizim şartlarımızla bu göreve dönmek istemezse, İngiltere'ye en son gidişimde görüştüğüm Profesör Seligman'ın uygun bir seçenek önerebileceğinden eminim.

MacMichael'in mektubundaki ek bölüm şu sorulardan oluşmaktaydı:

1) Kabile isimleri.
a) Kabilenin kendisi tarafından kullanılan,
b) Komşu kabileler tarafından kullanılan,
c) Araplar ve Hükümet tarafından kullanılan.
2) Doğal ortam ve sınırlar. Ülkenin doğası.
(ovalar, tepeler, ormanlar, bataklıklar, nehirler).
3) Komşu kabileler ile ilişkileri, baskınlar, akrabalar arası evlilikler, kurdukları ittifaklar, ticaret.
4) Dil. Mümkünse, ilk 10 rakam ve ateş, su, adam, kadın, çocuk, güneş, ay vb. birkaç tane sık kullanılan kelime ve bütün av hayvanlarının isimlerinin verilmesi.

a) Başka hangi kabilelerle anlaşabiliyorlar mı?
b) Başka dillerle herhangi bir ilişkisi olabilir mi?
Örneğin Shilluk ve Anuak karşılıklı anlaşabiliyor. Shilluk ve Dinka karşılıklı anlaşamıyor ama akrabalar.
5) Gruplar.
a) Politik, örneğin politik olarak ve savaşta birlikte hareket eden şeflik,
b) Sosyal, örneğin totemik ya da soya dayalı klanlar. Yaş Grupları.
6) Şefler. Üst rütbeliler ve şef yardımcıları. Politik ve dinî şefler, yağmur yağdırıcılar gibi. Bunlar eşit mi? Ne kadar etkililer? Nasıl atanıyorlar?
7) Tespit edilebildiği kadarıyla, kabile ve alt bölümlerinin sayısı. Kaç tane köy?
8) İktisadi hayat.
Kırsal ya da tarımsal ya da her ikisi? Göçerlik. Hangi hayvanlar besleniyor? Sürülerin büyüklüğü. Hangi bitkiler yetiştiriliyor? Avcılık ve balıkçılık. Demir işçiliği, çömlekçilik ve sepetçilik gibi zanaatlar. Bunlar profesyonel mi? Erkekler tarafından mı, yoksa kadınlar tarafından mı yürütülüyor?
9) Savaş, avcılık ve balıkçılıkta kullanılan silahlar. Giysi ve süs eşyaları.
10) Aşağıdakilerle ile ilgili ayırt edici gelenekler.
a) Doğum,
b) Evlilik,
c) Ölüm ve defin,
d) Veraset,
e) Sünnet,
f) İsim koyma,
g) Kabul töreni
11) Dinî inanışlar ve özellikle kültler, kült örgütleri, gizli dernekler.

Sir Edward Evans-Pritchard'ın bu soruların cevaplarını gerçekten Sudan Hükümeti'ne verip vermediği hakkında kesin bir şey söylenemez: gerçek şu ki, bu cevaplar Nuerler hakkındaki klasik monografilerde mevcuttu.

Antropoloji ile yönetim arasındaki aynı prensiplere dayalı ilişkinin nasıl devam ettiğine dair diğer örnekler, Nubalar hak-

kında bir çalışma yapmak üzere Nadel'in görevlendirilmesinden ve bir hükümet antropologu olarak Arkell'in tayin edilmesinden anlaşılabilir.[22] Antropolojinin *"yalnızca*, aydınlanmış sömürge hükümetine bir destek" olmadığı gerçeğini vurgulamak doğrudur, fakat bu gibi bir vurgu bu desteğin boyutu ve etkisi hakkındaki sorudan kaçınma girişimi olacaktır. Sudan örneği gösterir ki, antropologların dolaylı rolü –bunun farkında olsunlar ya da olmasınlar– çok büyüktü; ülkedeki aydınların konuya yönelik tepkileri, Sudan Hükümet Arşivi'ndeki çok sayıdaki dosyayı dolduran bulgulara dayanır.

Aynı zamanda, antropolojinin yeni devletlerin gelişimine destek vermesi de beklenebilir, özellikle söz konusu antropolog bir 'yerli' olduğunda. Sonuçta ben de bu görüşte olduğum için, antropologların sömürge döneminde Sudan'daki yönetimle ilişkilerini mahkûm etmediğini belirtmek isterim. Ben, yalnızca bu ilişkiyi tespit edip belgeliyorum. Sosyal bilimlerin hiçbir dalının tarafsız olabileceğine ya da olması gerektiğine inanmıyorum ve bu antropologlar görüşümle uyuşuyor. Onların doğru olduğunu düşündükleri şeyi yaptıkları ve zamanlarının mevcut ideolojilerini benimsedikleri düşünülebilir. Bu görüşse, sömürgeci çerçeve bağlamında bakılan katkılarının sistematik bir yeniden değerlendirilmesine çağrı çıkartır (Magubane gibi);[23] ki bu makale, sömürgecilik ideolojisini mahkûm etmesine karşın, bunu yapmaktan uzaktır.

IV

Sonuç olarak, açıklamalarım biraz bağlantısız görünüyor da olsa, göstermeye çalıştığım husus, 'yerlilere' ilişkin belirli imge-

---

[22] K.D.D. Henderson, *The Making of the Modern Sudan*, Londra, 1952, s. 79-80.
[23] B. Magubane, "A Critical look at Indices Used in the Study of Social Change in Colonial Africa", *Current Anthropology*, vol. 12, no. 4-5.

ler oluşturmuş bir insan grubunun üyesi olan antropologun kültürel mirası, eğitimi ve toplumsallaşması bu imgelerden bazılarını onunla beraber alana taşımış olduğudur. Bu durumun onun çalışmasını ne kadar etkilediği başka bir konudur; cevap, özellikle de tahsil ve karaktere bağlı olarak, kişiden kişiye farklılık gösterir. Bu gibi sorunların üzerine giderek, kesin yargılara varmaktan ziyade, kendinden doğru kabul edilen meseleler üzerinde biraz kuşku uyandırmayı umuyorum.

Antropologlar ile sömürge yöneticileri arasındaki ilişkilere dair tek referans, antropolojik monografilerin giriş bölümlerindeki kısa önsözlerde mevcuttu. Yöneticiler, konu üzerine görüşlerini kendi kanalları vasıtasıyla açıkladılar. Bağımsızlıktan sonra, yeni ulusların aydınları devlet arşivlerine erişim olanağını yakaladılar ve böylelikle konunun tarihi ve uzmanları hakkında pek çok şey öğrendiler. Bu kişiler, antropologları da, bu ülkelerin sömürge yönetimi dönemindeki kalkınma yetersizliklerinden aynı ölçüde sorumlu tuttular ve bu nedenle onlara ve konularına düşman kesildiler.

BİBLİYOGRAFİK MAKALE

Philip Marfleet

Bu kısa makalede, antropoloji ve sömürgecilik hakkındaki tartışmaya yapılan temel katkılar gözden geçirilecektir. Gelecekteki katkılara bir temel oluşturmak üzere tartışma temalarına bir ilk yöneliş ve kitap boyunca kaynakça olarak kullanılan literatüre referanslar sağlanmaya çalışılacaktır. 'Temel Katkılar', özgül ve belirli bir sorun olarak antropoloji/sömürgecilik ilişkisini bütünüyle veya kısmen ele alan tüm çalışmaları kapsamaktadır.

Antropologlar, uzun zamandan beri disiplinleriyle sömürgecilik arasındaki ilişkinin farkındadır. Ancak bu gibi bir farkındalık, çoğunlukla sömürge sisteminin basitçe verili düzenin bir parçası olarak kabulüyle sınırlıdır. Antropologlar, örneğin emperyal yönetimlerin neden olduğu belirli sorunların ayırdına varmış olabilir, fakat tek başına bir sorun oluşturan bir sistem olarak sömürgeciliği, genellikle olduğu gibi kabul ettiklerini öne sürersek abartmış olmayız. Sömürgeciliğe bu açılardan bakılmaya başlandığında, antropolojiyle ilişkisi de sorgulanır oldu.

1940'ların sonlarında, ilk tekil saldırı, *'The Dismal Science of Functionalism'* (İşlevselciliğin Kasvetli Bilimi, 1948) başlıklı yazılarında, Gregg ve Williams'tan geldi. Daha sonraları Marvin Harris tarafından, *'The Rise of Anthropological Theory'* (Antropo-

loji Kuramının Doğuşu, Londra, 1968, s. 534 içinde) "aslında çoğunlukla yanlış ve etik olarak tamamen vahşi ve küstah" olarak tanımlanmasına karşın, bu makale daha sonraki birçok eleştirel gözlemin, özellikle de Britanya yöntemiyle ilgili olanların habercisi olacaktı. 'Kasvetli bilimin', çoğunlukla neo-klasik iktisadın laissez-faire (bırakınız yapsınlar) doktrinlerinden ödünç alınan bir perspektife dayandığını gördüler. Onun kurguladığı 'İlkel' dünya, doğuştan gelen ihtiyaçlarını tatmin etmek için kişisel çıkarlarıyla hareket eden, toplumsal olarak rasyonel insanlarla doluydu. Ancak böyle bir perspektif, klasik iktisadın kapitalist toplum analizi gibi, tüm toplumsal çıkarların tanım gereği doğru ve iyi görünmesine neden oldu. Bu bireyselleştirici biopsikolojik analiz, Gregg ve Williams'a göre, 'ilkel' topluluğu işlevsel olarak düzenli kılan ve kusursuz bir biçimde bütünleştiren ve bu yüzden, onu değişmez bir biçimde doğru ve görünüşte doğal olarak kusursuz bir 'organizma' haline getiren bir bağlama yerleştirildi. Böyle bir görüşü vurgulayan kısır işlevselcilik, statükonun, 'ekonomik krizleri, emperyalizmi ve savaşları'yla kapitalizmin toplumsal örgütlenmesinin sadece başka bir mazereti gibi görülecekti. Antropologların Britanya sömürge yönetimindeki veya Amerikan ordusundaki faaliyetleri, antropolojik kuramın toplumu olduğu gibi muhafaza etme konusundaki yararına ışık tuttu.

Antropoloji kurumuna, işlevselci kuramın ayrıntılı, ama parçalı bir incelemesini de içeren böylesi radikal ve güçlü bir saldırı, izleyen yirmi yıl boyunca tekrarlanmayacaktı.

Sömürge ilişkisi üzerine bir sonraki yorum, J.R. Hooker tarafından, *'The Anthropologist's Frontier; The Last Phase of African Exploitation*'da (Antropologun Sınırları; Afrika'daki Sömürünün Son Evresi, 1963) yapıldı. Bu tarihsel çalışma, antropologun yavaş yavaş çöken sömürgecilik karşısındaki değişen konumunu masaya yatırıyordu. Başlangıçta, sömürge hükümetleri-

nin hizmetkârı olan antropolog, gitgide Afrikalıların çıkarlarını desteklerken bulmuştu kendini, hatta sömürge aleyhtarı hareketlerin ortaya çıkışına kadar yönetime karşı aktif mücadele vermişti. Ancak Afrikalıların disipline karşı duyduğu kuşkular devam ediyor ve duyduğu kişisel kaygılara rağmen, antropolog, kendini dışlanmış buluyordu. Sömürge sistemiyle o kadar yakından bağlantılı olduğu düşünülen bir çalışmaya bulaşmanın lekesini üzerinden atamamıştı.

Hooker'ın makalesinin hemen ardından, 1964 yılında, kendisi Belçikalı bir antropolog olan Jaquet Maquet'in '*Objectivity in Anthropology*'si (Antropolojide Nesnellik) yayımlandı. Maquet, ironik bir duruma işaret etmekteydi. Buna göre, kendini Hooker'ın kaydettiği gibi, 'ilkel' toplumlarla aynı duyguları paylaşan, açık fikirli biri olarak gören antropolog, her şeye karşın, ideolojik olarak sömürgeci güçlerin işine yarayan fikirlerin geliştirilmesinden sorumluydu. Maquet, antropologu, yalnızca iktidardaki baskın beyazların bir üyesi olarak görmekle kalmıyor, aynı zamanda onu orta sınıfların –paçalarına kadar sömürge sistemine bulaşanlar– bir temsilcisi yerine de koyuyordu. Bu makale, aynı zamanda antropolojinin yaklaşan parçalanışına dair ilk kehanetlerden birini de oluşturmaktaydı. 'İlkel' dünyanın, böylece de sömürge ilişkisinin ortadan kaybolmasıyla birlikte, antropolojinin konusu, Maquet'ye göre tarih ve sosyoloji arasında paylaşılacaktı. O zaman, en azından daha nesnel bir teori bütünlüğü elde edilebilirdi.

Bu aşamada, tartışmaya yapılan katkıları kronolojik olarak değerlendirebiliriz. Gözümüze çarpan ilk çalışma, Worsley'in '*The End of Anthropology*' (Antropolojinin Sonu, 1968) başlıklı makalesidir. Bu makale, disiplinin kuramsal yönünün bir analizi sırasında sömürge ilişkisinin daha dolaylı bir eleştirisini yapar ve antropologun geleneksel olarak 'ilkel' dünyayı kendi meselesi olarak gördüğünü kaydeder. Ancak sömürge-sonrası toplumda

ortaya çıkan toplumsal ilişkiler gitgide 'modern' bir hal almaktadır –evrensel bir toplum yaratılmaktadır. Ne yazık ki, antropolojinin evrensellik arzusu, kısır kuramsal biçimselcilik ve görecelik tarafından etkisizleştirilmiştir. Eski emperyal çerçevenin dışında gelişim gösteren bir dünyayı dikkate alacak gelişimsel, süreçsel bir perspektif olmalıdır. Worsley'e göre, sadece dinamik incelemeye hızlı bir yeniden-yönelim antropolojinin dağılıp parçalanmasına çare olabilirdi.

Claude Lévi-Strauss, *'Anthropology: Its Achievements and Future'*da (Antropoloji: Kazanımları ve Geleceği, 1966) Worsley'in kuşkularına hak verdi. Gelişen dünyanın antropolojiye düşmanlığını, sömürgeciliği kurup sürdüren korkunç derecedeki vahşi egemenlik sürecinin parçası olan bir disipline karşı anlaşılabilir bir tepki olarak gördü. 'Yerli' kültürlerin antropolojiyi meşru olarak görmesi için, antropolojinin sömürge sistemiyle olan bağlarından kurtulmasını sağlayacak bir dönüşüm sürecinden geçmesi gerekliydi. Birtakım başka disiplinlere ayrılarak toplumu içeriden ele alan bir çalışma olmalıydı. Antropoloji, "yeni bir kılıkta yeniden doğmak için yok olmaya razı gelerek" değişen bir dünyada ayakta kalabilecekti.

Aynı yıl (1966) yayımlanan, Onwuachi ve Wolfe'nin *'The Place of Anthropology in the Future of Africa'* (Antropolojinin Afrika'nın Geleceğindeki Yeri) adlı çalışması da antropolojinin, eski emperyal iktidar ilişkilerinin ortadan kaldırıldığı bir kıtada kabul görmeyişine dikkat çekmekteydi. Afrika, bir zamanlar Avrupa'nın sade bir uzantısıydı; şu anda ise, kendi kimliğini savunarak kendi perspektifini yeniden tanımlamamış olan bir antropolojiyi reddediyordu. İnsan bilimi olarak antropoloji, en geniş bağlam içerisinde çalışmalıydı, fakat küçük ölçekli toplumlara geleneksel ve artık zarar verici olan ilgi hâlâ başattı. Antropolojinin Afrika'da bir geleceği olabilirdi, fakat bu, ancak gerçek ve özenli bir yeniden yapılanmadan geçtikten sonra mümkün olacaktı.

1966 yılına kadarki üç yıllık dönem boyunca kaleme alınan tekil makaleler, günümüzde, gittikçe daha keskin tanımlara bürünecek ve önemli bir tartışma boyutu kazanacak bir eleştiri örüntüsünün unsurları olarak görülebilir. 1968 yılından beri, sömürgeci ilişki sorununa giderek artan bir ilgi vardır; bu konuyla ilgili giderek daha fazla yazı kaleme alınmakta ve mesele daha yoğun ve tartışmalı bir niteliğe bürünmektedir. Daha yakın dönemde kaleme alınan bu yazılar, uygun bir şekilde dört grupta değerlendirilebilir –Amerikan eleştirisini oluşturanlar, Britanya Yeni Sol eleştirisi, Afrikalı antropologların kaleme aldıkları ve Firth ve Leclerc tarafından getirilen genel eleştiriler.

Amerikan Eleştirisi

Amerikan eleştirisinin ilk üç makalesi, 1968 tarihli *'Güncel Antropoloji Toplumsal Sorumluluklar Sempozyumu*'nda, aynı zamanda ortaya çıkmaları nedeniyle bir araya gelir. Berreman'ın *'Is Anthropology Alive?*' (Antropoloji Yaşamakta mı?) başlıklı makalesi, esas olarak Amerikalı antropologun ahlâkî konumu hakkındadır. Değerden arınmış bir bilim mitosunun geçerliliğini sürdürmesi, Berreman'a göre, antropologun araştırma malzemesinin, insanlara değil, Amerikan ordusu veya CIA gibi, güç düşkünlerinin çıkarları doğrultusunda kullanımına izin vermesine neden olmuştur. 'Bilimsel sorumsuzluk', antropologu asıl ahlâkî sorumluluğundan uzaklaştırmaktan başka bir şeye yaramamıştır. Bu sorumluluk tekrar vurgulanmalıdır. Amerika'daki antropoloji müessesine karşı yürütülen sert bir tartışmada ifade edilmesine karşın, daha sol konumdakilerin uyardığı üzere, Berrman'ın pozisyonu, sadece "radikal alternatif kisvesinde baştan çıkartıcı solliberalizme bir örnektir" (Moore 1971, aşağıya bkz.).

Gjessing *'The Social Responsibility of the Social Scientist*'de (Sosyal Bilimcinin Toplumsal Sorumluluğu) Batı sömürgeciliği ile daha genel bir ilişkiye sahip olduğunu düşündüğü antropo-

lojiye ilişkin kaygılarını dile getirir. Disiplinin gelişiminden, belirli emperyal taleplere verilen bir tepki olarak söz eder ve ideolojik olarak hâkim güçlerin işine yarayan türde bir teoriye sahip olduğunu düşünür. Berreman gibi, o da bilimsel tarafsızlık fikrinin tehlikelerine dikkat çeker. Antropolojik bakış açısının asıl doğasının, özellikle de Batı orta sınıf yöneliminin, anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Gjessing'e göre antropolog, sistemin geneli açısından yıkıcı olabilecek sorular sorarak bu çerçevenin dışından bakabilmelidir. Her şeyden önce, ezilenlerin davasına kişisel bağlılık sözü vererek en önde gelen sorumluluğunu tanımlamalıdır.

Bu sempozyum bildirilerinin üçüncüsü –Kathleen Gough'un *'New Proposals for Anthropologists*'si (Antropologlar için Yeni Öneriler)– içlerinde en eleştirel ve militan tarza sahip olandır. Antropolojiyi 'Batı emperyalizmin çocuğu' olarak konumlandırır. Buna göre antropoloji, Batılı olmayan dünyayı kapitalist toplumun mutlak değerleri açısından değerlendiren bir disiplindir. Gelişmekte olan dünyanın sosyalist devletleri çoğunlukla göz ardı edilmiş; Batı'ya meydan okuyan devrimci mücadelelerin gelişimiyle ortaya çıkan sorunlar ve esas olarak Amerikan emperyalizmi dikkate alınmamıştır. Oysa bunlar, son derece önem arz eden konulardır. Antropologlar, disiplin karşındaki kişisel konumlarını acilen yeniden gözden geçirmelidir. Eğer kişisel ahlaklarından yana kendilerini ortaya koyamıyorlarsa, öncelikle sistemleri tarafından dayatılan sınırlamalardan kendilerini nasıl kurtarabileceklerini sorgulamalılar.

Benzer türden, ama daha yeni bir Amerikan eleştirisi John Moore'dan gelmiştir. Moore'un *'Perspective for a Partisan Anthropology*'si (Partizan bir Antropoloji için Bakış Açısı, 1971), hem Britanya hem Amerikan antropolojisinin gelişimlerinin izini iki ülkenin genişleme politikalarının değişen ihtiyaçları üzerinden sürer. Birincisi, sömürücü bir sistemin ihtiyaç

duyduğu temelleri sağladığı gibi, sömürge yönetimine de yardım etmiştir. İkincisi, Amerikan yerlilerinin topraklarının sömürgeleştirilmesine karıştığında, yerleşimciler için benzer bir dizi ideoloji sağlamıştır. Daha sonra yeni-emperyal dönem boyunca, Amerikan antropolojisi açık bir şekilde kapitalist ahlak sistemine bağlı olmuştur ve sömürü tekniklerinin verimliliğine yönelik araştırmadan sorumlu olmuştur. Yoğun bir şekilde eleştirel olan bir makalede, Moore sömürü ve baskıdan sorumlu olan bir disipline tek alternatif olarak gerçekten devrimci veya 'partizan' bir antropolojiyi savunur. Gerçekten radikal olan bu yaklaşım, White, Harris ve Berreman'ın 'liberalizm'den öteye gidemeyen yaklaşımlarına tezat teşkil edecektir.

Birleşik Devletler'den gelen bu gruptaki makaleler, antropolojinin emperyalizmle olan ilişkisinin yakın ve pratik niteliğini vurgulamaktadır. Asıl mesele, disiplinin sadece sömürücü bir sistemle olan ilişkisini değil, aynı zamanda Vietnam savaşı gibi olaylara sürekli bulaşmasını da göz önünde bulundurarak bireysel sorumluluğun gerekliliğini savunmaktı. Britanya eleştirisi ise, tersine, en fazla ağırlığı ilişkinin kuramsal ve özellikle ideolojik yönlerine verdi.

Britanya Yeni Sol Eleştirisi

Britanyalı katkıların ilki, Anderson'ın *'Components Of the National Culture'*ı (Ulusal Kültürün Bileşenleri, 1968), kapitalizmin yönetimindeki Britanya entelektüel hayatının bütünün ideolojik doğasını araştırma girişimiydi. Anderson'a göre Britanya'da, bütün toplumsal düşüncenin gelişimi, toplumsal kuramın yıkıcı olma ihtimalinin önüne geçme konusunda tedbiri elden bırakmayan hâkim sınıf tarafından engelleniyordu. Bütünlük nosyonu, 'ilkel' kavramının ülke içindeki politik ortama zarar vermeden işlevselciliğin klasik bütünleştirici yaklaşımı içerisinde geliştirebildiği, sömürge dünyasına taşındı. Serpilmekte

olan gerçekten 'göz alıcı' bir antropolojinin gelişmesine izin verildi ve bu antropoloji, emperyal sistem adına çalışan idarî danışman ve ideologun ikili rolünü üstlendi. David Goddard'ın '*Limits of British Anthropology*'si (Britanya Antropolojisi'nin Sınırları, 1969), sömürge ortamındaki konumuna göre antropolojinin kuramsal eksikleri hakkındaki en özenli analizi içeriyordu. Goddard, insan kimliğinin 'ilkel'e ircasının, Durkheim'ın (ve daha az ölçüde de Maine'in) toplumun kurallara bağımlı doğasını vurgulayan çalışmasından sınırlı ölçüde bilinçli bir ödünç almayla ilgili olduğu kanısındaydı. Baskıcı sömürge ortamında uygulandığında, bu yöntem, Durkheim'ın düşüncesinin en önemli yönünün, 'metafiziksel' tarafını göz ardı eden, sosyal 'şeyler'in –davranışın gerçek ya da fiili veçheleri– incelenmesi sonucunu veriyordu. Bu, görüngülerin oluşturucu parçalarına ayrıştırılmasını vurguluyor ve toplumsal yaşamın normatif-olmayan unsurlarını –çatışkılar, çıkarlar ve benzerleri– tahlil etmenin önemini ima ediyordu. Durkheim'ın yapıtının bu alanını görmezden gelmekle antropoloji kuramsal açıdan kısır kalmakta ve bağrında geliştiği sistemin acımasızlığının farkına varamamaktaydı.

Jairus Banaji'nin kaleme aldığı '*The Crisis of British Anthropology*' (Britanya Antropolojisinin Krizi, 1970), antropolojinin savaş-sonrası dönem boyunca iki sorunla başarısız bir şekilde yüzleştiğini belirtmekteydi. İlki, iktisadî ve ulusal değişimin ve devrimci mücadelenin, geleneksel çalışma konusu ve alan çalışmasını gittikçe geçersizleştirdiği bir dünyanın gelişmesiydi. Emperyalizmle doğan disiplin, anti-emperyal bir dünyaya uyum sağlayamıyordu. İkincisi, yapısalcılığın ilerleme göstermeyen işlevselci teoriye sınırlı bir alternatif olarak gelişimiyle karşı karşıya olan antropoloji, yeni tasarıyı, ya görmezlikten gelmiş ya da onu 'kendi bünyesine katmış' veya 'etkisiz hale getirmişti'. Şimdi krizde olan işlevselciliğe sadece tek bir çözüm

önerisi sunuluyordu. O da 'toplumsal formasyonlar' teorisi ile Tarihsel Maddecilik'ten başkası değildi. Marksist antropologlar, emperyal sistemin acımasızlığını ortaya çıkarmalı ve hayatta kalan 'ilkel' topluluklar adına gerçek bir siyasî eylemin eşliğinde yeni bir teori geliştirmeliydi.

Britanya Yeni Sol yaklaşımı, Amerikan eleştirisinden daha az kişisel ve dolayımsız terimlerle ifade edilmiştir. Daha dar kapsamlıdır ve daha belirgin bir Marksist analiz kullanmış olmasına rağmen, tarzı daha ılımlıdır.

Afrikalı Antropologlar

En yakın döneme ait üçüncü gruptaki incelemeler, Afrikalı antropologlar tarafından kaleme alınan iki makaleden ibarettir. Bunlar yazarlarının toplumsal kökenleri nedeniyle değil, benimsedikleri yaklaşımlar açısından birlikte ele alınırlar. Her iki makale de, işlevselci kuramın Afrika'daki temel dayanakları olan kategori ve varsayımlar konusunda eleştirilerdir.

Mafeje'nin '*The Ideology of Tribalism*' (Kabilecilik İdeolojisi, 1971) başlıklı yazısı, 'kabile' kelimesinin yerli dilinde çoğu kez karşılığı olmadığına ve bu şeyleri 'yaratanların', antropologun desteğini alan, sömürge yetkilileri olduğuna işaret eder. 'Kabilesel örgütlenme' ideolojik bir temele sahiptir ve Avrupalı yönetici sınıfın ya da yeni Afrikalı elitlerin gücünü yansıtır. Bu, sözde kabile üyelerinin yanlış bilincindeki bir kurgudan ibarettir, sömürü ve hâkimiyetin üstünü örter ve bu haliyle, özgün Marksist anlamıyla başlı başına bir ideolojidir. Afrika'nın gerçek tarihi, ancak emperyalistlerin 'kabile' ve 'kabilecilik' benzeri kafa karıştırmalarına karşı bölgesel özgüllüklerin, kültürün ve sınıf oluşumun önemi öne sürüldüğünde yeniden yazılabilecektir.

Bernard Magubane tarafından kaleme alınan '*A Critical Look at Indices Used in the Study of Social Change in Colonial Africa*'

(Sömürge Afrikası'ndaki Toplumsal Değişim İncelemesinde Kullanılan Göstergelere Eleştirel Bir Bakış), antropologların 'Batılılaşmanın' veya 'modernleşmenin' gerçek doğasını nasıl yanlış yorumladıklarıyla ilgili ayrıntılı bir incelemedir. Hâkim emperyal güçler, Afrikalının bağımsız kişiliğini yok etmeye çalışmıştı. Afrikalıların (giyinme, eğitim, meslek vb. ile ilgili) insafsız Avrupalı standartlara uymaya en çok zorlandıkları yer olan kentlerde, antropolojik çalışma, Afrikalıyı, sadece hâkim kültürün değerlerine göre belirlenen bir dizi statü göstergesine yaklaştığı ölçüde insan olarak kabul etti. İki sınıflı gasp edici bir sistemin varlığını gizlemek için, bir statü hiyerarşi düzeni meydana getirildi. Ancak antropologun ideolojik suç ortaklığı, sömürge sosyolojisinin kaba doğasını meydana çıkarmak için kendi haklarına yeniden sahip çıkan Afrikalının kişiliğini tamamen yok edemedi.

Mafeje ve Magubane tarafından kaleme alınan iki makale, antropoloji/sömürgecilik ilişkisiyle ilgili en ilginç çalışmalardandır. Her biri, antropoloji teorisinin bir alanının sömürge sisteminin belli bir bölümüyle nasıl ilişkilendirilmiş olduğuyla ilgilidir. Her biri, işlevselci kategorilerin sömürge toplumunun tâbi kesimlerinde sahip oldukları meşruluğa göre bir analiz yapar. İdeolojiyi 'içeriden' teşhir etmek üzere bir girişimde bulunulmuştur. Hooker ve Levi-Strauss da bu türden bir analiz çağrısında bulunanlar arasındadır. Yakın zamandaki tartışmaya katkıda bulunan tüm katılımcılar arasından sadece bu iki yazarın, yerli Afrikalı'nın deneyiminden kaynak olarak yararlanması kayda değerdir.

Firth & Leclerc

Katkıların en sonuncusu, en son dönemde yayımlananlardır. 1972 yılına gelindiğinde, konu gerçekten önemli bir mesele haline gelmişti ve iki genel yorum belirmişti. Leclerc'in '*Anthropologie*

et Colonialisme'i, klasik işlevselciliğin temel hatasını, diğerleri arasında biri olarak, sömürge gerçeğini ayırt edememeyişi olarak saptar. Emperyal sistem kavrayışı kıt, ideolojik bir disipline yol açmıştı. Başta Fransa'da Griaule ve diğerleri tarafından desteklenen Amerikan kültürel antropolojisi olmak üzere, antropolojideki bazı eğilimler kültürel göreceliğin önemini vurgulayarak sömürge-karşıtı harekete destek vermişti. Ancak antropoloji, günümüzde hâlâ mevcut sömürgeci tutumların bir aynasıdır ve hem Üçüncü Dünya'daki aydınlar, hem de Batı'daki radikaller tarafından reddedilmektedir. Sömürgesizleşme sürecinin antropolojisi yapısalcılık bile, ideolojik olmakla suçlanır. Antropoloji köklerinden kurtulamamıştır. Lerclerc'e göre, ancak Aydınlanma'nın kurucu ruhuyla –sömürge-karşıtı, özgürleştirici ve evrensel– daha yakından ilişkili bir antropoloji, bugünün damgalanmış disiplinine gerçek bir alternatif oluşturacaktır.

Antropolojinin radikal eleştirilerine karşı ilk tepki, Britanya ekolünün önde gelen figürlerinden Raymond Firth'den geldi. *'The Sceptical Anthropologist? Social Anthropology and Marxist Views on Society'* (Şüpheci Antropolog? Sosyal Antropoloji ve Toplum üzerine Marksist Görüşler) başlıklı yazısı, kısmen 'sıkı-Marksistlere' ve disiplini sömürücü bir sistemi desteklermiş gibi göstermeye çalışan başkalarına verilen bir yanıt niteliğindedir. Yapılan eleştirilerin çoğu, Firth'e göre "gerçeğin kötü birer taklidi"dir. "Antropoloji emperyalizmin gayrimeşru çocuğu değil, Aydınlanma'nın meşru çocuğudur". Antropologlar, inceledikleri halkların saygısını kazanmaya çalışmıştır ve karşılığında da çoğu kez takdirle karşılanmışlardır. Sömürgeciliğin bozucu etkilerini kaydetmişler ve sistemin kendisini toplumsal bir tür olarak incelemişlerdir. Bütünleşme kadar, çatışma da vurgulanmıştır. Ayrıca toplumsal yaşamın davranışsal yönü kadar, bilişsel tarafı da incelenmiştir. Firth, Gough'un çağdaş antropologun karşı karşıya kaldığı kişisel krizle ilgili analizine, önceliklerin tanım-

lanmasının çoğu kez zor olduğunu ve eleştirilerin karmaşık durumlar içerisindeki seçenekleri sık sık basitleştirdiğini öne sürerek yanıt verir.

Firth'in "sosyalist kaygılara sahip liberal bir antropolog" olarak tanımladığı konumundan radikal saldırılara verdiği yanıt, akıl yürütme ve örnekten çok iddialara dayanmaktadır. Yanıtladığı makalelerin çoğu da kesinlikle öyledir.

Anderson, P., "Components of the National Culture", *New Left Review*, 50, 1968, s. 3-57.

----- "Anthropologie et Imperialisme: Symposium", *Les Temps Moderne*, 27 Aralık 1970-Ocak 1971, s. 1061-1201.

Balandier, G., *The Sociology of Black Africa*, Londra, 1970.

Banaji, J., "The Crisis of British Anthropology", *New Left Review*, 1970, s. 71-85.

Batalla, G.B., "Conservative Thought in Applied Anthropology: a critique", *Human Organisation*, 25, 2, 1966, s. 89-92.

Berreman, G.D., "Is Anthropology Alive? Social Responsibility in Anthropology", *Current Anthropology*, 9, 1968, s. 391-398.

Copans, J., "Pour une historie et une sociologie des études Africaines", *Chaiers d'etudes Africaines*, 11, 1971, s. 422-447.

Firth, R., "The Sceptical Anthropologist? Social Anthropology and Marxist Views on Society", Radcliffe-Brown'un Sosyal Antropoloji Dersi için Açılış Konuşması, 1972. (Broşür) –bu yazıyı aktarırken kullandığım kaynak için, bkz. *Proceedings of the British Academy*, Cilt LVIII, Oxford University Press, Londra, 1972.

Gjessing, G., "The Social Responsibility of the Social Scientist", *Current Anthropology*, 9, 1968, s. 397-402.

Goddard, D., "Limits of British Anthropology", *New Left Review*, 58, 1969, s. 79-89.

Gough, K., "New Proposals for Anthropologists", *Current Anthropology*, 9, 1968, s. 403-407.

Gregg, D., Williams E., "The Dismal Science of Functionalism", *American Anthropologist*, 50, 1948.

Harris, M., *The Rise of Anthropological Theory*, Londra, 1968.

Hooker, J.R., "The Anthropologist's Frontier: The Last Phase of African Exploitation", *Journal of Modern African Studies*, 1, 1963, s. 455-459.

Leclerc, G., *Anthropologie et Colonialisme*, Paris, 1972.

Lévi-Strauss, C., "Anthropology: Its Achievements and Future", *Current Anthropology*, 7, 1966, s. 124-7.

Mafeje, A., "The Ideology of Tribalism", *Journal of Modern African Studies*, 9, 1971, s. 253-261.

Magubane, B., "A Critical Look at Indices Used in the Study of Social Change in Colonial Africa", *Current Anthropology*, 12, 1971, s. 419-430.

Maquet, J.J., "Objectivity in Anthropology", *Current Anthropology*, 5, 1964, s. 47-55.

Manners, R.A., "Functionalism, Realpolitik & Anthropology in Underdeveloped Areas" –aynı çalışma için bkz. R.A. Manners & D. Kaplan (der.), *Theory in Anthropology*, Chiago, 1968.

Moore, J., "Perspective for a Partisan Anthropology", *Liberation*, Kasım 1971, s. 34-43.

Onwuachi, P.C., Wolfe, A.W., "The Place of Anthropology in the Future of Africa", *Human Organisation*, 25, 1966, s. 93-95.

Worsley, P., "The End of Anthropology?", Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji Çalışma Grubu için hazırlanan Bildiri, 6. Dünya Sosyoloji Kongresi, Mayıs 1966.

Yazarlarla İlgili Bilgiler

Talal Asad (Lisansüstü Edinburg, Lisans ve Doktora Oxford) Hull Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. Sudan'ın Kababish Arapları ve siyasal antropoloji üzerine bir kitap ve çeşitli makaleler yayımlamıştır.

Abdel Ghaffar M Ahmed (Lisans ve Lisansüstü Khartoum, Doktora Bergen) Khartoum Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. Sudan'ın Rufa'a Arapları üzerine çeşitli makaleler yayımlamıştır.

Richard Brown (Lisansüstü Cambridge) Sussex Üniversitesi'nde Afrika Tarihi konusunda dersler vermektedir. Ndebelelerin tarihi ve modern Rodezya üzerine birtakım makaleler yayımlamıştır ve E.T. Stokes ile birlikte *The Zambesian Past* (1966) başlıklı çalışmayı derlemiştir.

John Clammer (Lisans Lancaster, Doktora Oxford) Fiji'de alan çalışması yürütmüştür. Kuramsal konular üzerine makaleler yayımlamıştır ve Hull Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir.

James Faris (Lisans New Mexico, Doktora Cambridge) Connecticut Üniversitesi'nde doçenttir. Newfoundland'daki çalışması ve Sudan Nubaları üzerine birtakım kitap ve makale yayımlamıştır.

Stephan Feuchtwang (Lisans Oxford, Lisansüstü Londra) Londra Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu'nda öğretim görevlisidir. Çin dini ile ilgili çalışmaları üzerine çeşitli makaleler baskıdadır.

Peter Forster (Lisansüstü Econ. Manchester) Hull Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. Din sosyolojisi üzerine makaleler yayımlamıştır.

Wendy James (Lisans, Lisansüstü ve Doktora Oxford) Oxford'da Sosyal Antropoloji konusunda dersler vermektedir. Sudan'ın kıyı bölgelerinde ve Etiyopya sınırı üzerinde özellikle Udukça konuşan halklar arasında alan araştırması yürütmüştür. Bu konu üzerine birçok makale yayımlamıştır ve bir kitabı da baskıdadır. Kendisi Ian Cunnison ile birlikte *Essays in Sudan Ethnography* (1972) başlıklı çalışmayı derlemiştir.

Helen Lackner (Lisans Londra) İktisadi antropoloji kuramı üzerine çalışmaktadır. Günümüz Ortadoğu meseleleri ile ilgilenmektedir ve Körfez Komitesi üyesidir.

Philip Marfleet (Lisans Hull) Ortadoğu'da alan çalışması yapma hazırlığındadır. Siyasal antropoloji ile ilgilenmektedir.

Roger Owen (Lisans ve Doktora Oxford) Oxford Recent Economic History of the Middle East and Fellow of St Antony's College'da öğretim görevlisidir. *Cotton and the Egyptian Economy, 1820-1914: a Study in Trade and Development*'ın yazarıdır. Bob Sutcliffe ile birlikte *Studies in the Theory of Imperialism* başlıklı çalışmayı derlemiştir.

Roy Willis (Lisans ve Doktora Oxford) Edinburgh Sosyal Antropoloji Bölümü'nde öğretim görevlisidir. *The Fipa and Related Peoples of South -West Tanzania and North-East Zambia* (Ethnographic Survey of Africa) (1966) başlıklı kitabın yazarıdır.

Antropoloji ve Sömürgecilik, antropoloji kuramları tarihinde yeni bir çığır açmış kitaplardan biridir. İki yönden: İlkin, antropoloji disiplininin, Batı Avrupa, özellikle de İngiltere'deki tarihinin başlangıcından itibaren içerisine yerleştiği sömürgecilik bağlamının kuşkusuz ki gecikmiş bir ilk keşfi olması, elinizdeki kitaba tarihsel bir önem kazandırmaktadır. Böylelikle, o güne dek sömürgeciliği neredeyse bir veri olarak doğallaştıran antropoloji, bundan böyle içerisinde boy attığı bağlamı göremezlikten gelemeyecektir.

Bu durumla bağlantılı ikinci yön ise, Antropoloji ve Sömürgecilik'in yayınlanmasından sonra antropolojinin, eğer bir "bilim" olacaksa, ancak "eleştirel" olabileceğinin, ilgili çevrelerde yaygın bir kabul görmesidir. Bu bakımdan, kitabın, antropolojinin "kendi-bilincinde" (dolayısıyla özeleştirel) bir disiplin haline gelmesinde payı büyüktür. İçindeki makaleler, bilimle uğraşanların, hele sosyal bilimcilerin, naif ya da kasıtlı, "nesnellik ve tarafsızlık" savlarıyla emperyal çıkarların sürdürücüsü konumuna düşmeleri riskine karşı halen uyarıyor bizleri... Ve bu yanıyla, hâlâ günceller.

Kitabın Türkçe'ye çevirisi konusunda izni veren Sayın Talal Asad'a teşekkür borçluyuz.